Πολλ' ἠπίστατο ἔργα, κακῶς δ' ἠπίστατο πάντα.

[illegible]

I

16

C.

LAZARI BAYFII ANNOTATIONES IN LEGEM II

De captiuis & postliminio reuersis,
in quibus tractatur De re nauali,
per authorem recognitæ.

EIVSDEM Annotationes in tractatum
De auro & argento legato,
quibus Vestimentorum & Vasculorum genera explicantur.

His omnibus, imagines ab antiquissimis monumentis desumptas, ad argumenti declaratione̅ subiunximus.

ITEM

ANTONII THYLESII De coloribus
libellus, à coloribus Vestium non alienus.

FRO BEN.

BASILEÆ ANNO M D XLI

FRANCISCO VALESIO, REGI FELICISSIMO, LAZARVS BAYFIVS VICTORIAM.

MARCO Varroni aſſeueranti diſciplinas omnes, Rex regum Chriſtianiſſime, in Græcia intra mille annorum tempora & inuentas & perfectas, facilè credat is, qui ad huiuſce noſtri ſeculi felicitatẽ, qua mirabiliter ſub te principe fruimur, animum conuertere non grauabitur. Te enim & authore & adiutore, his paucis quibus Galliarũ clauum tenes annis, plus promouiſſe literarum linguarũq; ſtudia uidebit, ꝙ quantũ ſub alijs omnibus ab aduentu Francorũ in Gallias noſtris principibus Sunt de regibus noſtris, qui Iudæorũ gentem ſuperſtitioni deditam è Gallia exterminauerint: tua maieſtas, excluſa Iudæorũ ſuperſtitione, Iudæorum linguam Lutetiæ Pariſiorum ſic uigere uoluit, ut habeat non paucos, qui literarũ Hebraicarũ cognitione cum ipſis Iudæorũ Rabinis poſſint decertare. Græcos au-

tem eos in tua Gallia aluiſti, qui ualeãt reuocata Maſ-
ſilienſium memoria cum ipſis αὐτόχθοσι, non ſolùm
de diſciplinarũ elegantia, ſed etiam de ipſo Atticiſmo
ὑπεραττίκως cõtendere. Iam uerò eam militaris diſci
plinæ curam ſuſcepiſti, ut nemo uel Chriſtianorũ uel
Barbarorũ principum paratiores habeat equeſtres
exercitus, qui quum maiorum artibus, tum uerò tuis
inſtitutis edocti, mira alacritate ſunt ad dimicãdum.
Quid dicam de robore militum legionariorũ? quos
tu nuper ad Romanorum exemplum in tota Gallia
deſcribendos deligendosq́ʒ ſummo ſtudio non mo-
dò curaſti, ſed quorum etiam delectum oculis tuis lu
ſtraſti: ut Gallia tua non ſolùm equitatu, quo ſemper
floruit, ſed etiam peditatu iam ſuos fines ſine ullo ex-
terno milite tueri poſſit. Nec rei naualis cura omiſſa.
Teſtis eſt præclara illa Franciſcis ad Gratiarum por-
tum tuo iuſſu (contracta ad effectum eius operis mul
titudine fabrorum naualium) ædificata. Quæ non
modò τριάρμενος, ut Antigonis illa ab antiquis
celebrata, ſed ἑπτάρμενος iure dici debeat, & ἀ-
νόλεθρος. quippe quæ in medio Oceano arcis in-
ſtar inter reliquas naues eſſe poſſit: nihilq́ʒ præter
ignẽ, ſyrtes & breuia timeat, omnibus ipſa ex æquo
formidoloſiſſima aduerſarijs. Teſtes ſunt & phaſeli
illi (uulgus galeonas uocat) quos noua ratione in ora
maritima Britanniæ minoris (quæ Venetia à Cęſare
dicitur

dicitur) ædificandos curasti: qui non solùm in conclu/
so mari nauigare possint, sed in uastissimo atque aper/
tissimo Oceano tempestatibus imperent, usqueadeo
apti sunt (ut Catulli dictum usurpem) siue palmulis
opus sit uolare, siue linteo. Iam uerò triremes Massi/
liæ plures unus tu maiorum tuorum naualibus adie/
cisti, quàm eorum (pace beatissimorum dixerim) quis/
quam unquam optauerit. Principes enim mediterra/
nei nescio quo pacto rem nauticam (quod ad mare in
ternum attinet) neglexerant, ad Oceanumque Britan/
niæ animum solùm intenderant. Quocirca nos qui
nullo nostro merito, sed aliquo literarũ nomine com/
mendati, à tua uerè regia liberalitate & sacerdotio au/
cti, & magistratu ornati sumus, ne ingrati iure habea/
mur, quæ Venetijs quum essem, à loci celebritate ad/
monitus, è Græcorum Latinorumque monimentis na
uigia collegi, tuæ maiestati mihi omnibusque sacrosan
ctæ dicare constitui Rex regum potentissime. Putaui
etiam non solùm negocij, sed etiam ocij, quo illic plu/
rimo mihi per tuam indulgentiam frui licuit, redden/
dam tibi rationem. Et sanè quod mihi à negociis pu/
blicis superfuit temporis, id omne in euoluendis utri/
usque linguæ authoribus consumpsi. Quod ipsum ita
esse facilè iudicet, qui hæc nostra legere non grauabi/
tur. Illud unum, quod illis legendis non sine admira/
tione animaduerti, in præsentia tuæ dignitati confide

 randum

randum proponam: miram fuisse antiquorum in na uibus ædificandis, instryendis, armādis celeritatem. Primo Punico bello classem Duellij imperatoris ab arbore excisa, LV die nauigasse: ducentas & uiginti naues effectas diebus XLV contra Hieronē regem. Secundo Punico bello Scipionis naues, eo instante operi, die XLV quàm ex syluis detracta materia fuerat: instructas armatasq́ in aquam deductas. Quid si ex Polybio addidero, Romanos contra Carthaginenses septingentas quinqueremes amisisse: Carthaginēses eodem bello ad quingentas? Quis id credat? Nec mirum si hæc fidem non habebunt apud homines nostros, qui & Venetorū quinqueremem unam admirantur, & tuam totidem ordinū, quæ illam symmetria superabit, gratulabūdi expectant. Verum de tuæ maiestatis fide, qui omnem antiquitatem memoria tenes, non magis laboro, quàm de impetranda à clementissimo principe uenia sum sollicitus, si nos in tot reficiendis instaurandisq́ nauibus alicubi lapsi fuerimus: qui etiam tuæ maiestatis potius, quàm dioscurorum turbulentissima fortunæ tempestate in alto iactati, fidem & auxilium implorare debeamus.

Vincat tua maiestas ac ualeat.

Lutetiæ Parisiorum VIII cal. Septemb.

M D XXXVI.

CAROLVS STEPHANVS
medicus, lectori salutem.

Quas inspicies inter legendum in his opusculis passim depictas Nauium, Vestium ac Vasculorum figuras, Lector, eas scito quum ex antiquissimis monimentis, tum maximè ex uetustioribus illis marmoribus, quæ etiã hodie Romæ conspiciuntur, desumptas fuisse. Quæ quòd & erant antiquissimæ, & morem ueterum promptius atque apertius (iis præsertim qui sunt antiquitatis studiosi) reuocare uidebantur, suis locis, ut uides, insertæ sunt. Nolim autem te tantam iis fidem adhibere, ut ad unguem effictas fuisse credas etiam in ipsis marmoribus. Id enim nõ ignoramus, marmora quantumuis antiqua, nonnihil interdum habere, quod artificis libidini potius quàm ueritati respondeat. Vnde plurimum deceptos credimus eos, qui certitudinis aliquid in marmorum antiquorum statuis hactenus posuerunt: Cuiusmodi quiddam in triremi uidere poteris, quæ certè Baysii iudicio, triremibus antiquorum non respondet. Quî enim fieri posset, ut ea ratione τετταρακοντήρης, quæ quadraginta ordinum nauis dici potest, in mari nauigare posset? Tibi itaque tantùm hoc referre possumus Lector, eam propémodum quam uides nauium atque aliarum rerum formam ex antiquissimis marmoribus ad expressam effigiem translatam: iudicium autem, quandò incertissimum uisum est, doctis relictum fuisse: nobis in hoc negocio haud parum satisfecisse demum existimati, si tibi tuisqꝫ studiis nostram hanc mediocrem diligentiam placuisse & iuuisse cognouerimus.

Vale.

LAZARI BAYFII

ANNOTATIONES IN L. II. TRACTAtus De captiuis & postliminio reuersis & de redemptis ab hostibus lib. XLIX. Pandectarum.

L. II. Marcellus.

NAVIBVS LONGIS ATQVE ONERARIIS PROPTER BELLI VSVM POSTLIMINIVM EST: NON PISCATORIIS, AVT SI QVAS ACTVARIAS VOLVPTATIS CAVSA PARAVERVNT.

ANTEQVAM ad huius legis interpretationẽ aggredior, lectorem præmonitum uolo, ut existimet me in studiosorum gratiam id oneris suscepisse, Qui (si modo assecutus sum, quod uolebam) hisce meis uigilijs non mediocriter iuuari poterunt, modò ne grauentur ista nostra in manus sumere, & tãta animi uel æquitate uel alacritate percurrere, quãta nos ea diligentia, quantoq; tum studio, tũ sudore conscripsimus. Euoluendi nobis fuerunt omnes qui extant utriusq; linguæ authores, ut inde sumeremus ea quæ ad naualis nostri, & armamentarij ornamẽtum facere uiderentur: in quibus sanè colligendis, & undiq; conquirendis, non parum molestiæ nobis fuit: in habendo autẽ delectu iudicium adhibui, quale quãtumq; potui conferen

dis collidēdisq; inter se Græcorum & Latinorum locis, ut(si qua fieri posset) aliquam ex his scintillam ueri excuterem. Quod quidem, ut uidere est in toto opere, conati sumus: & tamen fatemur in tanto rerum antiquarū naufragio multa necessariò nos latuisse: quæ neq; colligere, neq; animaduertere, nedum reficere potuimus: usq; adeo iacent illa undis obruta, & in profundo demersa, & ἐν βάθει Ponti sepulta. Quæ siquis in lucem reuocare poterit, ei me plurimum debere præ me feram: eumq; rei & naualis & nauticæ peritissimum cōfitebor. Tibi in præsenti quæ potuimus è naufragij reliquijs colligere, lector afferimus. Quæ si tibi probantur, sumus aliquid: sin minus. sed nolo in initio operis malè ominari. Ipsi certè in hoc otio nihil potius habuimus, quo ad traducendū hoc tempus uteremur. In hoc tractatu nō ineptū fuerit eum ordinē sequi, qui nobis præscriptus est à Marcello iureconsulto. Quare de lōgis nauibus primò dicemus: mox de onerarijs: deinde de piscatorijs: postremo de actuarijs: quibus auctarij nomine ipse adijciam reliqua, quæ non aliena ab instituto opere & suscepto uidebuntur.

DE NAVIBVS LONGIS.

PHILOSTEPHANVS apud Plinium in septimo naturalis historiæ author est, Iasonem primum nauigasse longa naue: nec id alienum uidetur ab eo quod scriptum est à Diodoro Siculo quinto Βιβλιοθήκης. Καὶ πρῶτον μὲν περὶ τὸ πήλιον ναυπηγήσασθαι τὸ σκάφος πολὺ μεγέθει καὶ τῇ λοιπῇ κατασκευῇ τὴν τότε συνήθειαν ὑπερβάλλον, διὰ τὸ σχεδίαις πλεῖν τοὺς τότε ἀνθρώπους καὶ μικροῖς παντελῶς ἀκατίοις. id est, & primùm quidem ædificatā circa Pelium nauem, & magnitudine & reliquo apparatu cōsuetum eo tempore modum excedentem, quòd illius ætatis homines

nes

nes ratibus ferè & paruis acatijs uehi mos esset. Et paulopost subdit, τὴν δὲ ναῦν ἀργὼ προσαγορευθῆναι κατά τινας τῶν μυθογράφων ἀπὸ τοῦ τὸ σκάφος ἀρχιτεκτονήσαντος ἄργου, καὶ συμπλεύσαντος ἕνεκα τοῦ θεραπεύειν ἀεὶ τὰ πονοῦντα μέρη τῆς νεώς. ὡς δ' ἔνιοι λέγουσιν ἀπὸ τῆς περὶ τὸ τάχος ὑπερβολῆς, ὡς ἂν τῶν ἀρχαίων ἀργὸν τὸ ταχὺ προσαγορευόντων. id est, uocatā aūt Argò nauē, ut nōnulli fabularū scriptores asserūt, ab Argi cuiusdā nomine, qui quidē eam extruxerat, simulq́; nauigarat, quò siquæ nauis partes laborarēt, eas ipse reficeret ac curaret. Sunt & alij qui existiment, id naui nominis ob eximiā illius celeritatē inditū. ἀργὸν quippe (aiunt) celerē ueteres appellauisse. Tullius in primo Tusculanarum eam dicit nominatā Argo, quia Argiui in ea delecti uiri uecti petebāt pellē inauratā arietis. Illius aūt nauigationis mentio est apud Herodotum in κλειώ, his uerbis: μετὰ δὲ ταῦτα ἕλληνας αἰτίους τῆς δευτέρης ἀδικίης γενέσθαι. καταπλώσαντας γὰρ μακρῇ νηῒ ἐς αἶάν τε τὴν κολχίδα καὶ ἐπὶ φᾶσιν ποταμὸν ἐνθεῦτεν διαπρηξαμένους καὶ τἆλλα τῶν εἵνεκεν ἀπίκοντο, ἁρπάσαι τοῦ βασιλῆος θυγατέρα μηδείην. id est, post hæc aūt Græcos alterius iniuriæ autores fuisse. Nauigantes siquidem ad Colchorū regionem & fluuiū, quē Phasim uocant, quum obtinuissent ea, quorū gratia in loca illa uenerant, regis præterea filiam nomine Medeam rapuisse. Et uocabatur Argò â fabro nauali qui eam ædificauit, si Apollonio credimus in primo ἀργοναυτικῶν.

Νῆα δ' ἐπικρατέως ἄργου ὑποθημοσύνῃσιν
ἔζωσαν πάμπρωτον ἐϋστρεφεῖ ἔνδοθεν ὅπλῳ. Sic ex tempore uertimus iuniorum gratia, ut possit intelligi:

In primis nauem diuinis artibus Argi
Extructam, intus compingunt habili armamento.

Etiā si Pherecydes dicat, eam nomē sumpsisse ab Argo, filio Phryxi: ταύτην δέ φασιν πρώτην ναῦν γενέσθαι μακράν,

ἄλλοι δὲ λέγουσι Δαναὸν διωκόμενον ὑπὸ Αἰγύπτου πρῶτον ταύτην κατασκευάσαι, ὅθεν καὶ Δαναῒς ἐκλήθη. id est, hanc aũt aiũt primã fuisse longam nauem: alij Danaum dicunt ab Aegypto pulsum primũ eius generis nauem parasse, unde & Danais uocata fuit. Hæc ideo adiecimus ex commentarijs in Apolloniũ, ut scias nullam de Danao factam mentionem apud Plinium, quum ex multis autoribus diuersos referat longæ nauis inuentores, quum ait. Hegesias Paralum, Ctesias Samyram, Saphanus Semiramin, Archimachus Aegeonem. Nauium longarum multa mentio apud Tullium, Cæsarem, & reliquos receptos authores, quibus legendis facile agnoscitur discrimen inter longas & onerarias. Tullij epistolarũ familiariũ lib. XII. Lentulus S. P. Q. R. quam suspicionẽ consequutæ res aliquot sunt, maximè quod subito ex Lycia Sex. Marius & C. Titius legati Dolabellæ à classe discesserunt, nauique longa profugerunt onerarijs relictis: in quibus colligendis, non minimum temporis laborisque consumpserant. Cæsar in IIII. cõmẽtariorũ: Quibus adductis eos in fidẽ recepit, nauibus circiter LXXX. onerarijs coactis contractisque, quot satis esse ad duas legiones transportandas existimabat: quicquid præterea nauium longarũ habebat, quæstori, legatis, præfectisque distribuit. Idẽ in III. Quibus de rebus Cæsar à Crasso certior factus quod ille aberat longius, naues interim lõgas ædificari in flumine Ligeri quod influit in oceanũ, remiges ex prouincia institui, nautas, gubernatoresque cõparari iubet. Idẽ in IIII. Ad hæc cognoscenda prius quam periculum faceret, idoneum esse arbitratus, C. Volusenũ cum naui longa præmittit. Idem in eodem: Quod ubi Cæsar animaduertit, naues lõgas quarũ & species Barbaris erat inusitatior, & motus ad usum expeditior, paululum remoueri ab onerarijs nauibus &

remis

remis incitari, & ad latus apertum hostium cõstitui, atq;
inde fundis, tormentis, sagittis hostes propelli ac submo
ueri iussit: quæ res magno usui nostris fuit: nam & nauiũ
figura & remorum motu & inusitato genere tormento-
rum permoti Barbari constiterunt, ac paulùm modò pe
dẽ retulerunt. Liuius in VII. tertiæ decadis: Inde Taren
tum profectus in ipsis faucibus portus posuit castra, na-
ues quas Liuius iuuandis cõmeatibus habuerat, partim
machinationibus onerat, apparatuq; mœniũ oppugnan
dorum, partim tormentis & saxis omniq; missilium telo-
rum genere instruit, onerarias quoq; non eas solum quæ
remis agerentur. Quorum uerbis planum fit longas inci
tari remis, onerarias uerò nequaquam. Græci, naues lon
gas, μακρὰ πλοῖα uocãt. Polybius in VI. τῶν δὲ βοηθησάν
των ἐκυρίευσε δύο μακρῶν πλοίων αὐτάνδρων. id est, quum
autem hi auxilium tulissent, duabus ipse longis nauibus
cũ ipsis hominibus potitus est. Appianus de bello ciuili,
ὁ δὲ τάδε προσλαβὼν ἀνήγετο χειμῶνος ἤδη ὁλκάσιν, αἱ γὰρ ἦ-
σαν αὐτῷ νῆες ὀλίγαι μακραὶ Σαρδὼ καὶ σικελίαν ἐφρούρουν. id
est, hic aũt quum & hæc in suam potestatẽ recepisset, per
hyemem onerarijs inde recessit, paucæ enim quas habe-
bat longæ naues Sardiniæ & Siciliæ præsidio erant. He-
rodotus in loco suprà citato utitur μακρῇ νηί, id est, lon-
ga naue, ad differentiam στρογγύλων, quibus utitur idem
Herodotus in eadem, in hæc uerba: οἱ δὲ φωκαιέες οὗτοι ναυ
τιλίῃσι μακρῇσι πρῶτοι ἑλλήνων ἐχρήσαντο, καὶ τόν τε ἀδρίην καὶ
τὴν τυρσηνίην καὶ τὴν ἰβηρίαν καὶ τὸν ταρτησσὸν οὗτοι εἰσὶν οἱ κατα
δέξαντες. ἐναυτίλλοντο δὲ οὐ στρογγύλῃσι ναυσὶν ἀλλὰ πεντηκοντό
ρῃσι. id est, Græcorũ primi Phoceenses longis nauigatio
nibus usi sunt, Adriaticũ Tyrrhenũq; mare, Hiberiã atq;
Tartessum occuparũt: nauigabant autem non onerarijs
nauibus, sed actuarijs, quæ quinquaginta remis ageren-
tur. Thu

tur. Thucydides in 1. φαίνεται δὲ καὶ ταῦτα πολλαῖς γενεαῖς ὕστε-
ρα γενόμενα τῶν Τρωικῶν, τριήρεσι μὲν ὀλίγαις χρώμενα, πεντηκον-
τόροις δ' ἔτι καὶ πλοίοις μακροῖς ἐξηρτυμένα ὥσπερ ἐκεῖνα. id
est, uidentur aūt hæc multis post Troianorū res seculis fa-
cta fuisse. Et paucis quidem utebantur triremibus, actua-
rijs aūt quæ quinquaginta remis agerētur, & longis præ-
terea nauibus instructi erant, non secus ac illi.

Εἰκόσορος, quæ uiginti remis agebatur, apud antiquos talis fuit,

Minores plerunque uiginti, triginta aut quinquaginta re-
mis agebātur, & à Græcis dicebantur εἰκόσορος, τριακόν-
τορος.

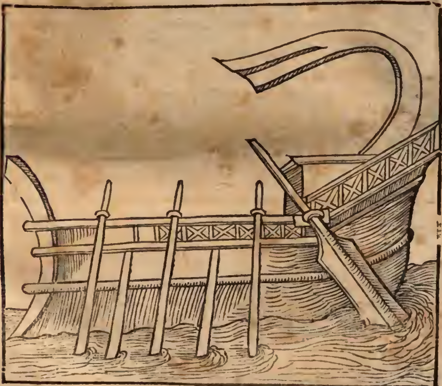
τορος & πεντηκόντορος, cuiusmodi sunt eæ quas Veneti *barcas longas* uocāt. Diodorus in 11. de successorib. Alex. ἀγαθοκλῆς δὲ δύο τριακοντόρους μετὰ τὴν μάχην νεναυπηγημένος, τὴν ἑτέραν ἀπέστειλεν εἰς συρακούσας, ὀξὺ τὰς ἐμβιβάσας τοὺς κρατίστους id est, Agathocles aūt post pręlij finē duas naues quę triginta agerēt remis, ędificādas curauit: quarū alterā Syracusas misit, ualentissimis ei impositis remigib. Hero dotus ἐν μελπομένῃ. τρισὶ τριακοντόροισι ἐς τοὺς μεμβλιάρεω ἀπογόνους ἔπλωσε, id est, tribus XXX remorū actuarijs ad Membleari liberos & successores delatus est. Plutarc. in Theseo, τὸ δὲ πλοῖον ἐν ᾧ μετὰ τῶν ἠϊθέων ἔπλευσε καὶ πάλιν ἐσώθη, τὸν τριακόντορον ἄχρι τῶν δημητρίου τοῦ φαληρέως χρόνων διεφύλαττον ἀθηναῖοι, τὰ μὲν παλαιὰ τῶν ξύλων ὑφαιροῦντες, ἀλλὰ δ' ἐμβάλλοντες ἰσχυρὰ καὶ συμπηγνύντες οὕτως, ὥστε καὶ τοῖς φιλοσόφοις εἰς τὸν αὐξομένων λόγον ἀμφιδοξούμενον παράδειγμα τὸ πλοῖον εἶναι. τῶν μὲν ὡς τὸ αὐτὸ, τῶν δὲ ὡς οὐ τὸ αὐτὸ διαμένοι λεγόντων. id est, nauē aūt illam in qua cū iuuenibus nauigarat & iterū inde redierat, quæ quidē XXX remis agebatur, ad Demetrij usq; Phalerei tēpora conseruarunt Athenienses, ueteres quidē amouentes tabulas: in earū aūt locū sufficiētes alias ualidas, atq; ita cōpingētes, ut in eorum quæ augētur, philosophorū disputatione illa dubia, exemplū huius nauis propositū fuerit. Asserebant enim alij eandem, alij cōtendebant contrà, nō eandem permanere nauē. Quę uerba Plutarchi ideo protuli, ut sciri posset nostros Iureconss. sequutos fuisse sententiā eorū, qui censuerūt eandē rem permanere, quorū decretū positum est ab Alfeno in tract. de iudicijs. l. proponebat, his uerbis: Itēq; si nauis adeo sæpe refecta esset, ut nulla tabula eadē permaneret, quę nō noua fuisset, nihilominus eādē nauē existimari. Paulus etiā in. l. inter stipulantē. §. sacrā. ff. de uerb. oblig. illius nauis meminit. πεντηκοντόρους meminerūt Herodotus & Thucydides in locis suprà citatis, & idem

Herodotus in Melpomene, οὕτω δὴ στέλλουσι δύο πεντηκοντόρους ἐς τὴν Πλαταιάν. id est, sic quidem duas quinquaginta remorum actuarias in Plataeam miserunt. Diodorus in 11. de successorib. Alex. περὶ δὲ τὰ ἐν Σικελίᾳ πράγματα ἀγωνιῶν ἄφρακτα καὶ πεντηκοντόρους ναυπηγησάμενος ἐνεβίβασε στρατιώτας δισχιλίους. id est, quũ aũt ille de rebus Siculis anxius esset, aphractis, & quinquaginta remorum actuarijs aedificatis, duo milia militũ in illas imposuit. Polybius in primo, παρεσκεύαζον δὲ καὶ τὰ περιλοιπὰ τῶν πλοίων τριήρεις καὶ πεντηκοντόρους καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἀκατίων. id est, parabãt aũt quae reliqua erant nauigia, triremes, quinquaginta remorum actuarias & maxima acatia. Et id genus nauigiorũ cõmuni uocabulo μονήρη dicitur ab authore nescio quo, fortasse Polybio, prolato à Suida in uocabulo δίκροτα. Quę ita habẽt πλοῖα μονήρη δὲ, ὅθεν ἃ καὶ δίκροτα κατεσκεύαζεν. quo loco μονήρη dicit ea quae pluribus quidem remis agerẽtur, sed unico tantùm per transtra & sedilia remo, & non binis aut ternis aut etiam pluribus incitarentur: quae fortasse κέλητες etiam dicta sunt, translatione sumpta ab equis celitibus, de quibus in actuarijs dicemus. Xenophon autem in secundo Ἑλληνικῶν, δικρότους & μονοκρότους naues dixit eas, quae quum triremes (opinor) essent, propter tamen absentiam remigum & sociorum naualium, duobus tantùm uel unico per transtra remige incitarentur: quum tamen possent ternis agi, si adfuissent remiges. Verba Xenophontis sic habent, ἐσήμαινεν ἐς τὰς ναῦς βοηθεῖν κατὰ κράτος. διεσκεδασμένων δὲ τῶν ἀνθρώπων ὄντων, αἱ μὲν τῶν νεῶν δίκροτοι ἦσαν, αἱ δὲ μονόκροτοι, αἱ δὲ παντελῶς κεναί. id est, signo dato iussit totis uiribus occurerent ad auxiliũ nauibus ferendum. Quum aũt socij nauales in diuersas partes ad sua quisq; negotia discessissent, nauium nõnullae duobus tantùm ordinibus agebantur,

aliae

aliꝗ uerò unico tantùm ordine:quędam autē prorſus ua cuæ remigibus erāt. Strabo uerò in VII μονόκροτον dixit pro nauibus quę unico tantū remorū ordine agerentur. quo loco mēdū ineſt in uulgatis codicibus. Legit̃ enim μονήκραδον,ubi legendum exiſtimamus μονοκρότου. Verba Strabonis hæc ſunt, ἔστι νεώρια ἐν οἷς ἀνέθηκε καῖσαρ τῆς δεκα νίαν ἀκροθίνιον ἀπὸ μονοκρότου μέχρι δεκήρους. ideſt,ſunt & na ualia in quibus Cæſar undeuiginti naues, decimarū no mine dedicauit ab uno remorū ordine uſq; deciremes.

Talis fuit biremis apud antiquos,

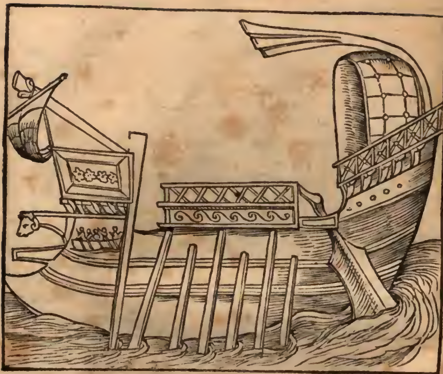
Alia ratio biremium, quæ fortasse antiquior.

Hanc quoque biremium formam, ex antiquioribus puto,

Fiebant & biremes hoc pacto,

Etiam tali modo depictas biremes uidimus.

Rurſum alia biremium forma, ſed prioribus ferè reſpondens,

Etiam hac forma pictam biremem uidimus,

Illæ porrò quę binis remis agebantur, à Romanis dictæ sunt biremes, à Gręcis δίκροτα potius quàm διήρη usurpatum uideo, etiam si apud ipsum Suidam διῆρον πλοῖον legatur: quod tamẽ ipsum non memini me legisse apud probatum authorem. Polybius in sexto uidetur noluisse uti eo uocabulo, sed potius δικρότῳ, ut palàm fiet ex ipsius uerbis quæ ita habent, ἐν αἷς ἦν ὁ πλοῖα τετταράκοντα, τούτων κατάφρακτα μὲν εἴκοσι διαφέροντα ταῖς κατασκευαῖς, τὰ δὲ λοιπὰ τριήρεις καὶ δίκροτα ὁ κέλητον. idest, inter quas erant naues quadraginta, quarum uiginti constratæ omni nautico apparatu egregiè instructę, reliquæ triremes, biremes & actuariæ erant. Vides ut quũ potuisset scribere διήρεις, ut dixit τριήρεις, maluit dicere δίκροτα. credo quòd sic usurpatũ uidebat à probatissimis authoribus linguæ Gręcæ quos sequebatur. Appianus quoquè Alexandrinus in Mithridatico, his uerbis, καὶ νῆες κατάφρακτοι τριακόσιοι, δίκροτα δὲ ἑκατὸν καὶ ἡ ἄλλη παρασκευὴ τούτων. idest, tercentum constratæ naues, dicrota centum, cum reliquis harum armamentis. Idem in eodem, ὁλκάδος δὲ βασιλικῆς ἱστίῳ παραπλεούσης, ῥοδία δίκροτος ἐπ᾽ αὐτὴν ἀνήχθη. idest, quum autem regis oneraria nauis uelis præteriret, biremis Rhodia in eam impetũ fecit. Quin & Tullius epistolarum ad Atticum XVI. eo uocabulo usus ad amicũ est dum ait: Nam & ipse Domitius bona habet planè dicrota, suntq; nauigia præterea luculenta Sex. Buciali, cæterorũq;: nam Cassii classem, quæ plane bella est, non numero. Idem Tullius in quinto ad Atticum: ἄφρακτα Rhodiorum & dicrotũ Mitylenęorum & aliud catascopium. Quare fit ut existimem apud A. Hirtium, aut si quis est alius qui quartum De bello ciuili librum conscripsit, dicrota octo, non dicrotas legendum, ut habetur in uulgatis; Cepit ex eo pręlio

pentiremem

pentiremem unam, triremes duas, dicrota octo, complures remiges Octauianos. Cæsar ipse in tertio De bello ciuili, biremes dixit, his uerbis: Quatuor biremes subiectis scutulis, impulsas uectibus in interiorē partem trāsduxit. Liuius Decadis tertię libro quarto: Legati ab Orico ad M. Valerium prætorem uenerunt præsidentem classi Brundusio, Calabriæq; circa litoribus, nuntiantes Philippum primùm Apolloniam tentasse leuibus biremibus centum uiginti, flumine aduerso subuectum: deinde, ut ea res tardior spe fuerit, ad Oricum clàm nocte exercitum admouisse. Tullius in Verrem actione septima: Reprimebat enim tibi & imperandi uim & rogandi conatum præclara illa non populo Romano reddita biremis, sed prætori donata cybea. Tranquillus in Iulio Cæsare: Nauali prælio in modum cochleæ defosso lacu biremes ac triremes quadriremesq; Tyriæ Ægyptiæq; classis magno pugnatorum metu conflixerunt. Biremes autem leues dictæ à Liuio in loco suprà scripto, à Romanis dicebantur Liburnicæ, si Appiano credimus in Illyrico, ἐγένοντο λίβυρνοι γένος ἕτερον ἰλλυριῶν, οἱ τὸν ἰόνιον καὶ τὰς νήσους ἐλῄστευον ναυσὶν ὠκείαις τε καὶ κούφαις, ὅθεν ἔτι νῦν ῥωμαῖοι τὰ κοῦφα καὶ ὀξέα δίκροτα, λιβυρνίδας προσαγορεύουσιν. idest, fuerunt Liburni alterum Illyriorum genus, qui Ionium mare & quæ in eo sunt insulas prædabantur celeribus & leuibus nauigiis, unde etiam nunc leues & celeres biremes Romanis Liburnicæ uocantur.

Fiebant autem ab antiquis Liburnicæ, siue biremes celeres ferè hoc pacto. Si his binis remum addideris, fiet triremis.

Lucianus in dialogo qui ἔρωτες inſcribitur, ἐπ' ἰταλίαν μοι πλεῖν διανοουμένῳ ταχίων αὐτοῦ σκάφος εὐτρέπιστο τούτων τῶν δικρότων, οἷς μάλιστα χρῆσθαι λιβυρνοὶ δοκοῦσι, ἔθνος ἰωνίῳ κόλπῳ παρῳκισμένον. ideſt, cogitanti mihi in Italiam naue proficiſci, apparata eſt nauis quædam leuis & expedita ex earum biremium genere, quibus maximè uti uidentur Liburni, natio quæ ſinum Ionium accolit. Tranquillus in Auguſto: Tempeſtate in traiectu bis cõflictatus, primò inter promontoria Peloponneſi & Ætoliæ, rurſus circa montes Ceraunios, utrobiq; parte Liburnicarũ demerſa, ſimulq; eius in qua uehebatur fuſis armamentis & gubernaculo diffracto. Quo loco Tranquillus Liburnicas pro leuibus biremibus dixiſſe uidetur. Plutarchus in Catone uidet̃ Liburnica annumerare inter eas naues, quæ non erãt aptæ ad belli conflictum, ſed ad præcurrẽdum potius & ſpeculandũ, his uerbis, ὥρμησε μὲν γὰρ ἐγχειρίσαι τῷ κάτωνι τὴν τῶν νεῶν ἡγεμονίαν, ἦσαν δὲ πεντακοσίων μὲν οὐκ ἐλάττους αἱ μάχιμοι, λιβυρνικὰ δὲ καὶ κατασκοπικὰ καὶ ἄφρακτα παμπληθῆ, ideſt, uoluit enim Catoni totius claſſis imperium deferre: erant autẽ ad belli uſum idoneæ non pauciores quingentis: Liburnicæ uerò, ſpeculatoriæ & apertæ complures. Tamen ex eodem Plutarcho in Antonio uidere eſt, Liburnicas etiam habuiſſe καταστρώματα, dum ait, ἐν τούτῳ δὲ λιβυρνίδες ὤφθησαν διώκουσαι παρὰ καίσαρος, ὁ δὲ ἀντίπρῳρον ἐπιστρέφειν τὴν ναῦν κελεύσας τὰς μὲν ἄλλας ἀνέστειλε. εὐρικλῆς δὲ ὁ λάκων ἐνέκειτο σοβαρὸς λόγχην τινὰ κραδαίνων ἀπὸ τοῦ καταστρώματος, ὡς ἀφήσων εἰς αὐτόν. ideſt, interea Liburnicæ apparuerunt quæ à Cæſare miſſæ perſequebant̃ Antoniũ: ille aũt obuerti nauem iubens, reliquarũ quidem impetũ repreſſit: at Euricles Lacedæmonius acer & infeſtus inſtabat, in cataſtromate haſtam uibrans, tanquam in eum iaculaturus. Quum enim dicit, κραδαίνων ἀπὸ τοῦ καταστρώματος, palàm eſt eam Liburnicã, in qua erat Euricles, ha

buiſſe καταστρώματα, & ſic ad belli uſum maximè aptam fuiſſe: & ſanè Cæſar Auguſtus, ὁ πρὸς ὕψος οὐδ' ὄγκον ἐπι/δεικτικῶς πεπηγυίαις ναυσί, εὐστρόφοις δὲ καὶ ταχείαις καὶ πεπληρω/μέναις ἀκριβῶς ἐξηρτυμένος, ἐν τάραντι καὶ βρεντεσίῳ συνέχων τὸ ναυτικόν, ἔπεμπε πρὸς ἀντώνιον ἀξιῶν μὴ διατρίβειν τὸν χρόνον. ideſt, inſtructus autem Cæſar non nauibus illis altis & amplis quæ oſtentationis gratia parantur, ſed agilibus celeribusq́; & iis uiris probè oppletis, Tarenti & Brun/duſii claſſem continebat. Miſit autem ad Antoniũ nun/tium, petens, ut ne amplius tempus otioſi tererent, ut in/quit Plutarchus in Antonio. Liburnicam imitatur nau/tilos piſcis, authore Plinio in nono, cap. XXIX. dũ ait, Inter præcipua autẽ miracula, eſt qui uocatur nautilos, ab aliis pompilos. Supinus in ſumma æquorum perue/nit, ita ſe paulatim ſubrigẽs, ut emiſſa omni per fiſtulam aqua, uelut exoneratus ſentina, facilè nauiget: poſtea duo prima brachia retorquens, membranã inter illa mi/ræ tenuitatis extendit, qua uelificante in auras, cæteris ſubremigãs brachiis, media cauda ut gubernaculo ſe re git: ita uadit alto Liburnicarũ gaudens imagine, ſi quid pauoris interuenit hauſta ſe mergens aqua. Quæ Libur/nicæ nomen à patria ſortitæ ſunt: quoniam naues dici/mus Ægyptias, Aſiaticas, Syriacas, Rhodias, Liburni/cas atq; Achaicas, & eiuſmodi. ut Cæſar in III De bel/lis ciuilibus: Præerat Ægyptiis nauibus Põpeius filius, Aſiaticis Decius Lęlius & C. Triarius, Syriacis C. Caſ/ſius, Rhodiis C. Marcellus cum C. Pomponio, Liburni cæ atque Achaicæ claſſi Scribonius Libo & M. Octa/uius: toti tamen officio maritimo M. Bibulus præpoſi/tus cuncta adminiſtrabat, ad hunc ſumma imperij reſpi/ciebat. Idem Cæſar in III. Et nauibus longis Rhodiis decem & Aſiaticis paucis, Alexandriam peruenit. Tul/lius

lius De diuinatione: Postremò à Rhodia classe deserti. Tranquillus etiam in loco suprà citato. Liuius Decadis quartæ libro VII. Rhodij celebratis exequiis aduersus classem, quã fama erat ex Syria uenire, XIII suis nauibus & una Coa quinqueremi ad terram Gnidiorum, ut ibi in statione essent profecti sunt. Punicæ etiam naues à Liuio dictæ, Decadis quartæ libro VII. Iam omnes in conspectu erant, duæ Punicæ naues antecedebant Romanã classem. Idem in eodem: Ad inferẽdum hostibus terrorẽ, C. Liuius cum duabus quinqueremibus Romanis & quatuor quadriremibus Rhodiis & duabus apertis Smyrneis in Lyciã est missus. Idẽ: Et erãt naues Rhodiæ longæ omniũ celerrimæ tota classe. Nauis Sidoniæ mentio est apud Herodotũ ἐν πολυμνίᾳ. ἐνθαῦτα ὁ ξέρξης μετεκβὰς ἐκ τοῦ ἅρματος ἐς νέα σιδωνίην ἵζετο ὑπὸ σκηνῇ χρυσέῃ. idest, hic Xerxes relicto curru Sidoniã nauem conscendens, sub aureo tentorio sedit. Et in eadẽ: ὡς δὲ ἐπεθύμησε τε ἐποίεε τοῦτο καταβὰς ἐς σιδωνίην νέα ἐς τήν περ ἐσέβαινε αἰεὶ ὅκως τι ἐθέλοι τοιοῦτο ποιῆσαι. idest, ut autẽ horum cum desiderium cepit, & hęc faciebat, Sidoniam nauem conscendens, quã semper quum quid huiusmodi efficere uellet, conscendere consueuerat. Euripides in Helena: Sidoniã posuit pro actuaria quinquaginta remorum, dum ait,

Χάρει σὺ καὶ ναῶν τοῖσδε πεντηκόντορον
Σιδωνίαν δὸς κἀρετμῶν ὑπηρέτας.

Liuius libro suprà proximè citato, Rhodia una capta memorabili casu: nam quum rostro percussisset Sidoniã nauem, anchora ictu ipso excussa naue sua, unco dente uelut manu ferrea iniecta alligauit alterius proram: inde tumultu iniecto, quũ diuellere se ab hoste cupientes inhiberent Rhodij, tracta anchora & implicita remis, latus alterũ detersit: debilitate ea, ipsa quæ icta cohæserat, nauim cepit.

Nō puto hanc eā esse Triremē, qua utebātur antiqui: attamē quia illā reperi in antiqs marmoribus, huc appingēdā curaui

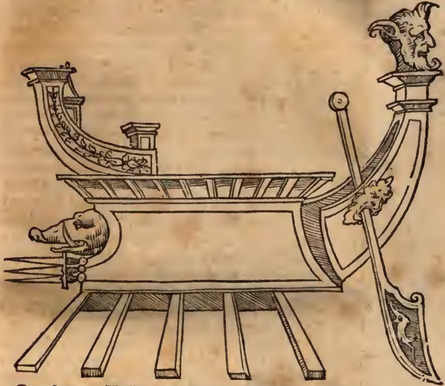

TRIREMIS à Græcis τριήρης dicitur. Herodotus ἐν τερψιχόρῃ, παρεσκευάσατο μὲν διηκοσίας τριήρεας, πολλὸν δὲ κάρτα ὅμιλον περσέων τε καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων. ideſt, apparauit autem ducẽtas triremes, & magnã unà Perſarum, aliorumq́ auxiliariorũ copiam. Idem ἐν πολυμνίᾳ. τῶν δὲ τριηρέων ἀριθμὸς μὲν ἐγένετο ἑπτὰ καὶ διηκόσιαι καὶ χίλιαι. ideſt, erant autem mille ducentæ ſeptem numero triremes. Et haud ita multò pòſt: τριηκόντοροι δὲ καὶ πεντηκόντοροι καὶ κέρκουροι καὶ ἱππαγωγὰ πλοῖα μακρὰ συνελθόντα ἐς τὸν ἀριθμὸν ἐφάνη τρισχίλια. ideſt, triginta autem & quinquaginta remorum naues cercuri, & hippagines, & parua pręterea nauigia, in unum omnia coacta numerũ, ter mille eſſe uiſæ ſunt. Demoſthenes in prima contra Philippum, καὶ ἱππαγωγοὺς τούτοις, ἄγε. τί πρὸς τούτοις ἔτι; ταχείας τριήρεις δέκα. δεῖ γὰρ ἔχοντος ἐκείνου ναυτικὸν καὶ ταχειῶν τριήρων ἡμῖν ὅπως ἀσφαλῶς ἡ δύναμις πλέῃ. ideſt, atq́ his hippagoga nauigia: quid præterea? decem celeres triremes: nam quum claſſem ipſe habeat, celeres triremes nobis eſſe oportet, quò exercitus noſter tuto nauigare poſſit. Tullius actione III in Verrẽ, mille fuiſſe naues Perſarũ author eſt, ut parum ab Herodoti numero abeſſe uideatˀ, his uerbis: Vt ne Perſæ quidem, quum bellum toti Græciæ diis hominibusq́ indixiſſent, & mille numero nauiũ claſſem ad Delum appuliſſent, quicq́ conarentur aut uiolare aut attingere. Plutarchus in Themiſtocle citat αἰσχύλον ἐν πέρσαις. ξέρξῃ δὲ καὶ γὰρ οἶδα, χιλιὰς μὲν ἦν νεῶν τὸ πλῆθος. ideſt, Xerxi autem, probè enim noui, mille numero naues erant. Triremem inuenit primus Aminocles Corinthius, authore Plinio ex Thucydide in primo, qui tamẽ aliter dicere uidetur, dum ait, φαίνεται δὲ καὶ σαμίοις ἀμεινοκλῆς κορίνθιος ναυπηγὸς ναῦς ποιήσας τέτταρας. Videtur autem & Samiis Aminocles Corinthius Naupegus naues quatuor ædificaſſe: uidetur

uidetur tamen asseuerare triremes primùm ædificatas Corinthi, dum ait, καὶ τριήρεις ἐν κορίνθῳ πρῶτον τῆς ἑλλάδος ναυπηγηθῆναι. idest, & triremes primùm apud Corinthum in Græcia ædificatas fuisse. Quibus uerbis facile colligere est, apud Plinium legendum Aminoclem, non Amoclem, ut uulgò scriptum uideo.

QVADRIREMEM instituêre Carthaginenses, authore Aristotele ex Plinio, quæ τετρήρης à Græcis dicitur. Polybius in primo, περὶ δέ τινα τόπον ἔχοντα βράχεα συνέστη χῶμα, μετὰ πολλῆς ταλαιπωρίας, ἐφ' ὃ τετρήρης ἐκτρέχουσα νυκτὸς ἐκάθισε, καὶ τοῖς πολεμίοις ὑποχείριος ἐγένετο διαφέρουσα τῇ κατασκευῇ τῆς ναυπηγίας. idest, quodam aût loco in quo erant breuia, resedit agger: idq; multo militum labore, in quem quadriremis nocte excurrens impegit, quã statim aduersarij nacti sunt excellentem & probe ædificatam. Vide, si ocium est, Sipontinum: & quantum in uertẽdo Polybio sibi permiserit, facile agnosces. Διόδωρος βιβλιοθήκης undeuigesimo, τούτων ἦσαν τετρήρεις μὲν ἐννενήκοντα, πεντήρεις δὲ δέκα, ἐννήρεις δὲ τρεῖς, δεκήρεις δὲ δέκα, ἄφρακτοι δὲ τριάκοντα. idest, harum erant quadriremes quidem nonaginta, quinqueremes decem, nouem ordinũ tres, decem ordinum decem, apertæ autem triginta. Tullius septima in Verrem: Princeps Cleomenes in quadriremi cẽturipina malum erigi, uela fieri, præcidi anchoras imperauit: & simul ut se cæteri sequerentur, signũ dari iussit: hæc centuripina nauis erat incredibili celeritate uelis: nam scire isto prætore nemo poterat, quid quæq; nauis remis facere posset. Et paulopost: Erat enim sola illa nauis constrata, & ita magna ut propugnaculo cæteris posset esse: quæ, si in prædonum pugna uersaretur, urbis instar habere inter illos piraticos myoparones uideretur.

Tectæ siue constratæ nauis forma, qualis apud antiquos fuit.

Quod autem Tullius constratam dixit, aliquando hæsitaui num eadem esset quæ & tecta dicitur à Cæsare. Quas tectas lõgas inuenêre Thasii. Nam antea ex prora tantùm & puppi pugnabatur: author Plinius in VII. Cæsar in secundo De bello ciuili: Appulsaq́ꝫ ad proximum littus trireme cõstrata, & in littore relicta, pedibus Adrumetum profugerat. Idem in tertio: Atque omnes naues incendit trigintaquinque, in quibus erant uiginti constratæ. Idem Cæsar alibi tectas uocat in primo De

bello ciuili: Massilienses usi L. Domitii consilio, naues longas expediunt numero XVII. quarum erant undecim tectæ. Idem in tertio: Illæ triremes omnes & quinqueremes aptæ instructæque omnibus rebus ad nauigandum, præter has uigintiduæ erant, quæ præsidii causa Alexandriæ esse consueuerant, constratæ omnes, quas si occupassent classe Cæsaris erepta, portum ac mare totum in sua potestate haberent, commeatu, auxiliisque Cæsarem prohiberent. Aulus certè Hirtius omnem tollere dubitationem uidetur, dum ait: Magnoque impetu quatuor ad eam constratæ naues, & complures apertæ contenderũt, cui coactus est Cæsar ferre subsidium. Vides ut constratas & apertas ponat, tanquam diuersas: quod perinde est, atque si dixisset, alias tectas fuisse, alias apertas. Tullius actione septima in Verrẽ: Poteró ne in eos esse uehemens, qui naues inanes non modò habuerunt, sed etiam apertas: in eum dissolutus qui solus habuerit constratã nauem, & minus exinanitam? Loquitur enim de quadriremi centuripina. A. Hirtius in quarto De bello ciuili: Itaque paucis diebus contra omnium opinionem quadriremes uigintiduæ, quinqueremes quinque confecerunt, ad has minores apertasque complures adiecerunt. Idem in eodẽ, haud ita multò infrà illum locum: Ex his quinqueremes quinque erant, & quadriremes decem: reliquæ infra hanc magnitudinem, & pleræque apertæ. Liuius Decadis quartę libro sexto: Biduum in apparatu morati, tertio die centum nauibus, quarum septuaginta tectæ erant, cæteræ apertæ, minores omnes ferè erant, profecti, Phocæam petierunt. Nec tamen uideo M. Tulliũ tectas appellasse, quãtum mea memoria est, sed ferè semper constratas: tegebãtur enim aliquãdo & minores. Cæsar in tertio De bello ciuili: Similiter Vatinius

tinius qui Brundusio præerat, tectis instructisque scaphis elicuit naues Lælianas, atque ex his longius productam unam quinqueremē, & minores duas in angustiis portus cepit: itemque per equites dispositos aqua prohibere classiarios instituit. Idem in secundo: Massilienses post superius incommodum, ueteres ad eundem modum ex naualibus productas naues refecerāt, summaque industria armauerant: remigum, gubernatorumque magna copia suppetebat, piscatoriasque adiecerant atque contexerant, ut essent ab ictu telorum remiges tuti: has sagittariis, tormentisque compleuerant. Idem in tertio: Scaphas nauium magnarum circiter sexaginta, cratibus pluteisque contexit, eoque milites delectos imposuit. Has autem Græci καταφράκτους uocant, etiam si Sipontinus apud Polybium haud scio quàm rectè pro καταφράκτῳ quinqueremem nobis reddiderit, eo fortasse quod magis idoneæ essent quæ consternerentur. Eo enim tempore quo primùm populus Romanus statuit è republica esse, cum Carthaginensibus de Siciliæ atque adeo maris interni imperio naualibus copiis dimicare, centum & uiginti nauium classem ædificandam curarunt: in qua centum fuêre quinqueremes & uiginti triremes. Nam antea quidem eo ipso tempore quo Messanam copias traducere ceperunt: οὐχ οἷον inquit Polybius κατάφρακτος αὐτοῖς ὑπῆρχε ναῦς, ἀλλ᾽ οὐδὲ καθόλου μακρὸν πλοῖον, οὐδὲ λέμβος, οὐδὲ εἷς. hoc est, non solùm nullam nauem tectam constratam'ue habebāt: sed nec prorsus ulla nauis longa, aut lembus ullus ipsis præsto fuit. Quare à Tarentinis & Locrensibus, ἔτι δὲ ἐλεατῶν καὶ νεαπολιτῶν συγχρησάμενοι πεντηκοντόρους καὶ τριήρεις, ἐπὶ τούτων παραβόλως διεκόμισαν τοὺς ἄνδρας. ἐν ᾧ δὴ καιρῷ τῶν καρχηδονίων κατὰ τὸν πορθμὸν ἐπαναχθέντων αὐτοῖς, καὶ μιᾶς νεὼς καταφράκτου διὰ

τὴν προθυμίαν προπεσούσης, ὥστε ἐποκείλασαν γενέσθαι τοῖς ῥωμαίοις ὑποχείριον, ταύτῃ παραδείγματι χρώμενοι τότε πρὸς ταύτην ἐποιοῦντο τὴν τοῦ παντὸς στόλου ναυπηγίαν. idest, præterea autẽ ab Eleatis & Neapolitanis, triremes, & quinquaginta remorum actuarias, quum commodatò accepissent, in his summa cum audacia milites transuexerũt: quo quidem tempore quum forte Carthaginenses circa fretum in Romanos irruerẽt, & nauis quædam constrata, propter promptitudinem reliquas omnes præcurreret, casu impacta impeditaq;, in Romanorum ditionem uenit. Ea itaq;, ut exemplo usi, ad illius similitudinẽ classem suam uniuersam ædificarunt. Constratę uerò naues dicebãtur, eo quòd haberent καταστρώματα. & ad id erant maximè aptæ quadriremes. Polybius in secundo, ἐπλήρωσαν κοινῇ τὰς τῶν ἀχαιῶν δέκα ναῦς καταφράκτους. idest, impleuerunt in cómmune decem Achæorum naues constratas, & quæ haberent καταστρώματα. Subdit enim, τότε ἐπιπηδῶντες ἐπὶ τὰ καταστρώματα τῶν ἀχαϊκῶν νεῶν ἐκράτουν, διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιβατῶν, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τεττάρων μὲν πλοίων ἐκυρίευσαν τετρηρικῶν, μίαν δὲ πεντήρη σὺν αὐτοῖς τοῖς ἀνδράσιν ἐβύθισαν. Tunc in Achaicarũ nauium catastromata insilientes, superiores euaserunt, propter propugnantium multitudinem. Atque hoc pacto quatuor quidem quadriremes in suam potestatem receperunt: quinqueremem autẽ unam cum ipsis hominibus demerserunt, atque depresserunt. Loquitur enim de eisdem Achæorum nauibus.

Triremibus si binos ordines addideris, quinqueremem facies: si plures, maiorem. Nam quinqueremis figuram antiquam nullam adhuc uidimus, præterquàm in numismate quodam. Sed dubitamus an illud, quemadmodum permulta alia, mentiatur antiquitatem.

Quin-

QVINQVEREMEM instituit Nesichthon, si Plinio credimus, quæ πεντήρης à Græcis dicitur. Herodotus in ἐρατώ. καὶ ἦν γὰρ δὴ τοῖσι ἀθηναίοισι πεντήρης ἐπὶ σουνίῳ, λοχήσαντες ὦν τὴν θεωρίδα νῆα εἷλον πλήρεα ἀνδρῶν τῶν πρώτων ἀθηναίων. idest, erat enim Atheniēsibus quinqueremis in Suneo: illi itaque positis insidiis Theorida nauem occuparunt, Atheniensium primoribus refertam. Appianus in Mithridatico, ὥς τε καὶ τριήρη αὐτοῖς ἀνδράσι ἀναδησάμενοι, καὶ ἀκροστόλια πολλὰ καὶ σκῦλα εἰς τὸν λιμένα φέροντες ἐπανελθεῖν. πεντήρους δὲ σφῶν εἰλημμένης ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀγνοοῦντες οἱ ῥόδιοι ἐπὶ ζήτησιν αὐτῆς ἓξ ταῖς μάλιστα ταχυναυτούσαις ἀνέπλεον. idest, itaq; trireme cum ipsis hominibus, nauibus suis alligata, multis nauium rostris, nec paucis spoliis onusti ad portũ rediere. Quum autem ipsorum quinqueremis ab hostibus capta esset, eius ignari Rhodii ad conquirendam eam sex maximè celeribus nauibus regressi sunt. Mirum est quòd Aulus Hirtius, siue Opius in bello Alexandrino quinqueremem, pentiremẽ uocet, uocabulo semigræco semiq; Latino, dum ait: Capit ex eo prælio pentiremem unam, triremes duas, dicrota octo, compluresq; remiges Octauianos. Sic enim legendum censeo, non dicrotas. Idem in Aphricano bello: Naues onerarias quę longius à portu in salo stabant, incēdit: & pentiremes duas uacuas à defensoribus, nullo repugnante, cepit. M. Tullius ubiq; quinqueremes dicit, & optimi quiq; authores. Pontem constratũ paludemq; dixit idem Hirtius derelictorum de bello Gallico: Turres crebras excitari in altitudinẽ trium tabulatorum, pontibus traiectis constratisq; coniungi, quorum frontes uiminea loricula munirentur, ut hostis à duplici propugnatorum ordine depelleretur. Idem in eodem: Pontibus palude cõstrata, legiones tra-

ducit. Et in eodem: Nisi flumen Ligerim, quod erat ponte propter magnitudinem constratum, copias traduxisset. Tullius libro primo De oratore: Illa uerò deridenda arrogantia est, in minoribus nauigiis rudem esse se confiteri, quinqueremes aut etiam maiores gubernare didicisse. Ipse (quantum assequi possum coniectura) existimo quadraginta fuisse sedilia in tabulato alterius lateris quinqueremis, quæ quadringētis remigibus agebatur: ut ex uerbis Plinii colligere est libro trigesimosecūdo, ubi de echeneide, dū ait, Ferē & Actiaco Marte tenuisse prætoriam nauim Antonii properantis circuire & exhortari suos, donec transiret in aliam. Ideoq; Cæsariana classis impetu maiore protinus uenit. Tenuit & nostra memoria Caii principis ab Astura Antiū remigantis, ut res est etiam auspicalis pisciculus. Siquidē nouissime tum in urbem reuersus ille imperator, suorum telis confossus est. Nec longa fuit illius moræ admiratio, statim causa intellecta quū è tota classe quinqueremis sola non proficeret, & exilientibus protinus qui quærerent circa nauim, inuenere adhærentem gubernaculo: ostenderuntq; Caio indignanti hoc fuisse quod se reuocaret, quadringentorumq; remigum obsequio contra se intercederet. Quibus sanè uerbis palàm fit illam quinqueremem actam à remigibus quadringentis, ut in altero latere ducenti fuerint. qui si distribuātur in quinos ordines, necesse est quadraginta sedilia fuisse in altero tabulati latere. Hęc idcirco adieci, ut Veneti uideāt an illa eorum quinqueremis, quæ uiginti & octo tantū opinor trāstris constat, ædificata sit ad antiquarum quinqueremium rationem. De echeneide non adiiciam quę Plutarchus in Symposiacis tractat, etiam si minimè uideantur aliena: sed ad illum authorem grauissimū, lectorem reiicimus.

Quod

Quod autem Tullius,aut etiam maiores dixit,de ſex,ſe ptemq́ ordinum naue intellexiſſe uidetur:quas Liuius Græco uocabulo hexeres hepteresq́ uocat,quartæ Decadis libro ſeptimo,Regia claſſis ſeptem & triginta maioris formę nauium erat,in quibus tres hepteres & quatuor hexeres habebant:præter has decẽ triremes erant: & ii adeſſe hoſtes ex ſpecula quadam cognouere.Idem in eodem:Maximè exterruit hepteres regia à multo minore Rhodia naue uno ictu demerſa. Idem in eodem: Hoſtium claſſis trium & nonaginta nauium fuit,maximæ formæ naues, tres hexeres habebant, duas hepteres.Robore nauium & uirtute militum Romani longè Regios præſtabant: Regiæ naues agilitate, & arte gubernatorum, & ſcientia remigum. Appianus Alexandrinus de bellis ciuilibus libro quarto, ἐνδοὺς ὁ πομπήιος ἐς τὴν αἰνάριαν διέπλει ναυσὶ πολλαῖς ἀρίσταις, ἐξήρους λαμπρᾶς ἐπιβεβηκώς. ideſt,Cedens Pompeius,in Ænariam conceſſit nauibus multis,iisq́ præſtantiſſimis,naui ipſe hexere ſplendidiſſima uectus. Polybius, τὰς μὲν οὖν ἑξήρεις δύο οὔσας, ἐφ' ὧν ἔπλεον οἱ στρατηγοὶ μάρκος ἀτίλιος καὶ λεύκιος μάλλιος πρώτας ἐν μετώπῳ παραλλήλους ἔταξαν. ideſt,Duas igitur hexères, quibus Marcus Attilius,& L. Manlius duces uehebantur, primas in fronte, æqualiter inuicem diſtantes,conſtituerunt. Lucanus in tertio, ubi de Bruti prætoria naue loquitur, hexerem deſcripſiſſe uidetur,

Celſior at cunctis Bruti prætoria puppis
Verberibus ſenis agitur,molemq́ profundo
Inuehit,& ſummis longè petit æquora remis.

Hepteres, quæ ſeptem ordinum nauis erat,

HEPTEREM Polybius ἑπτήρη uocat in primo, ἔχων ἑπτήρη τὴν γενομένην πύῤῥου τοῦ βασιλέως. id est, habens hepterem quæ Pyrrhi regis quondam fuerat, quo loco septiremem uertit Sipontinus, nec Liuium sequi curauit. Diodorus siculus libro XX. τούτων δ' ἦσαν αἱ μέγισται μὲν ἑπτήρεις, αἱ πλεῖσται δὲ πεντήρεις. id est, ex his maximæ quidem hepteres erant, plurimæ autẽ quinqueremes. ὀκτήρεις uerò fuisse liquet ex Athenæo, ἐννήρεις planè & δεκήρεις constat fuisse ex Diodoro Siculo, in loco suprà citato. Fuerunt ἑνδεκήρεις & τρισκαιδεκήρεις & τριακοντήρεις & εἰκοσήρεις, ut palã fit ex Athenæo in quinto, his uerbis: πολλῶν δ' ὁ Φιλάδελφος βασιλέων πλούτῳ διέφερε, καὶ περὶ πάντα ἐσπουδάκει τὰ κατασκευάσματα φιλοτίμως, ὥστε καὶ πλοίων πλήθει πάντας ὑπερέβαλε. τὰ γοῦν μέγιστα ἦν τῶν πλοίων παρ' αὐτῷ τριακοντήρεις δύο, εἰκοσήρης μία, τέσσαρες δὲ τρισκαιδεκήρεις, δωδεκήρεις δύο, ἑνδεκήρεις δεκατέσσαρες, ἐννήρεις τριάκοντα, ἑπτήρεις τριάκοντα ἑπτά, ἑξήρεις πέντε, πεντήρεις ἑπτακαίδεκα. τὰ δ' ἀπὸ τετρήρους μέχρι τριηρημιολίας διπλάσια τούτων. τὰ δ' εἰς τὰς νήσους πεμπόμενα, καὶ τὰς ἄλλας πόλεις ὧν ἦρχε, καὶ τὴν λιβύην, πλείονα ἦν τῶν τετρακισχιλίων. id est, Philadelphus autẽ multos reges opibus superauit, eratq; apparatuũ omniũ ambitiose studiosus. Nauium itaq; copia & numero omnes superabat. Quæ uerò maxima habebat apud se nauigia, hæc erant: triginta ordinum, duæ: uiginti, una: tredecim ordinum, quatuor: duodecim, duæ: undecim ordinum, quatuordecim: nouem ordinum, triginta: hepteres, triginta septem: hexeres, quinq;: quinqueremes, decem & septem. Earum autem nauium, quæ à quadrireme ad trieremiolias usq; descendebant, duplus erat ad has numerus. Quæ autem ad insulas deductæ fuerant, & in urbes quibus imperitabat ipse, & Libyam, plures erant quater millenis. Alexãder Magnus, authore Plinio, instituit na-

ues ad duodecim ordines. Philostephanus Ptolemæum Soterem instituisse uult ad quindecim. Plutarchus tamen πεντεκαιδεκήρη adscribit Demetrio, dum ait, οὐδεὶς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων οὔτε πεντεκαιδεκήρη ναῦν πρότερον, οὔτε ἑκκαιδεκήρη. ἀλλ' ὕστερον τεσσαρακοντήρη Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ ἐναυπηγήσατο μῆκος διακοσίων ὀγδοήκοντα πηχῶν, ὕψος δὲ ἕως ἀκροστολίου πεντήκοντα δυοῖν δέοντα, ναύταις δὲ χωρὶς ἐρετῶν ἐξηρτυμένην τετρακοσίοις, ἐρέταις δὲ τετρακισχιλίοις, χωρὶς δὲ τούτων ὁπλίτας δεχομένην ἐπί τε τῶν παρόδων, καὶ τοῦ καταστρώματος ὀλίγῳ τρισχιλίων ἀποδέοντας, ἀλλὰ θέαν μόνην ἐκείνη παρέσχε, καὶ μικρὸν ὅσον διαφέρουσα τῶν μονίμων οἰκοδομημάτων. id est, antea enim neque quindecim ordinum nauem, neque sedecim quisquam hominum nouerat: postea tamen quadraginta ordinum ædificandam curauit Ptolemæus Philopator, in longitudinem quidem productam ad cubitos ducentos octoginta: altitudine autem ad summitatem usque nauis, duodequinquaginta cubitorum. Instructa autem erat quadringentis nautis, extra remiges, qui quater mille numero erant. Capiebat præter hos nauis in aditibus una & catastromate armatos milites paulò minus ter millenis. Verùm solam hæc nauis sui spectationem exhibuit ab immobilibus ædificijs parum admodum differens. Athenæus in quinto δειπνοσοφιστῶν ex καμιξγύῳ eadem ferè cum Plutarcho referre uidetur, sed tamen apertius & diffusius, his uerbis: τὴν τεσσαρακοντήρη ναῦν κατεσκεύασεν ὁ Φιλοπάτωρ τὸ μῆκος ἔχουσαν διακοσίων ὀγδοήκοντα πηχῶν, ὀκτὼ δὲ καὶ τριάκοντα ἀπὸ παρόδου ἐπὶ πάροδον, ὕψος δὲ ἕως ἀκροστολίου τεσσαράκοντα ὀκτὼ πηχῶν, ἀπὸ δὲ τῶν πρυμνητικῶν ἀφλάστων ἐπὶ τὸ πρὸς τῇ θαλάσσῃ μέρος αὐτῆς τρεῖς πρὸς τοῖς πεντήκοντα πήχεις. πηδάλια δ' εἶχε τέσσαρα τριακονταπήχη. κώπας δὲ θρανιτικὰς ὀκτὼ καὶ τριάκοντα πηχῶν τὰς μεγίστας. αἳ διὰ τὸ μόλυβδον ἔχειν ἐν τοῖς ἐγχειριδίοις, καὶ γεγονέναι λίαν ἔσω βαρεῖαι κατὰ ζύγωσιν εὐήρεις ὑπῆρχον

ὑπάρχον ἐπὶ τοῦ κέρας. δίπρωρος δὲ ἐγεγόνει καὶ δίπρυμνος, καὶ ἔμβο-
λα εἶχεν ἑπτά. τούτων ἓν μὲν ἡγούμενον, τὰ δ' ὑποστέλλοντα, τινὰ δὲ κατὰ
τὰς ἐπωτίδας. ὑποζώματα δ' ἐλάμβανε δώδεκα. ἑξακοσίων δὲ
ἦν ἕκαστον πηχῶν. εὔρυθμος δ' ἦν καθ' ὑπερβολήν. θαυμαστὸς δ' ἦν
καὶ ὁ ἄλλος κόσμος τῆς νεώς. ζῷα μὲν γὰρ εἶχεν οὐκ ἐλάττω δώδεκα πη-
χῶν κατὰ πρύμναν τε καὶ πρῷραν. καὶ πᾶς τόπος αὐτῆς κηρογραφίᾳ
κατεπεποίκιλτο. τὸ καὶ ἐλατήριον ἅπαν μέχρι τῆς τρόπιος κισσίνην φυλ-
λάδα καὶ θύρσους εἶχε περιέξ. πολὺς δ' ἦν καὶ ὁ τῶν ὅπλων κόσμος.
ἀνεπλήρου δὲ τὰ προσδεόμενα τῆς νεὼς μέρη. γενομένης δὲ ἀναπείρας
ἐδέξατο ἐρέτας πλείους τῶν τετρακισχιλίων. εἰς δὲ τὰς ὑπηρεσίας τετρα-
κοσίους. εἰς δὲ τὸ κατάστρωμα ἐπιβάτας τρισχιλίους ἀποδέοντας ἑκατὸν
καὶ πεντήκοντα, καὶ χωρὶς ὑπὸ τὰ ζύγια πλῆθος ἀνθρώπων ἕτε-
ρον. ἐπισιτισμοῦ τε οὐκ ὀλίγον. καθειλκύσθη δὲ τὴν μὲν ἀρχὴν ἀπὸ ἐσ-
χαρίου τινός, ὅ φασι παγῆναι πεντήκοντα πλοίων πεντηρικῶν ξυ-
λείᾳ. ὑπὸ δὲ ὄχλου μετὰ βοῆς καὶ σαλπίγγων καθείλκετο. ὕστερον δὲ τῶν
ἀπὸ Φοινίκης τις ἐπενόησε τὴν καθολκὴν τάφρον ὑποστησάμενος ἴ-
σην τῇ νηὶ κατὰ μῆκος, ἣν πλησίον τοῦ λιμένος ὤρυξε. ταύτῃ δὲ τοὺς θε-
μελίους κατῳκοδόμησε λίθῳ στερεῷ πρὸς πέντε πήχεις τὸ βάθος.
καὶ διὰ τούτων φάλαγγας ἐπικαρσίας κατὰ πλάτος τῆς τάφρου διώσας
συνεχεῖς τετράπηχυν εἰς βάθος τόπον ἀπολιπούσας, καὶ ποιήσας
εἴσρουν ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀνέπλησεν αὐτῆς πάντα τὸν ὀρυχθέντα τό-
πον, εἰς ὃν ῥᾳδίως ἀπὸ τῶν τυχόντων ἀνδρῶν εἰσήγαγε τὴν ναῦν, τὸ
ἀνοιχθὲν κατ' ἀρχὰς ἐμφράξας μετεξήντλησε πάλιν τὴν θάλασ-
σαν ὀργάνοις. τούτου δὲ γενομένου ἐδράσθη ἀσφα-
λῶς ἐπὶ τῶν προειρημένων φαλάγγων. i. XL ordinū nauē con-
ſtruxit Philopator quę in longitudinē haberet CCLXXX
cubitos, octo autem & triginta in latitudinē ab aditu in
aditū, in altitudinē aūt uſq; ad ſummitatē & orā nauis qđ
ἀκροστόλιον dicūt XLVIII cubitos habebat, à ſummitate
aūt extrema puppis ad eam partē quae mari alluit tres &
quinquaginta cubitos: gubernacula aūt habebat IIII, ſin-
gula in lōgitudinē XXX cubitorū, remos uerò lōgiores

 quos

quos θρανίτας uocant. XXXVIII. cubitorũ: qui propterea quòd plumbum haberent in capulis, & quòd ad interiorem partem grauiores essent libramento, usui habiles ad remigandum erant. Fuit præterea duplici prora duplicíq; puppe, rostraq; septẽ habebat: quorũ unum quidem extabat: quædam autem contractiora erant, minoraq;, nonnulla uero ad epotidas erant collocata. Zonas autem perpetuas habuit XII. quarum quæque sexcentorum erat cubitorum. Erat autem mira & egregia symmetria: admirabilis præterea & alius nauis ornatus. ad cuius proram & puppim erant expressa animalia non minora duodecim cubitorum, & in omni parte multiplici ceræ pictura uariegabatur. Tota uero ab ea parte qua remi collocati erant, usq; ad carinam ipsam in ambitu thyrsos habebat, cum perpetuis hederæ folijs. Multus autem erat & armamentorum ornatus, quibus instruebantur partes ut quæque eis indigebant. Cum autem experimẽti causa deduceretur, suscepit remiges plures quatuor milibus, ad reliqua autem ministeria quadringentos. In catastromate uerò & aditibus habuit propugnatores bis mille octingẽtos quinquaginta, præter magnam multitudinem hominũ quæ ad iuga erat, magnam præterea uim continebat rei frumentariæ. deducta autem fuit initio ab Escario quodam, qui eam nauem compegisse dicitur materia quinquaginta nauium quinqueremium. Deducebatur autem à turba cum magno clamore & tubarum sonitu. Postea uerò quidam è Phœnicia excogitauit deductionem ducta fossa æquali naui longitudine, quam ad portum fodiendam curauit. Huic fossæ fundamenta iniecit è solido lapide in altitudinem quinque cubitorum, per quæ transuersales trabes in latitudinem fossę traijciens inter se cohærentes relicto lo-

co

co IIII cubitorum uacuo:factoq; incilli aqua marina totum locum defossum compleuit: in quem facile opera uiliorum hominum induxit nauem, obturans eam partem quam ab initio aperuerat: rursusq; aquam marinam extraxit machinis, quo facto consedisse nauem tuto in prædictis trabibus. Ante uerò q̃ à nauium longarum commemoratione discedo, non omittam me coniectura assecutum, quinqueremes fuisse altiores, quàm ut è quadrireme armati milites in eam transilire possent. Quòd si lector in animum induxerit mecum attendere ad uerba Liuij, facile, ut opinor, in eandem sentẽtiam discedet. ea sunt decadis tertiæ libro decimo, Classis Punica ad Vticam stationem habebat: ex ea tres quadriremes, seu clàm misso à Carthagine nũcio uti fieret, seu Asdrubale qui classis præerat, sine publica fraude auso facinus, quinqueremem Romanam superantem promontorium ex alto repente aggressæ sunt. sed neq; rostro ferire celeritate subterlabentem poterant, neq; transilire armati ex humilioribus in altiorem nauem: & defendebatur egregiè quoad tela suppeditarunt. Quod ex uerbis ipsis apertius mihi uidetur, quàm ut aliter explanandum sit. Quod autem de ἐνήρη suprà dictum est, aduerte lector: cũ enim unico ν scribitur nauem instructam & paratam in aqua significat, ut uidebis apud Plutarchũ in Antonio, in hęc uerba, ἀντώνιος δὲ, ἅμα ἡμέρᾳ τῶν πολεμίων ἐπιπλεόντων, φοβηθεὶς μὴ τῶν ἐπιβατῶν ἐρήμους ἕλωσι τὰς ναῦς, τοὺς μὲν ἐρέτας ὁπλίσας ἐπὶ τῶν καταστρωμάτων παρέταξεν ὄψεως ἕνεκα. τοὺς δὲ ταρσοὺς τῶν νεῶν ἐγείρας καὶ πτερώσας ἑκατέρωθεν, ἐν τῷ στόματι περὶ τὸ ἄκτιον ἀντιπρώρους συνεῖχε, ὡς ἐνήρεις καὶ παρεσκευασμένας ἀμύνεσθαι. id est, Antonius autẽ, cum prima luce adnauigarent hostes, ueritus ne propugnatoribus destitutas naues caperent, remiges armari iussit, eosq; in catastromate

in ſpeciem diſpoſuit ut uiderētur: remos autem qua parte lati ſunt, erigi iubens & arrigi utrinq;, ad Actij fauces obuerſas continebat naues, tanquam inſtructas & paratas ad decertandum. Quo loco πλήρεις ipſe interpretatur cum καὶ παρεσκευασμένας ſubdit: quod Suidas non uidetur intellexiſſe. Idem in Bruto, μὴ ναῦν πλήρη, μὴ στρατιώτην ἕνα, μὴ πόλιν ἔχοντες. Id eſt, Non inſtructam nauem, non militem ullum, non ciuitatem deniq; habentes. Et in Sylla, Μιθριδάτης μὲν ἔχων ναῦς αὐτόθι διακοσίας πλήρεις. Id eſt, Mithridates quidem illic naues habens remigio inſtructas ducentas. Herodotus ἐν οὐρανίᾳ κατήρεα dixit, καὶ εἶχε πλοῖον κατῆρες ἑτοῖμον, εἰ παλήσειε ὁ ναυτικὸς στόλος. Id eſt, Et habebat nauē inſtructā & paratam, ſi fortè maritimus exercitus moueretur. Euripides in Iphigenia in Tauris,

κἀν τῷδ' ὁρῶμεν Ἑλλάδος νεὼς σκάφος
ταρσῷ κατήρει πίτυλον ἐπτερωμένον,
ναύτας τε πεντήκοντ' ἐπὶ σκαλμῶν, πλάτας
ἔχοντας.

Polybius in primo aliter locutus eſt, ut uidebis. αἱ δὲ νῆες τοῦ στόματος ἐξ ἀμφοῖν τοῖν μεροῖν ἐφ' ὅσον ἦν δυνατὸν ἔγγιστα τοῖς τενάγεσι προσάγειν ἐπεῖχον ἐπτερωκυίας πρὸς τὴν ἐμβολὴν καὶ σύλληψιν τῆς ἐκπλεῖν μελλούσης νεώς. Id eſt, Naues autē quę in faucibus erant utrinq; quàm proximè ad paludes accedi poterat, expectabant remigio inſtructæ, ad irruendum in nauem eam quæ exitura erat, atq; ad eam capiendam paratæ. Latini aptas inſtructasq; remigio uocant. Liuius decadis tertiæ libro primo, Claſsis præterea data ad tuendam maritimam oram: quia qua parte bellè uicerant, ea tum quoque rem geſturos Romanos credi poterat, quinquaginta quinqueremes, quadriremes duæ, triremes quinq;, ſed aptæ inſtructæq; remigio triginta & duæ, quinqueremes erant, & triremes quinq;. Τριηρημιολίας uidemus factam mentionē ab Athenæo

næo in V. & medius fidius sæpenumero dubitaui quod-nã id esset nauigij genus. Nec idẽ esse queat, cũ ijs quas Polybius ἡμιόλους ναῦς uocat: Appianus uero ἡμιολίας: etiamsi idem Polybius lib. XVI. τριηρημιολίας uocet eas (opinor) quæ non tot remis agerentur, quot iustæ triremes: ait enim, μετὰ δὲ τούτων ἐννέα τριηρημιολίαι καὶ τριήρεις τρεῖς ὑπῆρχον. id est, cum his aũt nouem trieremioliæ & triremes tres erant. Appianus certe in procemio eas uidetur ponere infra magnitudinem iustarũ triremium, dum ait, τριήρεις δὲ ἀπὸ ἡμιολίας μέχρι πεντήρους πεντακόσιαι καὶ χίλιαι. id est, triremes aũt ab hemiolia usq; ad quinqueremẽ mille quingentæ: ut ἡμιόλιαι essent biremes quidem, sed quæ à puppi ad malum usq; binis remis, à malo ad proram unico tantùm agerentur: ut hodie quoque uidere est in nonnullis earum, quas *fustas* Veneti uocant. Tu lector siquid nosti rectius istis, cãdidus imperti: mea enim est coniectura. Tibi possum proferre scripta authorum, qui huiusce rei mentionem fecere: quibus legendis, poteris fortasse meliora afferre, certiusq; iudicium hac de re facere. sed Appianum uideamus, ναυσὶ δ' ἐφέροντο, πεντήκοντα μὲν πεντήρεσι, ἑκατὸν δὲ ἡμιολίαις, ἀφράκτοις δὲ καὶ κερκούροις καὶ στρογγύλοις πολλοῖς. id est, ferebantur autẽ nauibus, quinqueremibus quidẽ L. hemiolijs C. apertis uerò, & cercuris, & onerarijs cõpluribus. Diodorus Siculus lib. XIX. αὐτὸς δ' ἀναλαβὼν ναῦς ἡμιολίας νυκτὸς κατέπλευσε πλησίον τῆς πόλεως, id est, ipse aũt hemiolijs nauibus sumptis secundùm urbẽ de nocte delatus est. Polybius in V. καταρτίσας δ' ὧδε καὶ δέκα μὲν καταφράκτους ναῦς, ὀκτὼ δὲ ἀφράκτους, τριάκοντα δ' ἡμιόλους ἔπλει δι' Εὐρίπου. id est, duodecim itaq; constratis nauibus instructis, octo apertis, triginta autem hemiolis per Euripum nauigabat. Quibus locis ἡμιόλους & ἡμιολίας, pro eodem ferè poni existimo. Sed hoc loco subijciam,

quæ

quæ in fragmentis Polybij ex libro XVI scripta legimus. Cuius quidem nobis copiam fecit Victor Faustus, dum Venetijs à rege Christianissimo legatus commoraretur. Ea sunt hæc, quibus describit pugnam naualem ad Chium factam inter Philippum & Attalum, ut in contextu uidebis: ὁ δὲ φίλιππος τῆς μὲν περὶ τὴν πολιορκίαν ἀνεπιτεύκτου τῶν αὐτῷ, τῶν δὲ πολεμίων ἐφορμούντων πλείοσι καταφράκτοις ναυσὶ ἠπορεῖτο καὶ δυσχερῶς διέκειτο περὶ τοῦ μέλλοντος. οὐκ ἐπιδεχομένων δὲ τῶν παρόντων αἵρεσιν, ἀνήχθη παρὰ τὴν τῶν πολεμίων προσδοκίαν. ἔτι γὰρ αὐτὸν ἤλπιζον οἱ περὶ τὸν ἄτταλον προσκαρτερήσειν τῇ τῶν μετάλλων κατασκευῇ. μάλιστα δ᾽ ἐσπούδαζε ποιήσασθαι τὸν ἀνάπλουν αἰφνίδιον, πεπεισμένος καταταχήσειν, καὶ τὸ λοιπὸν ἀσφαλῶς ἤδη κομιεῖσθαι παρὰ τὴν γῆν εἰς τὴν σάμον. διεψεύσθη δὲ παρὰ πολὺ τοῖς λογισμοῖς. οἱ γὰρ περὶ τὸν ἄτταλον καὶ θεοφιλίσκον ἅμα τῷ συνιδεῖν αὐτὸν ἀναγόμενον, εἶχον τὰ προκείμενα εὐθέως. συνέβη δὲ τὸν ἀνάπλουν αὐτοῦ γενέσθαι διαλελυμένον, ἅτε πεπεισμένου τοῦ φιλίππου καθάπερ εἶπον ἐπιμένειν ἐπὶ τῶν ὑποκειμένων. οὐ μὴν ἀλλὰ χρησάμενοι ταῖς εἰρεσίαις γοργῶς προσέβαλον. ἄτταλος μὲν τῷ δεξιῷ καὶ καθηγουμένῳ τῶν πολεμίων, θεοφιλίσκος δὲ τοῖς εὐωνύμοις. φίλιππος δὲ περικαταλαμβανόμενος τοῖς καιροῖς δοὺς τὸ σύνθημα τοῖς ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ, καὶ παραγγείλας ἀντιπρώρους ποιεῖν τὰς ναῦς καὶ συμπλέκεσθαι τοῖς πολεμίοις ἐρρωμένως, αὐτὸς ὑπὸ τὰς νησίδας ἀναχωρήσας μετὰ τῶν λέμβων, τὰς μεταξὺ τοῦ πόρου κειμένας, ἀπεκαραδόκει τὸν κίνδυνον. ἦν δὲ τῶν μὲν τοῦ φιλίππου νεῶν τὸ πλῆθος τὸ συγκαταστὰν εἰς τὸν ἀγῶνα κατάφρακτοι τρεῖς καὶ πεντήκοντα, σὺν δὲ τούτοις ἄφρακτοι. λέμβοι δὲ σὺν ταῖς πρίστεσιν ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα. τὰς γὰρ ἐν τῇ σάμῳ ναῦς, οὐκ ἠδυνήθη καταρτίσαι πάσας. τὰ δὲ τῶν πολεμίων σκάφη κατάφρακτα μὲν ἦν ἑξήκοντα καὶ πέντε σὺν τοῖς τῶν βυζαντίων, μετὰ δὲ τούτων ἐννέα τριημιολίαι καὶ τριήρεις τρεῖς ὑπῆρχον. λαβούσης δὲ τὴν καταρχὴν τῆς ναυμαχίας ἐκ τῆς ἀττάλου νεὼς, εὐθέως πάντες οἱ σύνεγγυς ἀπαραγγέλτως συνέβαλλον ἀλλήλοις. ἄτταλος μὲν οὖν συμπεσὼν ὀκτήρει καὶ προεμβαλὼν ταύτῃ καιρίαν καὶ ὕφαλον πληγὴν, ἐπὶ πολὺ τῶν ἐπὶ

τοῦ

τοῦ κατὰ στρώματος ἀγωνιζομένων, τέλος ἐβύθισε τὴν ναῦν. ἡ δὲ
τοῦ Φιλίππου δεκήρης, ναυαρχὶς οὖσα, παραλόγως ἐγένετο τοῖς ἐχθροῖς
ὑποχείριος. ὑποπεσούσης γὰρ αὐτῇ τριηρημιολίας, ταύτῃ δοῦσα
πληγὴν βιαίαν κατὰ μέσον τὸ κύτος ὑπὸ τὸν θρανίτην σκαλμὸν, ἐδέ-
θη, τοῦ κυβερνήτου τὴν ὁρμὴν τῆς νεὼς οὐκέτι δυνηθέντος ἀναλαβεῖν,
διὸ καὶ προσκρεμαμένου τοῦ πλοίου αὐτῇ, ἐδυσχρηστεῖτο, καὶ δυσκίνητος
ἦν πρὸς πᾶν. ἐν ᾧ καιρῷ δύο πεντήρεις προσπεσοῦσαι καὶ τρώσα-
σαι τὴν ναῦν ἐξ ἀμφοῖν τοῖν μεροῖν, καὶ τὸ σκάφος καὶ τοὺς ἐπιβά-
τας τοὺς ἐν αὐτῷ διέφθειραν, ἐν οἷς ἦν καὶ Δημοκράτης ὁ τοῦ Φιλίππου
ναύαρχος. κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν καιρὸν Διονυσόδωρος καὶ Δεινοκράτης ὄντες
ἀδελφοὶ καὶ ναυαρχοῦντες παρ' Ἀττάλῳ, συμπεσόντες ὁ μὲν ἑπτήρει τῶν
πολεμίων, ὁ δ' ὀκτήρει, παραβόλως ἐχρήσαντο τῇ ναυμαχίᾳ. Δεινο-
κράτης μὲν πρὸς ὀκτήρη συμπεσὼν, αὐτὸς μὲν ἔξαλον ἔλαβε τὴν
πληγὴν ἀνασείρου τῆς νεὼς οὔσης. τὴν δὲ τῶν πολεμίων τρώσας ναῦν ὑπὸ
τὰ βίσχα, τὸ μὲν πρῶτον οὐκ ἐδύνατο χωρισθῆναι, καίπερ πολλάκις ἐπι-
λαβόμενος πρύμναν κρούειν, διὸ καὶ τῶν Μακεδόνων εὐψύχως ἀγωνιζο-
μένων εἰς τὸν ἔσχατον παρεγένετο κίνδυνον. Ἀττάλου δὲ ἐπιβοηθήσαντος
αὐτῷ, καὶ διὰ τῆς εἰς τὴν πολεμίαν ναῦν ἐμβολῆς λύσαντος τὴν συμ-
πλοκὴν τῶν σκαφῶν, ὁ μὲν Δεινοκράτης ἀπελύθη παραδόξως, οἱ δὲ τῆς
πολεμίας νεὼς ἐπιβάται πάντες εὐψύχως διαγωνισάμενοι διεφθά-
ρησαν, καὶ τὸ δὲ σκάφος ἔρημον ἀπολειφθὲν, ὑποχείριον ἐγένετο τοῖς
περὶ τὸν Ἄτταλον. ὁ δὲ Διονυσόδωρος μετὰ βίας ἐπιφερόμενος εἰς ἐμβο-
λὴν, αὐτὸς μὲν ἥμαρτε τοῦ τρώσαι, παραπεσὼν δὲ τοῖς πολεμίοις, ἀπέ-
βαλε τὸν δεξιὸν ταρσὸν τῆς νεὼς, ὁμοῦ συῤῥαγέντων καὶ τῶν πυργούχων.
οὗ γενομένου περιέστησαν αὐτὸν πανταχόθεν οἱ πολέμιοι. κραυγῆς δὲ
καὶ θορύβου γενομένου, τὸ μὲν λοιπὸν πλῆθος τῶν ἐπιβατῶν ἅμα τῷ
σκάφει διεφθάρη, τέλος δ' αὐτὸς ὁ Διονυσόδωρος ἀπενήξατο πρὸς
τὴν ἐπιβοηθοῦσαν αὐτῷ τριηρημιολίαν. τῶν δὲ λοιπῶν νεῶν τὸ πλῆθος ὁ
κίνδυνος ἐφάμιλλος ἦν, καθάπερ γὰρ ἐπλεόναζον οἱ παρὰ τοῦ Φιλίπ-
που λέμβοι, κατὰ τοσοῦτον ἀνέφερον οἱ περὶ τὸν Ἄτταλον τῷ τῶν κατα-
φράκτων νεῶν πλήθει. καὶ τὰ μὲν περὶ τὸ δεξιὸν κέρας τοῦ Φιλίππου,
τοιαύτην εἶχε τὴν διάθεσιν, ὥστε τὴν ἀκμὴν ἄκριτα μένειν τὰ ὅλα, πολὺ δὲ

τοὺς περὶ τὸν ἄτταλον ἐπικουρήσοντας ἔχειν τὰς ἐλπίδας. οἱ δὲ ῥόδιοι κατὰ μὲν τὰς ἀρχὰς εὐθέως ἐκ τῆς ἀναγωγῆς ἀπεσπάσθησαν τῶν πολεμίων, καθάπερ ἀρτίως εἶπα. τῷ δὲ ταχυναυτεῖν παρὰ πολὺ διαφέροντες τῶν ἐναντίων συνῆψαν τοῖς ἐπὶ τῆς οὐραγίας μακεδόσι. καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὑποχωροῦσι τοῖς σκάφεσιν κατὰ πρύμναν ἐπιφερόμενοι τοὺς ταρσοὺς παρέλυον, ὡς δὲ οἱ μὲν παρὰ τοῦ φιλίππου συνεπιστρέφειν ἤρξαντο παραβοηθοῦντες τοῖς κινδυνεύουσι, τῶν δὲ ῥοδίων οἱ καθυστεροῦντες ἐκ τῆς ἀναγωγῆς συνῆψαν τοῖς περὶ τὸν θεοφιλίσκον, τότε κατὰ πρόσωπον ἀντιπρώρους τάξαντες τὰς ναῦς, ἀμφότεροι συνέβαλον εὐψύχως ὁμοῦ ταῖς σάλπιγξι καὶ τῇ κραυγῇ παρακαλοῦντες ἀλλήλους. εἰ μὲν οὖν μὴ μεταξὺ τῶν καταφράκτων νεῶν ἔταξαν οἱ μακεδόνες τοὺς λέμβους, ῥᾳδίαν ἂν καὶ σύντομον ἔλαβε κρίσιν ἡ ναυμαχία, νῦν δὲ ταῦτ᾽ ἐμπόδια πρὸς τὴν χρείαν τοῖς ῥοδίοις ἐγίνετο κατὰ πολλοὺς τρόπους. μετὰ γὰρ τὸ κινηθῆναι τὴν ἐξ ἀρχῆς τάξιν ἐκ τῆς πρώτης συμβολῆς πάντες ἦσαν ἀναμὶξ ἀλλήλοις, ὅθεν οὔτε διεκπλεῖν εὐχερῶς, οὔτε στρέφειν ἐδύναντο τὰς ναῦς, οὔτε καθόλου χρῆσθαι τοῖς ἰδίοις προτερήμασιν, ἐμπιπτόντων αὐτοῖς τῶν λέμβων ποτὲ μὲν εἰς τοὺς ταρσούς, ὥστε δυσχρηστεῖν ταῖς εἰρεσίαις, ποτὲ δὲ πάλιν εἰς τὰς πρώρας, ἔστι δ᾽ ὅτε κατὰ πρύμναν, ὥστε παραποδίζεσθαι καὶ τὴν τῶν κυβερνητῶν, καὶ τὴν τῶν ἐρετῶν χρείαν. κατὰ δὲ τὰς ἀντιπρώρους συμπτώσεις, ἐποίουν τι τεχνικόν. αὐτοὶ μὲν γὰρ ἔμπρωρα τὰ σκάφη ποιοῦντες ἐξάλους ἐλάμβανον τὰς πληγάς, τοῖς δὲ πολεμίοις ὕφαλα τὰ τραύματα διδόντες ἀβοηθήτους ἀπεδίδοσαν τὰς πληγάς, σπανίως δ᾽ εἰς τοῦτο συγκατέβαινον. καθόλου γὰρ ἐξέκλινον τὰς συμπλοκὰς διὰ τὸ γενναίως ἀμύνασθαι τοὺς μακεδόνας ἀπὸ τῶν καταστρωμάτων ἐν ταῖς συστάδην γινομέναις μάχαις. τὸ δὲ πολὺ κατὰ μὲν τοὺς διέκπλους, παρασύροντες τῶν πολεμίων νεῶν τοὺς ταρσοὺς ἠχρέουν. μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν ἐκπεριπλέοντες καὶ τοῖς μὲν κατὰ πρύμναν ἐμβάλλοντες, τοῖς δὲ πλαγίοις καὶ στρεφομένοις ἀκμὴν προσπίπτοντες, οὓς μὲν ἐτίτρωσκον, οἷς δὲ παρέλυον ἀεί τι τῶν πρὸς τὴν χρείαν ἀναγκαίων. καὶ διὰ τοῦ τοιούτου τρόπου μαχόμενοι, παμπληθεῖς τῶν πολεμίων ναῦς διέφθειραν. ἐπιφανέστατα δὲ ἐκινδύνευσαν τρεῖς πεντήρεις τῶν ῥοδίων, ἥ τε ναυαρχὶς ἐφ᾽ ἧς ἔπλει θεοφιλίσκος. μετὰ δὲ ταύτην, ἧς ἐτριηράρχει

Φιλόστρα

Φιλόστρατος. τρίτη δέ, ἧς ἐναυάρχει μὲν Αὐτόλυκος, ἐπέπλει δὲ
Νικόστρατος. ταύτης γὰρ ἐμβαλούσης εἰς πολεμίαν ναῦν, καὶ καταλιπού-
σης ἐν τῷ σκάφει τὸ ἔμβολον, συνέβη τὴν μὲν πληγεῖσαν αὔτανδρον κα-
ταδῦναι. τοὺς δὲ περὶ τὸν Αὐτόλυκον εἰσρεούσης εἰς τὴν ναῦν τῆς θαλάττης
διὰ τῆς πρώρας, κυκλωθέντας ὑπὸ τῶν πολεμίων τὰς μὲν ἀρχὰς ἀγωνί-
ζεσθαι γενναίως. τέλος δὲ τὸν μὲν Αὐτόλυκον ἐκπεσεῖν βαπτισθέντα μετὰ τῶν
ὅπλων εἰς τὴν θάλατταν, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐπιβάτας ἀποθανεῖν μαχομέ-
νους γενναίως. ἐν τῷ καιρῷ Θεοφιλίσκος βοηθήσας μετὰ τριῶν πεντή-
ρων, τὴν μὲν ναῦν οὐκ ἠδυνήθη σῶσαι, διὰ τὸ πλήρη θαλάττης εἶναι,
δύο δὲ ναῦς πολεμίας τρώσας, τοὺς ἐπιβάτας ἐξέβαλε, ταχὺ δὲ περι-
χυθέντων αὐτῷ λέμβων πλειόνων, καὶ καταφράκτων νεῶν, τοὺς μὲν
πλείστους ἀπέβαλε τῶν ἐπιβατῶν ἐπιφανῶς ἀγωνισαμένους. αὐτὸς δὲ τρία
τραύματα λαβὼν καὶ παραβόλως τῇ τόλμῃ κινδυνεύσας, μόλις ἐξέσω-
σε τὴν ἰδίαν ναῦν, συμβοηθήσαντος αὐτῷ Φιλοστράτου καὶ συναναδεξα-
μένου τὸν ἐνεστῶτα κίνδυνον εὐψύχως. συνάψας δὲ τοῖς αὐτοῦ σκάφεσι
πάλιν ἐξ ἄλλης ὁρμῆς συνεπλέκετο τοῖς πολεμίοις, τῇ μὲν σωματικῇ
δυνάμει παραλυόμενος ὑπὸ τῶν τραυμάτων, τῇ δὲ τῆς ψυχῆς γενναιότητι
λαμπρότερος ὢν καὶ παραστατικώτερος ἢ πρόσθεν. συνέβη δὲ δύο γίνε-
σθαι ναυμαχίας, πολὺ διεστώσας ἀλλήλων. τὸ μὲν γὰρ δεξιὸν κέρας τοῦ
Φιλίππου κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς πρόθεσιν, ἀεὶ τῆς γῆς ὀρεγόμενον, οὐ μακρὰν ἀ-
πεῖχε τῆς Ἀσίας. τὸ δ' εὐώνυμον διὰ τὸ παραβοηθῆσαι τοῖς ἐπὶ τῆς οὐρα-
γίας ἐξ ὑποστροφῆς, οὐ πολὺ τῆς Χίας ἀπέχον ἐναυμάχει τοῖς Ῥοδίοις. οὐ
μὴν ἀλλὰ παρὰ πολὺ τοῦ δεξιοῦ κέρατος κατακρατούντων τῶν περὶ τὸν Ἄτ-
ταλον, καὶ συνεγγιζόντων ἤδη πρὸς τὰς νησίδας, ὑφ' αἷς ὁ Φίλιππος
ὥρμει καραδοκῶν τὸ συμβησόμενον, συνιδὼν Ἄτταλος μίαν πεντήρη
τῶν ἰδίων ἐκτὸς τοῦ κινδύνου τετρωμένην καὶ βαπτιζομένην ὑπὸ νεὼς
πολεμίας, ὥρμησε παραβοηθήσων ταύτῃ μετὰ δύο τετρήρων. τοῦ δὲ
πολεμίου σκάφους ἐγκλίναντος, καὶ ποιουμένου τὴν ἀποχώρησιν ὡς πρὸς
τὴν γῆν, ἐπεῖχε φιλοτιμότερον ἐγκρατὴς γενέσθαι σπουδάζων τῆς νε-
ώς. ὁ δὲ Φίλιππος συνθεασάμενος ἀπεσπασμένον πολὺ τὸν Ἄτταλον
ἀπὸ τῶν ἰδίων, παραλαβὼν τέτταρας πεντήρεις καὶ τρεῖς ἡμιολίας, ἔτι δὲ
τῶν λέμβων τοὺς ἐγγὺς ὄντας ὥρμησε, καὶ διακλείσας τὸν Ἄτταλον ἀπὸ τῶν

οἰκείων νεῶν, ἠνάγκασθη μετὰ μεγάλης ἀγωνίας εἰς τὴν γῆν ἐκβαλεῖν
τὰ σκάφη. τούτου δὲ συμβάντος, αὐτὸς μὲν ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν πληρω
μάτων, εἰς τὰς ἐρυθρὰς ἀπεχώρησεν, τῶν δὲ πλοίων καὶ τῆς βασιλικῆς
παρασκευῆς ἐγκρατὴς ὁ Φίλιππος ἐγένετο. ἓν γὰρ ἐποιήσατο τεχνι
κὸν ἐν τούτοις τοῖς καιροῖς οἱ περὶ τὸν ἄτταλον. τὰ γὰρ ἐπιφανέστατα τῆς
βασιλικῆς παρασκευῆς ἐπὶ τὸ κατάστρωμα τῆς νεὼς ἐξέβαλον. ὅθεν οἱ
πρῶτοι τῶν μακεδόνων συνάψαντες ἐν τοῖς λέμβοις συνθεασάμενοι
ποτηρίων πλῆθος, καὶ πορφυρῶν ἱματίων, καὶ τῶν τούτοις παρεπομένων
σκευῶν, ἀφέμενοι τῆς διώξεως ἀπένευσαν ἐπὶ τὴν τούτων ἁρπαγήν, διὸ
συνέβη τὸν ἄτταλον ἀσφαλῆ ποιήσασθαι τὴν ἀποχώρησιν εἰς τὰς ἐρυ
θράς. Φίλιππος δὲ τοῖς μὲν ὅλοις ἐλαττωθεὶς παραπολὺ τὴν ναυμα
χίαν, τῇ δὲ περιπετείᾳ τῇ περὶ τὸν ἄτταλον ἐπαρθεὶς ἐπανέπλει, καὶ πολὺς
ἦν συναθροίζων τὰς σφετέρας ναῦς, καὶ παρακαλῶν τοὺς ἄνδρας εὐ-
θαρσεῖς εἶναι, διότι νικῶσι τῇ ναυμαχίᾳ. καὶ γὰρ ὑπέδραμέ τις ἔννοια
καὶ πιθανότης τοῖς ἀνθρώποις, ὡς ἀπολωλότος τοῦ ἀττάλου διὰ τὸ κατὰ
γῆν τοὺς περὶ τὸν Φίλιππον ἀναδεδεμένην τὴν βασιλικὴν ναῦν. ὁ δὲ διο
νυσόδωρος ὑπονοήσας τὸ περὶ τὸν αὐτοῦ βασιλέα γεγονός, ἤθροιζε τὰς
οἰκείας ναῦς ἐξαίρων σύνθημα. ταχὺ δὲ συλλεχθεισῶν πρὸς αὐτόν, ἀ-
πέπλει μετ' ἀσφαλείας εἰς τοὺς κατὰ τὴν ἀσίαν ὅρμους. κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν και
ρὸν οἱ πρὸς τοὺς ῥοδίους ἀγωνιζόμενοι τῶν μακεδόνων, πάλαι κακῶς
πάσχοντες, ἐξέλυον αὐτοὺς ἐκ τῶν κινδύνων μετὰ προφάσεως καταμέρος
ποιούμενοι τὴν ἀποχώρησιν, ὡς ταῖς οἰκείαις σπεύδοντες ἐπικουρῆσαι
ναυσίν. οἱ δὲ ῥόδιοι τὰς μὲν ἀναδησάμενοι τῶν νεῶν, τὰς δὲ προδιαφθεί
ραντες ταῖς ἐμβολαῖς, ἀπέπλευσαν εἰς τὴν χίον. ἐφθάρησαν δὲ τῶν μὲν
Φιλίππου νεῶν, ἐν μὲν τῇ πρὸς ἄτταλον ναυμαχίᾳ δεκήρης, ἐννήρης,
ἑπτήρης, ἑξήρης, τῶν δὲ λοιπῶν κατάφρακτοι μὲν δέκα, καὶ τριημιόλιαι
τρεῖς, λέμβοι δὲ πέντε καὶ εἴκοσι, καὶ τὰ τούτων πληρώματα. ἐν δὲ τῇ πρὸς
ῥοδίους διεφθάρησαν κατάφρακτοι μὲν δέκα, λέμβοι δὲ περὶ τετταρά
κοντα τὸν ἀριθμόν, ἥλωσαν δὲ δύο τετρήρεις, καὶ λέμβοι σὺν τοῖς πλη
ρώμασιν ἑπτά. τῶν δὲ παρὰ ἀττάλου κατέδυσαν τριημιολία μία, καὶ δύο
πεντήρεις, καὶ τὸ τοῦ βασιλέως σκάφος. τῶν δὲ ῥοδίων διεφθάρησαν μὲν
δύο πεντήρεις, καὶ τριήρεις, ἥλω δ' οὐδέν. ἄνδρες δὲ τῶν μὲν ῥοδίων ἀπέθα
νον ἐς

νον εἰς ἑξήκοντα, τῶν δὲ περὶ Ἄτταλον ὡς ἑβδομήκοντα, τοῦ δὲ Φιλίππου,
μακεδόνες μὲν εἰς τρισχιλίους, τῶν δὲ πληρωμάτων εἰς ἑξακισχιλίους. ἑάλω
σαν δὲ ζωγρείᾳ, τῶν μὲν συμμάχων καὶ μακεδόνων εἰς δισχιλίους, τῶν δ' αἰ
γυπτίων εἰς ἑπτακοσίους. καὶ τὸ μὲν τέλος τῆς περὶ χίον ναυμαχίας, τοιοῦ
τον συνέβη γενέσθαι. τῆς δὲ νίκης ὁ Φίλιππος ἀντεποιεῖτο κατὰ δύο
προφάσεις, κατὰ μίαν μὲν ὅτι τὸν ἄτταλον εἰς τὴν γῆν ἐμβαλὼν ἐκράτησε
της τῆς νεὼς ἐκείνου. καθ' ἑτέραν δὲ ὅτι καθορμισθεὶς ἐπὶ τὸ καλούμενον
ἀργέννον ἐδόκει πεποιῆσθαι τὸν ὅρμον ἐπὶ τῶν ναυαγίων. ἀκόλουθα δὲ τού
τοις ἔπραττε καὶ κατὰ τὴν ἑξῆς ἡμέραν, συνάγων τὰ ναυάγια, καὶ τῶν νε
κρῶν ποιούμενος ἀναίρεσιν τῶν ἐπιγινωσκομένων, χάριν τοῦ συναύξειν
τὴν προειρημένην φαντασίαν. ὅτι γὰρ οὐδ' αὐτὸς ἐπέπειστο νικᾶν, ἤ
λεγξαν αὐτὸν οἵ τε ῥόδιοι καὶ διονυσόδωρος μετ' ὀλίγον. κατὰ γὰρ τὴν ὑστεραί
αν ἡμέραν ἔτι περὶ ταῦτα γινομένου τοῦ βασιλέως, διαπεμψάμε
νοι πρὸς ἀλλήλους, ἐπέπλευσαν αὐτῷ, καὶ στήσαντες ἐν μετώπῳ τὰς
ναῦς οὐδενὸς ἐπ' αὐτοὺς ἀνταναγομένου, πάλιν ἀπέπλευσαν εἰς τὴν
χίον. ὁ δὲ Φίλιππος οὐδέποτε τοσούτους ἄνδρας ἀπολωλεκώς, οὔτε
κατὰ θάλατταν ἐνὶ καιρῷ, βαρέως μὲν ἔφερε τὸ γεγονός, καὶ τὸ πολὺ
τῆς ὁρμῆς αὐτοῦ παρῄρητο. πρὸς μέντοι γε τοὺς ἐκτὸς ἐπειρᾶτο κατὰ πάντα
τρόπον ἐπικρύπτεσθαι τὴν αὐτοῦ διάληψιν, καίπερ οὐκ ἐώντων αὐτῶν τῶν
πραγμάτων. χωρὶς γὰρ τῶν ἄλλων, καὶ τὰ μετὰ τὴν μάχην συμβαίνοντα
πάντας ἐξέπληττε τοὺς θεωμένους. γενομένης γὰρ τοσαύτης φθορᾶς
ἀνθρώπων, παρ' αὐτὸν μὲν τὸν καιρὸν πᾶς ὁ πόρος ἐπληρώθη νεκρῶν,
αἵματος, ὅπλων, ναυαγίων. ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις τοὺς αἰγιαλοὺς ἦν
ἰδεῖν φύρδην σεσωρευμένους ἀναμὶξ πάντων τῶν προειρημένων, ἐξ
ὧν οὐ μόνον αὐτός, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ μακεδόνες εἰς διατροπὴν ἐνέ
πιπτον οὐ τὴν τυχοῦσαν. θεοφιλίσκος δὲ μίαν ἡμέραν ἐπιβιώσας, καὶ
τῇ πατρίδι γράψας ὑπὲρ τῶν κατὰ τὴν ναυμαχίαν, καὶ κλεόναιον
ἡγεμόνα συστήσας ἀνθ' ἑαυτοῦ ταῖς δυνάμεσι, μετήλλαξε τὸν βίον
ἐκ τῶν τραυμάτων, ἀνὴρ καὶ κατὰ τὸν κίνδυνον ἀγαθὸς γενόμενος,
καὶ κατὰ τὴν προαίρεσιν μνήμης ἄξιος. μὴ γὰρ ἐκείνου τολμήσαντος
προεπιβαλεῖν τῷ Φιλίππῳ τὰς χεῖρας, πάντες ἂν καταπροεῖντο
τοὺς καιρούς, δεδιότες τὴν τοῦ Φιλίππου τόλμαν. νῦν δ' ἐκεῖνος ἀρ

χὴν πολέμου ποιήσας, ἠνάγκασε μὲν τὴν αὐτοῦ πατρίδα συν-
ξάνας ἑαυτὴν τοῖς καιροῖς. ἠνάγκασε δὲ τὸν ἄτταλον μὴ μέλλειν καὶ
παρασκευάζεσθαι τὰ πρὸς τὸν πόλεμον, ἀλλὰ πολεμεῖν ἐῤῥωμένως
καὶ κινδυνεύειν. τοιγαροῦν ἐκόντως αὐτὸν οἱ ῥόδιοι καὶ μεταλλάξαντα,
τοιαύταις ἐτίμησαν τιμαῖς, δι' ὧν οὐ μόνον τοὺς ζῶντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς
ὕστερον γενομένους ἐξεκαλέσαντο πρὸς τοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος καιρούς.
idest, Philippus autem cum in obsidione multa sibi ad-
uersari uideret, hostes etiam cum multis constratis naui
bus haud procul in statione essent, animi pendebat, nec
satis prospiciebat, quid sibi potissimum in posterum fa-
ciendum foret, Cumq; præsentia utrum uellet eligendi
facultatem adimerent, tandem naues soluit præter ho-
stium expectationem. Attalus enim & qui cum eo erāt,
sperabant eum perlaturum obsidionem, ob apparatum
metallicorum. Curauit autē maxime subita profectione
uti, propterea quòd sibi persuasisset se locum occupatu-
rum, & in posterum iam tuto peruehi secūdum litus ad
Samū usq; posse. Opinio autem eum fefellit, quam præ-
ceperat. Attalus enim & Theophiliscus, ubi conspexe-
runt eum soluisse, statim in rem præsentem incubuerūt.
fuit autem eorum profectio nullo ordine disposita: pro-
pterea quòd confiderent (ut diximus) Philippum adhuc
permanere in proposito: uerumtamen usi summa remi-
gum alacritate, impetum fecerunt, Attalus ipse in dex-
tram partem hostium quæ ipsa præibat, Theophiliscus
uerò in sinistram. At Philippus uidens se rei occasione
impeditū, & repente oppressum, dato pugnæ signo his
qui dextra parte erant, pronūciansq; ut aduersas naues
opponerent, & cum hostibus acerrime congrederētur,
ipse cum leuibus nauigiis in paruas insulas se recepit,
quæ in medio cursu erant: ibiq; naualis prælii euentum
expectabat. Erat aūt numerus nauiū earū, quæ cum Phi
lippo

lippo erāt, prælio aptarū, constratarū ad tres & quinquaginta, & cum his minora apertaq; nauigia: Lembi uero cum pistribus centum quinquaginta: eas enim naues, quæ Sami erant, non potuit omnes instruere. Hostium autem naues erant, constratæ quidem sexaginta quinq; cum Byzātinis. Cum his præterea nouem trieremioliç, triremesq; tres adstiterant: factoq; pugnæ naualis initio ab Attali naue, continuo omnes quæ propius aderant, nulla egētes cohortatione inter se cōcurrerunt. Attalus quidē impetū faciens in octerē, inferensq; ei uulnus graue, quaq; aquā reciperet: cūq; diutius hi qui in catastromate erant, propugnarēt, tandē nauē ipsam depressit. At Philippi deceres quæ princeps erat, in hostiū potestatē redacta est, idq; casu inopinato. Nam cū in ipsam cōcurreret trieremiolia, hanc ictu graui, ad medium uentrem, post eam partem qua thranites scalmus collocari solet, sauciauit: eiq; continebatur, gubernatore non amplius ualēte retinere nauis impetum. Quare cum nauis ei adhæresceret, ualde impedita erat: nec satis regi flectiq; poterat. Quo tēpore duæ quinqueremes impetu facto duabus ex partibus eam conuulnerarunt: nauemq; ipsam cum propugnatoribus depresserūt, & in iis Dinocratē, qui Philippi nauarchus erat. Per id etiam tempus Dionysodorus & Dinocrates, qui fratres & sub Attalo nauarchi erant, impetū facientes: hic quidem in hepterem hostiū, alter uero in octerem, casu decertandi admirabili usi sunt. Dinocrates quidē in octerem cōcursu facto, ipse uulnus accepit paulo supra aquam, cum nauis ipsa sine stira esset: conuulnerata autem ab se naue hostium ad eam partem, qua mari demergitur, initio quidem non potuit ab ea se expedire, etiam si non semel conatus sit inhibere. Quare cum Macedones fortissimè sese defenderent

derẽt, extremum fere periculum adiit. Attalo autem illi ferente auxilium, facto in hostilem nauem impetu, soluenteq́ naues quæ inter se adhæserant, Dinocrates quidem sic insperatò liberatus est. Omnes autẽ hostilis nauis propugnatores fortissimè dimicantes concisi sunt. Nauis autẽ ipsa à propugnatoribus nuda relicta, in Attali potestatem redacta est. At Dionysodorus cum magna ui incitaretur ad confligẽdum, ipse quidem uulnus inferre non potuit. Præteruectus autem per medioſq hostes, dextrum nauis suæ remigium amisit, simul confractis lignis quę turres sustinere solent. Actis his rebus circumsteterũt eum undiquaq́ hostes: clamore facto excitatoq́ tumultu, reliqua quidem turba propugnatorum, simul cum naue periit: ipse autem Dionysodorus cum duobus comitibus, ad triremiolam quæ in auxilium ueniebat, adnatauit. Periculum autem reliquarum nauium utrinque par erat: ut enim numero superabant Philippi Lembi, sic Attalus multitudine nauium constratarum præstabat. Et sic gerebantur ea quæ ad dextrum Philippi cornu erant, ut neutram in partem inclinata esset uictoria, Attalus tamẽ niteretur meliore in posterum spe. Rhodij autem initio profectionis sese ab hostibus segregarunt, & (ut modò dicebam) celeritate nauium, quum multo præstantiores essent inimicis, conflixerunt cum Macedonibus, qui in extrema acie erant: primumq́ nauibus in fugam conuersis à tergo & puppi impetu facto, remos earum deterserunt. Vt autem qui cum Philippo erant, cœperunt illuc consistere auxilium ferentes periclitantibus: Rhodiorũ uerò qui postremi erant, conuenerunt cum Theophilisco: tunc dispositis in aciem utrinq́ aduersis nauibus conflixerũt summa alacritate, sese inuicẽ clamore tubisq́ cohortantes. Quòd si Macedones

dones inter constratas naues lembos minimè collocas-
sent, naualis prælii certamen celerem facilemq; exitum
habuisset. Sed ii lembi omnem usum Rhodiis nauibus
ademerunt, idq; multis modis: ubi enim primū utrorūq;
cōflictu ordines commoti sunt, omnes inter se cōmixti
erant: unde neq; facile enauigare, neq; naues flectere po-
terāt, neq; omnino uti iis rebus quibus superiores erāt:
incidētibus in eas lembis, aliàs quidē ad remigiū, ut nō
facilè iuuari possent opera remigum: aliàs autem in pro
ras, interdū etiam ad puppim, ut gubernatorū remigūq;
ministerium impediretur. In oppositis uerò cōflictibus
nonnihil ex arte cōmenti sunt: ipsi enim inclinatis naui-
bus in proram extra aquā uulnera accipiebāt: hostium
uerò naues intra aquam perforabant, quibus nulla arte
mederi quis posset, rarò autem id eueniebat: magnam
enim partem cōcursum uitabant: propterea q Macedo
nes fortiter propugnarēt è catastromate in præliis quæ
cominus fierent: sæpius tamen præternauigando deter-
gentes hostium remos, inhabiles reddebant, moxq; cir-
cūcurrentes, in eosq; qui ad puppim erāt impetu facto,
obliquis autem & flectentibus irruentes, alios quidem
conuulnerabant, aliis autem armamenta auferebant: &
iam tali ratione decertantes, magnum numerum hosti-
lium nauium depresserant. Celeberrimè autem in peri-
culo uersatæ sunt tres quinqueremes Rhodiorum: præ-
toria ipsa qua uehebatur Theophiliscus: post hanc autē
ea cui præerat Philostratus: tertia uero quā regebat Au-
tolycus: ea autem uehebatur Nicostratus: hac enim im-
petum faciente in hostilem nauem, relictoq; in naue ho-
stium suę nauis rostro, euenit ut nauis percussa cum ipsis
hominibus deprimeretur: eos autem qui cum Autoly-
co erāt, quum per proram aqua subintraret, circumuen-

tos ab hostibus initio quidem generose decertare: tandem uerò ipsum Autolycum saucium cum armis decidere in mare: reliquos autē propugnatores animose pugnando occumbere. quo quidem tempore Theophiliscus auxilio adueniens cum tribus quinqueremibus, nauem ipsam seruare non potuit: eo quòd aqua iam oppleta esset. Conuulneratis autem duabus hostium nauibus, quarum propugnatores præcipites dedit: statim circūfusis in eum lembis pluribus, constratisq; nauibus magnam partem propugnatorum amisit egregie decertantium. Ipse uerò acceptis tribus uulneribus, quòd audacius in periculum rueret, uix propriam nauem seruare potuit, ferente illi auxilium Philostrato, suscipienteq; in se præsens periculum summa animi alacritate. Vbi uerò se cum suis nauibus coniunxit, iterum recenti impetu cum hostibus conflixit. Viribus quidē corporis defectus, propter uulnera: animi autem robore clarior constantiorq;, quàm antea uisus est. Contigit autē duo fuisse naualia prælia multum inter se distantia. Siquidem dextrum Philippi cornu, ut initio decreuerat semper littus appetens legensq;, nusquam discessit longè ab Asia: sinistrum uerò quod auxiliū tulisset his qui in extrema acie erant, decertabat cum Rhodiis, quum non multum abesset à Chio. Verumtamen quum Attalus ipse cum suis dextrum Philippi cornu superasse præclarè uideretur, ipseq; Attalus iam appropinquaret insulis, ad quas Philippus stationem obtinebat, expectans rei euētum, conspicatus Attalus quinqueremē suorum unam extra periculum uulneratam demergi ab hostili naue, festinauit auxilium laturus illuc proficisci cum duabus quadriremibus. Hostili autem naue declinante, seq; tanquam ad terram recipiente, promptius instabat, cupiens nauem

in

in suam potestatem redigere. Quod ubi Philippus conspexit, audaciusq; pergere longe à suis Attalum uidit, sumptis secum quatuor quinqueremibus, tribusq; hemioliis, lembisq; præterea qui propius erant, properauit, sperans, quod euenit, intercipi posse: eumq; compulit cum magna animi anxietate ad proximum litus naues eiicere: ibiq; naui relicta, Rex ipse cum sociis naualibus pedibus Erythras profugit. Philippus autem nauigiorum compos factus est supellectilisq; regiæ. Siquidem ii qui cum Attalo erãt in tali periculo quiddam ex arte militari cõmenti sunt. lautissima enim quæq; ex supellectile regia in catastromate & foris nauis exposuerunt: unde primi Macedonum, ubi ad lembos appulerunt, conspecta in lembis poculorũ multitudine, uesteq; purpurea, instrumentisq; quæ eius causa parari solent, misso persequendi studio in horum prædam conuersi sunt. quare factum est ut Attalus in Erythrarũ portum sine ullo impedimẽto sese reciperet. At Philippus quum in uniuersum toto nauali prælio inferior fuisset, tamen elatus casu Attali, regressus est: magnoq; studio suis conquisitis, nauibusq; in unum collectis, cohortabatur suos ut bono animo essent, quandoquidem uicissent nauali prælio: etenim subierat cogitatio, & ea opinio homines inuaserat, tanquã Attalus ipse in fuga occubuisset: propterea quod reuerteretur Philippus cum suis, capta religataq; regia naue. At Dionysodorus cõiectãs id quod regi suo acciderat, sublato signo, suas naues cõuocauit: quibus statim ad se collectis, tutò se recepit in portus Asiaticos. Sub idem tempus, Macedones qui aduersus Rhodios decertabant, iam diu male mulctati se à periculo liberarũt: singulæ enim naues sese recipiebãt per causam subueniendi suis laborantibus. Rhodii uerò quum

nauium partem religassent,partem autem rostris perfo-
rassent,se in Chiorum portum receperunt. Interiere au-
tem Philippi quidem in prælio nauali, quod cum Atta-
lo gestũ est,deceres,enneres,hepteres,hexeres: reliqua-
rum aũt constratæ decem,tresq; trieremioliæ:lembi ue
rò uigintiquinq; cum socijs naualibus: in prælio autem
aduersus Rhodios gesto depressæ sunt constratæ decẽ,
lembi ad quadraginta. Captæ sunt autem duæ quadrire
mes,septemq; lembi cum socijs naualibus. Earum uero
quæ cum Attalo erant,depresserunt unã trieremioliam
duasq; quinqueremes & regiũ nauigium. Rhodiorum
autem interiere duæ quinqueremes & triremes,nihil ue
ro captum fuit:homines autem occubuere Rhodiorum
quidem ad sexaginta: at eorum qui sub Attalo, circiter
septuaginta:qui sub Philippo autem,Macedonũ ad tria
millia:sociorum præterea naualiũ,ad sex millia: uiui ca-
pti sunt Macedonum & sociorum,ad duo millia: Ægy-
ptiorum autem, ad septingentos. Talis quidem exitus
naualis prælij ad Chium fuit. Philippus autẽ uictoriam
sibi uendicabat duabus potissimùm de causis. Prima,q;
Attalũ in terrã eijcere coegisset, & nauis regia in suam
uenisset potestatem. Altera,quòd stationem in loco,qui
Argennon uocatur, habuerit inter hostium naufragia.
Postridie quoquè se gesserit ut uictor collectis reliquiis
naufragij, sublatisq; & receptis cadaueribus eorum qui
agnosci poterant,ut eam opinionem maximè confirma
ret. Rhodij nanq; & Dionysodorus haud ita multò pòst
ab eodem expresserunt, ut nec ipse quidem se uictorem
existimaret. Postridie enim rege adhuc circa hæc occu-
pato,certiores inuicem facti, uela duxerũt in ipsum,col
locatisq; in fronte nauibus, nemine contra eos prodire
auso,retro abiere ad Chium. At Philippus qui nũquam
antea

antea eodem tempore ne in mari quidem, tot talesq; uiros amisisset, casum quidem grauiter ferebat, animumq; iam propemodum desponderat: ad exteros tamen occultare sensa mentis omni studio conabatur, etiamsi res ipsæ non satis id ferre patiq; uiderentur. Nam præter alia multa, ea ipsa quæ in prælio acciderant, omnes qui aderant, in timorem coniecerant. Facta enim tanta hominum strage, eo ipso tempore totus locus, in quo dimicatū est, oppletus est cadaueribus, sanguine, armis, naufragiis & armamentis. Diebus autem qui proximè sequuti sunt, uidere erat littora referta omnibus iis rebus quas retulimus, confuse aceruatimq; congestis. Ob quę factum est ut non solùm ipse, sed & omnes Macedones in grauem animi defectionē inciderint. Theophiliscus autem quum unum diem superuixisset, patriæq; scripsisset de casu naualis prælii, suffecto Cleonæo in sui locum & exercitui præfecto, uitam cum morte commutauit ob uulnera quæ acceperat, uir qui in ipso periculo se egregium præstitit, & consilii prouidentia dignus fuit, cuius memoria celebretur. Nisi enim ille anteuertisset impetum facere in Philippum, omnes quidem alii occasionem rei bene gerendæ omisissent, perterriti Philippi audacia. Sed ille facto prælii initio, ciues coegit temporis occasionem sequi. Coegit & Attalum bellum non ducere, tempusq; minimè terere in apparatu rerum ad bellum pertinētium, sed acerrimè decertare, periculūq; pręsens subire. Quocirca meritò ipsum Rhodii fato functum talibus honoribus prosequuti sunt, quibus non solùm uiuos & præsentes, sed etiam posteros prouocarent ad fortiter subeunda pro patria pericula. Hactenus Polybius, cuius uerbis facilè quis uideat genera ferè omnia nauium, quæ ad Belli usum comparabantur.

Quibus etiam ſolebant imponere turres ad libram, quæ ob id dictæ turritæ à Virgilio: idq; non ſolùm ad prorã, ſed etiam ad puppim. Appianus De bellis ciuilibus, καὶ πύργους ἐπὶ τῶν νεῶν εἶχον κατά τε πρῴραν καὶ τὴν πρύμναν. id eſt, & turres in nauibus habebant, & ad proram & ad puppim. Plinius libro XXXII, ubi de echeneide: Sed armatæ claſſes imponunt ſibi turrium propugnacula, ut in mari quoq; pugnetur, uelut è muris. Cæſar libro tertio De bello ciuili: Atq; alteram nauem quæ erat ad cuſtodiam ab Acilio poſita, pluribus aggreſſus nauibus, in quibus ad libram fecerat turres. Virgilius in octauo:

Vnà omnes ruere, ac totum ſpumare reductis
Conuulſum remis roſtriſq; ſtridentibus æquor,
Alta petunt, pelago credas innare reuulſas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos,
Tantà mole uiri turritis puppibus inſtant.

Turres autem habuiſſe Antonianos in pugna illa nauali, quæ ad Actium facta eſt cum Cæſarianis, liquet ex Dione: cuius uerba quoniam nondum omnibus ædita ſunt, ipſe adſcribam. Fuſius enim quàm quiuis alius eorum, qui extant autorum, ea de re ſcripſiſſe uidetur: ut ipſe Virgilius nihil poetarum more, aut ὑπερβολικῶς, de illa pugna finxiſſe uideatur, Eius autem uerba ſunt hęc: ἀγχωμάλου οὖν ἐπὶ πολὺ τῆς ναυμαχίας οὔσης, καὶ μηδετέρων ὑπερέχειν πη δυναμένων, τέλος τοιόνδε τι ἐγένετο. ἡ Κλεοπάτρα κατὰ πιν τῶν μαχομένων ἀποσαλεύουσα, οὐκ ἤνεγκε τὴν πολλὴν καὶ ἄκριτον τοῦ ἀδήλου μέλλησιν. ἀλλ' ἀποκναισθεῖσα ἀπό τε τοῦ γυναικείου, καὶ ἀπό τε τοῦ αἰγυπτίου, τῇ τε ἐπὶ πολὺ μετεώρῳ ἀγωνίᾳ, καὶ τῇ ἀεὶ ἐφ' ἑκάτερα προσδοκίᾳ, αὐτή τε ἐς φυγὴν ἐξαπιναίως ὥρμησε, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ὑπηκόοις σημεῖον ἦρε, καὶ οὕτω τά τε ἱστία αὐτῶν εὐθὺς αἰραμένων, καὶ ἐς τὸ πέλαγος ἀφέντων, ἀνέμου τινὸς κατὰ τύχην φοροῦ συμβάντος, νομίσας ὁ ἀντώνιος, οὐχ ὑπὸ τῆς Κλεοπάτρας

τρας αὐτοῦ ἐκ παραγγέλσεως, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ δέους, ὡς καὶ νενικημένους
φεύγειν ἐφέπετό σφισιν. γενομένου δὲ τούτου καὶ οἱ λοιποὶ στρατιῶται καὶ
ἠθύμησαν καὶ ἐταράχθησαν. καί πως ἀποδρᾶναι καὶ αὐτοὶ τρόπον τινὰ
ἐθελήσαντες, οἱ μὲν τὰ ἱστία ἤγειρον, οἱ δὲ τούς τε πύργους καὶ τὰ ἔπι-
πλα ἐς τὴν θάλασσαν ἐρρίπτουν, ὅπως κουφίσαντες διαφύγωσι. καὶ αὐ-
τοὺς περὶ ταῦτα ἔχουσιν, οἱ ἐναντίοι προσπεσόντες (τοὺς γὰρ φεύγοντας,
καὶ ἄνευ ἱστίων ὄντες καὶ πρὸς τὴν ναυμαχίαν μόνην παρεσκευασμέ-
νοι, οὐκ ἐπεδίωξαν) πολλοί τε ἑκάστῃ νηὶ, καὶ ἔκαθεν καὶ ἐν χρῷ ἐμαχέ-
σαντο, ὥς τε καὶ ποικιλώτατον καὶ ὀξύτατον ἐπ᾽ ἀμφοτέρων ὁμοίως
τὸν ἀγῶνα γενέσθαι. οἱ μὲν γάρ τά τε κάτω τῶν νεῶν πάντα περιεξ-
εκακούργουν, καὶ τὰς κώπας συνέθραυον, τά τε πηδάλια ἀπήρατ-
τον, καὶ ἐπαναβαίνοντες ἐπὶ τὰ καταστρώματα, τοὺς μὲν κατέπαιον
ἀντιλαμβανόμενοι, τοὺς δὲ ἐώθουν, τοῖς δὲ ἐμάχοντο, ἅ τε καὶ ἰσοπλη-
θεῖς αὐτοῖς ἤδη ὄντες. οἱ δὲ τοῖς τε κοντοῖς σφᾶς διωθοῦντο, καὶ ταῖς
ἀξίναις ἔκοπτον, πέτρας τε καὶ ἄλλους τινὰς ὄγκους ἐπ᾽ αὐτὸ τοῦτο
παρεσκευασμένους, ἐπικατέβαλλον, καὶ τούς τε ἀναβαίνοντας ἀπε-
κρούοντο, καὶ τοῖς εἰς χεῖρας ἰοῦσι συνεφέροντο. εἴκασεν ἄν τις ἰδὼν
τὰ γιγνόμενα, ὡς μακρὰ μεγάλοις ὁμοιῶσαι, τείχεσί τισιν, ἢ καὶ νή-
σοις πολλαῖς καὶ πυκναῖς, ἐν θαλάσσῃ πολιορκουμέναις. οὕτω οἱ μὲν
ἐπέβαινόν τε σκαφῶν, ὥσπερ ἐπ᾽ ἠπείρου καὶ ἐρύματός τινος ἐπει-
ρῶντο, καὶ πάντα τὰ ἐς τοῦτο φέροντα σπουδῇ προσῆγον. οἱ δὲ ἀπεω-
θοῦντο αὐτοὺς, ὅτι ποτὲ ἐν τῷ τοιούτῳ φιλεῖ δρᾶσθαι, μηχανώμενοι. ἀν-
τιπάλως οὖν αὐτῶν μαχομένων, ὁ Καῖσαρ ἀπορήσας ὅτι πράξῃ, πῦρ ἐκ
τοῦ στρατοπέδου μετεπέμψατο. πρότερον μὲν γὰρ οὐκ ἠθελήσεν αὐ-
τῷ, ὅπως τὰ χρήματα περιποιήσηται, χρήσασθαι. τότε δὲ ἰδὼν, ὅτι ἀ-
δύνατόν οἱ εἴη ἄλλως περικρατῆσαι, ἐπ᾽ ἐκεῖνο ὡς καὶ μόνον σφίσιν
ἐπικουροῦν, κατέφυγε. κἀνταῦθα ἄλλο αὖ εἶδος μάχης συνηνέ-
χθη. οἱ μὲν γὰρ πολλαχῇ ἅμα προσπλέοντές τισι, βέλη τε πυρφόρα
ἐπ᾽ αὐτοὺς ἐπετόξευον, καὶ λαμπάδας ἐκ χειρὸς ἐπηκόντιζον, καί τι-
νας καὶ χυτρίδας ἀνθράκων καὶ πίττης πλήρεις πόρρωθεν μηχα-
ναῖς ἐπερρίπτουν. οἱ δὲ ταῦτά τε ὡς ἕκαστα διεκρούοντο, καὶ ἐπει-
δή τινα αὐτῶν διεκπίπτοντα τῶν ξύλων ἥπτετο, καὶ φλόγα αὐτί-

κα

κα πολλὴν, ἅτε ἐν νηὶ ἤγειρε, τὸ μὲν πρῶτον τῷ ποτίμῳ ὕδατι, ὃ
ἐπεφέροντο, ἐχρῶντο, καί τινα κατέσβεσαν, ἐπεὶ δὲ ἐκεῖνο κατανα-
λώθη, ἤντλουν τὸ θαλάττιον. καὶ εἰ μὲν πολλῷ τε καὶ ἀθρόῳ αὐτῷ ἐχρῶν-
το, ἐπεῖχόν πως τῇ βίᾳ τὸ πῦρ. ἀδύνατοι δὲ πανταχοῦ τοῦτο ποιεῖν ὄν-
τες, ὅτε γὰρ πολλὰ ἢ καὶ μεγάλα τὰ ἀντλητήρια εἶχον, καὶ ἡμίσεα αὐ-
τά, ἅτε ταραττόμενοι ἀνέφερον, οὐχ ὅσον οὐκ ὠφελοῦντό τι, ἀλλὰ καὶ
προσπαρώξυνον αὐτό. ἡ γὰρ ἅλμη ἡ θαλαττία, ἂν κατ' ὀλίγον ἐπιχέ-
ηται φλογί, ἰσχυρῶς αὐτὴν ἐκκαίει. ὡς οὖν καὶ ἐν τούτῳ ἥττους ἐγίγνοντο, τά
τε ἱμάτια αὐτῶν τὰ παχέα, καὶ τοὺς νεκροὺς ἐπέβαλλον. καὶ χρόνον μέν τι-
να ἐκολούθη τε ὑπ' αὐτῶν τὸ πῦρ, καὶ ἔδοξέ πη λωφᾶν. ἔπειτα δὲ ἄλλως
τε καὶ τοῦ ἀνέμου σφοδρῶς ἐπισπέρξαντος, ἐπὶ πλεῖον ἐξέλαμψεν, ἅτε
καὶ ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων αὐξανόμενον. καὶ μέχρι μὲν μέρος τι νεὼς ἐκαίετο,
προσίσταντό τέ τινες αὐτῷ, καὶ ἐς αὐτὸ ἐσεπήδων, καὶ τὰ μὲν ἐπέκο-
πτον, τὰ δὲ διεφόρουν, καὶ αὐτὰ οἱ μὲν ἐς τὴν θάλασσαν, οἱ δὲ καὶ ἐπὶ
τοὺς ἐναντίους ἐρρίπτουν, εἴπως καὶ ἐκείνους τι λυμήναιντο. καὶ ἕτεροι
πρὸς τὸ ἀεὶ ὑγιὲς αὐτῆς μεθιστάμενοι, ταῖς τε χερσὶ ταῖς σιδηραῖς, καὶ
τοῖς δόρασι τοῖς μακροῖς, τότε δὴ καὶ τὰ μάλιστα ἐχρῶντο. ὅπως τινὰ
ἀντίπαλον ναῦν προσαρτήσαντες σφίσι, μάλιστα μὲν προσεκβῶσιν
ἐς αὐτήν, εἰ δὲ μή, καὶ ἐκείνην καταφλέξωσιν. ὡς δ' οὐδένα ἐπέλαζον
σφίσιν, αὐτὸ τοῦτο φυλασσόμενοι, καὶ τὸ πῦρ τούς τε τοίχους πέριξ ἐπι-
νεμόμενον, καὶ ἐς τὸ ἔδαφος κατῄει, ἐνταῦθα τὰ δεινότατα αὐτοῖς ἐπε-
γίγνετο. οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ καπνοῦ, καὶ μάλιστα οἱ ναῦται, πρὶν καὶ πλησιά-
σαι σφίσι τὴν φλόγα, ἐφθείροντο. οἱ δὲ καὶ ἐν αὐτῇ μέσῃ, ὥσπερ ἐν κα-
μίνῳ, ὠπτῶντο. ἄλλοι πρίν τι δεινὸν παθεῖν, ἢ καὶ ἡμίκαυτοι, οἱ μὲν ἀπορ-
ριπτοῦντες τὰ ὅπλα, ἐτιτρώσκοντο ὑπὸ τῶν πόρρωθεν βαλλόντων. οἱ δὲ
ἐς τὴν θάλασσαν ἐκπηδῶντες ἀπεπνίγοντο, ἢ καὶ παιόμενοι ὑπὸ τῶν
ἐναντίων ἐβαπτίζοντο, ἢ καὶ ὑπὸ θηρίων ἐσπαράττοντο. μόνοι τε ἀνε-
κτῶς, ὡς ἐν τούτοις παθήμασι, ἀπήλλαξαν, ὅσοι πρίν τινι αὐτῶν συνε-
νεχθῆναι, οἱ μὲν ἀλλήλους, οἱ δὲ καὶ αὐτοὺς ἀπέκτειναν, οὔτε κολαστή-
ριόν τι ὑπέμειναν, καὶ νεκροί, ὥσπερ ἐν πυρᾷ, ταῖς ναυσὶ συγκατεκαύ-
θησαν. ὁρῶντες δὲ ταῦτα οἱ καισάρειοι, πρότερον μὲν ὡς ἐπ' ἀμύνεσθαί
τινες αὐτῶν ἐδύναντο, οὐ προσέμισγον σφίσιν. ἐπεὶ δὲ τὰ σκάφη τὸ πῦρ

συνῄρει

συνῄρει, καὶ οἱ ἄνθρωποι οὐδὲ ἑαυτοῖς βοηθῆσαι ἔτι, μὴ ὅτι πολέ-
μιόν τινα λυπῆσαί τι ἐδύναντο, ἀσφαλῆ τε πρὸς ἔτι πλεῖον αὐτοί, ἅ-
πως τὰ χρήματα περιποιήσαιντο, καὶ κατασβεννύναι τὸ πῦρ, ὃ αὐ-
τοὶ προσεκβιάζον, ἐπιφερῶντο, κἀκ τούτου συχνοὶ καὶ ἐκείνων καὶ ὑπὸ
τῆς φλογὸς καὶ ὑπὸ τῶν ἀρμάτων αὐταῖς τελέως ναυσὶ συναπώλον-
το. Id eſt, Quũ igitur diutius nauali certamine pari marte decertarent, neutrićp ſuperiores adhuc eſſe poſſent, huiuſcemodi prælij exitus ſubſequutus eſt. Cleopatra quæ à tergo pugnantium procul in ſalo erat, longiorem non tulit & incertũ rerum euentum. Sed quum muliebri natura uſa, quum etiam ingenio Aegyptiaco prædita, permotaćp diuturna ſuſpẽſi animi anxietate, perpetua etiam in alterutrã partem formidoloſa expectatione, ipſa ſeſe ex improuiſo in fugam coniecit, cæteris qui ſub ſe erant ſigno fugæ ſublato. Itaćp ipſi uela ſtatim in altum dederunt, caſu oborto eo tempore ſæuo uento. Ratus autem Antonius eos timore perterritos, eo quod uicti eſſent fugere, minimè uerò id Cleopatram pronunciaſſe, eos ſubſequebatur. Quo facto & reliqui milites ſumma cum trepidatione animos deſponderunt: & alioqui cupientes illinc, ſiqua poſſent effugere, eorum partim uela pandere, partim turres ipſas cum armamentis in mare proijcere ceperunt: quo leuatis nauibus facilè effugere liceret. in quos adhæc intentos aduerſarij impetu facto (neque enim fugientes perſequuti ſunt, propterea quòd ipſi ſine uelis eſſent, utpote tãtum inſtructi ad naualem pugnam quæ ſtataria eſſet) multićp ſingulis nauibus ſe obijciebant eminus cominusćp decertãtes, ut anceps dubiumćp utriſćp ex æquo certamen fuerit. iſti enim inferiorem nauium partem conuulnerabãt, remosćp defringebant, gubernacula quoćp ipſa lacerabant, conſcẽdentesćp foros, alios quidem hoſtium abſtrahebant, alios deturbabant:

cum alijs & manus conserebant, iam pares numero cum illis facti. Illi uero contis eos præcipites eijciebant, securibusq; concidebant: petras quoq; & alia quædam grauiora pōdera in hunc usum parata, è superiore loco deijciebant, subeuntesq; deturbabant, manusq; conserebāt cum ijs qui ad summum nauis euaserant. Qui rebus talibus gerendis interfuisset, haud absimilia esse dixisset ea (ut parua magnis componamus) muris quibusdam, aut etiam insulis multis & frequentibus, qui in mari oppugnarentur, usq; adeo isti quidem nauis transcendere conabantur ceu arcem quandam quæ in continenti esset: omniaq; quæ ad oppugnandos muros facere uidentur, admouebant. Illi autem quacunq; poterant ratione, & ut in talibus fieri solet, eos propellebant. Quum itaq; diutius pari Marte dimicarent, Cæsar dubius quid sibi agendum foret, iussit è castris sibi ignem comportari. Neq; enim antea eo uti uoluerat, sibi suisq; prædam seruare cupiens. Tunc autem prospiciens aliter uictoriam se consequi non posse, ad illud tanquā extremum auxilium descendit. Ibi uero genus aliud pugnæ uidere erat. Isti enim simul undecunq; adnauigātes, in aduersarios tela ignita conijciebāt, facesq; ardentes emittebāt: complures ollas etiam carbone piceq; refertas eminus machinis iaculabantur. Illi autē, ut singula quæq; poterant, detrudebāt. At ubi ea tela in materiam & ligna inciderant, flammāq; multam utpote in naui excitauerāt, primùm quidem ad ea extinguenda aqua dulci, quam potus gratia comportabant, utebantur: nonnullaq; ea ratione extinxerunt. Vbi uerò illa cōsumpta est, hauriebant aquam marinam: & quà ea multa & abundanti usi sunt, ignem aquæ ui cohibuerunt. Quum autem non possent ubiq; id præstare, neq; enim multa, neq; ea ipsa ingentia habebant in-

strumenta

ſtrumenta ad aquam hauriendam, uaſaq; adeo ipſa propter trepidationem ſemiplena hauriebant. Quare non ſolùm nihil proficiebant, ſed ignes præterea irritabant. Aqua enim ſalſa maris, ſi ſenſim in flammam infundatur, uehementer ipſam excitat. Poſtquàm igitur & hac in re inferiores ſe uident, ueſtem multam quæ craſsior habebatur, ipſaq; adeo ſuorum cadauera in ignem inijciebant: & eo modo per aliquod tempus ab his ignis prohibitus eſt, uiſusq; remitti. Poſtea uerò ingruente ſæuiſsimo uento, in maius reſplenduit, tanquam ab ijs ipſis excitatus: & interea dum pars aliqua nauis conflagrabat, nonnulli eorum propius ad ignem accedentes, in ipſum inſiliebant: armamentaq; ipſa & nauis inſtrumenta alij conſcindebant: alij deferebant, ut conijcerent partim in mare, partim in ipſos hoſtes, ſi quo pacto illis nocere poſſent. Nonnulli autem ſecedentes ad eam nauis partem quæ uacua ab incendio erat, manus ferreas haſtasqúe longas, ſi quando aliàs, expediebant: ut aduerſariorum nauem aliquam arripere, ad ſeqúe alligare & copulare poſſent, & in eam ſeſe deijcere: quòd ſi id negaretur, illam ſaltem ſimul incenderent. Vbi uerò uident nullos ad ſe appropinquare, id enim ſumma ratione cauebant; ignem autem iam utraque latera deuoraſſe, in fundúmque nauis peruaſiſſe: hic exempla grauiſsima ab ipſis ædita ſunt. Aliqui enim eorum præcipuéque nautæ ab ipſo fumo, prius quàm flamma circumuenirentur, ſuffocabantur: alij in ipſa media flamma, ceu in fornace, comburebantur: alij autem prius quàm id paterentur ſemiuſtulati abiectis armis ſauciabantur ab eminus ferientibus: alij in mare ſeſe præcipitantes ſubmergebantur: alij ab ipſis hoſtibus oppreſsi demergebantur, uel etiam ab ipſis belluis

marinis dilaniabātur. Soli tolerabili casu (ut in tali fato) occubuere, quibus datum est, ut antè quàm tale quippiam paterentur, sese mutuis uulneribus confoderent, aut sibi ipsi mortem animo præsenti, nullum alium perpessi cruciatum, adferrent: quorum cadauera in ipsis ardentibus nauibus, tanquam in rogo cōbusta sunt. Quæ quum uiderent Cæsariani antea quidem, quandiu aliqui eorum se defendere potuerunt, propius accedere uerebantur: ubi uerò ignis iam ferè naues ipsas consumpserat, ipsiq́ Antoniani neque sibi præsidio esse, nedum quicquam molestiæ aduersarijs inferre poterant: tunc magno studio summaq́ alacritate ad eos adnauigabant: si quo pacto prædam seruare, ipsumq́ ignem extinguere, quem ipsi intulerant, possent. unde & multi eorum ab ipsa flamma circumuenti, ipsisq́ ardentibus tabulis & armamentis cum suis nauibus prorsus interiere. Hæc in gratiam eorum qui non satis Græca intelligunt, uertimus ferè ad uerbum. Quare non est cur doctiores de hac nostra subita dictione uel conquerantur, uel iudicium faciant. Nam præterquàm quòd Dionis dictio nunquam mihi placuit, mihi ipse nunquam magis displicui, quàm in hoc loco uertendo. Dionis scripta quæ extant Venetijs, legi per ocium: qui mihi uisus est multam historiæ, nullam œconomiæ rationem habuisse. Sed illud uiderint eruditiores. Lectori satis sit Vergilium non loqui ὑπερβολάς, dum ait: Credas innare reuulsas

Cycladas, aut montes concurrere montibus altis.

Hic em̄ noster ait, εἴκασεν ἄν τις ἰδὼν τὰ γιγνόμενα, τείχεσί τισὶ ἢ καὶ νήσοις πολλαῖς καὶ πυκναῖς ἐν θαλάσσῃ πολιορκουμέναις. Hæc ideo adieci, ut lectori negligenti inculcarem ea, quę non possunt à uigilante & studioso non animaduerti. Addebant & rostra non solùm maioribus, sed & minoribus

ribus actuarijs. A. Hirtius de bello Alexandrino: Nauibus actuarijs quarũ numerus erat ſatis magnus, magnitudine quanquam non ſatis iuſta ad præliandum, roſtra impoſuit: has adiunctas nauibus longis, & numero claſſis aucto. & cætera. Inde roſtratæ dictæ naues, quæ quia ex ære fiebant, æratæ etiam dicebantur. Cæſar in ſecundo de bello ciuili: Interim L. Naſidius ab Cn. Pompeio cum claſſe nauium ſedecim, in quibus paucæ erãt æratæ, L. Domitio Maſsilienſibusq́ſ ſubſidio miſſus. Vergilius in nono, ubi de nauibus Troianorum uerſis in deas & nymphas maris: Hinc uirgineæ (mirabile monſtrum)
Reddunt ſe totidem facies, pontoq́ſ feruntur:
Quot prius æratæ ſteterant ad littora puppes.
Liuius quartæ decadis libro ſexto, roſtratas uocat his uerbis: Vna & octoginta roſtratis nauibus, multis præterea minoribus quæ aut apertæ roſtratę, aut ſine roſtris ſpeculatoriæ erant, Delum traiecit. Quibus uerbis conſtat roſtratas fuiſſe etiã quæ tectæ non erant. Appianus in Mithridatico, χαλκεμβόλους uocat: νῆες ἑάλωσαν χαλκέμβολοι ὀκτακόσιαι. Plutarchus in Antonio: ἐπεὶ δὲ ὡμολόγητο καίσαρα μὲν ἀντωνίῳ δοῦναι δύο τάγματα πρὸς τὸν παρθικὸν πόλεμον, ἀντώνιον δὲ καίσαρι χαλκεμβόλους ἑκατόν. Diodorus libro XX. χαλκώματα uocare uidetur roſtra ex ære, his uerbis: καὶ τὰ ληφθέντα χαλκώματα τῶν ἀγαθοκλέους νεῶν ἀπέστειλαν αὐτῷ. Et paulopoſt ſubdit: τοῖς δ' ἀπιστοῦσιν ἀπόδειξιν παρέχεσθαι τὴν τῶν ἐμβόλων κομιδήν. ἐμβόλους enim roſtra fuiſſe conſtat ex Plutarcho in pleriſq́ſ locis: & ex Appiano, ubi de capite Marij Iunioris, καὶ αὐτὴν ὁ σύλλας ἐν ἀγορᾷ πρὸ τῶν ἐμβόλων θέμενος ἐπεγγελάσαι λέγεται τῇ νεότητι τοῦ ὑπάτου, καὶ εἰπεῖν, ἐρέτην δεῖ πρῶτον γενέσθαι πρὶν πηδαλίοις ἐπιχειρεῖν. id eſt, & ipſum caput Sylla in foro pro roſtris poni iuſsit, iuuentutiq́ſ conſulis illuſiſſe fertur, dixiſſeq́ſ

prius remigem esse oportere, quàm ad tractanda gubernacula accedere. Quin & Plutarchus in Antonio *χαλκώματα* pro rostris ex ære posuit, dum ait: *τῶν δὲ καίσαρος οὐ μόνον ἀντιπρώρων συμφέρεσθαι πρὸς χαλκώματα στερεὰ καὶ τραχέα φυλασσομένων*. id est, nauibus autē Cæsaris cauētibus, ne obuersæ cum rostris firmis & æratis Antonij concurrerent. Plutarchus in Pompeio, *ἐνενήκοντα δὲ χαλκεμβόλους παρέλαβε*. Idē in Sylla, *καὶ δοῦναι ναῦς ἑβδομήκοντα χαλκήρεις*. Tullius in secūdo De inuentione, rostratam uocat: Lex est apud Rhodios, ut siqua rostrata in portu nauis deprehensa sit, publicetur. A rostris autem Antiatium templum Romæ rostra appellatū. Liuius libro VIII primæ decados: Naues Antiatium partim in naualia Romæ subductę, partim incensę: è rostrisq; earum suggestum in foro extructum adornari placuit: rostraq; id templum appellatum. Quin & Tullius, rostra usurpasse uidetur pro concione, quæ pro rostris ad populum haberetur, in primo De oratore: Age uerò ne semper forum, subsellia, rostra, curiamq; mediteris. Subdit enim: Alterum quod remoto foro, concione, iudicijs, senatu, statuisti oratorem in omni genere sermonis. Neq; longè pòst subdit: Nam si quis statuet hunc esse oratorem, qui tantūmodo in iure aut in iudicijs posśit, aut apud populum, aut in senatu copiose loqui. Quo loco In iure, dixit: id est, in foro: In iudicijs: pro, ad subsellia: Apud populum, pro concione & rostris: In senatu, pro curia. ut attentus lector facilè sua sponte percipiat.   Prætoriam uero nauem, Græci *ναυαρχίδα* uocant, nostri uulgò *capitaneam*. Diodorus libro XX. *ὃ πρῶτος ὥρμησεν ἐπὶ τὴν ναυαρχίδα*. Idem author aliquando *στρατηγίδα* uocat eodem li. *ἔπειτα παραγγείλας τοῖς κυβερνήταις ἀκολουθεῖν τῇ στρατηγίδι νηὶ καὶ προσέχοντας τῷ λαμπτῆρι προσέπλευσεν ἐπὶ τὸ στόμα τοῦ Νείλου*. Erant & prædatoriæ, quæ

riæ, quæ meritò inter longas ſcribendæ fuerint. Liuius decadis III libro IX. Nam poſt M. Attilium Regulum & L. Manlium coss. annis propè quinquaginta nullum Romanum exercitum uiderant, præter prædatorias claſſes, quibus deſcenſiones in agros maritimos factæ erant. Quæ & piraticæ naues dicuntur ab eodem decadis IIII libro IIII. Sed ſi dijs placet, affinitatem etiam per Philoclem præfectum eius pepigiſti, & bellum aduerſum nos gerens, mare circa Maleam infeſtum nauibus piraticis feciſti. Idem Liuius IIII decadis libro VII. piraticas celoces uocat, dũ ait: Apparuit inde piraticas celoces & lembos eſſe. Idem decadis III libro I. Naues CCXX, quinqueremes celoces XX, deductæ. Et paulopoſt: Naues longę CLX, celoces XII. Quibus uerbis uidetur ponere celoces inter eas quæ non erant longæ. Græci, naues prædatorias & piraticas πειρατικάς uocant. Plutarchus in Põpeio: πειρατικαὶ δὲ νῆες ὀκτακόσιαι. & λῃστρικὰ πλοῖα uocat, cuiuſmodi erat μυοπάρων. Appian. in Mithridate, ubi de piratis: καὶ εἰς ἀπορίαν ἐκπεσόντες ἀθρόαν ἀντὶ τῆς γῆς ἐκαρποῦντο τὴν θάλασσαν, μυοπάρωσι πρῶτον καὶ ἡμιολίαις, εἶτα δικρότοις καὶ τριήρεσι κατὰ μέρη περιπλέοντες. id eſt, ſummaq; preſsi inopia ſibi è mari quæſtũ faciebant, myoparonibus primùm & hemiolijs, deinde biremibus triremibusq; circumuagantes. Quibus uerbis conijcio ἡμιολίας fuiſſe infra magnitudinem biremium, ut τριηρημιόλιαι ſint quas ſupra diximus: ἡμιολίαι uerò quæ à puppi ad malum binis remis, à malo ad proram unico tantum pertranſtra remo agerentur. Vides me ſudare lector optime, quo tibi aliquid ueriſimile in re tam obſcura afferre poſsim. Itaq; dubitans, circumſpectans & hæſitans, multa aduerſa reuerens, tanquam in mari immenſo noſtra uehitur oratio. Thucydides in quarto, τριακόντορον, & κέλητα

ponit

ponit inter prædatoria, dum ait: ἀλλὰ ϗ ταῦτα ἐκ λῃστρι-
κῆς μεσσηνίων τριακοντόρȣ ϗ κέλητος ἔλαβον. & hæc ex prę
datorio Meſſeniorum actuario & celoce ſumpſerunt.
Plutarchus in Sylla, λῃστήριον νομαδικὸν poſuit, pro præ-
donibus Numidicis. Tullius piraticum myoparonem di
xit, actione quinta in Verrem: An quòd ager Syracuſa-
nus prædonum incendijs te prætore uaſtatus eſt? an ꝙ
forum Syracuſanum nauarchorum ſanguine redunda-
uit? an ꝙ in portu Syracuſano piraticus myoparo naui-
gauit? Itidem actione ſeptima in eundem: Nauem quan-
dam piratarum præda refertam non ceperunt, ſed addu-
xerunt onere ſuo planè captā atq; depreſſam: erat ea na-
uis plena iuuentutis formoſiſsimæ, argenti facti atq; ſi-
gnati, multa cum ſtragula ueſte. Ac paulopoſt: Interea
Syracuſani homines periti & humani, qui non modò
quæ perſpicua eſſent uidere, uerumetiam occulta ſuſpi-
cari poſſent, habebant rationem omnes quotidie pirata-
rum qui ſecuri ferirentur: quàm multos eſſe oporteret ex
ipſo nauigio quod erat factum ſex remorū numero, con
ijciebant. Et non multò pòſt de eodem nauigio: Hæc igi
tur eſt geſta res, hæc uictoria præclara myoparone pira-
tico capto, dux liberatus, ſymphoniaci Romam miſsi,
formoſi homines & adoleſcentes & artifices domum ab-
ducti. Quibus ſanè uerbis, niſi fallor, planum fit illum
myoparonem habuiſſe ſex remorum ordines, quare non
ab re inter longas naues adſcribi debeat. Idem Tullius
ſeptima in Verrem, paruorum myoparonum meminit
his uerbis: Hic te prętore Heracleo archipirata cum qua
tuor myoparonibus paruis ad arbitrium ſuum nauiga-
uit: prò dij immortales, piraticus myoparo, quum impe-
rium pop. Rom. naues ac faſces eſſent Syracuſis, uſque
ad forum & ad omnes urbis crepidines acceſsit. Erant
enim

enim & parui myoparones, quorum ministerio præfe-
cti triremium & maiorum uterentur, ut colligo ex Au-
lo Hirtio De bello Alexandrino: Ipse Octauius se in sca
pham confert, in quam plures quum fugerant, depressa
scapha uulneratus tamen adnatat ad suũ myoparonem:
quo receptus, quum prælium nox diremisset, tempestate
magna uelis profugit. Plutarchus in Lucullo, ἐξέπλευσε
δὲ τρισὶν ἑλληνικαῖς μυοπάρωσι, καὶ δικρότοις ἴσαις ῥοδιακαῖς
πρὸς μέγα πέλαγος. Mari profugit cum tribus myoparo
nibus Græcis, totidemq; biremibus Rhodiis in altum.
Myoparo aũt ille egregius de classe Milesiorum, quem
præsidij causa secũ Verres abduxit Myndum, ibiq; uen
didit, non erat inter paruos, quorũ supra ab eodem men
tio facta est. Erat enim militibus remigibusq; ornatus at
que armatus. Sed satius fuerit Tullij uerba subiicere, ea
sunt Actione tertia in Verrem: Milesios nauem popo-
scit, quæ eum præsidij causa Myndum prosequeretur:
illi statim myoparonem egregium de sua classe ornatum
atque armatum dederunt: hoc præsidio Myndum profe
ctus est. Mox subdit: Illud quoq; quod neq; taceri ullo
modo potest, neque dici pro dignitate, cognoscite: mili-
tes remigesq; Miletum Myndo pedibus reuerti iubet:
ipse myoparonem pulcherrimũ de decem Milesiorum
nauibus electum L. Magio & L. Rabio qui Myndi ha-
bitabant, uendidit. Plutarchus in Antonio myoparo-
nas uocare uidetur, quos phaselos dixit Appianus, ubi
eiusdem rei cum Plutarcho meminit. Verba Plutarchi
sic habent, ὀκταυΐα τῶν ὡμολογημένων χωρὶς ᾐτήσατο παρὰ μὲν
ἀδελφῷ παρὰ τοῦ ἀνδρὸς εἴκοσι μυοπάρωνας, παρὰ δ' ἀνδρὶ πα-
ρὰ τοῦ ἀδελφοῦ στρατιώτας χιλίους. idest, Octauia præter ea
quæ pacta fuerant, à marito impetrauit, ut fratri uiginti
myoparonas concederet: à fratre autem, ut marito mille

pedites Romanos. Appianus autem ſic ait, ἐδωρήσατο δὲ καὶ ὀκταουΐα τὸν ἀδελφὸν αἰτήσασα παρ᾽ ἀντωνίου δέκα φασήλους τριηρητικοῖς ἐπιμίκτοις ἐκ τε φορτίδων νεῶν καὶ μακρῶν, καὶ τῇ ὀκταουΐαν ὁ καῖσαρ χιλίοις λογάσι σωματοφύλαξιν οὓς ἐπιλέξαιτο ἀντώνιος. ideſt, munerata eſt & Octauia fratrem, decem phaſelis mixtis ex forma onerariarũ longarumq; nauiũ: Octauiam quoq; Cæſar, mille delectis ab Antonio militibus, quibus ſpiculatoribus corporisq; cuſtodibus uteretur ipſe. Quibus ſanè Appiani uerbis, niſi aliũ authorem quàm Plutarchus ſequutus eſt, coniiciat lector myoparones fuiſſe phaſelos, quorũ forma mixta erat ex naue oneraria & longa triremi: ut hac noſtra memoria faciẽdos locauit Franciſcus rex regum ad Oceanum Britanniæ minoris, quos *galeones* uocant. Phaſelum aũt ea ratione qua deſcriptus eſt ab Appiano & Plutarcho myoparo dictus, lepido uerſu conſecrauit Caſtori & Polluci Catullus: quibus ſanè uerſiculis apertè docet eum fuiſſe maximè appoſitũ, ſeu qs remis uti uelit, ſeu uelis, dũ ait:

Siue palmulis Opus foret uolare, ſiue linteo.

Virgilius in IIII. Et circũ pictis uehit ſua rura phaſelis. Sed minimè ἀπροσδιόνυσον fuerit, carmẽ ipſum ſubtexere Catulli: Phaſelus ille quem uidetis hoſpites,
Ait fuiſſe nauium celerrimus,
Neque ullius natantis trabis impetum
Nequiſſe præterire, ſiue palmulis
Opus foret uolare, ſiue linteo.

Strabo XV. ὁ δ᾽ οὐκ ἔλαττον ὀκδοήκοντα συναπηγήσατο δίκροτα καὶ τριήρεις καὶ φασήλους. Ipſe autem ædificandas curauit, non minus quàm octuaginta biremes, triremes & phaſelos. Multa candide lector, quæſiui, ut ueram, uel ſaltem uериſimilem myoparonis etymologiam inueſtigare poſſem, ſed nihil admodum mihi arriſit: niſi ſi fidem habere non

graua

grauabere enarratori Aristophanis in εἰρήνῃ, dum ait in enarrando uocabulo, ναξιουργὴς κάνθαρος. πλοῖα ἦν οὕτω λεγόμενα ἐν νάξῳ γινόμενα τῇ νήσῳ, καὶ κνιδιουργεῖς δὲ ἄλλας ναῦς ἀπὸ κνίδου, καὶ κέρκουρον ἀπὸ κορκύρας, καὶ τὴν πάρωνα ἀπὸ πάρου. idest, Naxiurges erant nauigia sic dicta, quæ fierent in Naxo insula, & etiã Cnidurges à Cnido, & Cercurum à Corcyra, Paronem quoq; à Paro. Quod si uerũ est, ausim & ego coniicere myoparonẽ esse nauigij genus compositum ab utraq; forma earum nauium, quæ fieri solebant in Myunte & Paro insula, ut ex utraq; forma compositũ effictumq; uocabulum uideatur. Sed ex alia parte mouet Plinius, qui scriptum reliquit Cercurũ in Cypro inuentum, ut non magna fides habenda sit Aristophanis enarratori. Quare fit, ut Delio opus sit. Quãdo uerò ad belli usum sunt etiam necessariæ eæ naues, quas hippagines dicũt, hippagogas uocat Liuius, à transportandis equis: non erit ingratum (opinor) lectori, si pauca de illis dixero, ex probatissimis authoribus. Liuius igitur V Decadis libro IIII. quód nam id nauigij genus, apertius declarat, quàm ut nostræ interpretatiõis egeat, dum ait: Fortè postero die quàm Sybota classis tenuit, quinque & triginta naues, quas hippagogas uocant, ab Elea profectæ cũ equitibus Gallis equisq; Phanas promontorium Chiorum petebant. Demosthenes in prima contra Philippum, πρὸς δὲ τούτοις τοῖς ἡμίσεσι τῶν ἱππέων ἱππαγωγοὺς, τριήρεις, καὶ πλοῖα ἱκανὰ εὐτρεπίσαι κελεύω. Insuper & equitum parti censeo comparare hippagines, triremes, aliaq; idonea ad transportandos eos nauigia. Quas tamen Polybius ἱππηγοὺς uocat in primo: ἐπὶ δὲ τούτοις ἐπέστησαν τὰς ἱππηγοὺς, ῥύματα δόντες ἐξ αὐτῶν ταῖς τοῦ τρίτου στόλου ναυσί. Post hæc disposuerunt hippagines, dãtes ex iis lora & funes tractorios, nauibus quæ in

tertia classe erant. Et paulopost, τῶν μὲν ῥυμουλκούντων τὰς ἱππηγοὺς ναῦς. Diodorus libro uigesimo, ἐπακολουθεῖν δὲ τὰς στρατιωτικὰς καὶ τὰς ἱππηγοὺς ῥυμουλκουμένας ὑπὸ τῶν ἐρεσίαις χρωμένων, ἐπὶ πᾶσι δὲ τὰ τῶν πειρατῶν πόρεια, καὶ τὰ ἐμπόρων καὶ ἀγοραίων. idest, subsequi autem militares & hippagines remulco tractas ab iis quæ remigio uterentur, postremò etiam & prædonum pontones, & annotinas mercatorumque. Quibus & Polybij uerbis & Diodori, apud Demosthenem in loco suprà citato, διαστολὴν collocandam inter ἱππαγωγοὺς & τριήρεις existimo: ut legendum sit, ἱππαγωγοὺς, τριήρεις, καὶ πλοῖα ἱκανά. non ut ἱππαγωγοὶ essent τριήρεις, ut quidam non indoctus existimabat, & auditoribus suis enarrabat: quem hoc loco nomine appellare supersedendũ duxi. ἱππαγωγοί enim & hippegi remulco trahebãtur, ut uides ex utroque authore. Remulco autem trahere, Latinum est, & à Liuio & Cæsare usurpatum. Liuius IIII Decadis libro VII. Contemplatus Eudemus hostes claudas mutilatasque naues apertis nauib⁹ remulco trahentes, XX paulò amplius integras abscedentes, è turri prætoriæ nauis silentio facto, exurgite inquit. Cæsar in II De bello ciuili: Hunc sequutus M. Rufus quæstor nauibus duodecim, quas præsidio onerariis nauibus Curio ex Sicilia eduxerat, postquàm relictam in littore nauem conspexit, hanc remulco abstraxit. Ipse ad Curionem cum classe rediit. Idem in tertio: Ad Oricum uenit, submersamque nauim remulco multisque cõtendens funibus abduxit. πόρεια autem dicuntur à Diodoro naues, quibus utebantur ad transportãdos milites: & eare, στρατιωτικὰ πόρεια dicuntur ab eodem, libro XX, his uerbis, εἶχε δὲ τὰς πάσας ναῦς μακρὰς ρ καὶ μ. τούτων δ' ἦν ἡ μεγίστη, πεντήρης. ἡ δὲ ἐλαχίστη, τριήρης. στρατιωτικὰ δὲ πόρεια ταύτας ἐπηκολούθει πλείω τῶν σ. ἄγοντα πεζοὺς οὐκ ἐλάττους τῶν μυρίων.

idest

idest,habuit autē naues longas numero C X L.quarum maior erat quinqueremis,minor autē quadriremis:mili tares prēterea pontones subsequebant̄ plus quàm ducenti, qui peditū ferebāt circiter decē millia. Idem in eodem: τῶν μὲν πορθμείων ἔλαβε πλείω τῶν ρ. ἐν οἷς ἦσαν σχεδὸν στρατιῶται ὀκτακισχίλιοι.idest,pontones cepit plus quàm cētenos,in quibus erant peditū circiter octo millia.Idem in eodē: ἐφ' ἡμέρας τινὰς ταῖς ταχυναυτούσαις ναυσὶν ἐρυμουλκοῦν στρατιωτικὰ πόρεια. idest, per aliquot dies celeribus nauibus remulco trahe bant militares pontones.Idem in eodē: οὐκ ἔχων δ' ἱκανὰ πόρια πρὸς τὴν τῶν στρατιωτῶν διάβασιν,τριχῆ διεμέρισε τὴν δύναμιν. idest, quum non satis haberet pontonū ad transportan dos milites,trifariam diuisit exercitum.Plato in III De legibus, πόρθα posuit etiam pro curru: πόρθα δὲ,ὥστε ἐπ' ἀλλήλους τότε πορεύεσθαι κατὰ γῆν,ἢ κατὰ θάλασσαν,σὺν ταῖς τέχναις,ὡς ἔπος εἰπεῖν,πάντα σχεδὸν ἀπολώλει. idest,uehicula ita ut tunc inter se cōmeare possent,siue terra,siue mari, omnia,ut ita dicā,cum artibus ipsis perierāt. Eiusmodi poria Cēsar pōtones appellare uidetur in III De bello ciuili:Plerasque naues in Italiā emittit ad reliquos milites equitesque transportandos:pontones,quod est genus na uium Gallicarum,Lyssi reliquit:hoc consilio,ut si forte Pompeius uacuā existimans Italiam eò traiecisset exer citum,quæ opinio erat ædita in uulgus,aliquam Cæsar ad insequendum facultatem haberet.Nec uerisimile est eos pontones,quorum meminit Cæsar,fuisse id genus nauigii ratiarii,quo passim utimur ad traiicienda flumi na,quas uulgò *chariteras* dicunt.Etiam si Paulus Iuriscos. in tractatu Seruitutum rusticanarū,pro eo genere acce pisse uideatur,his uerbis.Flumine interueniēte uia con stitui potest: si aut uado transiri potest, aut pontem ha bet:diuersum,si pontonibus traiiciatur.Quo loco,pon

tones uidetur pro πορθμείοις dixiſſe aliter atq; Cęſar: qui uſus uidetur ueluti Gallico quodā uocabulo, uel Maſſilienſi potius. Quod πορθμεῖον innuere uidetur Tullius de aruſpicum reſponſis, dum ait: Quę nauis unquam in flumine tam uulgata omnibus, q̄ iſtius ætas fuit? Diodorus tamen Siculus πορθμεῖον cum πλοίῳ confundere uidetur, niſi ſit librariorū mendum: ὁ δὲ λυθεὶς, καὶ μετ᾽ ὀλίγων ἐμβὰς, ὃ τὸ πορθμεῖον ἔλαθεν, ἐκπλεύσας περὶ τὴν δύσιν τῆς πλειάδος. ideſt, ipſe autem ſolutus, & cum paucis conſcenſa naue, clàm profugit ſub occaſum uergiliarum. Strabo XVII. ὥς τε καὶ ὀστράκινα ἐνίοις εἶναι πορθμεῖα. ut & nōnullis teſtacea ſint nauigia ad transfretandū. πορθμός enim fretum, ut πορθμεῖα ſint nauigia ad transfretandum apta: πορθμὸς, θάλασσα ἑκατέρωθεν ἤπειρον ἔχουσα. Rhodii præſidiarias naues φυλακίδας uocabant, authore Diodoro libro XX. Δημόφιλος μὲν ἔχων ναῦς τὰς καλουμένας παρὰ ῥοδίοις φυλακίδας. Idem in eodem: αἱ δὲ φυλακίδες τῶν καρχηδονίων αἰσθόμεναι, παρ᾽ αὐτὴν ἐπεδίωκον. ideſt, pręſidiariæ Carthaginenſiū ubi id reſciuerunt, confeſtim perſequutæ ſunt.

SED prius q̄ à longis nauibus ad onerarias proficiſcar, non tacebo quid de celeritate quinqueremis ad triremem dubitare uideā uiros doctiſſimos, qui quinqueremem tardiorē fuiſſe triremi opinati ſunt, ex Liuii uerbis III Decadis libro VIII. ea ſunt hęc: Adherbal coniuratis in quinqueremem impoſitis, præmiſſaq; ea quia tardior q̄ triremis erat, ipſe cum octo triremibus modico interuallo ſequitur. Tardior enim erat propter pondus. Subdit enim: Quinqueremis Romana ſeu pōdere tenacior, ſeu pluribus remorum ordinibus ſcindentibus uortices, quū facilius regeretur, duas triremes ſuppreſſit. Sed Iulius Cæſar in ſecundo De bello ciuili, omnem dubitationem tollere uidetur, his uerbis: Conſpicatæq;

naues triremes duæ nauem Decii Bruti(quæ erat hexeres ex Lucano ſupra citato)quæ ex ſigno facilè cognoſci poterat,duabus ex partibus ſeſe in eam incitauerant. Sed tantũ re prouiſa,Brutus celeritate nauis eniſus eſt, ut paruo momẽto antecederet. Vides illam hexerem celeritate anteuertiſſe illas triremes: quod & ſimiliter de quinqueremi facilè credere eſt. Sed non omittemus piſtrim,cuius mẽtionem factã uidemus à Polybio. Liuius etiã meminit quintæ Decadis quarto uolumine,his uerbis: Perſeus poſt reditum ab Eumene Erepontis ſpe deiectus, Antenorem & Callippũ præfectos claſſis cum XL lembis(adiectæ ad hunc numerũ quinque piſtres erant)Tenedum mittit. Piſtris autem terno remorũ ordine agebatur. Virgilius in quinto,piſtrim pro cognomento indito triremi poſuiſſe uidetur:

Velocẽ Mneſtheus agit acri remige piſtrim. Subdit eñ

Mox Italus Mneſtheus, genus à quo nomine Memmi,
Ingentemq; Gyas ingenti mole Chimæram,
Vrbis opus:triplici pubes quam Dardana uerſu
Impellunt,terno conſurgunt ordine remi.

Neque enim fuiſſet æqua & par contentio,ſi piſtris illa paucioribus aut pluribus remis acta fuiſſet,quàm Chimæra,cui Gyas præerat. Polybius πρίστιν uocat, ρ litera tranſpoſita, libro decimo octauo: ἐπελθόντος δὲ τοῦ τεταγμένου καιροῦ, παρῆν ὁ μὲν Φίλιππος ἐκ Δημητριάδος ἀναχθεὶς εἰς τὸν μαλιέα κόλπον, πέντε λέμβους ἔχων καὶ μίαν πρίστιν, ἐφ᾽ ἧς αὐτὸς ἐπέπλει. ideſt, Cedente die præſtituta, aderat Philippus, profectus à Demetriade in ſinum Maliacum,habens quinque lembos & unicam priſtim, qua uehebatur. Solebant autem cognomenta indere nauibus, & etiam ad proram adfingere. Lucianus in Dialogo, quod πλοῖον inſcribitur: Κατατνπικρὺ δὲ

ἀνάλογον

ἀνάλογον ἡ πρώρα ὑπερβέβηκε δὲ τὸ πρόσω ἀπομηκυνομένη, τὴν ἐπώνυμον τῆς νεὼς θεὸν ἔχουσα τὴν ἶσιν ἑκατέρωθεν. ideſt, è regione aũt pro portione prora extructa erat, in longum producta, habens utrinque Iſin deam, quæ cognomentum naui dederat, de quarum παρασήμων infrà dicemus copioſius. Alíæ etiã dictæ Seleucides triremes à Seleuco. Plutarchus in Pompeio, ὡς δ᾽ οὖν ἐνίκα φεύγειν εἰς τὴν αἴγυπτον, ἀναχθεὶς ἀπὸ κύπρου σελευκίδι τριήρει μετὰ τῆς γυναικός. τῶν δὲ ἄλλων οἱ μὲν ἐν μακραῖς ὁμοίως ναυσὶ, οἱ δὲ ἐν ὁλκάσι ἅμα συμπαρέπλεον. ideſt, ut igitur decretum eſt, fugiendum in Ægyptum eſſe, profectus à Cypro, uectusque Seleucide triremi cum uxore eſt: aliorũ uerò nonnulli ſequuti ſunt, delati ſimiliter longis nauibus, aliꝫ autem in onerariis. Appianus de eadem Pompeij fuga loquens, his uerbis utitur, ὅθεν τὴν κορνηλίαν γυναῖκα ἀναλαβὼν, καὶ τειηρῶν τεττάρων ἐπιβὰς, αἳ αὐτῷ παρά τε ῥοδίων καὶ τυρίων ἀφίκοντο. ideſt, unde ſumpta ſecum Cornelia uxore, nactus quatuor triremes, quæ ad officiũ illi ab Rhodiis & Tyriis præſtò fuerant, profugit. Νικομηδὶς, à loco cognomentum ſumpſit, authore Aniano apud Suidam, εὖρος δὲ καὶ βάθος καθ᾽ ὁλκάδα, ὅσον μεγίστη νικομηδὶς ἢ αἰγυπτία. quibus uerbis coniicio νικομηδίδα fuiſſe inter onerarias: de quibus uidetur ueniſſe dicendi tempus. Sic & ἑρμονὶς, apud Thucydidem, à loco iuxta Lacedæmona.

AIT MARCELLVS,
ATQVE ONERARIIS.

DE longis abunde diximus, de onerariis paucis diſſerendum. Quæ onerariæ dictæ, quòd eſſent oneri ferendo idoneæ: & ea ratione φορτηγοὶ dicunt̃ à Græcis. Polybius in primo, ἔχων ἑκατὸν εἴκοσι σκάφη, καὶ τὴν ἀγορὰν χιλιάδων ἐν ὀκτακοσίαις ναυσὶ φορτηγοῖς. Liuius Decadis III libro VII. Naues quas Liuius tutandis cõmeatibus habuerat

buerat,partim machinationibus onerat,apparatuq; mœnium oppugnandorum:partim tormentis & saxis,omniq; telorum missilium genere instruit,onerarias quoq;, non eas solùm quæ remis agerentur. Quibus uerbis declaratur,onerarias non solere remis agi. Tullius actione IIII in Verrē:Eius aūt legationis principē nobilissimū C. Heium iuratū dicere audistis, isti nauem onerariam maximam Messanæ esse publicè coactis operis ædificatam. Eam Cybeam uocat in VI in Verrem:Tametsi rogatus de Cybea,tenetis memoria quid responderit:ædificatam publicis operis publicè coactis,eiq; ædificandæ publicè Mamertinū senatorem præfuisse. Et paulo pòst subdit:Negent isti,onerariam nauem maximam ædificatam esse Messanæ:negent,ei naui faciundę senatorē Mamertinum publicè præfuisse. Appianus, ὁλκάδας uocat in quinto De bellis ciuilibus, ἧρει τῶν δύο καὶ τρεῖς ναῦς τῶν φυλακίδων καὶ τὰς ὁλκάδας,αἳ τὸν σῖτον ἔφερον,ὁρμούσας,ἢ παραπλεούσας κατέδυε,ἢ ἀνεδοῦτο,ἢ ἐνεπίμπρη. idest,cepit binas ternasq; præsidiariarū onerariarumq; eas quæ frumentum portabant,& in statione erant:eas autem quæ præternauigabant,uel depressit,uel religauit,uel concremauit. Idem in eodem, πολὺ δὲ ὁλκάδων καὶ σκευοφόρων ἄλλο πλῆθος. Quo loco σκευοφόρους, pro onerariis posuisse uidetur:quas Cæsar graues dixit. διεφθάροντο δ' αὐτῷ νῆες βαρεῖαι μὲν ἕξ,κουφότεραι δὲ ἓξ καὶ εἴκοσι,λιβυρνίδες δ' ἔτι πλέους. Interiēre autem illius naues graues sex,leuiora uerò nauigia uigintisex,multoq; plures liburnicæ. Onerariæ autem ad frumentum uehendum aptæ,frumentariæ dicuntur,à Græcis σιτηγοί. Cæsar in tertio De bello ciuili:Nocturno itinere non intermisso,comitatu equitum triginta ad mare peruenit:nauemq; frumētariam conscendit. Appianus de eadem Pompeij fuga,nauis frumentariæ

nullum uerbum facit, ὁ δὲ πομπήιος ἐκ λαρίσσης ὁμοίῳ δρόμῳ μέχρι θαλάσσης ἐπειχθεὶς, σκάφους ἐπέβη μικροῦ, καὶ νεὼς παραπλεούσης ἐπιτυχὼν, εἰς μιτυλήνην διέπλευσε. ideſt, Pompeius autē ſimili feſtinatione à Lariſſa ad mare properans, paruulum nauigium conſcendit: nactusq́ nauem prętereuntem, ea Mitylenem uſq; delatus eſt. Plutarchus in Pompeio, φορτηγὸν uocat, καὶ περὶ τὸν ὄρθρον ἐπιβὰς ποταμίου πλοίου, καὶ τῶν ἑπομένων τοὺς ἐλευθέρους ἀναλαβὼν, τοὺς δὲ θεράποντας ἀπιέναι πρὸς καίσαρα κελεύσας, καὶ μὴ δεδιέναι, παρὰ γῆν κομιζόμενος εἶδεν εὐμεγέθη φορτηγὸν, ἀνάγεσθαι μέλλουσαν. ideſt, ſummo mane conſcēſo nauigio fluuiatili, impoſitisq́ in alterum comitibus liberis: ſeruis aūt ad Cæſarem ſe recipere, ſecurisq́ eſſe iuſſis, præter littus delatus conſpexit bene magnā onerariā, quæ ad ſoluendū parata erat. Quam Cæſar in ſuprà ſcriptis nauem frumentariā uocat. Quin & Diodorus Siculus, ubi de Agathocle in XX, naues eaſdem modò φορτηγοὺς, modò σιτηγοὺς dicit: ἔπειτα δὲ σιτηγῶν πλοίων τῇ πόλει προσπλεόντων, οἱ μὲν καρχηδόνιοι παντὶ τῷ στόλῳ πρὸς τὰς ναῦς ἀνήχθησαν, ὁ δ' ἀγαθοκλῆς ἀπελπίζων ἤδη τὴν ἐπιβολὴν, ὡς εἶδε τὸ στόμα τοῦ λιμένος ἔρημον τῶν ἐφορμούντων, ἐξέπλευσεν ὀξείαις ταῖς εἰρεσίαις χρώμενος, εἶτα οἱ μὲν καρχηδόνιοι πλησίον ἤδη τῶν φορτηγῶν ὄντες. Vides ut φορτηγοὺς dixit, quas ſuprà σιτηγοὺς, ideſt frumētarias uocauerat. Thucydides in VI ὁλκάδας uocat: hodieq́ in Flandria nomē retinent, & *des holkes* uocant: ὧν ὁλκάσι πυροὺς καὶ πεφρυγμένας κριθὰς ἄγειν. Idem in eodē, σιταγωγοὺς ὁλκάδας uocat, quas σιτηγοὺς & φορτηγοὺς ex Diodoro diximus, τῶν μὲν οὖν συμμάχων τοῖς πλείστοις, καὶ ταῖς σιταγωγοῖς ὁλκάσι, καὶ τοῖς πλοίοις, καὶ ὅση ἄλλη παρασκευὴ ξυνείπετο. ideſt, ſociorū plurimis, frumentariisq́ nauibus, reliquisq́ nauigiis, cunctisq́ qui in uſum claſſis ſequebātur, edictum fuerat, ut &c. Et in eodem: ὁλκάδες μὲν τριάκοντα σιταγωγοὶ, καὶ τοὺς σιτοποιοὺς ἔχουσαι. Idem in eodē,

φορτηγικὸν πλοῖον uocat,quam nos onerariam Latine dicimus:ubi de fuga Alcibiadis, ὁ ἀλκιβιάδης μετὰ τῶν ξυμφυγάδων περαιωθεὶς, τότ' εὐθὺς ἐπὶ πλοίου φορτηγικοῦ ἐκ τῆς θουρίας ἐς κυλλήνην τῆς ἠλίας πρῶτον, ἔπειτα ὕστερον ἐς τὴν λακεδαίμονα αὐτῶν τῶν λακεδαιμονίων μεταπεμψάντων ὑπόσπονδος ἐλθών. Et Alcibiades cum fugæ comitibus confestim e Thuriorum portu transportatus,naue oneraria primū in Cyllenē Eleorum:deinde sumpta fide publica,uocantibusq; ipsis Lacedæmoniis,Lacedæmona profectus.Idē in VI ὁπλιταγωγοὺς uocat naues paratas,ad uehēdos milites armatos, αὐτῶν δ' ἀθηναίων ἦσαν ὁπλιταγωγοὺς ὅσαι ἂν δοκῶσι. Quas(nisi fallor) in VIII, στρατιωτίδας uocat: στρομβιχίδης δ' ἐκ τῆς χίου πυθόμενος τὸ τάχος βοηθήσας ναυσὶν ἀθηναίων τέσσαρσι καὶ εἴκοσι,ὧν καὶ στρατιωτίδες ἦσαν ὁπλίτας ἄγουσαι. quasi ὁπλιταγωγοί. Et in eodem, ἀφίκοντο δὲ οἱ ἀργεῖοι μετὰ τῶν πάραλων,οἳ τότε ἐτάχθησαν ἐν τῇ στρατιωτίδι νηὶ ὑπὸ τῶν τετρακοσίων περιπλεῖν εὔβοιαν. Venerunt & Argiui cum propugnatoribus qui in naue paralo dicta esse solebāt,qui iussi erant à triginta tyrannis per id tempus in naue militari Eubœam ipsam circūnauigando obire ac tueri.Erant & Corbita & Cybea inter onerarias,quarum utrarunq; mentio apud Tullium.Corbitæ quidem libro XVI ad Atticum:Corbitá ne Patras,an actuariolis ad Leucopetram Tarentinorū, ac inde Corcyram:& si oneraria,statim'ne freto,an Syracusis?Cybeæ in Verrem actione septima: Nauem uerò Cybeam maximam triremis instar pulcherrimam atq; ornatissimam,palàm ædificatā sumptu publico.Et subdit paulo pòst:Celeberrimo loco ędificari tibi onerariā nauem in ea prouincia,quam tu cum imperio obtinebas. Hactenus Tullius. Nam & nauem in eadem prouincia, in qua quis administrat, ædificare prohibetur,lege Aufertur,digestis De iure fisci.Senato-

res etiam naues habere prohibentur, l. Iulia repetundarum. ff. de uacatio. & excusat. munerum. His qui naues marinas fabricarint à Q. quoque Claudio lex lata, ne quis Senator, quiue Senatoris pater fuisset, maritimam nauem, quæ plus quàm trecentarum amphorarum esset, haberet. Dicta est & nauis uinaria ab Vlpiano in l. Vulgaris. ff. De furtis, Quid deinde si de naue uinaria, ut sunt multæ in quas uinum infunditur, quid dicemus de eo qui uinum hausit? an totius oneris fur sit? & magis est, ut & hic non totius dicamus. Nos Venetiis naues aquarias uidimus, quibus aquam portant, ut uendant cisternas non habentibus: quas *burchi de aqua* uocant. Vidi & lignarias, arenarias, lutarias, farinarias: quas *burchi da legno, da sabion, da fango, da farina* appellitant. Sunt & apud eos rates carbonariæ: quas *zattare da carbon* uocant. Sunt alia multa Venetiis nauigiorum genera: quæ si quis uelit Latinè enuntiare, uerborum ut opifex sit, necesse est. Palearum quoque nauis dicitur à M. Tullio, qua uehitur uenditurue palea: ea sunt in primo De finibus: Vt enim (inquit) gubernator æquè peccat, si palearum nauem, & si auri, & cætera. Veneti, *burchio da pallia* dicunt. Gaulus à Græcis γαυλός dictus, cuius mentio apud Gellium uidetur ab Herodoto poni pro naue oneraria, quũ ait in θαλείᾳ. αὐτίκα μὲν τριήρεας δύο ἐπλήρωσαν, ἅμα δὲ αὐτοῖσι καὶ γαυλὸν μέγαν παντοίων ἀγαθῶν. idest, confestim quidem duas triremes, simulque cum ipsis ingẽtem gaulum impleuerũt uaria multiplicique præda. Idem Herodotus paulo pòst, καὶ τὸν γαυλὸν τὸν ἅμα ἄγοντο ἀπαιρεθέντες ἀπέπλεον ὀπίσω ἐς τὴν ἀσίαν. idest, ablatoque gaulo quem simul duxerant, reuersi sunt in Asiam. Plutarchus περὶ εὐθυμίας, ὥσπερ οἱ δειλοὶ καὶ ναυτιῶντες ἐν τῷ πλεῖν, εἶτα ῥᾷον οἰόμενοι διάξειν, ἐὰν εἰς γαυλὸν ἐξ ἀκάτου, καὶ πάλιν ἐὰν εἰς τριήρη μεταβῶσι, οὐδὲν

περαίνουσι

περαιοῦσι, τὴν χολὴν καὶ τὴν δειλίαν συμμεταφέροντες ἑαυτοῖς. Ideſt, Quēadmodū timidi, & qui nauſeæ nauigando ob noxii ſunt, exiſtimãtes ſe meliuſcule habituros, ſi ex aca tio in gaulū, rurſumq; ſi in triremem cōmigrarint: nihil tamē proficiunt, bilem timiditatēq; ſecū circumferētes. Ad quod alluſiſſe uidet̃ Horatius in Epiſt. Ego utrum Naue ferar magna, an parua ferar, unus & idem. Et Epiſtolarum primo, Conducto nauigio æquè Nauſeat ac locuples, quē ducit priua triremis. Gau-lus accipit̃ & pro uaſe quo paſtores utuntur ad lac exci piendum.

AIT IVRECONSVLTVS, NON PISCATORIIS.

PIſcatoriæ naues, quæ piſcium capiendorum cauſa paratæ ſunt: quas nauicellas uocat Martianus in tractatu De fundo inſtructo. Item piſcatoris Liuius pi-ſcatorias dixit tertiæ Decadis libro tertio, his uerbis: Ni mare propinquum, & haud procul littore naues piſca-toriæ pleræque conſpectæ peritis nandi dediſſent effu-gium. Cymba fuiſſe uidetur inter piſcatorias ex M. Tul lio in tertio Officiorū: Quum Cannius, quæſo (inquit) Pythi, tantum'ne piſcium? tantum'ne cymbarum? Et il-le: Quid mirū? hoc loco Syracuſis quicquid eſt piſcium &c. Lenūculos etiā piſcatorios uocat Ammianus Mar-cellinus libro XIIII, Nam ſole orto magnitudine angu ſti gurgitis & profundi à tranſitu arcebantur: & dum piſcatorios quærunt lenunculos, uel innare temerè con textis ratibus. Idem in XVI, Auido flatu uentorum le-nunculo ſe commiſiſſe piſcãtis. Et ne quis exiſtimet uo-cabulum illud fortaſſe barbarum, propterea quòd ætate Ammiani lingua Latina nō parum degenerauerat à pu ritate Tulliana: ſciat Iulium Cæſarē eo uocabulo uſum in ſecundo Belli ciuilis, dum inquit, Harum fuga na-

uium onerariarum magiſtros incitabat,pauci lenunculi ad officium imperiumq; conueniebant. Quo certe loco Cæſar lenunculos poſuiſſe uidetur non pro naue piſcatoria,ſed pro ſcaphis nauium. M. enim Ruffus quæſtor relictus à Curione, magiſtris nauium imperarat, ut primo ueſpere omnes ſcaphas ad littus appulſas haberent. Quod ſi lenunculi legendum in Cæſare, auſim & affirmare apud Gellium libro decimo capite uigeſimo quinto quo loco remieculi legitur, mendum ineſſe: legendumq; lenunculi. Fuit enim facilis lapſus. Verba Gellii ſic habent, Nauium autem quas reminiſci tunc potuimus,appellationes hæ ſunt, Gauli,corbitæ,caudicæ,longæ, hippagines,cercuri,celoces,uel ut Græci dicunt,κέλητες,lembus, ὠκεῖαι, remieculi(legendum lenunculi)actuariæ,quas Græci πρόσπλους uocant uel ἐπακτρίδας, pſumiæ, uel geſeoretæ uel orioles, cattæ,ſcaphæ, pontones,nucluciæ,mediæ,phaſeli,parones,myoparones,lintres,caupulica,marceplacidæ,cydari,ratiariæ,cataſcopium. Iuſtinus libro ſecundo ſcapham inter piſcatoria ponit:de qua ſcapha alio loco dicemus: Vbi cum ſolutum pontem hybernis tempeſtatibus offendiſſet,piſcatoria ſcapha traiecit trepidus. Vides ut ſcapham piſcatoriam uocet;Græci ἁλιευτικὸν πλοῖον. Xenophon ἀναβάσεως libro ſeptimo, ὁ δὲ ἀναξίβιος καταδραμὼν ἐπὶ τὴν θάλατταν ἐν ἁλιευτικῷ πλοίῳ περὶ ἔπλει εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Et ἑλληνικῶν quinto, πολλὰ δὲ ἁλιευτικὰ πλοῖα ἔλαβε καὶ πορθμεῖα ἀνθρώπων μεστὰ καταπλέοντα ἀπὸ τῶν νήσων.

AIT IVRECONSVLTVS ET SI QVAS ACTVARIAS VOLVPTATIS CAVSA PARAVERVNT.

TVllius in oratione pro Cælio de actuariis uoluptatis cauſa intellexiſſe uidetur, quum ait, Accuſatores

ſatores quidem libidines, amores, adulteria, Baiis acta conuiuia, comeſſationes, cantus, ſymphonias, nauigia. Nec debent actuaria illa, quæ uoluptatis tantũ cauſa parata ſunt, poſtliminii iure uti: quũ ad nullum belli uſum ſint parata. Sed alia actuaria, quæ maioribus nauibus inſeruiunt, & ob id à Græcis ὑπηρετικὰ dicũtur, non diſpicio quare non, quemadmodum & aliæ naues, iure poſtliminii redeant. Actuaria autem dicta ſunt, quod remis agerẽtur. Liuius III Decadis lib. X, Quingentas fuiſſe omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tradunt. Cæſar Commẽtariorum V, Has omnes actuarias imperat fieri: quã ad rem humilitas multum adiuuat. Neq; tamen numerandæ ſunt inter longas. Subdit enim paulo poſt, Eò quũ ueniſſet, circuitis omnibus hybernis ſingulari militum ſtudio, in ſumma rerum inopia circiter ſexcentas eius generis, cuius ſuprà demõſtrauimus, naues; & longas duodeuiginti inuenit inſtructas. Eas enim in eodẽ libro Cæſar uectoria grauiaq; nauigia uocat, etiãſi remis agerentur. Qua in re admodũ fuit militum uirtus laudãda: qui uectoriis grauibusq; nauigiis nõ intermiſſo remigãdi labore, longarũ nauium curſum adæquauerunt. Quæ aũt uectoria Cęſar dixit, Vlpianus in tractatu De exercitoria ἐπιβάδας appellat, his uerbis: Quędã enim naues onerariæ, quædã, ut ipſi dicũt, ἐπιβάδες ſunt: & pleroſq; mãdare ſcio, ut uectores recipiãt: & ſic ut certa regione, & certo mari negotientẽ. Vt ecce ſunt naues quæ Brũduſiũ à Caſſopa uel à Dyrrachio uectores traiiciunt, ad onera inhabiles. Itẽ quędã capaces fluminũ, ad mare nõ ſufficiẽtes: ἐπιβάδες dictæ, ut opinor, quaſi ἐπιβατίδες ad ἐπιβάτας ſolũ, ideſt uectores traiiciendos. Et fortaſſe legendum apud iuriſconſultum ἐπιβατίδες: ſed lectoris erit iudicium. Eſt autẽ Caſſopa oppidũ Corcyræ

ex Plinio

ex Plinio libro IIII, capite XII. Tullius in epistola ad Tyronem: Corcyræ fuimus usq; ad XVI cal. Decemb. tempestatibus retenti, ad XII cal. Decemb. in portum Corcyreorum ad Cassopam stadia CXX processimus. Quo loco non Cassodem, ut in uulgatis, sed Cassopã lego. Actuariorum autem nõnulla triginta remis agebantur. Liuius IIII Decadis libro VIII. Tradito & naues armamentaq; earum, ne ue plures q̃ decem naues actuarias, nulla quarum plus q̃ triginta remis agatur, habeto. Appianus κατα φράκτους uocat eas, quas actuarias Liuius dixit, his uerbis, ναῦς δὲ καταφράκτους δώδεκα ἔχειν μόνας, αἷς ἂν τοὺς ὑπηκόους πολέμου κατάρχειν, πολεμουμένοι δὲ τῷ πλέοσι χρῆσθαι. Naues tectas duodecim habere solas, quibus subditos ad obsequium bello inferendo cogere possint: lacessitos autẽ & pluribus uti licere. Quo loco legendum fortasse ἀφράκτους, & δέκα, non δώδεκα. Appianus enim sequutus est Polybium, quem in plerisq; locis Liuius uisus est uertisse ad uerbum. Neq; tamen existimes ἄφρακτα accipi pro actuariis. Tullius enim libro X epistolarum ad Atticum, discrimẽ ponere uidetur, dum inquit: Recordor enim æstate cum illo Rhodiorũ ἀφράκτῳ nauigans, quàm fuerim sollicitus: quid duro tempore anni actuaria fore censes? Aphracta enim Tullius inter longas naues posuisse uidetur libro V ad Atticũ: Nos Rhodiorum ἀφράκτοις, cæterisq; longis nauibus tranquillitates aucupaturi eramus. Actuariolũ etiã dicimus, quod decem remis agebatur. Tullius XVI ad Atticum: Hæc ego conscendens è Pompeiano tribui actuariolis decem calmi. Actuarium nauigiũ puto à Græcis dictum κωπήρη, & maximè à Thucydide & Plutarcho. Thucydides in IIII, λακεδαιμονίους καὶ τοὺς ξυμμάχους πλεῖν μὴ μακρᾷ νηΐ, ἄλλῳ δὲ κωπήρει πλοίῳ ἐν πεντακόσια τάλαντα ἄγοντι μέτρῳ. idest

id est, Lacedæmonios sociosq; Lacedæmoniorum nauigare nō longa naui, sed alio actuario nauigio capaci pondo talentorum quinq; milium. Si Laurētius Valla aliter uertit, falsus est, ut in plerisq; alijs. Plutarchus in Antonio: ἀντώνιος μὲν ἐπεφοίτα πανταχόσε κωπήρει τοὺς στρατιώτας παρακαλῶν. id est, Antonius quidem actuario itabat quoquo uersus milites cohortans. Plutarchus in Alexandro πορθμεῖα κωπήρη dixit, quæ remis incitarētur, quasi dicas pōtones actuarios. Strabo in XI. ἀκάτια posuit pro prædatorijs nauigijs, his uerbis, ζῶσι δὲ ἀπὸ τῶν κατὰ θάλασσαν λῃστείων, ἀκάτια ἔχοντες λεπτὰ στενὰ καὶ κοῦφα, ὅσον ἀνθρώπους πέντε καὶ εἴκοσι δεχόμενα, σπάνιον δὲ τριάκοντα δέξασθαι τοὺς πάντας δυνάμενα. id est, à latrocinijs quæ in mari factitāt, uitā tolerant, acatia habētes leuia, angusta & uelocia, quæ uix uectores XXV recipiant: rarum autē est, ea posse in totum triginta capere. Ipse Laurentius ἀκάτιον actuariū uertit, haud scio q̃ recte. Plinius enim lib. IX cap. XXX. usus est uocabulo Græco, quum Latinè reddere non posset: eius uerba adscribam: Nauigeram similitudinē, & aliam in propontide uisam sibi prodidit Mutianus, concham esse acatij modo carinatā, inflexa puppe, prora rostrata: in hac condi naupliū animal sepiæ simile, ludendi societate sola. duobus hoc fieri generibus: tranquillo enim uectorē demissis palmulis ferire ut remis: si uerò flatus inuitent, easdē in usum gubernaculi porrigi, pandiq; concharū sinus auræ. huius uoluptatē esse, ut ferat: illius, ut regat. Quòd si Plinius putasset acatiū posse dici Latinè actuarium, non credo Græco uocabulo usus fuisset Mutianus, quem authorē sequitur, & refert Romanū hominem & ter consulē. A. Hirtius de bello Alexādrino dixit nauigium, quod ἀκάτιον Plutarchus in Cæsare. δεύτερον δὲ περὶ τὴν φάρον μάχης συνεστώσης κατεπήδησε μὲν ἀπὸ τοῦ χώματος

m εἰς

εἰς ἀκάτιον καὶ παρεβοήθει τοῖς ἀγωνιζομένοις, ὑπὸ πλειόνων δὲ πανταχόθεν αὐτῷ τῶν αἰγυπτίων ῥίψας αὑτὸν εἰς θάλασσαν ἀπενήξατο μόλις καὶ χαλεπῶς. Tertio aũt prælio ad Pharum ini to ab aggere in acatiũ desilijt, & decertantibus auxilium tulit, Concurrentibus uerò in se undiq; Aegyptijs, se in mare deiecit, uixq; ad suos enatauit. Hirtius autẽ sic: Cæsar quoad potuit, cohortando suos ad pontem & munitiones contendere, eodem in periculo uersatus est: postq̃ uniuersos cedere animaduertit, in suum nauigium se recepit, quò multitudo hominum insequuta quum irrumperet, neq; administrandi neq; repellendi à terra facultas daretur, fore quod accidit suspicatus, sese ex nauigio eijcit, atque ad eas quæ constiterant longius naues adnatauit. Tranquillus scapham uocat, his uerbis: Eruptione hostium subita compulsus in scapham, pluribus eodem præcipitantibus quum desiluisset in mare, nando per ducentos passus euasit ad proximam nauem. Fuerunt tamẽ & maxima acatia, ut ex Polybio in I collegisse memini, παρεσκευάζοντο δὲ καὶ τὰ περὶ λοιπὰ τῶν πλοίων, τριήρεις τε πεντηκοντόρους καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἀκατίων. id est, reliqua prætcrea nauigia expediebãt, triremes & actuarias naues & maxima acatia. ἄκατος etiã dicitur à Thucydide & Luciano de ueris narrationib. qui agebatur uelis potius q̃ remis: καὶ τὴν ναῦν, ἄκατος δὲ ἦν, ὡς πρὸς μέγαν καὶ βίαιον πλοῦν, ἐκρατυνάμην. id est, & nauem quæ acatus erat, ut ad longã sæuamq; nauigationẽ ferẽdam esset idonea, armandã instruendamq; curaui. Et paulopost subdit, καὶ οὐκέτι οὐδὲ στεῖλαι τὴν ὀθόνην δυνατὸν ἦν, ἐπιτρέψαντες οὖν τῷ πνεύματι. id est neq; amplius cõtrahere uela in potestate nostra erat: quæ quidẽ uento permisimus. Thucydides in VII. ἔκλῃον οὖν τόν τε λιμένα εὐθὺς τὸν μέγαν ἔχοντα τὸ στόμα ὀκτὼ σταδίων μάλιστα τριήρεσι πλαγίαις καὶ πλοίοις καὶ ἀκάτοις ἐπ᾽ ἀγκυρῶν ὁρμίζοντες. id est,

clau

Clauserunt igitur statim portum maiorem, cuius fauces octo stadiorum interuallo patebant, idq; effecerunt obliquis triremibus nauigijsq; & acatis in ore eius collocatis, anchorisq; firmatis. Idem Thucyd. ἀκάτιον ἀμφήρικον dixit, ὧν ᾧ ἕκαστος τῶν ἐλαυνόντων δικωπίας ἐρέττει his uerbis: οὗτοι τοιόνδε ἐποίησαν. ἀκάτιον ἀμφήρικον ὡς λῃσταὶ ἐκ πολλοῦ τεθεραπευκότες τοῦ ἀνοίξειν τῶν πυλῶν ἀνετίθεσαν ἐπὶ ἁμάξης, πείθοντες τὸν ἄρχοντα διὰ τῆς τάφρου κατακομίζειν τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὴν θάλασσαν. id est, illi tale quiddã fecerũt: acatiũ ambireme, ceu prædones multò antea occupantes facultatẽ aperiendarum portarũ imposuerũt currui, quo nocte intempesta (permissu magistratus) per fossam transportarẽt ad mare. Distuli in hunc locum dicere de lembis, quos Vergilius in primo Georgicon ponit inter fluuialia, his uersibus:

Non aliter quàm qui aduerso uix flumine lembum
Remigijs subigit, si brachia fortè remisit:
Atq; illum in præceps prono rapit alueus amne.

Liuius lembos uidet habere inter actuaria, decadis IIII li. IIII. Naues quas ciuitatibus maritimis ademisset, redderet, néue ipse nauẽ ullã præter duos lẽbos qui nõ plus q̃ XVI remis agerẽtur, haberet. Idẽ Liuius decadis III lib. I. uocat actuarias naues eas quæ à Polybio lẽbi dicuntur, dũ ait: Ab actuarijs aliquot nauibus ad alterã ripã pertrahit. Polybius aũt οἷς ἔμελλον οἱ λέμβοι ῥυμουλκοῦντες οὐκ ἐάσαν &c. Sed ea uidebimus in rate ubi agitur de trãsportandis ab Annibale elephãtis. Erãt & maiores lembi ad belli usum nõ inutiles. Itaq; classem lẽborũ legimus nõ semel apud Liuiũ, & maximè decadis V lib. V. Antenor qui cũ classe lemborũ ad Phanas stabat, Cassandriã inde traiecit. Idẽ Liuius dec. IIII. li. II. peninsula est Pelopõnesus angustis isthmi faucib. cõtinẽti adhærẽs, nulli aptior atq; opportunior q̃ nauali bello. Si C tectæ naues, & L leuiores

apertę, & centum triginta Issiaci lembi maritimam oram uastare, & expositas propè in ipsis littoribus urbes cœperint oppugnare. Diodorus libro uigesimo: ἀθροίσας τοὺς ἀδροτάτους τῶν λέμβων καὶ τούτους καταφράξας σανίσι καὶ θυρίδας κλειστὰς κατασκευάσας ἐνέθηκε μετὰ τῶν τρισπιθάμων ὀξυβελῶν τοὺς πορρωτάτω βάλλοντας καὶ τοὺς τούτοις κατὰ τρόπον χρησαμένους. id est, congregatis ijs lembis qui maximè expediti uidebantur, ijsq; cratibus & pluteis contectis, additis quoq; fenestris quæ clauderētur, imposuit machinas quæ tela quàm longissimè emittere ualerent: eosq; homines qui illis machinationibus exactè uti possent. Quibus etiam ueluti præcursoribus, uel (ut Cęsaris uerbo utar) antecessoribus utebatur. Polybius in primo: ὁμοίως δὲ καὶ τοῖς ἐκ τῶν Συρακουσῶν προαπεσταλμένοις ταμίαις ἀνήγγελλον οἱ προπλεῖν εἰθισμένοι λέμβοι τὸν ἐπίπλουν τῶν ὑπεναντίων. id est, similiter & quæstoribus qui à Syracusanis præmissi erant, enuntiarūt lembi qui solebant antecedere, aduersariorum incursum & aduentum. Thucydides in sexto, πρόπλους ναῦς uocat eas quæ præmissæ fuerant, καὶ τὰς πρόπλους ναῦς ἐκ τῆς Ἐγέστης ἅμα περιέμενον βουλόμενοι εἰδέναι περὶ τῶν χρημάτων εἰ ἔστιν. id est, & naues exploratorias ex Egesta simul expectabant, cupiētes de nūmis fieri certiores, an curati essent necne. Et paulopost: αἱ δ' ἐκ τῆς Ἐγέστης τρεῖς νῆες πρόπλοι παραγίγνονται τοῖς Ἀθηναίοις ἐς τὸ Ῥήγιον, ἀγγέλλουσαι ὅτι τἆλλα μὲν οὐκ ἔστι χρήματα ἃ ὑπέσχοντο. id est, Egesta tres naues quę explorādi causa præmissæ erant, præsto fuere Atheniensibus ad Rhegium, nuntiarūtq; nullam curatam pecuniam quam polliciti fuerant. Plutarchus in Catone, κατασκοπικά uocat, ἦσαν δὲ πεντακοσίων μὲν οὐκ ἐλάττους αἱ μάχιμοι, λιβυρνικαὶ δὲ καὶ κατασκοπικαὶ καὶ ἄφρακτα παμπληθῆ. id est, erant non minus q̃ quingentæ aptæ ad præliandum: Liburnicæ autem & exploratoriæ aperteq; ingenti numero. Quibus

Thu

Thucydidis uerbis, exploratoria potius quàm speculatoria nauigia significantur, quæ à Græcis & in his Plutarcho κατασκοπικὰ dicūtur, & aliquot Latinis. A. Hirtius in V. Literisq́; celeriter in Siciliam ad Atticum & Rabirium Posthumium conscriptis, & per catascopū missis, ut sine mora aut ulla excusatione hiemis uentorumq́; exercitus sibi quàm celerrimè transportarentur. Tullius in quinto ad Atticū catascopium dixit in loco suprà citato: Aphracta Rhodiorū, & dicrotum Mitylenæorum, & aliud catascopium. Liuius decadis tertiæ libro secundo, speculatorias dixit. Inde duæ Massiliensium speculatoriæ præmissæ retulerunt classem Punicam stare in ostio fluminis. Polybius in tertio, προαπέστειλε κατασκοπευούσας δύο ναῦς ταχυπλοούσας μασσαλιωτικάς. Cęsar etiā in quarto, speculatoria nauigia protulit. Quod quum animaduertisset Cęsar, scaphas longarum nauium, item speculatoria nauigia militibus compleri iussit, & quos laborantes conspexerat, ijs subsidia summittebat. κέλης, ut mihi quidem uidetur, ponendus est inter actuaria, dictus per metaphoram equi celitis, quòd unico tantùm per trāstra remo agatur: κέλης enim equus dicitur qui ab uno sessore agitatur & regitur. Palęphatus περὶ κενταύρων. νεανίσκοι δέ τινες ἐκ τοῦ ὑπωρείας ἐκ κώμης τινὸς καλουμένης νεφέλης ἐπενόουσιν ἵππους κέλητας διδάξαι. πρότερον γὰρ οὐκ ἠπίσταντο ἐφ' ἵππων ὀχεῖσθαι, ἀλλὰ μόνον ἅρμασι ἐχρῶντο. id est, iuuenes quidā è radice montis profecti à uico quodā uocato Nebula, excogitāt equos celetas condocefacere, in ijsq́; sedere. Nam ante id tempus nesciebant in equis sedere, sed solùm curribus utebātur. Quibus uerbis planū fit, quid sit κέλης equus, ex quo κέλης dictus, quòd uno remo & non binis aut ternis per sedilia ageretur, quum tamē plures remiges haberet. Polybius in quinto, ἔλαβε δὲ καὶ κέλητα περὶ τὸ ῥίον αἰτωλικὸν ὁμοῦ

τῶν πληρωμάτων. id eſt, cepit & celocem ſecundum Rhium Aetolicum ſimul cum ſocijs naualibus. Dicitur & κελήτιον, Thucydides in primo, ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς ἄνδρας ἐν κελητίῳ ἐμβιβάσαντας ἄνευ κηρυκίου προπέμψαι τοῖς ἀθηναίοις. id eſt, uiſum itaq; eſt aliquot hominib. in paruulũ celocẽ impoſitis ſine caduceo præmittere ad Atheniẽſes. Idẽ alio loco, θηραμένης μὲν παραδοὺς ἀστυόχῳ τὰς ναῦς ἀποπλέων ἐν κέλητι ἀφανίζεται. id eſt, Theramenes quidẽ traditis Aſtyocho nauibus delatus in celoce extinguit̃. Quo loco celocem uertit Valla, fortaſſe non inepte. Gellius enim in x his uerbis uſus eſt: Celoces, uel (ut Græci dicũt) celetes. Xenophon in primo ἑλληνικῶν. τῷ δὲ ἐτεωνίκῳ ὑπηρετικὸς κέλης πάντα ἐξήγγελλε τὰ περὶ τὴν ναυμαχίαν. id eſt, Eteonico autẽ omnia quæ in prælio contigerant, per exploratorium celocem nuntiata ſunt. Idem in quarto de Braſida, αὐτὸς δὲ ἐν κελητίῳ ἄπωθεν ἐφεπόμενος. Sic uerterẽ, Ipſe autem paruulo celoce eminus ſubſequens. Valla uertit actuarium, & non celocem, ut ſibi non ſatis conſtare uideatur. Appianus in ſecundo de bello ciuili: ἔπεμπε τρεῖς θεράποντας ἐπὶ τὸν ποταμὸν ἀπὸ δυώδεκα σταδίων ὄντα, οἳ κέλητα ὀξὺν καὶ κυβερνήτην τὸν ἄριστον ὥς τινι πεμπομένῳ πρὸς καίσαρος ἔμελλον ἑτοιμάσειν. id eſt, miſit tres ſeruos ad fluuiũ qui aberat duodecim ſtadiorum interuallo, qui inſtruendum curarẽt celocem celerẽ cũ optimo rectore ad uſum eius qui ueluti à Cæſare mitteretur. Plutarchus in Cæſare: πλοῖον δωδεκάσκαλμον uocat. ἀπορούμενος δὲ καὶ περιπαθῶν δεινὸν ἐβούλευσε βούλευμα, κρύφα πάντων εἰς πλοῖον ἐμβὰς τὸ μέγεθος δωδεκάσκαλμον ἀναχθῆναι πρὸς τὸ βρεντήσιον. id eſt, in anxietate conſtitutus rerũq; difficultate, rem arduã excogitauit clàm omnibus conſcẽſo duodecim ſcalmorum nauigio illinc ſeducere Brunduſiũ. Dicitur & ἐπακτροκέλης ab Ariſtotele in primo περὶ ἑρμηνείας, quod eſt nauigium

nauigium prædatorium, si Suidæ credimus. Xenophon in primo ἑλληνικῶν, ἐπακτρίδα posuit: ἐνταῦθα δὲ καὶ ἀλκιβιάδης ἧκεν ἐκ τῶν κλαζομενῶν σὺν πέντε τριήρεσι καὶ ἐπακτρίδι. A celete celetizontes pueri dicti, à Plinio libro trigesimoquarto, capite octauo: Idem celetizontes pueros fecit, id est, sedentes in equis & eos agitantes. Ponendi sunt & cercuri inter actuaria. Liuius decadis quartæ libro tertio: Ipse cum classe centum tectarum nauium, adhæc leuioribus nauigiis, cercurisque ac lembis ducentis proficiscitur. Appianus in Mithridate, κερκούρους τε ἤλαυνεν ὧν τῶν συνέπεμψεν αὐτῷ. Strabo etiam meminit. Est & ἁλιάς inter leuiora minoraque nauigia. Plutarchus in Pompeio: ὡς οὖν εἶδεν οὐ βασιλικὴν οὐδὲ λαμπρὰν οὐδὲ ταῖς θεοφάνους ἐλπίσιν ὁμοίαν ὑποδοχήν, ἀλλ' ἐπὶ μιᾶς ἁλιάδος προσπλέοντας ὀλίγους ἀνθρώπους. id est, ubi igitur uidēt minimè regiū minimeque splendidum, neque Theophanis spei congruentē receptū, sed in unico nauigiolo nauigātes paucos uiros. Quum non satis scirem quod genus nauigii esset ἁλιάς, adii Apianum qui in eodem historiæ loco sic ait, κυρωθείσης δὲ τῆς γνώμης σκάφος εὐτελὲς ἐπ' αὐτὸν ἔπεμπον, ὡς τῆς θαλάσσης οὔσης ἀλιτενοῦς, καὶ μεγάλαις ναυσὶ οὐκ εὐχώρους. id est, approbata ab omnibus sententia, miserūt ad eum uile nauigium, propterea quod mare illic diceretur uadosum, minimeque capax magnarū nauium. Cæsar etiam in tertio De bello ciuili, nauiculam paruam uocat, quam ἁλιάδα dixit Plutarchus: Ab his liberaliter ipse appellatus, & quadam notitia Septimii productus, quòd bello prædonum apud eum ordinem duxerat, nauiculam paruam conscendit cum paucis suis, & ibi ab Achilla & Septimio interficitur. Plutarchus in Timoleonte oneri aptam & frumentariam fecit, propterea quòd necessitas urgeret, dum ait, σῖτον ἐκ κατάνης μικραῖς ἁλιάσι καὶ λεπτοῖς ἀκατίοις ἀπεστέλλον.

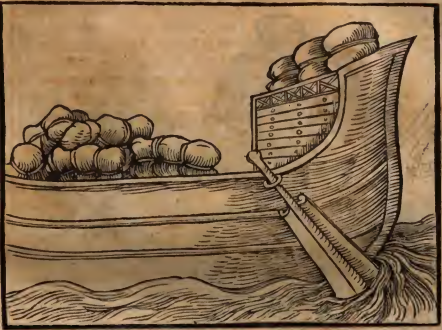
Idem

Idem Plutarchus in eo libro qui ἀποφθέγματα inſcribitur, quid ſit ἁλιάς, apertius declarare uidetur, quàm ut dubitare debeamus: ubi de eadē fuga Pompeij tractat: μετὰ δὲ τὴν ἐν φαρσάλῳ μάχην φεύγων εἰς αἴγυπτον, ὡς ἔμελλε διαβαίνειν ἐκ τῆς τριήρους εἰς ἁλιευτικὸν πλοῖον ἀποστείλαντος τοῦ βασιλέως. Vides ut quam ſuprà dixerat ἁλιάδα, nunc uocet ἁλιευτικὸν πλοῖον, id eſt, nauem piſcatoriam: ut nemo uel mediocris iudicij dubitare queat, quin ἁλιάς ſit ἁλιευτικὸν πλοῖον. Sic eruenda ueritas rerum obſcurarū, conquirendis conferendiſq; inter ſe authorum locis.

Fluuiatilium nauium formas in antiquis monimentis tales uidimus.

In monimentis antiquis nauem quoquè Fluuiatilem hac forma depictam uidimus,

n

Scapha antiqua ad uinum circumferendum.

Scapha Fluuiatilis ad merces conuehendas,

Pontem nauibus Fluuiatilibus constratum hac forma uidimus Romæ in columna Traiani.

NUNC de fluuiatilibus dicendũ,quæ sic dicũtur à Liuio primæ Decadis lib. X. Ibi captiuis proximo uico in custodiã datis,pars fluuiatiles naues ad superanda uada stagnorũ apte planis alueis fabricatas, pars captiua nauigia armatis complent. Polybius in III, ποτάμια πλοῖα uocat,his uerbis, καταλύσας δὲ δευτεραῖος καὶ γεφυρώσας τοῖς ποταμίοις πλοίοις τὴν διάβασιν, Ἀσδρούβᾳ μὲν ἐπέταξε διακομίζειν τὸ πλῆθος, αὐτὸς δὲ διαβὰς εὐθέως ἐχρημάτιζε τοῖς παραγεγονόσι πρεσβευταῖς ἐκ τῶν συνεγγὺς τόπων. idest,quum secundo die constitisset,flumenq́ ponte fluuiatilibus lembis imposito iunxisset, Asdrubali negotiũ dedit exercitũ traiiciendi:ipse autem traiecto statim flumine respõsa dabat legatis,qui aderãt à locis propinquis. Diodorus lib. XX. καὶ πολλῶν μὲν σκαφῶν ποταμίων αὐτοῖς παρεσκευασμένων, πάντων δὲ τούτων ἐχόντων βέλη παντοῖα καὶ τοὺς χρησομένους αὐτοῖς ἄνδρας, οἱ περὶ τὸν Ἀντίγονον μετρίως ἠποροῦντο. idest,multis illi conquisitis fluuiatilibus nauigiis,iis autem omnibus habentibus multiplicia telorum genera,urosq́ qui iis ex arte uti scirẽt, Antigonus cum suis non leuiter premebatur. Idẽ in eodem de Semiramide: διεσκευάσατο κατασκευάζειν ποτάμια πλοῖα διαιρετὰ διὰ τὴν μετακόμισιν διακεκομμένα καὶ πάλιν ἁρμοζόμενα. idest,curauit construenda nauigia fluuiatilia, quæ facile soluerentur, ut expedite magis transportari possent dissoluta,iterũq́ ubi usus esset, cõpacta. Strabo eiusmodi naues πάκτωνας uocat libro XVII. διέβημεν δὲ εἰς τὴν νῆσον ἐπὶ πάκτωνος, ὁ δὲ πάκτων διὰ σκυταλίδων πεπηγὸς ἐστὶ σκάφιον, ὥς τε ἐοικέναι διαπλοκίνῳ. Quod idẽ author πορθμεῖον uocat. Inter fluuiatiles sunt lintres quæ remis agebantur,ut palàm fit ex Cæsare in VII Commentariorũ: Conquirit etiam lintres,has magno sonitu remorũ inci-

tatas in eandem partem mittit. Liuius Decadis tertiæ libro primo: Itaq; ingẽs coacta uis nauium est lintriumq; temere ad uicinalẽ usum paratarũ. Tullius pro Milone: Repente lintribus in eam insulam materiam, calcem, cementa atq; arma conuexit. Extat iocus apud Tulliũ De claris oratoribus, quem C. Iulius in perpetuum notauit, quum ex eo in utranq; partem toto corpore uacillante quæsiuit, quis loqueretur è lintre. Fiebãt quoq; naues uitiles è corio in Britannico Oceano Plinij tempore, ut testatur in VII. Etiam nunc in Britannico Oceano uitiles corio circumsutæ fiunt: in Nilo, ex papyro & scirpo & arundine. Herodotus quoq; in κλειοῖ eiusmodi naues fluuiatiles admiratur, τὰ πλοῖα αὐτοῖσι ἐστὶ τὰ κατὰ τὸν ποταμὸν πορευόμενα ἐς τὴν Βαβυλῶνα ἐόντα κυκλοτερέα πάντα σκύτινα. ἐπεὰν γὰρ ἐν τοῖσι Ἀρμενίοισι καθύπερθε Ἀσσυρίων οἰκημένοισι νομέας ἰτέης ταμόμενοι ποιήσωνται, περιτείνουσι τούτοισι διφθέρας στεγαστρίδας ἔξωθεν ἐδάφεος τρόπον, οὔτε πρύμνην ἀποκρίνοντες, οὔτε πρῴρην συνάγοντες, ἀλλ' ἀσπίδος τρόπον κυκλοτερέα ποιήσαντες, καὶ καλάμης πλήσαντες πᾶν τὸ πλοῖον τοῦτο ἀπιᾶσι κατὰ τὸν ποταμὸν φέρεσθαι φορτίων πλήσαντες, μάλιστα δὲ βίκους φοινικίους κατάγουσι οἴνου πλέους. ἰθύνεται δὲ ὑπό τε δύο πλήκτρων καὶ δύο ἀνδρῶν ὀρθῶν ἑστεώτων. καὶ ὁ μὲν ἕλκει τὸ πλῆκτρον, ὁ δὲ ἔξω ὠθέει. ποιέεται δὲ καὶ κάρτα μεγάλα ταῦτα τὰ πλοῖα καὶ ἐλάσσω, τὰ δὲ μέγιστα αὐτέων καὶ πεντακισχιλίων ταλάντων γόμον ἔχει, ἐν ἑκάστῳ δὲ πλοίῳ ὄνος ζωὸς ἔνεστι, ἐν δὲ τοῖσι μείζοσι πλεῦνες. idest, nauigia illis sunt, quæ secundo flumine deferuntur Babylonem uersus, omnia circulari forma, eaq; ex aluta. Pastores eñ Armenij qui supra Assyrios incolũt, id genus nauigij excesis salicibus construunt, circumpositis pellibus extrorsus, quibus tegumenti uice utuntur, carinæq; loco, nulla neq; puppis, neq; proræ forma discreta, uerùm scuti instar in orbem composita stipula referciunt; illudq; nauigium

gium flumini permittunt mercibus onustum: præcipuè autem bicos è palmarum foliis comportant uino refertos. Reguntur autem à gubernaculis duobus cum totidem hominibus qui stant, quorum alter trahit, alter extrinsecus propellit: fiunt autem & hęc nauigia ualde magna, nonnulla & minora. Eorum autem maxima ferunt onus talentorũ quinq; millium. Inest & in unoquoq; nauigio asinus uiuus, in maioribus etiã plures. Diodorus Siculus libro XIX. ubi de adnauigantibus ad asphaltum in quodam lacu miram rationẽ, non nauium, sed fascium, quæ tamẽ usum nauiũ præstent, refert his uerbis: περισκυλασάμενοι γὰρ δεσμὰς καλάμων εὐμεγέθεις ἐμβάλλουσιν εἰς τὴν λίμνην. ἐπὶ δὲ ταύτην ἐπικάθηνται οὐ πλείω τριῶν. δύο μὲν ἔχοντες προσδεδεμένας πλάτας κωπηλατοῦσιν, εἷς δὲ φορῶν τόξα τοὺς προσπλέοντας ἐκ τῶν πέραν ἢ βιάζεσθαι τολμῶντας ἀμύνεται. ὅταν δὲ πλησίον γένωνται τῆς ἀσφάλτου, πελέκεις ἔχοντες ἐπιπηδῶσι, καὶ καθάπερ μαλακῆς πέτρας ἀποκόπτοντες γεμίζουσι τὴν δεσμὴν, εἶτα ἀποπλέουσι εἰς τοὐπίσω. ἂν δέ τις αὐτῶν ἀποπέσῃ τῆς δεσμῆς διαλυθείσης, μὴ δυνάμενος νεῖν, οὐ καταδύεται καθάπερ ἐν τοῖς ἄλλοις ὕδασιν, ἀλλ' ἐπινήχεται τοῖς ἐπισταμένοις ὁμοίως. φύσει γὰρ τοῦτο τὸ ὑγρὸν παραδέχεται βάρος, ὃ συμβαίνει μετέχειν αὐξήσεως ἢ πνοῆς ἔξω τῶν στερεῶν. idest, calamorum fasces admodum ingentes inter se coniungunt immittuntq; in paludem, in quibus insident nõ plures tribus hominibus, quorũ duo habent adalligatos remos latos, iisq; remigant. Alius uerò ferens arcus adnauigantiũ ex aduerso, uel uim inferre conantiũ, impetũ propulsat. Vbi uerò propius ad asphaltum accessere, arreptis securibus operi intẽdunt, & tanquam è molli petra excidẽtes, implent ratem colligatã è fascibus, deinde retro reuertuntur. Quòd si quis eorum dissoluta rate in aquam incidat, natãdi nescius, non pessum it, ut in aliis aquis fieri solet: sed perinde atq; periti

natandi

natandi supernatat: natura enim illud humidum, pōdus sustinet omne, cui contigit participē esse incrementi uel spiritus extra ꝗ̃ si de solidorū genere fuerit. Nec istorū ratis absimilis est prouerbiali illi, quē ῥίπτα Grǽci uocāt. Lucianus: ἐπὶ ῥιπὸς ὡς ἡ παροιμία φησὶ τὸν αἰγαῖον ἢ τὸν ἰόνιον διαπλεῦσαι θέλοντα. Strabo in X V. σχεδίας καλαμίνας dixit ubi de ἀσφάλτῳ mentionē facit. Fuerunt & monoxylæ lintres, ut apud Pliniū in V I. Regio autē ex qua piper monoxylis lintribus Baracē conuehitur, uocatur. Quas designare uidet Liuius Decadis I I I lib. I. Nouasq́ alias primū Galli inchoantes cauabāt ex singulis arboribus, deinde & ipsi milites simul copia materiæ, simul facilitate operis inducti, alueos informes nihil dūmodo innare aquæ, & capere onera possent, curātes raptim faciebāt. Alueum autē pro carina uidetur sumpsisse Liuius Decadis I I I lib. I I I. dum ait: Ibiq́ adeo non armamēta modò sed etiam aluei nauium quassati erant, subductæ naues dum reficiūtur aliquantū temporis contriuerunt. Sallustius in bello Iugurthino: Hiq́ alueos nauium inuersos pro tuguriis habuere. Alueum etiā pro uase ligneo posuit idem Liuius in primo: Tenet fama, quum fluitātem alueum quo expositi erāt pueri, tenuis in sicco aqua destituisset, lupam sitiētem ex montibus, qui circà sunt, ad puerilem uagitū cursum flexisse. Quem alueum Plutarchus in Romulo, σκάφην uocat: ἐνθέμενος οὖν εἰς σκάφην τὰ βρέφη κατέβη μὲν ἐπὶ τὸν ποταμὸν ὡς ῥίψων. idest, impositis in alueū pueris descēdit ad fluuium ut proiecturus. Scapha enim non solùm nauiculā significat, sed etiam uas concauū, quod etiā nunc nomē rētinet apud Venetos. Plutarchus in Demetrio: ἐφόλκιον appellat, καὶ περὶ ναῦν ἠρεμεῖν πάντας κελεύσας αὐτὸς ἐμβὰς εἰς τὸ ἐφόλκιον ἐξῆλθε μόνος. idest, Iussisq́ in naui omnibus conquiescere, ipse conscendens

ſcendens in ſcapham exiit ſolus. Plane ſcapha eſt tanq̃ in inſtrumēto nauis: & ſi quis nauem cum inſtrumento emerit, præſtari ei debet ſcapha, ſecūdum Labeonem in tractatu De fundo inſtructo: etiam ſi Paulus id notet, dicatq; ſcapham mediocritate nō genere à naue differre. Erat longarum nauium, ut conſtat ex quarto Commentariorum Cæſaris, his uerbis: Quod quum animaduertiſſet Cæſar, ſcaphas longarum nauium, item ſpeculatoria nauigia militibus compleri iuſſit, quæ uerba ſuprà citauimus. Liuius Decadis tertiæ libro V, Inde acceptus ſcapha in arcem cōfugit. Et in eodem, Exceptis in præparatas ſcaphas nautis. Veneti *ſchipho & cópano* uocant, nauium onerariū *il batello*. Lucianus ἀκωτίον uocat, dum ait, ἐγὼ πρεσβύτης ὢν τὴν ἀκωτίον ἔλκων ἐρέττω μόνος. Tullius II De inuentione, Poſtea aliquāto ipſos quoq; tempeſtas uehementius iactare cœpit uſq; adeo, ut dominus nauis, quum idem gubernator eſſet, in ſcapham confugeret. σκάφος autem in neutro accipitur pro communi nauium cuiuſcunq; generis uocabulo, ut uidimus in pleriſq; locis ſuprà citatis. Inde σκάφη τετρηρικά apud Diodorū in XX, pro nauibus quadriremibus, συνέβη πολλὰ τῶν τετρηρικῶν σκαφῶν ὑπὸ τοῦ χειμῶνος καταγνυχθῆναι παραβόλως εἰς τὴν πόλιν οὖσαν δυσπροσόρμιστον ἐπὶ τῆς αἰγιαλοῦ. Idem in eodē, διεφθάρη δ' ἐν τούτῳ τῷ πλῷ τρία σκάφη τῶν πεντηρικῶν, ἐξ ὧν ἔνιοι τῶν ἀνδρῶν διενήξαντο. Dicitur & σκαφίδιον, quo uocabulo non ſemel utitur Lucianus, χαίρων μηδὲ διαψύξαι τὸ σκαφίδιον. Cymbam Latini, & in iis Iuuenalis,

Atque una tranſire uadum tot millia cymba
Nec pueri credunt.

Sumitur & σκάφος, pro concauitate & uentre nauis, ἀπὸ τοῦ σκάπτειν. Inde ſcaphium, pro uaſe (ut diximus in tractatu De uaſculis) & etiā pro ligone, eo quo exercebātur Athletæ. Inde apud Iuuenalem,

Et ride ſcaphium poſitis quum ſumitur armis.
οἱ γὰρ γυμναστικοὶ τόποις ἐχρῶντο ὑπὲρ γυμνασίας τῇ σκαπάνῃ σκά-
πτοντες καὶ τὰ ἄνω μέρη ἀναῤῥωννῦντες. Id ſcriptum inueni in ſcholiis Græcis in IIII eclogã Theocriti, ſi tibi proba-
bitur eius autoritas. Cuius ſcaphíj meminit Plutarchus in Arato, ἐμφαίνεται δὲ ἀμέλει ταῖς εἰκόσιν ἀθλητική τις ἰδέα καὶ συνέσει τοῦ προσώπου τὸ βασιλικὸν, οὐ παντάπασιν ἀρνεῖται τὴν ἀδηφαγίαν καὶ τὸ σκαφεῖον. ideſt, extat enim & imaginibus illius ſpecies quædã athletica, regiaq́ illa & cogitabunda uultus forma nõ omnino negare uidetur uictũ pugilicũ, aut etiã ſcaphiũ. Idẽ Plutarchus περὶ δυσωπίας. ὡς γὰρ ὁ γεωργὸς ἄγριον μὲν ἐκκόπτων βλάστημα ἢ ἀγγωνὲς αὐτόθεν ἀφειδῶς ἐμβαλὼν τὸ σκαφεῖον ἀνέτρεψε τὴν ῥίζαν. Quẽadmodũ enim agricola fruticẽ agreſtẽ excindere cupiẽs, intrepidè demiſſo ligone radices ipſas euertit, Idem ἐν πρεσβυτέρῳ πολιτ. οὐδὲ γὰρ τὰ σώματα παντελῶς ἀκίνητα καὶ ἀγύμναστα περιορῶμεν, ὅτι μὴ δυνάμεθα σκαφείοις μηδὲ ἁλτῆρσι χρῆσθαι. ideſt, neq́ enim corpora prorſus immota inexercitataq́ ſinimus: propterea ꝙ non ualeamus ligone uti, neq́ alteribus. Ratem quam Grȩco uocabulo ſchediã uocat, ponit Vlpianus inter naues in tractatu De exercitoria, dum inqt, Nauẽ accipere debemus ſiue marinã, ſiue in aliquo ſtagno nauiget, ſiue ſchedia ſit. Et ueriſimile eſt id genus nauiũ primũ fuiſſe, ut legimus apud Diodorũ in loco ſuprà prolato, ubi de Argo naue mẽtio facta eſt. Virgilius in II Georgicorũ,
Et pandas ratibus poſuere carinas.
Plinius in VII, Antè ratibus nauigabatur inuentis in mari rubro inter inſulas à rege Erithra. Tullius nono ad Atticum: Legebã tuas literas, quum mihi affertur à Lepta, circũuallatum eſſe Pompeium, ratibus etiam exitus portus teneri. Quod ipſum conuenit cum eo quod ſcriptum ab eo ipſo Cæſare in I De bello ciuili, Quorũ ope

rum

rum hæc erat ratio. qua fauces erant anguſtiſſimæ por-
tus, molem atq; aggerē ab utraq; parte littoris iaciebat:
quòd his locis mare erat uadoſum: longius progreſſus,
quum agger altiore aqua contineri non poſſet, rates du-
plices quoquo uerſus pedū triginta è regione molis col
locabat: has quaternis anchoris ex quatuor angulis diſti
nebat, ne fluctibus mouerentur. Vitruuius in ſecundo,
ubi de larice. Sed quum portatur, aut in nauibus, aut ſu-
pra abiegnas rates collocatur. Plinius libro III, capite
quinto, dicit Tyberim nauigari trabibus uerius quàm
ratibus, his uerbis: Sed Tyberis propter aſpera & con-
fragoſa, ne ſic quidem præter quàm trabibus uerius quàm
ratibus longè meabilis fertur. Græci (ut dixi) σχεδίας uo
cant. Polybius in tertio, ubi de Annibale qui dum Rho
danū tranſportandos curat elephantos, ratibus uſus eſt:
ἐγένετο δὲ ἡ διακομιδὴ τῶν θηρίων, τοιαύτη τις. πήξαντες σχεδίας
ἐπὶ δύο καὶ πλείους, ἀραρότως τούτων δύο πρὸς ἀλλήλας ζεύξαν-
τες βιαίως ἤρεισαν ἀμφοτέρας εἰς τὴν γῆν κατὰ τὴν ἔμβασιν τοῦ
ποταμοῦ, πλάτος ἐχούσας τὸ συναμφότερον ὡς πεντήκοντα πό-
δας. ταύταις δὲ συζευγνύντες ἄλλας ἐκ τῶν ἐκτὸς προσήρμοζον,
προτείνοντες τὴν κατασκευὴν τοῦ ζεύγματος εἰς τὸν πόρον. τὴν
δὲ ἀπὸ τοῦ ῥεύματος πλευρὰν ἠσφαλίζοντο τοῖς ἐκ τῆς γῆς ἐπι-
γείοις, εἰς τὰ παρὰ τὸ χεῖλος πεφυκότα τῶν δένδρων ἐνάπτοντες,
πρὸς τὸ συμμένειν καὶ μὴ παρωθεῖσθαι τὸ ὅλον ἔργον κατὰ τοῦ ποτα
μοῦ. ποιήσαντες δὲ πρὸς δύο πλέθρα τὸ μῆκος τὸ πᾶν ζεῦγμα
τῆς προβολῆς, μετὰ ταῦτα δύο πεπηγυίας σχεδίας διαφερόντως
τὰς μεγίστας προσέβαλον ταῖς ἐσχάταις, πρὸς αὐτὰς μὲν βιαίως
δεδεμένας, πρὸς δὲ τὰς ἄλλας οὕτως, ὥστ᾽ εὐδιακόπους εἶν τῶν δε-
σμούς. ῥύματα δὲ καὶ πλείω ταύταις ἐνῆψαν, οἷς ἔμελλον οἱ λέμ-
βοι ῥυμουλκοῦντες οὐκ ἐάσειν φέρεσθαι κατὰ τοῦ ποταμοῦ, βίᾳ δὲ
πρὸς τὸν ῥοῦν κατέχοντες, παρακομιεῖν καὶ περαιώσειν ἐπὶ τού-
των τὰ θηρία. μετὰ δὲ ταῦτα χοῦν ἔφορον ἐπιπάσαντες πολὺν,

ἕως ἐπιβάλλοντες ἐξωμοίωσαν, ὁμαλὴν καὶ σύγχρουν ποιοῦντες τὴν διὰ τῆς χέρσου φερούσης πρὸς τὴν διάβασιν ὁδῷ. τῶν δὲ θηρίων ἐθισμένων τοῖς ἰνδοῖς μέχρι μὲν πρὸς τὸ ὑγρὸν ἀεὶ πειθαρχεῖν, εἰς δὲ τὸ ὕδωρ ἐμβαίνειν οὐδαμῶς ἔτι τολμώντων, ἦγον διὰ τοῦ χώματος δύο προθέμενοι θηλείας πειθαρχούντων αὐτοῖς τῶν θηρίων. ἐπεὶ δὲ ἐπὶ τὰς τελευταίας ἐπέστησαν σχεδίας, διακόψαντες τοὺς δεσμούς, οἳ προσήρτων πρὸς τὰς ἄλλας, καὶ λέμβοις ἐπισπασάμενοι τὰ ῥύματα, ταχέως ἀπέσπασαν ἀπὸ τοῦ χώματος, τά τε θηρία καὶ τὰς ὑπ' αὐτοῖς σχεδίας. οὗ γινομένου διαταραχθέντα τὰ ζῶα, κατὰ μὲν τὰς ἀρχὰς ἐστρέφετο καὶ κατὰ πάντα τόπον ὥρμα. περιεχόμενα δὲ πανταχόθεν ὑπὸ τοῦ ῥεύματος ἀπεδειλία καὶ μένειν ἠναγκάζετο κατὰ χώραν. καὶ τούτῳ δὴ τρόπῳ προσαρμοζομένων ἀεὶ σχεδιῶν δυεῖν, τὰ πλεῖστα τῶν θηρίων ἐπὶ τούτων διεκομίσθη, τινὰ δὲ κατὰ μέσον τὸν πόρον, ἀπέρριψεν εἰς τὸν ποταμὸν αὑτὰ διὰ τὸν φόβον. ὧν τοὺς μὲν ἰνδοὺς ἀπολέσθαι συνέβη πάντας, τοὺς δ' ἐλέφαντας διασωθῆναι. διὰ γὰρ τὴν δύναμιν καὶ τὸ μέγεθος τῶν προβοσκίδων ἐξαίροντες ταύτας ὑπὲρ τὸ ὑγρὸν καὶ διαπνέοντες, ἅμα δ' ἐκφυσῶντες πᾶν τὸ παρεμπῖπτον, ἀντέχοντο πολὺ καθ' ὕδατος ὀρθὴν ποιούμενοι τὴν πορείαν. Hic lector sciat nobis ꝑ forēses disceptatiōes nō licuisse suprà scripta Polybii Latina facere. Quare cū urgeremur à typographis illis in solutū Sipontini uerba dedimus, quæ sequūtur, Eorū traiiciēdorū consiliū huiusmodi fuit, Cōpluribus paratis ratibus, duas inuicem copulatas à terra in amnem porrigunt latas pedes quinquaginta. His alias duas à parte ripæ adiiciunt, quas ne secunda aqua deferrētur, compluribus retinaculis ualidis ad arbores parte ripæ superiori eminentes alligant. Erat earum longitudo ad ducentos pedes. Post hæc alias duas rates, quæ reliquis longe maiores erant, extremis illis leuiter adnectūt, quò haud difficulter solui possint. Ab his pendebant funes aliqui, quibus ab actuariis nauibus, postquam dissolutæ à cæteris ratibus essent, trahi in ulteriorem

rem ripam ualerent. Postremo eas omnes humo tegunt, ut beluæ per eas sine pauore, ueluti per solum, progrede rentur. Hoc apparatu facto, elephanti qui Indis ubiq;, præterquam in undis, parere cõsueuerant, per stabilem ratem tanquam per uiam prægredientibus duabus fœminis aguntur. Qui ubi in extremas rates applicatas trãsgressi sunt, extemplo resolutis, quibus leuiter annexæ erant uinculis, ab actuariis nauibus pertrahũtur, nihil sane trepidantes, donec continenti agebantur. Vbi uerò soluta à cæteris rate in altum se uehi cernebant, undiq; formidine capti cedentibus ab aqua extremis aliquantũ turbationis edebant. Quietẽ tamen ipse timor faciebat, omni ex parte aquam circũspicientibus feris. Ita primis expositis, alii deinde repetiti, traiectiq; sunt. Quidam timore sæuientes in flumen deciderunt, qui tamen perem ptis rectoribus, incolumes euasere. Siquidem & pondere ipso stabiles, & magnitudine prominentium extra aquam narium, quibus emittere, siquid ebiberant, ac respirare poterant, pedetentim uadis progressi, ad ulteriorem ripam recti peruenerunt. Diodorus libro decimo nono, ἐνταῦθα δὲ κατασκευάσας σχεδίας ἐπὶ μὲν τούτων τοὺς ἐλέφαντας διεβίβασεν εἰς ἐπίδαυρον. Et in eodem, παρασκευασάμενος δὲ πλοῖα καὶ σχεδίας ἔκ τε τῆς εὐβοίας καὶ τῆς λοκρίδος ἐπεραίωσε τὴν δύναμιν. Ideſt, Ibi compositis ratibus in iis elephantos traiecit in Epidaurum. Et in eodem. Comparatis nauigiis ratibusq; ex Eubœa & Locride transmisit exercitũ. Thucyd. in VI, σικελοὶ δ' ἐξ ἰταλίας, ἐνταῦθα γὰρ ᾤκουν, διέβησαν ἐς σικελίαν φεύγοντες ὀπικούς, ὡς μὲν εἰκὸς καὶ λέγεται, ἐπὶ σχεδιῶν τηρήσαντες τὸν πορθμὸν κατιόντος τοῦ ἀνέμου. Id est, Siculi ex Italia, ibi enim habitabãt, traiecerunt in Siciliam fugiẽtes Opicos, ut fertur & uerisimile est, ratibus usi fretum traiicientes obseruata tempestate. Erant &

alia nauium genera, quæ κοντωτά dicuntur ab Appiano & Diodoro, quòd contis propellerentur. Diodorus libro XIX, ubi de successoribus Alexandri & de Eumene. συναχθέντων οὖν αὐτοῦ πλοίων πανταχόθεν πρὸς τὴν διάβασιν, οἱ περὶ Σέλευκον καὶ Πίθωνα κατέπλευσαν δυσὶ μὲν τριήρεσι, κοντωτοῖς δὲ πλείοσι. ἔτι γὰρ τὰ σκάφη ταῦτα περιῆν ἐκ τῶν ὑπ' Ἀλεξάνδρου ναυπηγηθέντων περὶ Βαβυλῶνα. Idest, Collectis ibi nauibus ex omni parte ad traiectũ, Seleucus & Pithon cũ suis adueniũt cũ duabus triremibus, pluribusq́; nauigiis quæ contis propellebãtur. Illa enim nauigia adhuc supererant ex iis quę Alexandri iussu ædificata fuerant Babylone. Et non longe pòst subdit, τῇ δ' ὑστεραίᾳ παρασκευασάμενοι τὰ κοντωτὰ πλοῖα περὶ τ. τὸν ἀριθμὸν ὄντα διεβίβασαν τὸ κράτιστον τῆς δυνάμεως, οὐδενὸς παρενοχλοῦντος περὶ τὴν ἔκβασιν. Idest, Postridie cõparatis circiter trecentis nauigiis, quę contis utebantur, robur exercitus traiecerunt, nemine traiectum impediẽte. Nauigium pro nauigatione, & eo quem Græci πλοῦν dicunt, accepisse uidetur Iureconsultus in L. Qui Romæ. §. Callimachus, in tractatu De uerborum obligatione, his uerbis, Idque creditum esse in omnes nauigii dies ducentos sub pignoribus & hypothecis, mercibus à Beryto comparatis. Et paulo pòst, Ipse in Syriam per nauigium proficiscatur. A. Hirtius uel Oppius in quinto De bello ciuili, Ita uento certo celeriq́; nauigio uectus. Marcus uero Tullius ubiq́; quanta mea memoria est, pro eo quod Græci πλοῖον uocant. Nec si parui nauigii & magni eadem est in gubernãdo scientia. primo De oratore. Item ad Atticum XV, Prorsus dissolutum offendi nauigium, uel potius dissipatum. In eadem, Brutus nauigia colligebat: erat animus in cursu. Idem in Verrem, Non ego à Vibone Veliam paruulo nauigio inter fugitiuorum ac prædonũ ac tua tela uenissem

nissem. Dicitur & nauigiolũ, Lentulus in epistolis familiaribus Tullii libro XII, Vt etiam à Rhodiis, urbe, portu, statione quæ extra urbem est, cõmeatu, aqua denique prohiberentur nostri milites, nos uix ipsi singulis cũ nauigiolis reciperemur. Quod Strabo XVII πλοιάριον dixit, πᾶσαν γὰρ ἡμέραν καὶ πᾶσαν νύκτα πλῆθος τῶν ἐν τοῖς πλοιαρίοις καταυλουμένων καὶ κατορχουμένων ἀνέδην μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀκολασίας καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. idest, oẽs dies, totasque noctas uidere est illic homines in nauigiolis cũ tibiis saltãtes impudẽter cum summa lasciuia cum uirorũ tum etiam muliercularũ. Xenophon in IIII. ἑλληνικῶν. αἰσθόμενοι δ᾽ οἱ ἀπὸ τοῦ λεχαίου, ἐσβάντες εἰς πλοιάρια παρέπλεον ἕως ἐγένοντο κατὰ τὸν γήλοφον. Tullius primo De oratore, nauiculam duorum scalmorum uocat, quod nauigiolum dixit Lentulus: Veneti *gondulam* dicunt: Citius hercle is qui duorum scalmorũ nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto Argonautarũ nauem gubernarit. Idem decimoquarto ad Atticũ, Deinde ad epulas Vestorii nauicula. Idem pro Flacco, Vt si qua uspiam nauicula prædonũ apparuisset, accusandus uideretur. Idem ad Papyriũ Pætum, Hoc amplius nauicularum habere aliquid in ora maritima: cõtra equitẽ Parthũ negãt aliã armaturã meliorẽ inueniri posse. Idẽ ad Quirites post reditũ, Cum in paludibus demersus concursu ac misericordia Minturnẽsium corpus ac uitã suam conseruaret, cum parua nauicula traiectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos supplex inopsque uenisset. Idem pro Plãcio nauigium uocat, ubi de eodẽ Mario, Quòd nauigium dederũt, quòd eum linquentem terrã, quam seruauerat, lachrymis uotisque omnibus prosecuti sunt. Et pro Sextio, Inde nauigio perparuo cũ omneis portus terrasque fugeret. Plutarchus in Mario ναῦν uocat, καὶ βηλαίου τινὸς ναῦν τῷ μαρίῳ παρασχόντος, idest, Belæo quodã nauem Mario ministrante.

NOn alienũ fuerit & de partibus nauiũ pau ca dicere. Tul. lib. III. de oratore, aliquot partes nauis posuisse uidetur his uerbis, Linquamus naturam, artesq; uideamus. Quid tam in nauigio necessariũ quàm latera, quàm carina, quàm prora, q̃ puppis, quàm antennæ, quàm uela, q̃ mali, q̃ reliqua? Sunt & aliæ partes, quarum nonnullæ proprium nomen non habent, eodem au tore in tertio, ut pes in naui. Ipse delicatũ adolescentem imitatus à scalmo sumam exordium, qui Græce σκαλμὸς dicitur: circa quem alligantur remi & ὑποσκαλμὸς σκαλμοῦ βάσις. Inde duorum scalmorũ nauigia à Cicerone dicta, ut supra diximus. Plutar. in Æmilio, τὰς δὲ ναῦς ἁπάσας ἀφείλετο, καὶ πλοῖον οὐδὲν αὐτοῖς τρισκάλμου μεῖζον ἀπέλιπε. Idest, Omnes naues abstulit, nullumq; nauigium trium scalmorum maius reliquit. Tullius in tertio Officiorum scalmũ pro cymba, idest, partẽ pro toto, negantibus uerbis posuit, Venit ipse mature: scalmũ nullũ uidet. Atque haud scio an aientibus uerbis poni possit: qua ratione usurpatũ uideo ab homine doctissimo hac nostra ætate: qui uir tamẽ non est mediterraneus, sed insulanus. Tullius De claris oratoribus. At uerò & contra Crassus ab adolescente delicato, qui cum in litore ambulãs scalmũ reperisset, ob eamq; rem ædificare nauẽ concupiuisset, exorsus est. Veneti furculã uocãt. A scalmo dictũ est interscalmium M. Vitruuio de architectura primo. Et primum in ædibus sacris, ut è colũnarũ crassitudinibus, aut è triglypho, aut embate in balistæ foramine, quod Græci περίτρητον uocitãt, nauibus interscalmio quæ διπηχαϊκὴ dicitur: itẽ cæterorũ operũ in mẽbris inueniť symmetriarũ ratiocinatio. Interscalmiũ dixit ut intercolũnium. Latera Græci πλευρὰς uocant. dicũt etiam τοῖχον δυώνυμον

μον καὶ δεξιόν, dextrum ſiniſtrumúe latus: ut apud Iulium Pollucem legimus. Lucianus in Ioue tragœdo, ἢ πρῳρέας ἐπιμελητὴς ἀποδεδεῖχθ' αὖ, ἢ τοίχου ἄρχων, ἢ πάντως πρὸ τῶν ἄλλων. Id eſt, Vel proræ rector declarari debeat, uel lateris alterius præfectus, uel prorſus ante alios præficiatur Et alibi, νῦν γὰρ ἤδη τοίχου ἄρχω τοῦ δεξιοῦ. Carina apud Venetos nomẽ retinet, *la carena*: Græce τρόπις dicitur. Lucianus in Micyllo. εἴθε ἡ δὲ ἀργυρῦς τρόπις ἐλάλκοσιν. Et alibi nõ ſemel. Audiui de uiro docto cũ diceret carinam propriè eſſe id quod uulgo Venetijs dicitur *la columba*, ſed eã colũbam puto eſſe quod δρύοχον à Polybio dicitur. Latinum nomen (quod ſciam) non habet. Verba Polybij ſunt in primo, αὖθις ἔγνωσαν ἐκ δρυόχων εἴκοσι καὶ διακόσια ναυπηγεῖσθαι σκάφη. Id eſt, Rurſus decreuerunt à fundamentis ducentas & uiginti ædificare naues. Quod enim eſt fundamentum in domo, id eſt, δρύοχον in naui. Sic dictum, opinor, quòd omnem δρῦν, id eſt, materiam nauis cõtineat. Alueum pro carina Saluſtius poſuit in Iugurthino, Hicq́ alueos nauium inuerſos pro tugurijs habere. Pomponius Ireconſul. L. Quod in rerum, De legatis primo, Et ſi nauem legauero, & ſpecialiter eam adſcripſero, eamq́ per partes totam refecero, carina eadem manente, nihilominus rectè à legatario uindicabitur. Sentina. Tullius de Senectute, Cum alij malos ſcandant: alij per foros curſent: alij ſentinam exhauriant: ille clauum tenens ſedeat in puppi. Quod Tullius dixit ſentinam exhauriant, Lucianus in dialogo qui καταπλοῦς inſcribitur, ὅ, τι γοῦν ἂν τλον ἐκκέχυται dixit. Nec tamen inepte uertit is qui dixit ἕτεροι δὲ τινὲς ἀνιμῶνται τὸν ἄντλον. Sed ſatius fuerit ipſa uerba ſcribere, ut ijs legendis, ſi probatur author, cognoſcamus καταστρώματα ea eſſe, quos foros Latini dicunt: ἐπιδεῖν τῶν μετ' ἄλλων οἱ μὲν τοὺς ἱστοὺς ἀναρριχῶνται, οἱ δὲ διὰ τῶν κα

ταστρωμάτων βῆχωσι. Quod Tull. dixit, Per foros cursent, Græcus protulit διὰ τῶν καταστρωμάτων, qđ haud scio an uerũ sit. Tull. eñ eo loco nõ de longa, sed de oneraria potius loqui uidet. Aul. Gell. lib. XVI Noctium Attic. ca. XIX. qui utriusq; uocabuli uim ignorare non potuit, dũ refert Arionis fidicinis fabulã, ex Herodoto forũ reddidit pro ἑδωλίοισι dictis ab Herodoto, ut eo authore ἑδώλια fori dici debeat. Nec fortasse ingratũ erit lectori utriusq; uerba hic cõsiderãda proponere: Græca priora, quoniã antiquiora. Verba igit Herodoti sic habēt, τὸν τὸ Ἀρίονα λέγουσι τὸν πολλὸν τοῦ χρόνου διατρίβοντα παρὰ Περιάνδρῳ ἐπιθυμῆσαι πλῶσαι ἐς Ἰταλίην τε καὶ Σικελίην. ἐργασάμενον δὲ χρήματα μεγάλα θελῆσαι ὀπίσω ἐς Κόρινθον ἀπικέσθαι. ὁρμᾶσθαι μὲν ἐκ Τάραντος, πιστεύοντα δὲ οὐδαμοῖσι μᾶλλον ἢ Κορινθίοισι, μισθώσασθαι μὲν πλοῖον ἀνδρῶν Κορινθίων. τοὺς δὲ ἐν τῷ πελάγει ἐπιβουλεύειν τὸν Ἀρίονα ἐκβαλόντας, ἔχειν τὰ χρήματα. τὸν δὲ συνέντα τοῦτο λίσσεσθαι, χρήματα μὲν προϊέντα σφι, ψυχὴν δὲ παραιτεόμενον. οὐκ ὦν δὴ πείθειν αὐτὸν τούτοισι, ἀλλὰ κελεύειν τοὺς πορθμέας ἢ αὐτὸν διαχρᾶσθαί μιν ὡς ἂν ταφῆς ἐν γῇ τύχῃ, ἢ ἐκπηδᾶν ἐς τὴν θάλασσαν τὴν ταχίστην. ἀπειληθέντα δὲ τὸν Ἀρίονα ἐς ἀπορίαν παραιτήσασθαι, ἐπειδή σφι οὕτω δοκέοι, περιιδεῖν αὐτὸν ἐν τῇ σκευῇ πάσῃ στάντα ἐν τοῖσι ἑδωλίοισι ἀεῖσαι. ἀείσας δὲ ὑπεδέκετο ἑωυτὸν κατεργάσασθαι, καὶ τοῖσι ἐσελθεῖν εἰ μέλλοιεν ἀκούσεσθαι τοῦ ἀρίστου ἀνθρώπων ἀοιδοῦ ἀναχωρῆσαι ἐκ τῆς πρύμνης ἐς μέσην νέα. τὸν δὲ, ἐνδύντα τε πᾶσαν τὴν σκευὴν καὶ λαβόντα τὴν κιθάρην στάντα ἐν τοῖσι ἑδωλίοισι διεξελθεῖν νόμον τὸν ὄρθιον. τελευτῶντος δὲ τοῦ νόμου, ῥῖψαί μιν ἐς τὴν θάλασσαν ἑωυτὸν ὡς εἶχε σὺν τῇ σκευῇ πάσῃ. καὶ τοὺς μὲν ἀποπλέειν ἐς τὴν Κόρινθον, τὸν δὲ δελφῖνα λέγουσι ὑπολαβόντα ἐξενεῖκαι ἐς Ταίναρον. Reliqua nõ addã, ne lõgior uidear, cũ fabula ipsa sit omnib. nota. Gelliũ audiamus, cuius uerba hæc sunt, Eũ Arionẽ rex Corinthi Periãder amicũ amatũq; habuit artis gratia. Is inde à rege proficiscitur terras

ras inclytas, Siciliam atq; Italiam uisere. Vbi eò uenit, aures omnium, mentesq; in utriusq; terræ urbibus demulsit: in quæstibus istic & uoluptatibus amoribusq; hominum fuit. Is tum postea grandi pecunia & re bona multa copiosus Corinthum instituit redire. Nauem igitur & nautas, ut notiores amicitioresq; sibi, Corinthios delegit. Sed eo Corinthios homine accepto, nauiq; in altũ prouecta, prædæ pecuniæq; cupidos cepisse cõsilium de necando Arione: Tum illum ibi pernicie intellecta pecuniam cæteraq; sua ut haberent dedisse, uitam modo sibi ut parcerent orauisse. Nautas precum eius harum commiseritum esse illatenus, ut ei necem afferre per uim suis manibus temperarent: sed imperasse, ut iam statim coràm desiliret præceps in mare. Homo, inquit, ibi territus spe omni uitæ perdita, id unum postea orauit, ut prius quàm mortem oppeteret, induere permitterent sua sibi indumenta, & fides capere, & canere carmen casus illius sibi consolabile. Feros & immanes nauitas prolubium tum audiendi subit. Quod orauerat, impetrat. Atque ibi mox de more cinctus, amictu ornatus, statimque in summæ puppis foro carmen, quod orthium dicitur, uoce sublatissima cantauit. Ad postrema cantus cum fidibus ornatúque omni, sicut stabat canebatq;, eiecit sese procul in profundum. Nautæ haudquaquam dubitantes quin perijsset, cursum quem facere cœperant tenuerunt. Sed nouum, &c. Vides optime lector ut Gellius, etiam si ad uerbum minimè curauerit uertere Herodoti uerba, tamen quod Græcus dixit ἐνδῦντα τε πᾶσαν τὴν σκευὴν καὶ στάντα ἐν τοῖσι ἑδωλίοισι διεξελθεῖν νόμον τὸν ὄρθιον, Gell. sic retulit, Amictu ornatus stansq; in summæ puppis foro, carmen quod orthium dicitur, uoce sublatissima cantauit. Quare ἑδώλια, si Gellio credimus

sunt fori à Cicerone dicti & aliquot Latinis. Plutarchus in Symposio eandē Arionis fabulam retexens, alijs uerbis usus est, ait enim, καταστὰς παρὰ τὸν τοῖχον ἐν πρύμνῃ. Id est. Stans in puppi ad alterum nauis latus. Simul & illud non omiserim, Plutarchum genus illud cantionis, qui ὄρθιος dicitur ab Herodoto, νόμον τὸν πυθικὸν uocasse, quasi declarans qui sit ὄρθιος: uel fortasse alios authores secutus est. Fori à ferendo mihi uidentur dici. & inde foriculi apud M. Varronem in de re rustica, Et ideo oporothecas qui faciunt apud Aquilonem ut fenestras habeant, atq; ut aere perflentur, curent: neque tamen sine foriculis, id est, sine tabulatis quæ poma ferant, ego interpretor: ut fori in naui sint tabulata, quibus ferantur nautæ per nauim. Prora & puppis uulgò nomen paucis immutatis retinent: πρύμναν Græci dicunt, quæ puppis à nostris dicitur. Tullius nono epistolarū familiariū: Sedebamus enim in puppi, clauumq; tenebamus. Thucydides lib. I. καὶ ἐθαύμαζον τοὺς κορινθίους πρύμναν κρουομένους. idē in tertio, οἱ δὲ ὑπεχώρουν ἤδη πρύμναν κρουόμενοι. Memini me legisse in Commentarijs in Thucydidē πρύμναν κρούειν· ἀντὶ τοῦ κατ᾽ ὀλίγον ἀναχωρεῖν μὴ στρέψαντα τὸ πλοῖον, ὁ γὰρ οὕτως ἀναχωρῶν, ὑπὸ τῇ πρύμναν κωπηλατεῖ. Appianus de bellis ciuilib. ἐν δὲ ὑποχώρουν ὡς ἐν ἀδοκήτῳ τῇ ναῦν κρούοντες ὑπὸ πρύμναν ἀντιπαρῶν. τὸ δ᾽ αὐτὸ ποιούντων καὶ τῶν πολεμίων, ἴση μὲν ἦν ἡ βία τῶν ἀνδρῶν, ὁ δὲ ἅρπαξ ἐποίει τὸ ἴδιον Latini inhibere dicunt, quod Græci πρύμναν κρούειν. Veneti uulgari uocabulo *ziare* dicunt. Tullius in primo de Oratore. Vt concitato nauigio quum remiges inhibuerint, retinet tamen ipsa nauis motum & cursum suū intermisso impetu pulsuq; remorū. Idem XIII. ad Atticū. Nunc ad rem ut redeam, inhibere illud tuum quod ualde mihi arriserat, uementer displicet. Est enim uerbum totum nauticū, quan

quam

quam id quidem sciebam, sed arbitrabar sustineri remos, cum inhibere essent remiges iussi. Id non esse eiusmodi, didici heri cũ ad uillam nostram nauis appelleretur. nõ enim sustinẽt, sed alio modo remigant. Id ab ἐποχῆς remotissimum est. Quare facies ut ita sit in libro quemadmodum fuit. Et postea subdit. Inhibitio autẽ remigum motum habet, & uehementiorem quidem remigationis nauem conuertentis ad puppim. Liuius in sexto tertiæ decadis, Itaq; ex utraq; parte signo dato cum rostris concurrissent, neq; retro nauem inhiberent, nec dirimi ab se hostem paterentur, quam quis indeptus nauem erat, ferrea iniecta manu ita conserebant ex propinquo pugnam, ut non missilibus tantũ, sed gladijs etiã propè collato pede præliarentur. Liuius septimo quartæ decad. Inde tumultu iniecto, cum diuellere se ab hoste cupientes inhiberẽt Rhodij, fracta anchora & implicita remis, latus alterum detersit, debilitate ea ipsa quæ icta cohæserat nauim cepit. Diodorus in XX. αἱ μὲν παρέσυρον ἀλλήλων τοὺς ταρσοὺς, ὥστε πρὸς φυγὴν καὶ διωγμὸν ἀχρήστας γίνεσθαι, αἱ δὲ κατὰ πρῷραν τοῖς ἐμβόλοις συῤῥάξασαι πρύμναν ἀνεκρούοντο πρὸς ἄλλην ἐμβολὴν, καὶ κατετραυμάτιζον ἀλλήλους οἱ ταύταις ἐφεστῶτες, ἅτε τοῦ σκόπου σύνεγγυς ἑκάστοις κειμένου. Id est, Aliæ inter se remos deterserunt: ut ad fugam & ad hostes persequendos inhabiles fierent. Aliæ autem obuersis inter se proris, concursu rostris facto inhibebant, ut iterum impetum repetere possent. Quiq; in illis stabant milites, sese mutuis uulneribus conficiebant. Qui hominibus ad proram imperat, ipsamq; regit, dicitur πρωράτης à Iulio Polluce, πρωρεὺς à Xenophõte Ἀναβάσεως quinto, οὐχ ὁρᾶτε, ἔφη, ὅτι καὶ νεῦμα τοῦ μόνου ἕνεκα, χαλεπαίνει μὲν πρωρεὺς τοῖς ἐν πρώρᾳ, χαλεπαίνει δὲ κυβερνήτης τοῖς ἐν πρύμνῃ; Num uidetis, ait, ipsum proræ rectorem hominibus qui in pro-

 ra sunt

ra sunt uel ob solum nutum succensere, gubernatorem etiam ijs qui sunt in puppi? Qui socijs naualibus imperat, κελευστὴς dicitur ab eodem Polluce: τοίχαρχος, qui lateri: ἐσχαρεὺς, qui foco. Cũ igitur πρωράτης dicatur qui proram regit: fortasse apud Plutarchum in uita Cleomenis locus, ut opinor, corruptus, nec ab hominibus nostræ ætatis (quod sciam) satis intellectus, emaculandus est. Quoniam facete dictum gratiam amisit, dum non intelligitur etiam si ab oratore arguto Demade prolatum sit. Iubente enim quondam populo Atheniensi, ut triremes è naualibus producerentur, & socijs naualibus defensoribusq; complerentur: cum pecuniæ in publico essent nullæ: panis confectio, inquit Demades, uiri Athenienses, est prior ipsa prora. Hoc est, etiam si prora sit anterior & prior nauis pars, est tamen aliquid prius, nauticum scilicet panem conficere, stipendiumq; militibus & remigibus præbere. φυρᾶσαι enim & φυρᾶν, est ζυμοῦν καὶ ἀναμιγνύειν τὰ ἄλευρα, ex quo φύραμα deducitur, id est, fermentum. est enim φυρᾶσαι, massam farinæ subigere & miscere, unde panis conficiatur, qui ἄρτος ναυτικὸς, id est, panis nauticus dicitur. Lucianus, καὶ ἄρτους ὀκτὼ ναυτικούς. Plinius lib. XXII. cap. XXV. Vetus aut nauticus panis tusus atq; iterũ coctus sistit aluum. Sed præstiterit in lectorũ gratiã uerba Plutarchi ascribere in Agidis & Cleomenis uita, Καὶ Δημάδης τὰς τριήρεις μὲν καθέλκειν καὶ πληροῦν ποτε τῶν Ἀθηναίων κελευόντων, χρήματα δ' οὐκ ἐχόντων, πρότερον δεῖν ἔφη, τοῦ πρώρα τὸ φυρᾶσαι. Locus corruptus, & legendum existimo, τῆς πρώρας, non τοῦ πρώρα: ut sic legendũ sit, πρότερον δεῖν, ἔφη, τῆς πρώρας τὸ φυρᾶσαι. Is qui Plutarchum uertit, cum elegantiã minimè assequeretur, frigidè nimis uertisse uidetur: eum adeas, & oderis hominis inscitiam, qui tam belle dictum tam frigide reddide-

tiderit: sed ad alia properabat. Vir quidam mihi peramicus cũ illi haec nostra cõmunicarẽ, censuit legendũ in Plutarcho πρότερον δεῖ, ἔφη, τὸ τοῦ πρωρέως φυρᾶσαι. Id est prius panis conficiendus proratæ est, sed priora mihi magis placent, fortasse quia nostra: tu lector iudicabis. Sunt & acrostolia extremæ nauis partes, quæ facilè euellebantur cum collibitum fuerat: ut constat ex Diodoro Siculo XX, οἱ Ῥόδιοι ταχέως τὰ μὲν ἀκροστόλια περιέσπασαν, ὕλην δὲ ξηρὰν καὶ δᾶδας ταῖς ναυσὶν ἐμβάλλοντες ἐνέπρησαν. Id est, Rhodij celeriter acrostolia detraxerunt, iniectisq; malleolis & teda in naues, eas ipsas cõcremarũt. Appianus in Mithridate, ὥστε καὶ τριήρη αὐτοῖς ἀνδράσι ἀναδησάμενοι καὶ ἀκροστόλια πολλὰ καὶ σκῦλα ἐς τὸν λιμένα φέροντας ἐπανελθεῖν. Id est, Vt trireme cũ ipsis hominib. religata in portũ se receperint, multis onusti spolijs. ipsisq; nauium acrostolijs, quæ Latini rostra, ut opinor, uocant, & si quæ similia. Diodorus lib. XVIII. ubi de successorib. Alexãdri μετὰ δὲ ταῦτα Νικάνορος καταπλεύσαντος εἰς τὸν Πειραιᾶ κεκοσμημένῳ στόλῳ τοῖς ἀπὸ τῆς νίκης ἀκροστολίοις. Idẽ in XX. αὐτὸς δὲ τὰς ἰδίας ναῦς κοσμήσας τοῖς ἀκροστολίοις καὶ ἀλύσεις ἐφελκόμενος τὸν πλοῦν ἐποιεῖτο. Quę ideo adscribẽda curaui, ut lector scire posset, in more positũ apud antiquos ornari naues uictrices captiuarum acrostolijs. Xenophon in sexto ἑλληνικῶν, τὰς μὲν τριήρεις ἀκρωτηριασάμενος εἵλκων κατηγάγετο εἰς τὸν Κερκυραίων λιμένα. ἀκρωτηριασάμενος dixit, id est, detractis acrostolijs.

Antẽnæ etiã nomen uulgo retinẽt. Græci κεραίαν uocant. Aulus Hirtius in quarto, Hostis repente aduersam ad se uenientẽ nauẽ antemnis ad mediũ malũ demissis, instructam propugnatoribus animaduertit. Quod ubi conspexit celeriter uela subduci, demittiq; antennas iubet, & milites armari, & uexillo sublato quo pugnandi dabat signum, quæ primæ naues subsequebantur, idem ut

face-

facerẽt, significabat. Latini antennarum extremas partes cornua uocant, propterea ꝙ opinor græci κεραίαν dixerint. Quod uel ex Vergilio in Tertio cõijcere licet, dum ait Cornua uelatarum obuertimus antennarum. Lucianus πλοίῳ, εἶτα ὑπὸ τῆς κεραίας ἄνω ἀσφαλῶς διαθέοντα τῶν κεροιάκων ἐπιλημμένον. Malus nauis à Græcis ἱστὸς dicitur. cuius partes diuersis appellationibus distinctæ à Macrobio in quinto Saturnalium, in hæc uerba: Asclepiades autem uir inter Græcos apprime doctus ac diligens, carchesia à nauali re dicta existimat. Ait enim, naualis mali partem inferiorem pternam uocari. At circa mediam ferme partem τράχηλον dici. Summam uero partẽ carchesiũ nominari: & inde diffundi in utrunqꝫ ueli latus ea quæ cornua uocãtur. Quis autem fuerit ille Asclepiades, scies ex Athenæo lib. undecimo δειπνοσοφιστῶν, & simul ex ipsius uerbis apertius intelliges, quæ à Macrobio scripta sunt. Quare ea subijcere nõ grauabor, Ἀσκληπιάδης ὁ Μυρλεανὸς κεκλῆσθαί φησι ἀπό τινος τῶν ἐν τῇ νηῒ κατασκευασμάτων. τοῦ γὰρ ἱστοῦ τὸ μὲν κατωτάτω πτέρνα καλεῖται, ἣ ἐμπίπτει εἰς τὴν ληνόν. τὸ δ' οἷον εἰς μέσον, τράχηλος, τὸ δὲ πρὸς τῷ τέλει καρχήσιον. ἔχει δὲ τοῦτο κεραίας ἄνω συννευούσας ἐφ' ἑκάτερα τὰ μέρη. Iul. Pollux alijs uerbis ferè eadẽ, Καὶ τὸ μὲν ὑποδεχόμενον τὸν ἱστὸν ληνός. τὸ ἐναρμοττόμενον αὐτῷ πτέρνα, τὸ δὲ τελευταῖον τὸ πρὸς τῇ κεραίᾳ, ἠλακάτη καὶ θωράκιον καὶ καρχήσιον. Vt nõ apud Macrobiũ sit legendũ ueli, sed mali: nec patera, sed pterna: quæ cũ sciolus quispiam non caperet, uideretqꝫ de uasculis tractari, pateram pro pterna nobis apposuit: usqueadeò maculæ nostrorum Latinorum non possunt sine collatione Græcorũ elui. Pollux ipse ἠλακάτην & θωράκιον confundere uidetur, quæ dilucidius uidebis apud Athenæum in loco suprà citato. Nunc ad nostros iureconsultos redeamus. Malum nauis esse partem Labeo

ait

ait,quem Græci ἱςὸν uocant. Artemonem aūt non esse partem nauis,Iabolenus in tractatu De uerb.sign.prodidit.Est aūt artemon,uelum maius nauis:ut in Actis apostolorū,ad calcem, καὶ ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα τῇ πνεούσῃ κατεῖχον εἰς τὸν αἰγιαλόν. Quem locum uir doctus pro antēna interpretatus est,haud scio ꝗ recte. Etenim etiam nunc nomen Venetiis uulgò retinet,& *artimon* uocant. Iulius Pollux ἀκάτιον uocat. Plutarchus, πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν. πότερον οὖν τῶν νέων ὥσπερ τῶν Ἰθακησίων κηρῷ τινὶ τὰ ὦτα ἀτέγκτῳ καταπλάσσοντες ἀναγκάζωμεν αὐτοὺς τὸ ἐπικούρειον ἀκάτιον ἀραμένους ποιητικὴν φεύγειν καὶ παρεξελαύνειν. Idem, κατ' ἐπίκουρον. ταύτας μέν γε τὰς τηλικαύτας καὶ τοιαύτας ἡδονὰς, ὥσπερ ἀγεννεῖς ἐκτρέποντες ὅποι καὶ ἀποστρέφοντες, οὐκ ἐῶσι γεύεσθαι τοὺς πλησιάσαντας αὐτοῖς, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐπαραμένους τὰ ἀκάτια φεύγειν ἀπ' αὐτῶν κελεύουσιν. idest,iubēt illinc effugere passis maioribus uelis. Tullius alio loco Latinè dixit,Velis,ut ita dicam,remisq; fugiēda:quod Græci dixêre,ἐπαραμένους τὰ ἀκάτια φεύγειν. Sic Latina cum Græcis coniungenda:quod hoc toto opere conati sumus. Quid autē assequuti fuerimus, lector uiderit. Lucianus in Ioue tragœdo, οὐκοῦν ἔφερεν ὑμᾶς πότε ὁ ἄνεμος ἐμπίπτων τῇ ὀθόνῃ καὶ ἐμπιπλὰς τὰ ἀκάτια μᾶλλον ἢ οἱ ἐρέττοντες, ἐκυβέρνα δ' εἷς τις ἐφεστὼς καὶ ἔσωζε τὴν ναῦν. Et alibi, πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν, δεήσει γάρ ποτε ποιητικοῦ τινὸς ἀνέμου ἐπουριάσαντος τὰ ἀκάτια. Quibus uerbis acatia pro maiore uelo accipiendū putamus,etiā si uiri aliquot alioqui docti aliter interpretati sint. Xenophon in VI ἑλληνικῶν discrimē facere uidet inter μεγάλα ἱςία & ἀκάτια, quū inquit de Iphicrate,opinor, εὐθὺς μὲν γὰρ τὰ μεγάλα ἱςία αὐτοῦ κατέλιπεν ὡς ἐπὶ ναυμαχίαν πλέων, καὶ τοῖς ἀκατίοις δὲ καὶ εἰ εὔφορον πνεῦμα εἴη, ὀλίγα ἐχρῆτο τῇ δὲ κώπῃ τὸν πλοῦν ποιούμενος. Velis usus primus mortaliū Æolus dicit,& propterea deus uētorū est habitus. Diodorus in V, πρὸς δὲ τούτοις τὴν τῶν ἱςίων χρείαν τοῖς ναυτι

τοῖς ἀσυνήθεσι καὶ διδάξαι. idest, insuper & uelorum usum nautis introduxisse, rationemq́ue utendi docuisse. Græci uelum ὀθόνην dicunt, & ἱστίον, ut patet de ὀθόνῃ ex loco Luciani suprà prolato. Appianus, φυλάσσοντες ἄνεμον ἐκ πόντου πολὺν πεπετασμένοις τοῖς ἱστίοις διέθεον, ἀδυνάτων τῶν ὑγρῶν ἐπὶ τῶν τριηρῶν ὀλκάδας φερομένας ἱστίοις καὶ πνεύματι διώκειν. Quib⁹ uerbis clarius est, quàm ut enarrari debeat, ἱστίον pro uelo à Græcis accipi. Minus aũt uelum dolo, Græcè δόλων dicitur. Liuius IIII Decadis libro VI, Iam fermè triginta in fronte erãt, quibus ut æquaret læuũ cornu, dolonibus erectis altum petere intendit. Idem in eodẽ, Quòd ubi uidit Romanus, uela cõtrahit, malosq́ue inclinat, & simul armamenta componens opperitur insequẽtes naues: iam fermè, &c. Et paulo pòst, Sublatis dolonibus effuse effugere contendit. Diodorus libro XV, ἡ γὰρ ναῦς φορῷ πνεύματος ὑπολαβομένη τὸν δόλωνα ἀραμένου ἐξέφυγε τὸν κίνδυνον. Plutarchus in Tyberio, ὡς τι κρατεῖν οὐδενὸς ἀγνοοῦντος ὑποζώννυσι ξιφίδιον λῃστρικόν, ὃ δόλωνα καλοῦσι. Quib⁹ Plutarchi uerbis, dolonem accipere debes pro teli genere, non pro uelo: ut ponitur à Iureconsulto in. l. si ex plagis. §. tabernarius, in tractatu Ad legem aquiliã. Velum quod à tergo est, ἐπίδρομος uocatur à Iulio Polluce. Nauis ab eodẽ Polluce Antigoni τριάρμενος dicitur, quæ trina uela haberet, trinosq́ue malos: quo uerbo utitur & Lucianus in Dialogo, qui πλοῖον uel εὐχαί inscribitur, ὅς γε ἐπὶ ἑνὸς πλοίου τουτουὶ δεσπότης ὢν τῶν ἤκουσα βοώντων, εἰ πρὸς τὰ ἐκτήσω πρὸς τούτῳ τριάρμενα πάντα καὶ ἀνώλεθρα, οὐδὲ ὄψει δηλαδὴ τοὺς φίλους. Quum non satis scirem quid τριάρμενα significaret, cõsului Commẽtarios Græcorũ, in quibus inueni quod subscribam, ut inde lector coniecturam facere possit: ea sunt huiusmodi: ἄρμενα ἰδιωτικώτερον ὅμως δὲ οὐκ ἀλόγως τὰ ἱστία καλεῖ. Inde τριάρμενα dicta putaui, quæ tria uela haberent.

Idem

Idem Pollux dicit: Si erat constrata tectaque nauis, inædificabantur πύργουχοι, idest, tigna continentia turrim. Super quos duæ turriculæ dextra & sinistra, quarũ mediũ erat κατάστρωμα, in quibus erant homines armati, quos propugnatores uocat Tullius VII in Verrẽ, Præclara classis in speciem, sed inops & infirma propter dimissionem propugnatorũ & remigum. Polybius in primo, ἐπ᾽ αὐτὸ τὸ στόμα τοῦ λιμένος ἐποιεῖτο τὸν πλοῦν, ἔχων καθωπλισμένους, καὶ πρὸς μάχην ἑτοίμους τοὺς ἄνδρας τῶν ἐπὶ τῶν καταστρωμάτων. idest, in ipsis faucibus portus adnauigabat, habens armatos propugnatores paratosque ad pugnam uiros, qui in catastromatis & foris erant. Quibus uerbis planũ fit milites armatos in prælio nauali solere certare & propugnare è catastromatis. In locũ quorũ utuntur hodie *des balestriers*, sic enim uocãt Veneti: non quod hæ sint ea quæ καταστρώματα dicuntur, sed eorũ usum præstant. Et fortasse non ineptè dixerimus catastromata, ea quæ uulgò dicuntur *garides*. Vela dare dicimus, & uela ducere, & uela facere, & uela pandere. Tullius II De oratore: Si se dant, & (ut antè dixi) sua sponte, quò impellimus, inclinãt atque propẽdent, accipio quod datur: & ad id unde flatus aliquis ostẽditur, uela do. Inde apud Virgiliũ, Vela dabãt læti. A. Hirtius, Imprudẽtes uela in altũ dederunt, ac diu multumque iactati, tãdem multis pòst diebus siti inopiaque confecti, ad Cæsarẽ peruenerũt. Liuius in V tertiæ Decadis, Cum trigintaquinque nauibus ex portu Syracusano profectus libero mari, uela in altũ dedit. Cæsar in II De bello ciu. Interim aduentu longarũ nauiũ Curio pronũtiari onerariis nauibus iubet, quæ stabãt ad Vticam numero circiter cẽtum: se in hostium habiturũ loco, qui non è uestigio ad castra Cornelia uela duxisset. Virgilius in V, Vela facit tamen, & plenis subit ostia uelis.

q 2 Tullius

Tullius Tusculanarum quarto: Vtrum igitur mauis, statim ne nos uela facere, an quasi e portu egredientes paululum remigare? Et paulo post, Quærebam igitur utrum panderem uela orationis statim, an eam ante paululum dialecticorũ remis propellerem. Liuius in quinto tertiæ Decadis, cuius prima classis petere altum uisa est. Idem in sexto tertiæ decadis: Aliæ in alto mersæ, aliæ ad incertos uentos hinc atq; illinc obliqua transferentes uela, in altum euectæ sunt. Tullius in primo Tusculanarũ, Quò utinã uelis passis prouehi liceat. Si enim reflantibus uentis reiiceremur, tamen eodem paulò tardius referamur, necesse est. Idem in III, Velis, ut ita dicã, remisq; fugienda. Et inde ueliuolantes naues dictæ apud M. Tulliũ, Et fera ueliuolantibus nauibus cõpleuit manus littora. Est autem in uelo ea pars quæ acutior & inferior ad nauis latus religatur, modoq; contrahitur, modò relaxatur, pes Latinis, Græcis πούς. λέγεται δὲ οὕτω τὸ χοινίον τὸ κάτωθεν τοῦ ἱστίου. autore interprete Euripidis in Oreste. Lucianus in dialogo ὑποσκωπτοῦντων, τότε ὑμεῖς ὑπ' ἀγνοίας κελεύετε τὴν ὀθόνην στεῖλαι, ἢ ἐνδοῦναι ὀλίγον τοῦ ποδός. idest, tũc uos præ ignoratione iubetis uela contrahere, uel parum de pede relaxare. Plutarchus περὶ πολυφιλίας. οὐ γὰρ Εὐριπίδῃ πιστέον λέγοντι, χρῆναι γὰρ μετρίαν εἰς ἀλλήλους φιλίαν θνατοὺς ἀντείνασθαι, καὶ μὴ πρὸς ἄκρον μυελὸν ψυχῆς, εὔλυτα δ' εἶναι θέλγητρα φρενῶν, ἀποπτάσασθαι καὶ ξυντεῖναι καθάπερ πόδα νεὼς ὑφιέντα καὶ προσάγοντα ταῖς χρείαις τὴν φιλίαν. idest, neq; enim Euripidi credẽdũ dicẽti, nos mortales oportere mediocri amicitia esse contẽtos, nec sinere eã penetrare ad animi medullã, intimosq; mẽtis recessus: putareq; eã ueluti mentis oblectamentũ facilè dilui debere, adducereq; & remittere cum uelis ceu pedẽ nauis, aptando intendendoq; amicitiam pro usus ratione. Idem Euripides in Oreste pedis

meminit

meminit, eiusdemque fere sententiæ, dum ait, ἐκ ναῦς γὰρ ... τιθεῖσα πρὸς βίαν πόδα ἔβλαψεν, εἶτ' αὖθις ἦν χαλᾷ πόδα. Ad quod allusisse uidetur Tullius De amicitia, quum ait: Partim fugiendas esse nimias amicitias, ne necesse sit unum sollicitum esse pro pluribus: satis superque esse sibi suarum cuique rerum curam. Alienis nimis implicari, nimis molestum esse: commodissimum esse, quam laxissimas habenas habere amicitiæ, quas uel adducas quum uelis uel remittas. Lucianus De ueris narrationib. ποδεῶνας uocat, ἐκ ταῖς χερσὶ τοὺς ποδεῶνας κατέχοντες. Reliqua adderem, sed sunt fœda magis quam ridicula: quod tamen de quadratis uelis intelligas: nam superiora de uelo triangulari forma.

Transtra in naui sunt sedilia, in quibus erant remiges: quod uel autore Virgilio probari potest, dum ait:
Considunt transtris, intentaque brachia remis
Intenti expectant signum, exultantiaque haurit
Corda pauor pulsans. Veneti *banchos* uocant.

Nec alienum fuerit de remis pauca subiicere. Remos Copæ inuenerunt, Plinio autore. Inde à Græcis dicti κῶπαι. Lucianus, προσελαύνοντες ταῖς κώπαις. idest, remis accedentes. Inde κωπηλατεῖν quidam Latini remigare dicunt. Idem Lucianus De ueris narrationib. ἐφεξῆς ἐκωπηλάτουν κυπαρίσσοις αὐτοκλάδοις μεγάλαις ἐκ αὐτοκόμοις, ὡς πρὸς ἐρετμοῖς. Remus enim ἐρετμός à Græcis dicitur. Idem Lucianus, μέμψῃ δ' οὐδὲν ἦν θαρρεῖν καὶ καρτερόν μοι ἐρετμὸν δῶς μόνον. idest, nihil te pœnitebit, si modò mihi probum fortemque remum præbueris. Ab eodem Luciano, molæ quasi manubrium, κώπη dicitur, propterea quod tanquam remus agitatur in gyrum. Inde idem in Asino, συνεδήσαντό με τῇ κώπῃ τῆς μύλης. Remorum autem ordinem extremum & ueluti remigium ταρσὸς Græci uocant. Quod enim Latini remos detergere uel defringere dicunt, Græci ταρσοὺς θραύειν. & in iis Polybius

lybius in I, ἀλλὰ καὶ τοὺς ταρσοὺς ἔθραυον αἱ νῆες ἀλλήλαις συγκρούουσαι. Sed mutuo cōcursu naues inter se remos defringebant. Appianus De bellis ciuilib. καὶ συνέτριψαν ἡ μὲν τὸ ἔμβολον τῆς Μηνοδώρου νεώς, ἡ δὲ τὸν ταρσὸν τῆς Μενεκράτους. idest, cōfregit illa quidem rostrum nauis Menodori: altera autem remos Menecratis detersit. Partē remi latiorē Graeci πλάτην uocāt: est enim ταρσός, id quod diximus, ut uides. Caesar De bel. ciuili, lib. I, Aut remos transcurrētes detergere si possent, contēdebant. Liuius in VIII tertiae Decad. Alterius remos detersit, caeterasque quas indepta esset, mulctasset, &c. Idē VI quartae, Et ut in numero impari duae regiae unam circūsistunt: & primū ab utroque latere remos defringūt, deinde transcēdunt armati. Idē in VII quartae, Sed mométo tēporis & nauium uirtus, & usus rei maritimae terrorē omnē Rhodiis dēpsit. Nam et in altū celeriter euectae naues, locū post se quoque uenienti ad terrā dedere: & si qua concurrerat rostro cū hostiū naui, aut prorā lacerabat, aut remos detergebat, aut libero inter ordines discursu praeteruecta in puppim impetum dabat. Diodorus in loco suprà citato, παρασύρειν ταρσοὺς dixit, ut uidimus. Remiges ipsi ἐρέται & αὐτερέται dicuntur. Thucydides in I, ἐρέτας μισθῷ πείθοντες. Et in III, οἱ δ' αὐτερέται πλεύσαντες τῶν νεῶν ἀφικνοῦνται. quo loco, αὐτερέται sunt remiges quidē, qui tamē quum opus erat, decertabāt & propugnabāt, ut utrūque ministeriū praestarent. Quapropter eosdem & μαχίμους uocat in I idem Thucydides, αὐτερέται δ' ὅτι ἦσαν καὶ μάχιμοι πάντες. Et paulo pòst, eosdem προσκώπους uocat. περίνεως aūt appellat otiosos ac liberos uectores à remigandi labore, quum ait, περίνεως δὲ οὐκ εἰκὸς πολλοὺς ξυμπλεῖν ἔξω τῶν βασιλέων καὶ τῶν μάλιστα ἐν τέλει. Remiges ipsos Liuius socios nauales uocat: Graeci, πληρώματα: Veneti, la ciurma. Diodorus in uigesimo, αἱ

δ' ἄλλαι

δ' ἄλλαι ἐκβιαζομένων τῶν πληρωμάτων διεσώθησαν πρὸς τὴν Ἀντιγόνου στρατοπεδείαν. idest, aliæ aũt contendentibus summa alacritate ipsis sociis naualibus, se ad exercitũ Antigoni receperũt. Liuius libro primo tertię Decadis, Nam ut sociis naualibus affatim instructam classem, ita inopẽ milite habebat. uide ut alios ponat pro sociis naualib⁹, alios pro milite & propugnatoribus. Idem in sexto tertię Decadis, Scripto deinde exercitu, de remigum supplemento agi cœptũ: in quam rem, cum neq; hominũ satis, nec ex quo pararẽtur, stipendiũq; acciperent, pecuniæ quicquam ea tempestate in publico esset: edixerũt consules, ut priuati ex censu ordinibusq; sicut antea remiges darent cum stipẽdio cibariisq; dierũ triginta. Et paulopost subdit, Nam unde cum pecunia in ærario non esset paraturos nauales socios? Quibus uerbis constat Liuium uocare nauales socios, quos superioribus uerbis remiges dixerat. Idẽ Liuius in decimo quartæ Decadis, Nec rei naualis cura omissa, duumuiros in eam rem consules creare iussi: per quos naues uiginti deductæ naualibus sociis ciuium Romanorum, qui seruitutem seruissent complerentur, ingenui tantum ut his præessent. Et sanè quum uerbo complerentur, utatur Liuius, satis indicat nauales socios eos esse, quos Græci πληρώματα dicunt. & ita uertimus in plerisque locis suprà citatis. Hic nostram sententiam euertere uidetur Lucianus, qui De ueris narrationibus, aliter uidetur id uocabulum usurpasse: ait enim, προσβαλόντων οὖν ἡμῖν ἀπὸ δύο πληρωμάτων ἐμάχοντο, Quo loco, πληρωμάτων non potest intelligi pro sociis naualibus, sed potius pro ipsis nauigiis instructis & armatis: ut uertendum sit, Impetu in nos dato binis nos nauigiis armatis circũsistunt. Subdit enim ipse Lucianus haud ita multo pòst: ὡς δ' ἦλοι ἦσαν ἐκρατήσαν τῶν

τες οἱ καρυονεῦται, ἃ τότε πλείους, πέντε γὰρ εἶχον πληρώματα. id est, quinq; nauigia instructa armataq; habebāt, quū illos duo tantū habuisse dicat. Verū nō absimile uero est, Lucianū eo uocabulo abusum, dū certos autores, quos non habemus, sibi imitādos proposuit. Ausim em̄ omni asseueratione affirmare, eam loquēdi formulā, qua in illo uocabulo Lucianus usus est, nō extare in ullo eorū qui uulgati sunt, autorū. Hoc fortasse quibusdā nimis cōfidēter dictū uidebit. Sed si quis scripta Luciani ad normā Platonis & Demosthenis uelit expendere, inueniat fortasse Lucianū multa sibi permisisse: ut nihil causæ sit, q̄obrem de nostris hominibus cōqueri debeamus, si illorū heroū elegātiā hactenus assequi nequerint. Viri ætatis nostræ doctissimi nō satis intellexerūt, ut mihi psuadeo, qd πληρώματα uellet, & in eo hallucinati sunt, q si aciē mētis & ingenij in eo intēdere uoluissent, & non ad alia festinassent: facile (opinor) quæ dicimus, ipsi sua sponte animaduertissent. Sed nos quoq; in multis, ne dicā in omnibus, cęcutire solemus. Ecce tibi τὰς ἐπωτίδας qd dicā, nō satis dispicio. Coniicio tn̄ esse proræ partē eā, quę utrinq; stat ad latus rostri: nec uideo Latinū nomen habere, qd Græco respōdeat. Appianus De bellis ciuil. μετὰ δὲ αἱ νῆες αὐταὶ συνερρήγνυντο ἀλλήλαις, αἱ μὲν ἐς τὰ πλάγια, αἱ δὲ κατ' ἐπωτίδας, αἱ δ' ἐπ' ἐμβόλους. idest, postea & naues ipsæ concurrerūt inter se, alię ad obliqua, aliæ ad epotidas, alię uerò ad rostra impetu facto. Idē in eodē, καὶ αὐτὸν μετὰ τῆς ἐπωτίδα ἐμπεσὼν κατέσεισε τὴν ναῦν. idest, impetuq; in illum facto, ad epotida nauē ipsam cōquassauit. De anchora nihil dicā: est em̄ omnibus nota: Græci ἄγκυραν uocāt. Ab anchora anchoralia dicta funes, quibus religata est anchora. Liuius decad. III. lib. II. Vixdū omnes cōscenderāt, quū alij resoluūt oras, aut anchorā uellūt: alij, ut ne qd teneat

ancho

anchoralia incidũt. Inde oram ſoluentibus dictũ à Quintiliano uulgatius, quam ut repeti debeat. Illud ſolùm adijciã ex Luciano, τὰ ἀπόγεια λύσασθαι dici, quod Latini oram ſoluere: uerba Luciani ſunt in Dialogo, qui ἑρμότιμος inſcribitur, οὐδὲ γὰρ ἀναστρέψαι ἔτι καὶ ἀνασωθῆναι ὀπίσω ῥᾴδιον, ἢν ἅπαξ ἐμβῇ τῇ πλευσούσῃ τις αὐτὸς τὰ ἀπόγεια λυσάμενος. ideſt, ubi ſemel oram ſoluerit. Quum aũt anchoræ iactæ erant procul à portu, naues dicebantur in ſalo eſſe: Græci dicunt ἀποσαλεύειν: ut eſt apud Diodorum in XX. διόπερ ἠναγκάζοντο τὰς ἀγκύρας ἀφιέντες, ὡς ἂν ἐν δυσὶ σταδίοις ἀπὸ τῆς γῆς ἀποσαλεύειν, ἅμα πολλοῖς περιεχόμενοι δεινοῖς. τοῦ μὲν γὰρ κλύδωνος ῥηγνυμένου τραχύτερον ἐκινδύνευον αὔτανδρα τὰ σκάφη συγκλυσθῆναι. Thucydides, καὶ ἀποσαλεύσας ἡμέραν καὶ νύκτα ὑπὲρ τοῦ στρατοπέδου, ὕστερον ἀφικνεῖται ἐς Ἔφεσον. Quod ἀποσαλεύειν dixit Diodorus, A. Hirtius in quinto, in ſalo & in anchoris commorari protulit, in hæc uerba: Atque in ſalo & in anchoris ea nocte cõmoratus, prima luce Adrumetum accedit. Idem in VI, Item complures nando ad naues quæ in ſalo fuerunt, ſe recipiunt. Cæſar in III Bellorum ciu. ſalum pro iactatione accipere uidetur: Tirones enim multitudine nauiũ perterriti, & ſalo nauſeaque confecti. Et paulo pòſt: At ueteranæ legionis milites, itẽ conflictati & tẽpeſtatis & ſentinæ uitiis, non ex priſtina uirtute remittendũ aliquid putauerunt. Quod ſuprà in ſalo dixit, poſterioribus uerbis enarrat, dum ait, Et tempeſtatis & ſentinæ uitiis: ut mediocriter eruditus facilè colliget. Polybius in primo, σάλους pro eo quod uulgò *ſpiagia* Itali dicũt, poſuiſſe uidetur, ideſt locum minimè portuoſum: ſed in quo naues in ſalo eſſe & commorari queant, καθώρμισαν πρός τι πολισμάτιον τῶν ὑπ' αὐτοὺς ταττομένων, ἀλίμενον μὲν, σάλους δὲ ἔχον καὶ προβολὰς περικλειούσας ἐκ τῆς γῆς εὐφυεῖς, οὗ ποιησάμενοι τὴν ἀπόβασιν, &c. Applicuerũt ad oppidulum

quoddam, quod ſub ditione eorum erat importuoſum quidem: ſed quod haberet promontoria, quæ aliqua ex parte prominentia eas ſtationes continerent & complecterentur: quò deſceſſione facta, &c. Vide qualiter uerterit Sipontinus, & fortaſſe noſtra non contemnes. Erat & nauis παράσημον, cuius meminit Plutarchus in Sympoſio: quod quid ſit, collegimus ipſi ex Luciano in Dialogo quod πλοῖον ἢ εὐχαί inſcribitur, & ſuprà citauimus, dum ait, ὡς δὲ ἡ πρύμνη μὲν ἐπανέστηκεν ἠρέμα καμπύλη χρυσοῦν χηνίσκον ἐπικειμένη. καταντικρὺ δὲ ἀνάλογον ἡ πρῶρα ὑπερβέβηκεν ἐς τὸ πρόσω ἀπομηκυνομένη, τὴν ἐπώνυμον τῆς νεὼς θεὸν ἔχουσα τὴν ἶσιν ἑκατέρωθεν. ideſt, ut uerò ipſa puppis ſenſim aſſurgit inflexa aureo anſerculo ornata: è regione autem proportiōe prora prominet in longū producta, habēsq; utrinq; ſignum Iſidis deæ, quæ cognomētum naui indidit. Quo loco, exiſtimo Iſim deā eſſe παράσημον nauis, ideſt inſigne illud proræ impoſitū, à quo nauis ipſa cognomentū ſortita eſt. Quod & ipſum cōiicere eſt ex Plutarcho in Sympoſio, his uerbis, οὐ μὲν ἀλλ' ἑαυτοῦ ὁ γοργίας ἔφη πυθόμενος τοῦ τε ναυκλήρου τοὔνομα, καὶ τοῦ κυβερνήτου, καὶ τῆς νεὼς τὸ παράσημον ἐμπέμψαι πλοῖα, καὶ στρατιώτας τὰς καταίρσεις παραφυλάξοντας. Inde fortaſſe aliquæ naues dicebātur κριοί, ideſt arietes, καὶ τράγοι, ideſt hirci: quòd id genus animaliū haberent tanq; παράσημον. nec abſimile uero eſt, centaurum piſtrimq;, & cuncta id genus, ea ratione dicta prolataq; à Virgilio in quinto, in uerſiculis ſuprà relatis. Quod nos anſerculum uertimus, intellige formam anſerculi efficiā ad puppis ornamentum, ut uidimus in antiquis nauibus depictis: quas adſcribēdas curauimus in lectorum gratiam. Lucianus in Veris narrationib. ὅτε γὰρ ὁ ἐν τῇ πρύμνῃ χηνίσκος ἄφνω ἐπτερύξατο καὶ ἀνεβόησε. ideſt, anſerculus em̄ qui ad puppim erat, repente alas premere cœpit, & clangorem fundere.

χηνίσκος, siue anserculus, hac in naue ex antiquo marmore desũpta, fiebat ferè hoc pacto,

De manibus ferreis coruisq; & harpagine nihil in præſentia dicere neceſſe. ea enim potius quis numera- rit in machinationibus ad præliandum, quàm in nauis inſtrumento. Quòd ſiquis de iis etiã audire cupiat, eum reiiciam ad Appianum Alexandrinum: qui in quinto Bellorum ciuilium ſic ait, καὶ κόρακας ἢ χεῖρας σιδηρᾶς δυ- σκολώτερον ἐπερρίπτουν. Quo uero tempore à Romanis κό- ραξ inuentus fuerit, uidebis apud Polybium in primo. ἅρπαγα etiam ab Agrippa excogitatum refert Appia- nus in eodem libro. Cæſar etiam in primo De bello ciui li, manus ferreæ meminit, dum ait, Atque iniecta manu ferrea, & retenta utraque naue, diuerſi pugnabant, atq; in hoſtium naues tranſcendebant. Hactenus Cæſar. qui etiam in primo Bellorum ciuilium harpagonum memi- nit, dum ait, Ii manus ferreas atque harpagones paraue- rant. Vt ipſe Agrippa id machinationis genus excogi- taſſe non uideatur: quod ſi Plinio credimus, Anachar- ſis harpagones inuenit.

Nauis captiua,

Naues ipsæ ab hostibus captæ, captiuæ dicebātur: ut
legimus in secundo Bellorum ciuilium apud Cęsarem:
Nam ad eas quæ factæ fuerant Arelate per Cæsarē, ca-
ptiuę Massiliensium accesserant sex. A. Hirtius in IIII,
Vt uel classe dimicare posset, adiunctis captiuis naui-
bus sociorū. Liuius in tertio tertiæ Decadis: Dum hæc
Romani parāt aguntq́, ad Philippū captiua nauis, una
ex iis quæ Romā missæ erant, excussa, fugit. Græci αἰχ-
μαλώτους dicunt, ut uidimus apud Xenophontē in secun
do ἑλληνικῶν. ἀπάγων τά τε τῶν αἰχμαλώτων νεῶν ἀκρωτήρια,
καὶ τὰς ἐκ τοῦ πειραιῶς τριήρεις πλὴν δώδεκα. Quo loco, ἀκρω-
τήρια posuit, ea quæ ἀκροστόλια suprà diximus. Et quū na
ues captiuæ dicantur, meritò postliminium habent. Tul
lius in Topicis: Postliminio redeunt hæc: homo, nauis,
mulus clitellarius, equus, equa quę fræna recipere solet.
Vt non ab re à Iurecōsulto, de postliminio nauium hic
tractetur. Classem, Veneti *armatam* uocāt: Græci, τὸ ναυτι-
κόν. Appianus in quinto De bellis ciuilibus, ἐπενόει δὲ ὑπὸ
θάλασσαν ἐλθὼν ἐμπρῆσαι τὸ τιτίου ναυτικόν. idest, classem Ti
tii. Thucydides in secundo, τούτων ναυτικὸν παρείχοντο κο-
ρίνθιοι. alibi uocat, νηίτην στρατόν: quasi dicas, naualem ex-
ercitum. In II, ἢν μὴ οἱ πολέμιοι νηΐτῃ στρατῷ ἐπιπλέωσι τῇ πό
λει. Et in IIII, ὥστε οὐκ εἰκὸς νηΐτῃ γε αὐτῶν τῷ ἐν νησαίᾳ στρα-
τῷ ἴσον πλῆθος ἐφ' ὑμᾶς ἀποστεῖλαι. Alibi, στόλος ab eodē dici-
tur in VI, ὀλίγοι γὰρ δὴ στόλοι μεγάλοι ἢ ἑλλήνων ἢ βαρβάρων πο-
λὺ ἀπὸ τῆς ἑαυτῶν ἀπάραντες κατώρθωσαν. Appianus, ἔνθα αὐτῷ
νεῶν στόλος ἦν, καὶ παρῆλθεν ἐς τὰ νεώρια λαθών, ὥς τις ἰδιώτης
φορείῳ κομιζόμενος. idest, ubi classis illius erat, & in naua-
lia penetrauit, lectica delatus tanquā priuatus quispiam.
Idem De bellis ciuilibus, ἠῶς δὲ ἀρχομένης οἱ μὲν τὸν κόλπον
ἐν κύκλῳ παρὰ τὴν γῆν αὐτὴν μηνοειδεῖ στόλῳ περιέπλεον. idest, clas-
se lunari forma disposita. Idem Thucydides in septimo,

στρατιὰν ναυτικὴν uocat, στρατιὰν δ' ἄλλην ἐψηφίσαντο πέμ-
πειν καὶ ναυτικὴν καὶ πεζικήν. ἐπίνειον autem ἐστὶ πόλισμα παρα-
θαλάσσιον, ἐν ᾧ τὰ νεώρια τῶν πόλεων erant: ut Pireus Athe-
niensium, Nisæa Megarensium, Cyllene Eleorum: ut est
apud Thucydidem in primo, καὶ Κυλλήνην τὸ Ἠλείων ἐπίνειον
ἐνέπρησαν. Nec ausim affirmare id Latinum nomen habe-
re. Naualia enim sunt ea, quæ à Græcis νεώρια dicuntur.
Tullius Offic. Muri, naualia, portus, aquarum ductus.
Thucydides in III, νεώριά τε παρεσκευάζοντο καὶ ἦρξαν τῶν
θερμοπυλῶν κατ' αὐτὸ τὸ στενόν, ὅπως εὐφύλακτα αὐτοῖς εἴη. Ve-
neti habent suum nauale, quod *arsenale* uocant, totius or-
bis pulcherrimum, in quo νεωσοίκοι sunt circiter sexagin-
ta, id est nauiũ tecta: in quibus triremes reliquæque naues
longæ ædificantur à fabris naualibus, quibus ibi perpe-
tuò stipēdia de publico procedunt. Sunt autem νεωσοίκοι
capaces singuli triremis unius, uniusque biremis, & fabro-
rum naualiũ, qui eas commodè, uel ἐκ δρυόχων ædificēt,
uel cōquassatas reficiant: in quo est & priuatum tectum
thalamegi totius senatus Venetorum capacis: opus sanè
quod cum antiquis regũ Ægypti nauibus thalamegisque
possit contendere: *bucentaurum* appellant. de quibus thala-
megis potui multa adiicere, sed non est uisum operæpre-
cium: festinamus enim ad ea quæ διδασκαλικὰ uidētur.
Νεωσοίκου meminit Thucydides in VII, ὅτι ναῦς ἐν τοῖς νεω-
σοίκοις ἄλλας ὁμοίας ταῖσδε ὑπελίπετε. Lucianus Ἀνάχαρσις. πό-
λιν γὰρ ἡμεῖς οὐ τὰ οἰκοδομήματα ἡγούμεθα εἶναι, οἷον τείχη καὶ ἱερὰ καὶ
νεωσοίκους. Strabo libro XIIII, τριηρικὸν uocat, nauale ad
triremes recipiendas, ὧν τὸ ἕτερον κλειστὸν τριηρικὸν καὶ ναύ-
σταθμον ναυσὶ εἴκοσι. Quibus uerbis intelligas, ναύσταθμον esse
maiorũ nauium capacem, τριηρικὸν aũt longarum. Naues
à patria cognomentũ sortiunt, ut Μεγαρίδες, Ἀμπρακιώτιδες,
Ἑρμιονίδες, Χῖαι, Λευκάδιαι, Λακωνικαί, Ἰταλιώτιδες, Σικελικαί,
συρα-

συρακούσιαι, φοίνισσαι, μιλησία, αἰγινίτης, θύρεια. Quorum om-
nium exempla extant apud Thucydidem in diuersis lo
cis. Sic & σάμαινα dicta, quòd primùm in Samo insula
iussu Polycratis regis ædificata sit: quæ, cuius formę fue
rit, discas ex Plutarcho in uita Periclis, ἡ δὲ σάμαινα ναῦς
ἐστιν ὑόπρωρος μὲν τὸ σίμωμα, κοιλοτέρα δὲ καὶ γαστροειδὴς, ὥς
τε καὶ ποντοπορεῖν καὶ ταχυναυτεῖν. οὕτω δὲ ὠνομάσθη διὰ τὸ
πρῶτον ἐν σάμῳ φανῆναι πολυκράτους τυράννου κατασκευάσαν-
τος. Athenæus libro duodecimo, paucis eadem retulis-
se uidetur: ait enim, πρῶτος δὲ ὁ πολυκράτης, καὶ ναῦς πήξας
ἀπὸ τῆς πατρίδος σαμίας ἐκάλεσε. Quo loco non σαμίας, sed
ex Plutarcho potius σαμαίνας legendum existimo. Tu le
ctor iudicabis, uigiliasque nostras boni consules, aut ipse
meliora proferes. Et phaseli, fortasse à Phaselide loco.
A ministerio & officio quod præstant, dicuntur φρουφυ-
λακίδες, στρατιωτίδες, λεπτὰ πλοῖα, ὑπηρετικά, φρουρίδες, φρουροῦ-
σαι, ἀργυρολόγοι, πρόπλοι. Aliæ à cursu ipso uel statione με-
τέωροι, πλώιμοι, ἐφορμοῦσαι, ἐξαίρετοι, οὐδὲν στέγουσαι, ταχεῖαι, κοῦ-
φαι, πελάγιαι, αἱ ἄριστα πλέουσαι, ἀντίπρωροι, δελφινοφόροι ὁλκά-
δες. ναῦν etiam μυριοφόρον dicit Thucydides in VII. Στρά-
βων ιζ, βάθος δὲ ὅσον ἀρκεῖ μυριοφόρῳ νηΐ. Dicitur & nauis
δελφινοφόρος, & apud Thucydidem δελφινοφόροι ὁλκάδες.
Dicimus etiam αὐτάνδρους ναῦς, καὶ αὐτοφόρτους ὁλκάδας. id
est, quæ cum ipsis hominibus, & cũ onere suo captæ uel
depressæ sunt. Diodorus libro decimonono, τῶν δὲ νεῶν
πλείους αὐτάνδρους εἷλε. Cæsar in primo De bello ciuili, nos
docuit quomodo id Latinè dicebatur, in hæc uerba: Itaque
dum locus cominus pugnandi daretur, æquo animo singu
las binis nauibus obiiciebãt: atque iniecta manu ferrea, &
retẽta utraque naue diuersi pugnabãt, atque in hostiũ naues
transcendebant: & magno numero Albicorum & pasto
rum interfecto, partem nauiũ deprimunt: nõnullas cum
hominibus

hominibus capiunt: reliquas in portũ cõpellunt. Idem in tertio aliter ꝓtulit dũ ait, Ex his quadriremẽ cũ remigib. defensoribusq́ suis ceperũt. id est, αὔτανδρον, uel σὺν τοῖς πληρώμασι. Diodorus in XVIII. dixit Graece eadẽ ferè ratione qua Caesar, Ἐνίκα ὁ Κλεῖτος, καὶ κατέδυσε μὲν τῶν ἐναντίων ναῦς ἑπτακαίδεκα, εἷλε δὲ σὺν αὐτοῖς ἀνδράσιν οὐκ ἐλάττω τῶν τετταράκοντα. i. Vicit Clitus, & hostiũ naues X. & VII depressit: circiter aũt XL. cũ ipsis hominib. cepit. Idẽ Diodorus nõ lõge post uerba supra scripta αὐτάνδρων usurpat, οἱ μὲν ἐμπεσόντες ἄφνω τοῖς πολεμίοις τεθορυβημένοις εὐθὺς κατὰ τὴν πρώτην ἐπίπλουν ἔτρεψαν, καὶ τὰς μὲν τοῖς ἐμβόλοις τύπτοντες ἀνέρρηττον, ὧν δὲ τοὺς ταρσοὺς περιέσυρον, ὧν δὲ αὐτάνδρων παραδιδομένων ἀκινδύνως ἐκυρίευον, τέλος δὲ πλὴν μιᾶς τῆς ναυαρχίδος τῶν λοιπῶν πασῶν αὐτάνδρων ἐκυρίευσαν. Et paulo post, καὶ καταναυμαχήσας αὐτάνδρων τῶν σκαφῶν ἐκυρίευσε. Idẽ in XX. τῶν δὲ μακρῶν αὔτανδροι μὲν ἐλήφθησαν μ. διεφθάρησαν δὲ περὶ π. ἃς πλήρεις οὔσας θαλάττης κατήγαγον οἱ κρατήσαντες εἰς τὴν πρὸς τῇ πόλει στρατοπεδείαν. αὔτανδροι. i. naues cũ hominib. ut dixit Cęsar. ἁμάξας αὐτάνδρους dixit Lucianus in Τόξαρι, καὶ τὰς ἁμάξας κατελάμβανον αὐτάνδρους τὰς πλείστας ἁλισκομένας, id est, carucas cũ hominib. captas. Xenophõ in primo παιδείας dissolute dixit, πολλοὺς γὰρ αὐτοῖς ἵπποις καταχρημνισθῆναι. Et in III. ἐστεφανωμένους καὶ σπονδὰς ποιησαμένους ἥκειν εἰς τὰς τάξεις αὐτοῖς στεφάνοις. id est, cũ corollis, ut σὺν subaudit. Id est cũ ipsis corollis. Plutarchus αὐτοφόρτους ὁλκάδας dixit, id est, onerarias cũ mercibus impositis & cũ earũ onere. Eius uerba sunt in Aemilij uita, εἴκοσι μὲν αὐτοφόρτους ὁλκάδας ἐχειρώσατο. idẽ περὶ εὐθυμίας, de Zenone his uerbis. Ζήνωνι τῷ Κιτιεῖ μία ναῦς περιῆν φορτηγός, πυθόμενος δὲ ταύτην αὐτόφορτον ἀπολωλέναι συγκλυσθεῖσαν, εὖγε εἶπεν ὦ τύχη ποιεῖς, εἰς τὸν τρίβωνα καὶ τὴν στοὰν συνελαύνουσα ἡμᾶς. Zenoni Citieo unica nauis oneraria reliqua erat, quã cũ audisset interisse demersam cũ ipso onere & mercib. Re

 cte, dixit

cte, dixit, atq; ordine ὦ fortuna facis: quæ nos ad palliũ & porticũ Stoicorũ cõtrudis. Quòd aũt Cęs. uerbo Depressit usus est, Gręci κατέδυνα dixerũt, ut uidimus. Inde à M. Tullio depressa clasis dicta in II. de diuinatione, Si enim fatũ fuit classes P. R. bello punico primo, alterã naufragio alterã à pœnis depressam interire. Idẽ pro Archia poeta, Nostra semper feretur, & prædicabitur L. Lucullo dimicãte cũ interfectis ducib. depressa hostiũ clasis, & incredibilis apud Tenedũ pugna illa naualis. Nostra sunt trophæa, nostra monimẽta, nostri triũphi. Descẽdere ad naues dixit Tullius: cũ tamen cõscendere nauẽ dicamus eo dẽ autore. Tullius in IIII. Acad. quęst. ad calcẽ, Nos ad nauiculas nostras descendimus. Nõ q̃ dicendũ sit descendere in nauẽ, sed ad litus & locũ in quo stabãt nauiculæ, ut conscenderẽt. quin cõscendere nauẽ dicimus. Quid enim cõscendens nauẽ sapiens nũ cõprehensum animo habet, atq; perceptũ se ex sentẽtia nauigaturũ? Qui potest? Sed si iã ex hoc loco proficiscat̃ Puteolos stadia triginta, probo nauigio, bono gubernatore, ac tranquillitate: probabile uideatur se illuc uẽturũ esse saluũ. Idẽ in I. de diuinatione, Vnũ de Simonide, qui cũ ignotũ quendã proiectũ mortuũ uidisset, eumq; humauisset, haberetq; in animo nauẽ cõscẽdere: moneri uisus est, ne id faceret, ab eo quẽ sepultura affecerat. Quin & cõscendere simpliciter dicimus: Tu uelim q́ primũ conscendas, ad meq; uenias: apud Tulliũ ad Q. fratrẽ. Conscendere Gręci ἐπιβῆναι dicunt. Plutarchus περὶ τ ἐκλελοιπότων χρησηρίων, οὗτος ἔφη ποτὲ πλέων εἰς ἰταλίαν ἐπιβῆναι νεὼς ἐμπορικὰ χρήματα καὶ συχνοὺς ἐπιβάτας ἀγούσης. Sed hæc grãmaticorũ sunt: neq; satis digna in quib. diutius immoremur. Illa profecto obscuriora, quę fortasse uigilãs lector à nobis desyderabit: q sint θρανῖται: qui ζυγῖται: qui θαλάμακες apud Arist. in Ranis, dũ ait, καὶ κατεπάρδειν ἐς τὸ στόμα τοῦ θαλάμακι. Qui ab Appiano

no θαλαμίαι appellantur, ab alijs θαλαμῖται. Quòd si Graecorum Commentarios sequi uoluerimus: id tamen non erit expeditum. ita enim declarant, ut multo obscuriora ea ipsa reddere uideantur. Et, quod magis mirabere, pugnantia nobis in ijs explicandis proponunt. Enarrator enim Aristoph. in loco supra citato, ait fuisse tres ordines remigum: ut qui in inferiore parte nauis essent, θαλαμῖται dicerentur: qui in medio, ζυγῖται: qui in superiore parte, θρανῖται appellarentur. Qui θρανῖται, quoniã remos longiores trahebant, grauioreq; labore uexabantur, eo à τριηράρχαις preter stipendium publicum donatiuum consequebantur. Quod ex VI. Thucydidis probari potest, dum ait, τῶν τριηράρχων διαφορὰς πρὸς τοῖς ἐκ δημοσίου μισθοῦ διδόντων τοῖς θρανίταις τῶν ναυτῶν. Stipendium autem publicum erat drachma in dies singulos: quae aestimatur quatuor solidis nostris turonensibus. Voluntarijs enim remigibus, ut hodieq; Veneti, non compeditis utebantur. Lucianus tamen περὶ τοῦ ἠλέκτρου, remigis mercedem ad duos obolos, id est, drachmae tertiam statuisse uidetur, ait, οἴει ἡμᾶς δυοῖν ὀβολοῖν ἕνεκα ὀρέττειν ἂν ἢ ἕλκειν τὰ πλοῖα πρὸς ἐναντίον τὸ ὕδωρ. Xenophon in primo ἑλληνικῶν τριώβολον posuit his uerbis, εἶπεν ὅτι εἰ πρὸς τὸν μισθὸν ἑκάστῳ ναύτῃ ὀβολὸν προσθείης, ἐκ δὲ τούτου τέτταρες ὀβολοὶ ἦν ὁ μισθὸς, πρότερον δὲ τριώβολον. Sed locus Luciani intelligendus de ijs qui Pado flumine lintres, & alias fluuiatiles nauiculas, atq; etiam piscatorias ducebant quaestus causa, non de remigibus triremium aut etiam maiorum. Sed ut ad propositum reuertamur: si rationem habere uoluerimus eius formae nauis, quam supra ubi triremis mentio facta est, depingendam curauimus, eamq; sequi, dicemus in illa inferiorem ordinem, & qui aquae uicinior, esse thalamitarum, medium zygitarum, superiorem thranitarũ. Sed si hoc uerũ esset, deessent nobis nomina in quadriremibus

 & maio

& maiorib. nauib. Qui enim erũt zygitæ in XL. ordinũ naue Ptolemæi regis? Qui thalamitæ? Præterea qui fieri poteſt, ut uel decẽ tabulatorũ, ne dicã XL. nauis in mari nauiget, & tabulata ipſa ſupra aquã extẽt, & nõ pluribus partib. aqua demergant? Pauſanias in Atticis miraculi lo co refert nauigiũ Deli fuiſſe, qđ à cataſtromate ad aquã nouẽ remiges haberet: nullũq; ad ſuã ætatẽ illud magnitu dine ſuperaſſe. uerũ pręſtiterit ipſius Pauſaniæ uerba ad ſcribere: quę, ut ingenue fatear, nõ ſatis nobis intelligun tur: ſed ſic habẽt, niſi ſi corruptus ſit codex, τὸ δὲ ἐν δήλῳ πλοῖον οὐδένα πω νικήσαντα οἶδα καθῆκον εἰς ἐννέα ἐρέτας ἀπὸ τῶν καταστρωμάτων. Vndeciremẽ tamen Demetrij lege rat, opinor, Pauſanias. Quare ordines remorũ nõ poſſunt ſic intelligi, ut diximus ex enarratore Ariſtoph. cũ ea ra tiõe multa nauigia ordine remorũ illud qđ in Delo erat, multis partib. ſuperarint. Fuère ẽm (ut ſupra docuimus, nec Pauſanias ignorare potuit) X. XI. XII. XV. XL. remorũ ordines. Excogitãda ergo nobis alia ratio, quã ab ipſo enarratore Ariſtoph. hauriemus: nec tamẽ fuiſſe eũ dẽ exiſtimandũ eſt, cũ ſecũ ex diametro pugnet. Subdit ẽm quod magis ſit nobis ueriſimile, θρανίτης οὖν ὁ πρὸς τὴν πρύμναν, ζυγίτης ὁ μέσος, θαλαμίτης ὁ πρὸς πρῷραν. Thrani tes igitᷣ eſt is qui ad puppim remigat, zygites qui in media naui, thalamites qui ad prorã. Vt nauis ipſa per longitudi nem in tres partes diuidẽda ſit: & qui remiges ſunt in pri ma parte ad prorã, uocentur thalamitæ: qui in medio ſu pra arborem, zygitæ: qui in tertia ad puppim, thranitæ di cãtur. itaq; fiet ut etiã in πεντηκοντήρει & infra uel ſupra eã magnitudinẽ nauis triplex remigũ ordo per longitudi nẽ inueniatᷣ. Et ſic intelligemus q̃d ſcriptũ eſt ab Appia no in lib. poſtremo bellorũ ciuil. καὶ τῶν ἐρετῶν οἱ μὲν θαλα μῖται πάντες ἀπελήφθησαν, οἱ δὲ ἕτεροι τὸ κατάστρωμα ἀναρρή ξαντες ἐξενήχοντο. Ex remigibus thalamitę ad unũ omnes

exceptio

excepti sunt, alij uerò direptis fororum tabulis adiuti, ad suos enatarunt: quo loco θαλάμιοι fortasse legendum. Iulius enim Pollux eo uocabulo utitur, his uerbis: καλοῖντο δ' ἂν καὶ θάλαμος οὗ οἱ θαλάμιοι ἐρέττουσι, τὰ δὲ μέσα τῆς νεὼς ζυγά, οὗ οἱ ζύγιοι κάθηνται. τὸ δὲ περὶ κατάστρωμα θρᾶνος, οὗ οἱ θρανῖται, ut ea ratione quã suprà diximus nauis per lõgitudinẽ in tres partes diuidatur. Mouet iterum quæstionẽ quod ex Polybio suprà retulimus: διὰ τὸ πλεῖστον βιαίαν ἔχειν μέσον τὸ κύτος ὑπὸ τὸν θρανίτην σκαλμόν. ut thranites in medio collocatus uideatur: & ita ipsi in uertendo intellexisse uidemur, & fortasse ὑπὸ τὸν, &c. uertendũ fuit infra thraniticũ scalmum, non autẽ sic, ut uertimus: alioqui pugnant ista cum ijs quæ ex Iulio Polluce diximus. Zygitæ enim in media naue sunt nõ thranitæ. Sic sub ea, id est post ea Latini dixere. Nec tamẽ uerebor ingenuè fateri mihi adhuc nõ liquere, an hæc nostra cõiectura uera sit, ut mihi in magnis opinionũ naufragijs uersari uidear, è quibus per me ipse emergere nequeo: illum solũ animi candorẽ præstare possum & debeo, ut lectori ignorationẽ meam fateri nõ erubescam, ne aliqua nostri persuasione adductus in eundem errorẽ trahatur. Quare illud ἐπιχάρμειον lector teneat: Neruos atq; artus sapientiæ esse, non temerè credere. Adhibẽdi sunt authores utriusq; linguæ, ijq; qui receptæ autoritatis cunctis sunt, in consilium: uidendum etiam atq; etiam, num librarij aliquid de suo addiderint, cauendum ne mendum pro uera lectione nobis imponat: ut apud Plutarchum existimo, in libello qui inscribitur, πῶς ἄν τις αἴσθοιτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος ἐπ' ἀρετῇ. καθάπερ φασὶ σέξτιόν τε τὸν ῥωμαῖον ἀφεικότα τὰς ἐν τῇ πόλει τιμὰς καὶ ἀρχὰς διὰ φιλοσοφίαν, ἐν δὲ τῷ φιλοσοφεῖν αὖ πάλιν δυσπαθοῦντα καὶ χρώμενον τῷ λόγῳ χαλεπῶς τὸ πρῶτον, ὀλίγου δεῆσαι καταβαλεῖν ἑαυτὸν ἔκ τινος διήρους. id est, quemadmodum aiunt

Sexti-

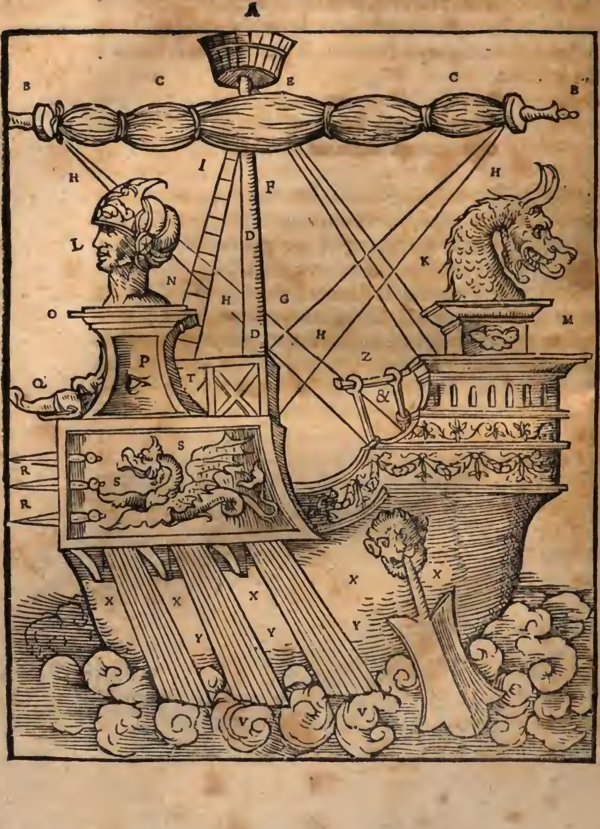
Sextium Romanum spretis quibus in urbe fungebatur honoribus & magistratibus propter philosophiæ cupiditatem, inter philosophandum rursus ægreferentem, propterea quòd initio ad percipiendum philosophorum sermonem tardior esset, parum abfuisse quin se è biremi quadam deijceret. Græca habent ἐκ ζυγοῦ δίηρους, cum tamen suprà dixerimus nos non legisse illud uocabulum apud probatum authorem, cum studiose omnes qui extant euoluerimus. Quare aliquando existimaui apud Plutarchum eo loco legendum ἐκ ζυγοῦ θύρους, uel δίηρυς intelligendum pro domo quæ esset duorum tabulatorum, quæ à Græcis aliquando δίστεγος dicitur. Sed cum uideatur à Polluce δίηρης dicta, fit ut subsistam, lectorisq; iudicio relinquam. Qui (scio) nobis dabit ueniam, quòd ea omnia nauium genera, quæ à Gellio recensentur (qui nuda earum nomenclatura contentus fuit) explicare non potuerimus. Locus enim ille apud Gellium est corruptissimus, nec ipsi diuinare debuimus. Ecce tibi cum de caudicarum nauium uocabulo, cuius mentio in Gellio est, hæsitarem: casu incidi in locum Senecæ in libello de breuitate uitæ, qui eam mihi molestiam abstersit, his uerbis, Quis Romanis primus persuasit nauem conscendere? Claudius is fuit Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos uocabatur. Vnde tabulæ codices dicuntur, & naues nunc quoque quæ ex antiqua consuetudine subuehunt, caudicæ uocantur. Hactenus Seneca. In uulgatis codicibus locus Senecæ corruptus est: & candes utrobique pro caudex legitur, & candicæ non caudicæ. Sed tu ad modum suprà scriptum Senecæ locum emendabis. loquitur enim de Appio Claudio Caudice cognomento: qui cum Q. Fuluio Flacco con-

sul

ſul fuit. Quod ſi alia tempus & lectio frequens nobis aperuerit, lectori non inuidebimus. In præſentia quæ potuimus, ipſi benigne proferimus. Tu lector boni conſule, ac nos ama.

Hæc Lazarus Bayſius in ſtudioſorum gratiam colligebat.

SED ſortaſſe ſtudioſis non iniucundum fuerit, ſi in calce huius operis, hic nobis aliquot nauibus propoſitis, partium earum nomenclaturam Latinis uocabulis indicauerimus. Quæ ſiquis Græce ſcire uelit, conſulat ea quæ ſuprà ſcripſimus. Nihil enim eorum quæ ad utriuſque linguæ cognitionem attinent, quantum in nobis fuit, omiſimus.

A
B
C
E
C
B
H
I
F
H
L
D
K
N
H
G
O
D
H
M
P
Z
T
Q
&
S
R
S
R
X
X
X
X
X
Y
Y
Y
V
V

A Corbis, unde Corbita.
B Cornua, antennarum extremæ partes
C Antennæ.
D Malus, ἱστός.
E Carchesium, summa pars mali.
F Trachelus, media pars mali.
G Pterna inferior pars mali.
H Opiferi funes.
I Calos
K Rudentes. Quanquam etiam à Plinio ac cipiatur rudens pro eo fune, quo nauis ad terram religari solet: oram Latini, Græci prymnesia uocant.
L Parasemon.
M Puppis.
N Turres.
O Prora.
P Oculus.
Q Rostrum.
R Rostrum tridens.
S Epotides.
T Catastromata.
V Remi.
X Carina, alueus.
Y Columba, Dryochos.
Z Clauus.
& Gubernacula.

A χηνίσκος, Anserculus. B Anchoralia.
C Anchora. D Fori, hedolia.
E πηδάλιον, Gubernaculum, Temo.

A Gubernator, κυβερνήτης

B Remiges, Nautæ, ἐρέται.

C πρωρεὺς καὶ πρωράτης, Latinis proreta, qui proram regit. Iureconſ. in lege, Cotem. §. Dominus. ff. De publicanis.

D Acroteria.

E Thronus.

A θρᾶνος, inde θρανῖται. B Ζυγὸς, inde ζυγῖται.
C θάλαμος, inde θαλαμῖται, καὶ θαλάμιοι, καὶ θαλάμακες ab Ariſtophane. D Vexillum.

LAZARI BAIFII DE RE VESTIARIA

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI

D. IOANNI A LOTHARINGIA S. R. E. Cardinali meritiſſimo, Lazarus Bayſius S. D.

QVum diu multumq́ me ſollicitum habe ret huiuſce mei libelli æditio, non tam quòd maleuolorum inuidiam pertime- ſcerem, (quis enim ſanæ mentis huic la- bori meo inuideat?) quàm quòd Rei ueſtiariæ, quam tracto, familiarem peſtem, blattas ſcilicet & tineas, in hoc meum opuſculum primo quoq́ tempore impe- tum facturas ſuſpicarer: tu unus ex omnibus mihi oc currebas, qui ingenij mei mediocritatem, non modò authoritate tua tueri & poſſes & uelles: uerumetiam tuæ amplitudinis odore, multo magis quàm mala illa au rea, quæ & medica & citria dicuntur, hanc ſyntheſim meam ab omni tinearum impetitione uendicares. Quis eſt enim omnium, aut quotus quiſq́ eſt eorum quidem certè, qui cum Muſis, ideſt cum humanitate & doctrina aliquod habent commercium, qui quum hunc libellum tibi nũcupatum, tibiq́ non ingratum, huius deniq́ ipſius te patrocinium ſuſcepiſſe reſciue- rit, eum ipſum nominis tui titulo pellectus, non ſta- tim emendum curet, emptum perlegat, perlectum prope dicam, exoſculetur, neq́ de manibus unquam

 deponat

deponat: & ut in eo plura uideat quæ reprehendenda, quàm quæ laudibus efferenda sint, tuæ certé dignitatis celsitudine permotus, à conuitiis linguã absti neat? Quem uerò ad te tuaq; non dicam metuenda (amari enim uis, non metui) sed obseruanda potius, magnifica ista tui oris probitas non rapiat: generosa formæ dignitas non alliciat: suauissima humanitatis mollitudo nõ inuitet: singularis deniq; raraq; in amplissima fortuna Romani sermonis facundia non persuadeat? Quibus tu dotibus instructus & ornatus, non Romanos, Germanos ac Gallos tantummodo, uelut alter Gallicus Hercules, aures oculosq; aureis catenulis, idest ueneranda quadam suada uinctos, quocunque uis trahis: sed ipsum quoq; Franciscum regem acerrimum ingeniorum æstimatorem, morum suauitate, quos in te nouit esse præcipuos, ita deuinctum tenes, ut te unum ex omni purpuratorum ordine potissimum delegerit, quem tum in administranda regni mole, consiliorum participem, uel potius principem haberet: tum uerò quotidianis epulis communi mensa conuiuam exciperet. Et hercule bene. Quid enim est elegantia tua dignius, cuius tum oratio, tum uita perdifficilẽ illam grauitatis cum humanitate cõiunctam societatem mihi uidetur con secuta? Neque uerò ille unus te adamare contendit, quinetiam ad unum omnes Christiani nominis prin

cipes

cipes, & eorum nonnulli Gallici nominis hostes, te Gallum Gallicarumque partium, utrunque, & ob animi celsitatem, & ob uitæ integritatem ita probant, ut nemo unquam quisquam suum principem conterraneum magis. Nimirum hoc tibi tribuit admiranda quædam uirtutis uis, ac incredibilis ingenij dexteritas, ut te non solum ij, qui nunquam uiderint, admirentur: sed hostes etiã non uulgari amore prosequantur. Iam uerò literatorum studiosorumque ordo, cui ultrò te Mœcenatẽ exhibuisti, te ita suspicit, magnã ut in spem ueniam, hasce meas uigilias, quas tuæ amplitudini consecrauimus, futuras illi, te commendante, gratiosas: quas tamen ipsas haud satis scio Iureconsultis, quibus scripsimus, fore plausibiles, propterea quod minimè Accursij Accursianorumque morem sectati simus. Quin & necessario pleraque ex Græcorũ fontibus adiecimus: uolui enim authoribus laudãdis ineptiarum crimen effugere: quæ uereor ut istis stomachum faciant, eoque nomine libellum hunc reijciant, qui ab hac transmarina atque aduentitia doctrina abhorrere solent. Porrò autem utriusque linguę elegantiarum sectatores, qui ista mea legere non grauabuntur, oratos uelim, primum ut mihi asseuerãti credant, me meliores ætatis annos in ediscendis Accursianorum ineptiis, potius quàm Vlpiani aut Pauli responsis, de non satis eruditorum amicorum consilio,

consumpsisse: quorum barbaries ingeniū mentemq́ meam infuscauit, quibus dediscendis non minus mihi fuit negocij, quàm in ediscēdo ad uerbum aut Platone, aut Demosthene, aut simul utroq; : deinde me sero & cursim Græcas literas arripuisse, ac succisiuis (quod aiunt) operis: prętereà cogitent, quid homo, cuiusmodi ego & sum, & esse prædico, & præ me fero, præstare possit, in ea pręsertim re, quæ abhinc annos circiter mille doctissimo cuiq;, ut nihil magnificētius dicam, haud satis cognita fuit & perspecta. Tum ad extremum ita fiet, opinor, ut nihil mihi de impetranda ab his uenia sit laborandum, etiam si nonnullis in locis lapsus fuerim, uel pleraq; omiserim. Ego enim, ne fortè nesciant, hac lege hoc opus ædo, mihi posthac ut integrum sit, curta producere, peruersa mutare, errata denique ipsa corrigere. Cur enim mihi uix dum triginta annos nato, semel non liceat, quod propè quinquagenario Budæo licuit, magno natu Erasmus sibi toties permisit? Quorum uterq; suo studio, labore & industria sibi doctrinæ nomine æternum decus, patriæ Mecœnatibusq́ suis nunquam interituram gloriam comparauit.

Vale Præsul ornatissime.

¶ F. DE AVRO ET ARGENTO LEGATO, Pandectarum lib. XXXVIII.

VLPIANVS

VEstis, an uestimenta legantur, nihil refert. Vestimentorũ sunt omnia lanea, uel serica, uel bombycina, quæ induendi, præcingẽdi, amiciendi, insternendi, iniiciendi, accubandi'ue causa parata sunt, & quæ his accessionis uice cedũt, quæ sunt insitæ picturæ, clauiq; qui uestibus insuuntur. Vestimẽta omnia aut uirilia sunt, aut puerilia, aut muliebria, aut cõmunia, aut familiaria. Virilia sunt, quæ ipsius patrisfamiliâs causa parata sunt, ueluti togæ, & tunicę, palliola, uestimenta stragula, amphitapa & saga, & reliqua similia. Puerilia sunt, quæ ad nullũ aliũ usum pertinẽt nisi ad puerilẽ, ueluti togæ prætextæ, alicubi & chlamydes, pallia, quæ filiis nostris comparamus. Muliebria sunt, quæ matris familiâs causa parata sunt, quibus uir nõ facile uti potest sine uituperatione, ueluti stolæ, pallia, tunicæ, capitia, zonæ, mitræ, quæ magis capitis tegendi q̃ ornandi causa com parata sunt, plagulæ, penulæ. Communia sunt, quibus promiscue utitur mulier cũ uiro, ueluti si eiusmodi penula pallium'ue est, & reliqua eiusmodi, quæ sine reprehensione, uel uir, uel uxor utatur. Familiaria sunt, quæ ad familiam uestiendam parata sunt: sicut saga, tunicæ, penulæ, lintea uestimẽta, stragula, & cætera similia. Vestis ex pellibus constabit. Item uestes caprinę & agninæ, uestis erunt. Argumento sunt etiam nationes quædam, ueluti Sarmatarum, quę pellibus teguntur. Aristo etiã coactilia uesti cedere ait, & tegmenta subselliorum huic legato cedere uice margaritarum. Item fibulæ ornamẽtorum magis, quàm uestis sunt. Tapeta uesti cedunt, quæ aut sterni, aut iniici solent: sed stragulas & Babylonicas,

quæ

quæ equis insterni solent,non puto uestis esse.Fasciæ cri
nales pedulesq;,item pilea,uestis loco sunt,quia partem
corporis uestiunt:alia causa est œdorum,quia usum cal-
ciamentorum præstant.Ceruicalia quoq; nomine uestis
continentur. Si quis addiderit uestem suam,apparet de
ea eum sensisse,quã ipse in usus suos habuerit.Culcitræ
etiam uestis erunt.Item pelles caprinæ & agninæ uestis
erunt. Muliebri ueste legata & infantilem contineri &
puellarũ & uirginum,Pomponius libro XXII ad Sa-
binum recte scribit.Mulieres enim omnes dici,quęcũq;
sexus fœminini sunt.Ornamẽta muliebria sunt,quibus
mulier ornatur, ueluti inaures,armillæ,uiriolæ, annuli,
præter signatorios, & omnia quæ ad aliam rem nullam
parantur,nisi corporis ornãdi causa.Quorũ in numero
etiam hæc sunt,aurum,gemmæ,lapilli,qui aliã in se nul-
lam utilitatem habent. Mundus muliebris,est quo mu-
lier mundior fit. Continentur & eo,specula,matulæ,un
guenta,uasa unguẽtaria,etsi qua similia dici possunt,ue-
luti lauatio,riscus. Ornamẽtorum hæc,uittę,mitræ & se
mimitræ,calantica,acus'ue,cum margarita,quam mulie
res habere solent, reticula, κεκρύφαλα. Sicut & mulier
potest esse munda,non tamen ornata,ut solet cõtingere
in his,quæ se mũdauerint,lotæ in balneo,neq; se ornaue
rint.Et cõtra,est aliqua ex summo statim ornata,non ta-
men ẽmũdata.Margarita ita si non soluta sit,uel qui alii
lapides,siquidem exemptiles sint, dicendũ est ornamen
torum loco haberi.Sed & si in hoc sint soluti, ut recõpo
nantur,ornamentorum loco sunt. Quòd si adhuc rudes
sint lapilli,uel margaritæ,uel gemmæ,ornamẽtorum lo-
co non erunt,nisi alia fuerit mens testãtis,qui hęc quoq;
quæ ad testamenta parauerat, ornamentorũ loco & ap-
pellatione comprehendi uoluerit.

LAZARI BAYFII ANNOTATIONVM IN L. VESTIS, FF. De auro & argento leg. Liber.

Caput I.

SVNT qui putẽt inter uestem & stolam hanc esse differentiam, ut quum uestis appellatione, omne uestimentũ comprehendatur, muliebre iuxtà ac uirile, stolæ mulierum tantum uestimenta intelligantur. Quos sequutus uidetur Vlpianus hic, qui stolã inter muliebria uestimenta annumerat. Et autorem uidetur habere locupletissimum Ciceronem Antoniana secunda, in hæc uerba, Sumpsisti uirilẽ togam, quam statim muliebrẽ stolam reddidisti. Ego uero haud magno in discrimine ponã, dicat'ne quis, uestẽ aut stolam, quũ ex autorũ obseruatione, quin hæc duo uocabula συνώνυμα sint, parum abesse existimem. Veteres enim stolam dixerũt omne quod corpus tegeret. autor Nonius. Cicero quoq; cum muliebrẽ adiicit, sentire uidetur stolam quoq; uirorũ fuisse: quod & probari potest ex autoribus à Nonio citatis. Græci uerò, uel potius quidam Græcarum elegãtiarũ scriptor, ait, uestis, quam ἐσθῆτα uocat, appellatione omne uestimẽtum contineri: stolam uero indumenti rationem quandam, ac modum demonstrare, ut alia stola Græcorum, alia Barbarorum. Quo in significatu utitur Plutarchus, cũ alibi, tũ in Alexandro, ἐνίκησεν, inquit, ὁ καλούμενος ἀλέξανδρος, καὶ διαιρεῖν ἔλαβε δώδεκα κώμας, καὶ στολὴν περσικὴν ἐνδῦσθαι. hoc est,

u Vicit

Vicit is qui uocabatur Alexander, gratiaq; illi facta, ut duodecim uicis potiretur, stolaq; Persica uteretur. Stola Persica ait pro cultu Persico. Idem Plutarchus in Dione, cum de Dionysio seniore loquitur, qui neminē inexcussum in cubiculum admitteret, sic ait, εἰσῄει δὲ πρὸς αὐτὸν εἰς τὸ δωμάτιον, οὔτ᾽ ἀδελφὸς, οὔθ᾽ υἱὸς, ὡς ἔτυχεν ἠμφιεσμένος: ἀλλ᾽ ἔδει πρὶν εἰσελθεῖν, ἀποδυόντα τὴν ἑαυτοῦ στολὴν ἕκαστον ἑτέραν ἀναλαβεῖν, ὁραθέντα γυμνὸν ὑπὸ τῶν φυλαττόντων. hoc est, Ingrediebatur uero ad ipsum in cubiculum neq; frater, neq; filius, ut erat indutus: uerum opus erat ante ingressum unumquemq;, posito suo ipsius cultu, alium suscipere, nudumq; ita à satellitibus uideri. Stola uero dicta uidetur ἀπὸ τοῦ στέλλομαι, quod induo signat: ut apud Plutarchum, in Arato, ὁ δὲ ἐργῖνος ἑπτὰ λαβὼν νεανίσκους ἐσταλμένους ὁδοιπορικῶς. hoc est uiatoria indutos. quo uocabulo utitur Budæus in quadā epistola, uir de quo dicere solet Ianus Lascaris, quod olim de Tullio dixit Apollonius. Viatoriā uero uestem hodœporicam appellat Herodianus, quam uulgò *robam curtam* dicimus. Herodianus in quinto, ubi de Macrini fuga, qui posito cultu regio ἐσθῆτά τε ὁδοιπορικὴν λαβὼν, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀεὶ σκέπων, νύκτωρ τε καὶ μεθ᾽ ἡμέραν ὡδοιπόρει φθάνων τὴν φήμην τῆς ἑαυτοῦ τύχης. hoc est, Sumptaq; ueste uiatoria, obtectoq; usque capite, noctem diemq; iter faciebat, famam suæ fortunæ præueniens. Sic & Plinius cubilia uiatoria dixit libro XXXVII. Et Neronis principis qui sceptra personis histrionum, & cubilia uiatoria unionibus consternebat. Nos quoq; fortassis haud absurde dixerimus cubilia uiatoria lectulos quibus passim in comitatu utimur.

Stolatę mulieris figura ex antiquissimis monumentis, quę etiam hodie Romę inueniuntur.

Caput II.

AIt Vlpianus, Vestimentorum sunt omnia lanea. De lanarũ generibus ex Plinio pauca subiiciam, quandoquidem melius est à fontibus haurire, quàm riuulos consectari. Hispania nigri uelleris præcipuas habet: Pollentia iuxta Alpes. Vnde apud Martialem, lanæ Pollentinæ.

Non tantùm pullo lugentes uellere lanas.

Canusium rutili, quas erytras uocant. Canusinæ ruffæ, dictæ à Martiale,

Roma magis fuscis, uestitur Gallia ruffis.

Et Canusinatũ Syrum dicit, pro Canusina ueste ornato:

Vt Canusinatus nostro Syrus assere sudet.

Fuluas habet Tarentum, & suæ puliginis. Histriæ, Liburniæq; pilo propior, quàm lanæ, pexis aliena uestibus, & quam sola ars scutulato textu commendat in Lusitania. Scutulatum uerò textum eiusmodi ferè est, quale cernitur in aranearum telis. Plinius libro undecimo, capite uigesimotertio: Quanta arte celant pedicas, scutulato rete, ad capiendas muscas circà grassantes. Est autem scutula, à scuto dicta. Plinius decimoseptimo, ubi de emplastratione: Ergo amputatis omnibus ramis, ne succum auocent, nitidissima in parte, quaq; præcipua cernatur hilaritas, exempta scutula, cortici, ita ne descendat ultra ferrum, imprimitur ex alia cortex par cum sui germinis mamma. Per scutulam intelligo, corticẽ ad effigiem paruuli scuti eximendum ab arbore, & alium in eius locum cum germine reponendum. At uerò mollis erat in agro Mutinensi, cuius meminit Strabo in quinto, ἔριαν δὲ τὴν μὲν μαλακὴν, οἱ περὶ μυτίνην τόποι, καὶ τὸν σκουλτάνναν ποταμὸν φέρουσι, πασῶν πολὺ καλλίστην. τὴν δὲ τραχεῖαν ἡ λιγυστική, καὶ ἡ τῶν ἰνσούβρων. ἐξ ἧς τὸ πλέον τῆς οἰκέας τῶν ἰταλιω-

τῶν

τῶν ἀμπέχονται, τὴν δὲ μέσην ἡ περὶ Παταούιον, ἐξ ἧς οἱ τάπητες οἱ πολυτελεῖς, καὶ γαύσαποι. hoc eſt, lanam uerò mollem Mutinenſis ager, eaq́ regio quæ ad fluuium Scutanam pertinet, fert omnium longè optimam: hirtam uerò Liguſtica & Mediolanenſis, ex qua bona pars Italiæ ſeruiorum ueſtitur. Mediocrem autem, ea quæ circa Patauium, ex qua precioſiſſima tapeta & gauſapinę fiunt. Eſt & hirta pilo craſſo, in tapetis antiquiſſima gratia.

Lanarum colores natiui memorantur quatuor præcipui, etiam ſi Plinius dicat, uel natiuis nomina deeſſe aliquot modis. Albus in Apulia nobilis, ut ait Martialis,

Velleribus primis Apulia, Parma ſecundis
Nobilis, Altinum tertia laudat ouis.

Niger in Hiſpania & Pollentia, ut diximus, rutilus, qui & ἐρυθρός dici poteſt, & à Martiale ruffus. Fuluus & ſuæ puliginis Tarentinus. Quis uerò ſit fuluus color, docet Fronto apud Gellium his uerbis, Fuluus autem uidetur de ruffo atque uiridi mixtus, in aliis plus uiridis, in aliis plus ruffi habere. Sic poeta uerborũ diligentiſſimus fuluam aquilã dixit, & iaſpidem, fuluos galeros, & fuluum aurum, & arenam fuluam, & fuluum leonem. Sic Q. Ennius in Annalibus, fuluo ære dixit. Flauus contrà uidet, ex uiridi & ruffo & albo concretus. Sic flauẽtes comæ, & quod mirari quoſdam uideo, frondes olearum à Virgilio dicuntur flauæ. Sic multo ante Pacuuius aquã flauam dixit, & flauum puluerem: cuius uerſus, quoniam ſunt iucundiſſimi, libens commemini. Cedo tamen pedem, lymphis flauis flauum ut puluerem. Hactenus Gellius. Flauentes comæ dicuntur, quæ ſunt crocei coloris, quod uel Ouidiano uerſu probari poteſt, in ſecundo De amoribus:

Seu flauent, placuit croceis aurora capillis.

Quando uero in colorum mētionem incidimus, qui multi uariiq; in uestimentis reperiuntur, sericis iuxta ac laneis, addā ex eodem Gellio quæ præcipue ad noscendos colores facere uidebuntur. Ait Gellius eodem capite, Non enim hæc sunt sola uocabula, ruffum colorem demonstrantia, quæ tu modo dixisti, ruffus & ruber: sed alia quoq; hactenus plura, quàm quę dicta abs te Gręca sunt. Fuluus enim & flauus, & rubidus, & phœniceus, & rutilus, & luteus, & spadix, appellationes sunt ruffi coloris. Hactenus Gellius. Aduertendum tamen ex eodem quòd phœniceus, rutilus, & spadix sunt συνώνυμα, & significant exuberantiam, splendoremq; ruboris, quales sunt fructus palmæ arboris non admodum sole incocti, unde spadicis & phœnicei nomen. Rubidus autem & ruffus atrore & nigrore multo mixtus. Luteus quoq; ruffus est, sed dilucidior. Viridis uero color appellatur quoq; cœruleus, qui à Græcis glaucus dicitur, unde Pallas γλαυκῶπις dicta: à ueteribus autē Latinis cœsia quasi cœlia à colore cœli, ut inquit P. Nigidius. Ausonius quoq; de Bissula Latine dixit,

Oculos cœrula, flaua comas.

Hoc est, ut uulgò loquimur, quæ habet oculos uirides. Illud interim mirari subit, quid in causa sit, q; nos Galli simul & Germani, in puellarum forma oculos cœruleos laudamus: contrà uerò Romanis ac Græcis, puellæ oculis nigris censentur. Cœrulei coloris uestis dicitur & cymatilis, quia nomen sortitur ab undis. Apud Ouidium, Hic undas imitatur, habet quoq; nomen ab undis. κύμα enim fluctus est. Nec me latet quosdam per cymatilem uestem apud Plautum intelligere undulatam, idest *de camelot*: quod haud scio an ridiculū sit. Quod autem de luteo diximus, Nonius ait, luteum propriè esse croceum.

Autor

Autor Virgilius in Bucolicis,
Iam croceo mutauit uellera luto. Et alibi,
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis.
Sic & oui uitellum, luteum dicimus. Crocota uestis dicta Nonio, unde infectores crocotarii apud Plautum. & dicitur Crocota à croco, ut opinor, quo uocabulo utuntur & Græci κροκωτὸς & κροκώτιον, id est crocota & crocotula: quæ inter muliebria connumerantur. Quo uocabulo quidam putauerunt rubrum colorẽ intelligi, Ouid.
Nec fuerant rubri cognita fila croci.
Vides ut crocũ rubrum dicat Ouidius. Ostrina quoq; ab ostro, qui est subrubẽs. Turpilius Interea aspexit uirginẽ uectari, in capite riculam indutam ostrinam. Molochinus in ueste similis flori maluæ, cuius infectores dicũtur Molochinarii à Plauto in Aulularia. Ferrugineus est color ferro ardẽti haud absimilis, ut quidã putauere, qui & hyacinthinus ex Virgilio. ait enim, Ferrugineos hyacinthos. Ex Nonio. Castaneus in uestibus is color, quem sublata prima syllaba, uulgò *taneum* dicimus, cuius meminit Ouidius de arte Amandi. Neq; uero alienũ uidetur ex Platone in Timæo pauca de coloribus addere. Græca non adscribam, quia subtimeo, ne Græcarum literarum experti nauseam moueam, quando ferè fit, ut facile aspernemur, quæ ignoramus. Marsilius ita uertit, Quod uisum disgregat, album appellatur: nigrum uero, quod congregat: motionem profecto acutiorem, alteriusq; generis ignis incidentem, dispergentemq; uisum usq; ad oculos, orbesq; ipsos oculorum, meatusq; ui diuerberantem, liquefacientemq;, ignem esse dicimus ex opposito obuiãtem: cuius occursu lachryma, corpus ex igni & aqua mixtum effunditur, & uno quidem igne uelutè coruscatione quadã exiliente, altero uero penetrante, &

te, & ab humore extincto uarii creantur ex huiusmodi mixtione colores: atque ipsam passionem, fulgorem, coruscationemque uocamus, quodque id facit, splendidum atque coruscum. Horum medium ignis genus ad oculorũ humorem perueniens, illique se miscens, minime quidem coruscum: sed ex ipsa ignei radii ad humorẽ mixtione sanguineum creante colorẽ, rubrum nominamus: splendidum albumque rubro mixtum, flauum procreat. Quo autem mensurę modo singula singulis misceantur, etiam si quis nouerit narrare, prudentis nõ est, præsertim quum neque necessariam neque uerisimilem de his rationem afferre possit. Rubrum cum albo nigroque, purpureum generat. Paulo obscurior, moreus, luteolusque fit color. Fuluũ flaui fuscique temperatione producitur: fuscum uero, albi & nigri confusione. pallorẽ albi flauique copula generat. Splendidum albo adiunctum, obfusumque nigredine, cœruleum efficit. Cœruleum cum albo glaucum creat. Fului nigrique tẽperie color uiridis nascitur, Hactenus Marsilius. Plura de coloribus dicere supersedi, quoniam hac de re multa pollicetur Marcellus Florentinus, quem etiamsi fato functus est, de coloribus copiosissime, simul & doctissime scripsisse arbitror.

Caput III.

PVrpureus color in uestimentis laudatissimus antiquis fuit, cuius autorem fuisse ferunt Herculem, ut scripsit Iulius Pollux in onomastico ad Commodum imperatorem, his uerbis, τύριοι λέγουσι ὡς ἡρακλῆς ἠράσθη νύμφης ἐπιχωρίας· τύρος δ' ἦν τῇ νύμφῃ τοὔνομα. ἕπετο ἄρα τῷ ἡρακλεῖ καὶ κύων, κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον. οἶσθα δὲ ὅτι τοῖς ἥρωσι συνεισίασιν μέχρι τῆς ἐκκλησίας οἱ κύνες. ὁ δ' οὖν ἡρακλέους κύων κατὰ πέτραν ἐρπύσασαν θεασάμενος πορφύραν, περιεχούσης αὐτῆς τῆς σαρκὸς, ἐνδακὼν, ὁ μὲν τὴν σάρκα ποιεῖται τροφὴν, ὁ δὲ λύθρος ἄρα

ὥστε τὰ χείλη τοῦ κυνὸς αἱμάξας ἐφοίνιξεν. ὡς δὲ ἧκεν ὁ ἥρως παρὰ τὴν κόρην, αὕτη δὲ θεασαμένη τὰ χείλη τοῦ κυνὸς ἀνθοῦντα καινῇ βαφῇ, οὐκ ἔφη προσίεσθαι τὸ λοιπὸν τὸν ἡρακλέα, εἰ μὴ αὐτῇ κομίσειεν ἐσθῆτα τῶν τοῦ κυνὸς χειλέων εὐανθεστέραν. ὁ μὲν τοίνυν ἡρακλῆς ἐξευρών τε τὸ ζῶον καὶ τὸν λύθρον ἀναλέξας, καὶ τὸ δῶρον ἐκόμισε τῇ κόρῃ, πρῶτος γενόμενος εὑρετὴς κατὰ τὸν τυρίων λόγον τῆς φοινίσσης βαφῆς. Hoc est, Tyrij ferũt, Herculẽ captum amore nymphæ indigenæ, quæ Tyrus uocabatur. Sectabatur autem Herculem canis, ut erat mos antiquus. Nosti enim quòd simul cum heroïbus canes in concionem ingrederentur. Canis igitur Herculeus purpurã per scopulum adrepentem conspicatus, ipsius prominentem carunculã mordicus adripuit, & pro cibo usus est, cruorq; labra canis colore phœniceo infecit. Vt uero rediјt heros ad puellam, ipsa conspicata canis labra insueto colore infecta, negauit sibi quicquam posthac cum illo fore, nisi si uestem canis labris speciosiorem afferret. Sic itaq; Hercules concha illa inuenta, cruorem collegit, munusq; puellæ attulit, primus inuentor, ut Tyrij perhibent, phœniceæ infecturæ. Hæc ferè ad uerbum, ut rudiores Græca intelligant. Imperatores Romani priuatis purpuræ usum interdixerunt, in titulo, Quę rȩs uendi non possunt, libro quarto Codicis.

Purpuræ autem appellatione omnis generis purpuram contineri puto. Itaq; buccinum & conchylium continebitur, l. Si cui lana. supra De legat. tertio. in uulgatis codicibus legitur fucinum & iacinctum, uel iacinum, & in horum interpretatione mirandum in modum hallucinatur Accursius, cum ex Plinio constet buccinũ & conchylium inter purpuræ genera adnumerari. Nec admodum placet, quòd Nebrissensis ianthinũ legit. Purpuræ usus nobis ignotus, quod & affirmat Budæus in libro

 de Asse

de Aſſe. Mirum tamen uidetur, cum in Carteia Beticæ prouinciæ olim murices & purpuras nobiles fuiſſe conſtet, ex Strabone in tertio, ἐν δὲ καρτηίᾳ κύρυκας δεκακοτύλους καὶ πορφύρας φασίν. Hoc eſt, in Carteia aiũt buccinas & murices decem cotylorum capaces. In Sardinia quoq; fuiſſe conſtat ex prouerbio, βάμμα σαρδωνικὸν ἀντὶ τοῦ ἐρυθροῦ καὶ φοινικοῦ, Tinctura Sardonica pro rubra & purpurea. Romæ uero purpuræ uſum ſemper fuiſſe teſtatur Plinius his uerbis, Purpuræ uſum Romæ ſemper uideo, ſed Romulo in trabea. Nam toga prætexta, & latiore clauo, Tullum Hoſtilium è regibus primũ uſum, Hetruſcis deuictis, ſatis conſtat.

Purpura erat inſigne Romanorum magiſtratuum, quod & Martialis affirmat cum ait,

Diuiſit noſtras purpura ueſtra togas.

Et ab eodem purpura ponitur pro magiſtratibus;

Purpura te felix, te colit omnis honos.

Plinius in decimo, ubi de gallis, Vt plane digne aliti honoris tantum præbeat Romana purpura. Id eſt, Romani magiſtratus. Purpuræ uiolaceæ pretium in libras denarijs centum. Plinius, Nepos Cornelius, qui diui Augusti principatu obijt: Me, inquit, iuuene uiolacea purpura uigebat, cuius libra denarijs centum uænibat. Id eſt decem aureis ſolatis. Subdit Plinius, Succeſsit dibapha Tyria, quæ in libras denarijs mille non poterat emi. Id eſt, mille iulijs, uel centum aureis ſolis. Paulo poſt. Dibapha dicebatur, quæ bis tincta eſſet, ueluti magnifico impendio. Dibaphum appellat Tullius Epiſtolarum ſecundo, ad Cęlium: Curtius noſter dibaphum cogitat, ſed eum infector moratur. Et ad Atticum, Proinde iſti licet faciant quos uolent C O S S. tribunos pleb. etiam, deinde Vatinij ſtrumam, ſacerdotij διβάφῳ ueſtiant. Id eſt, ueſte purpurea

purpurea, & bis tincta dibapha. Plinius tamen pelagij, id est purpuræ genus, in libras quinquagenos nummos, & buccini centenos ponit, id est, quinquaginta solidos, & centenos. Nummum pro solido nostro accipio ex Budæo. Vestimenta purpura infecta, eo temperamento, ut eius lapilli colorem reddant, qui amethystus appellatur, amethystina dicuntur. Plinius libro XXXVII, Indicæ absolutum purpuræ colorem habent, ad hancque tinguentium officinæ dirigunt uota. Fundit autem eum aspectu leniter blandum, nec in oculos, ut carbunculi uibrat: unde Ouidius amethystos purpureos.

Hic baphias, hic purpureos amethystos.

Martialis in primo amethystinasque mulierum uocat uestes. Inde amethystinatus. Martialis in secundo

Hic quem uidetis gressibus uagis lentum,
Amethystinatus media qui secat septa.

Iam & ille addito Tyrio, Tyriamethystus dictus. Plinius de tinguendo amethysto, Non est satis abstulisse gemmæ nomen amethystum, rursus absolutus inebriatur Tyrio, ut sit ex utroque nomen improbum, simulque luxuria duplex. Tyrium accipe pro purpura Tyria. Tyros enim quondam insula à Tyro Phœnicis filio appellata: postea uero Alexandri Magni oppugnantis operibus continenti iuncta, nobilis fuit conchylio & purpura. πολὺ γὰρ, ut ait Strabo, δὴ πασῶν ἡ τυρία καλλίςη πορφύρα. Hoc est, Longe enim omnium præstantissima habetur Tyria purpura. Tyrus quondam Sarra dicta, unde Sarrana apud Iuuenalem. Dicuntur quoque absolute Tyriæ, uestes purpura Tyria infectæ. Ouidius,

Siue erit in Tyrijs, Tyrios laudabis amictus.

Martialis in primo,

Hispanas, Tyriasque, coccinasque.

Tyriæ quoq; lacernæ. Martialis,
Vt lutulenta linat Tyrias mihi mula lacernas.
Quarum pretium disce ex eodem Martiale,
Emit lacernas millibus decem Bassus
Tyrias coloris optimi. Et in Mancinum,
Millibus decem dixti
Emptas lacernas munus esse Pompillæ.
Idem Martialis in Proculeiam, libro decimo, uestis purpureæ immensum pretium ponit, quam trabeam fuisse puto uel togam pictam. Ludit in uxorem quæ diuertit à uiro, propterea quòd Prætor esset renuntiatus,
Quid, rogo, quid factum est, subiti quæ causa doloris?
Nil mihi respondes? Dicam ego, Prætor erat.
Constatura fuit Megalensis purpura centum
Millibus, ut nimium munera parca dares.
Per Megalensem purpuram intelligit togam pictam, qua ornabantur Prætores celebrandis Megalensibus ludis. Iuuenalis enim inter ornamenta Prætorum adnumerat trabeam,
Quum non essent urbibus illis
Prætexta & trabeæ. Et alibi,
Megalesiacæ spectacula mappæ,
Idæum solenne colunt, similiq; triumpho
Prædo caballorum prætor sedet.
Toga enim picta triumphantium erat, ut docebo ex Liuio. Quod uero toga picta fuerit Prætorũ, docet Lampridius in Alexandro, in hæc uerba, Prætextã & pictam togam nusquã, nisi Consul accepit, & eam quidẽ quam de Iouis templo alij quoq; accipiebant, aut Prætores aut Consules. Quibus uerbis apparet, Prætores & Consules solitos accipere prætextam & togam pictam de templo Iouis. Et etiam tunicam, quæ ob id à Iuuenale, ut opi
nor

nor, tunica Iouis dicitur. Alio uero tempore Prætores utebantur prætexta. Plutarchus in Cicerone de Cornelio Lentulo, Qui cũ Prętor esset, magistratu se abdicauit. στρατηγῶν γὰρ ἐτύγχανε, καὶ τὴν περιπόρφυρον ἐν τῇ βουλῇ καταθέμενος, διήλλαξεν ἐσθῆτα τῇ συμφορᾷ πρέπουσαν. Hoc est, Erat enim Prætor, positaq; in senatu prætexta, fortunæ suæ congruã induit. Interpres aliter uertit, scilicet purpuream uestem. Vter ueritatis scopum attigerit, doctorum sit iudiciũ. Nihil mihi sumo, nihil interpreti detraho. Latius autem explicabo in prætexta, eam ipsam esse, quam Plutarchus identidẽ περιπόρφυρον appellat. Sed ad Martialem reuertamur, qui cũ ait, centũ millibus, sestertiũm intellige, cum lacernarum Tyriarum posuerit, *cinq cens francs*. Et sanè uestem purpuream emere *cinq mille francs*, immensum uidetur, nisi quis de purpura dibapha intelligat, quæ in libras denarijs mille non poterat emi, ut ait Plinius. Atqui fuit tempus cum ipsa purpura ad argentum appensa ei rependebatur, ἰσοστάσιος ἦν ἡ πορφύρα πρὸς ἄργυρον ἐξεταζομένη, ut ait Atheneus dipnosophistarum libro XII. Vel fortasse Megalensis purpura accipienda est ea quæ à Prætoribus in ornatũ chori in ludis illis, partim emebatur, partim cõducebatur, partim etiã cõmodato rogabatur. Cuius meminit Plutarchus in Lucullo ubi loquitur de quodã Prætore de spectaculis ambitiose sollicito qui cum à Lucullo in chori ornatum chlamydes purpureas peteret, ἀπεκρίνατο, σκεψάμενος ἂν ἔχῃ δώσειν, εἶτα μεθ' ἡμέραν ἠρώτησεν αὐτὸν, ὁπόσων δέοιτο. τοῦ δὲ ἑκατὸν ἀρκέσειν φήσαντος, ἐκέλευσε λαβεῖν δὶς τοσαύτας. Hoc est, Respondit inspecturum si domi haberet, daturumq;. Postridie uero interrogauit eũ, quot sibi opus esset. Illo autem affirmante, centum sufficere, iussit dare bis totidem. Hactenus Plutarchus, qui ex Horatio hæc sumpsisse uide-

tur epiſtola ad Numitium, dum ait,

Chlamydes Lucullus, ut aiunt,
Si poſſet centum ſcenæ præbere rogatus,
Qui poſsim tot? ait: tamen & quæram, & quot habebo
Mittam. poſt paulo ſcribit ſibi millia quinq;
Eſſe domi chlamydúm, partem uel tolleret omnes.
Exilis domus eſt, ubi non & multa ſuperſunt.

Verum cum offirmate decernere non auſim, uter ſenſus ſit uerior: tamen eorum alterum uerum eſſe putabo tantiſper, dum quiſpiam ex eruditorum ordine mihi aliter perſuadeat. Porrò autem ex Plinio ſatis conſtat immenſum purpuræ precium fuiſſe, cum ait, Conchylia quóq; & purpuras omneis ora atterit, quibus eadem mater luxuria, paria penè etiam margaritis pretia fecit. Et paulo poſt, Congregantur uerno tempore, mutuóq; attritu lentorem cuiuſdam cæræ ſaliuant. Simili modo & murices. Sed purpuræ florem illum tingendis expetitum ueſtibus in medijs habent faucibus. Liquoris hic mi nimi eſt in candida uena, unde precioſus ille bibitur nigrantis roſæ colore ſublucens. Hactenus Plinius. A conchylio, conchyliata ueſtis. Cicero in Antonium, Conchyliatis Cnei Pompei periſtromatis ſeruorum in cellis lectos ſtratos uideres. Et apud Iuuenalem, Conchylia Coa. Iulius Cæſar conchyliatæ ueſtis uſum, niſi certis perſonis, & ætatibus, perq; certos dies ademit. autor Tranquillus. Murices quoque purpuræ uſum præſtant, in Tyro nobiles, ut ait Cælianus. Martialis in primo, Olidæ ueſtes murice. Ouidius,

Nec quæ de Tyrio murice lana rubet.

Et erat grauis odoris. Martialis,

Quod bis murice uellus inquinatum.

Inde iocus in Philenem,

Tinctis

Tinctis murice uestibus quod omni
Et noctu utitur, & die Philenis,
Non est ambitiosa, nec superba,
Delectatur odore non colore.

Ianthina etiamnum uestimenta sunt uiolacea purpura infecta: ἴον enim Latini uiolam dicunt. Plinius libro XXI. Purpureæ latiore folio statim ab radice carnosa exeunt, solæq; Græco nomine à cæteris discernuntur, appellatæ ia, & ab ijs ianthina uestis. Sic enim legendum ex emendatissimo codice. Qui colos à Græcis ἰοειδὴς dicitur. Iulius Pollux in decimo, ubi περὶ τῶν ἐν ταῖς κλίναις ἐπόντων. Martialis in secundo, Coccina famosæ donas, & ianthina mœchæ. Id est, uestimenta purpura uiolacea infecta. luxuria enim, ut ait Plinius, uestibus prouocauit eos flores qui colore commendantur. Hos animaduerto tres esse principales. Vnum in cocco, qui in rosis micat, gratius nihil traditur aspectu. Et in purpura Tyria, dibaphaq; Laconica. Alium in amethysto qui in uiola, & ipsum purpureum, quemq; ianthinum appellamus. Genera enim tractamus in species multas sese spargentia. Tertius est qui proprie in conchylijs intelligitur multis modis. Vnus in heliotropio, & in aliquo ex ijs plerunque saturatior: alius in malua ad purpuram inclinans, alius in uiola serotina conchyliorum uegetissima. Sic enim legendum censeo. Nec tamen me fallit ab hyacintho flore, cum loto & croco ab Homero laudato, dici etiamnum hyacinthina ea uestimenta, quæ cum eius floris colore certant, uel etiam eiusdem nominis lapide. Persius, Hic aliquis, cui circum humeros hyacinthina læna est. Magnum sanè discrimen esse, inter amethystinum & hyacinthinum, palàm fit ex Plinio lib. XXXVII. ubi de hyacinthis: Multū ab eo distat hyacin-

hyacinthos, tamen è uicino descendens differentia, quòd ille emicans in amethysto fulgor uiolaceus, dilutus est in hyacintho, primoq; aspectu gratus euanescit antequam satiet, adeoq; non implet oculos, ut penè non attingat, marcescens celerius nominis sui flore. Quibus uerbis uidere est, Ianthinum, id est, uiolaceum legendum apud Plinium, non autē hyacinthinum. De hyacintho uerso in florem Ouidius transformationum decimo. Hactenus de purpura. Nec tamen omiserim adscribere uocabula, quibus Græci, & in his Pollux, uestes purpureas appellant: ea sunt, ἁλουργὶς, πορφυρὶς, φοινικίς. Hoc tamen ultimum potius colorem phœniceum quàm purpuram designat. Illud quoq; non omittendum, Lacedęmonios in prælijs usos ueste quam φοινικίδα diximus, quæ cum sanguinei coloris esset, uulneratos fallebat, si sanguis per eam deflueret. Hæc ex Gręcorum commentarijs. Quod si ea requiris αὐτοῖς ὀνόμασι. φοινικὶς ἔνδυμα λακωνικὸν, ὁπότε εἰς πόλεμον ἴοιεν ὁμόχρους αἵματι, ὡς ἂν εἴποτε πληγῆναι συμβαίη, μὴ εἰς φιλοψυχίαν αὐτοὺς ἐμβαίνειν τὸ αἷμα ὁρώμενον. Verba hæc sunt, Purpura indumentū Laconicon cū ad bellum proficiscerentur sanguini concolor, ne siquando uulnerari eos contigisset, sanguinis aspectus metum eis incuteret. Purpuræ uero appellatione coccum non continebitur, ut placet Vlpiano in leg. Sicui lana. supra De legatis tertio. Quod si uerum est, non prorsus eadem sentire uidebitur Matthæus de ueste qua induerunt perfidi Iudęi seruatorem nostrum Iesum Christum, cum Marco & Ioanne. ait enim, περιέθηκαν αὐτῷ χλαμύδα κοκκίνην. Id est, Circumdederunt ei chlamydem coccinam. Marcus uero ait, qui Matthæi epitomen scripsit: καὶ ἐνδύουσιν αὐτὸν πορφύραν. Id est, Et induunt eum purpura. Ioannes quoq;, καὶ ἱμάτιον πορφυροῦν περιέβαλον αὐτὸν, Id est,

Et pal

Et pallio purpureo circumdederũt eum. Vides ut Marcus & Ioannes de purpura cõueniunt. Matthæus uero, uel Matthęi potius interpres, de cocco sentit. Quocirca uel interpres in uertendo Matthęo falsus est, quod minime affirmare ausim, si Ioannes uertit, ut putant: uel Matthæus ipse, coloris potius rationem habuisse uidetur q̃ materiæ. Quãdoquidem nemo rerum antiquarum peritus, inficiabitur illam purpureã fuisse, siue chlamys fuerit, siue trabea, siue toga picta, quę erant antiqua patrum munera, mittebãturq́; regibus & amicis à P. R. appellatis, ut dicam in prætexta. Verũ hac de re curiosus ad senatum Sorbonicũ referat. Coccum igitur à Dioscoride κόκκος βαφική dictum, frutex est fullonius, cui adhærent grana, quibus fit color ille lanarum præcipuus, cuius copia summa in ea parte Hispanię, quæ Tudertania appellatur, ut est author Strabo in tertio. Sunt qui putant eo abundare Germaniã, esseq́; id, quod *cramesinum* uulgo dicimus. Etiamsi Raphael Volaterranus multæ lectionis uir, existimet id esse quod anthillũ & anthicellum apud Piniũ. Ego nihil temere hac de re affirmare ausim, tantum dico à cocco dici coccina uestimẽta ea quæ cocco infecta sunt. Martialis in secundo,

Coccina famosæ donas & ianthina mœchæ.

Iuuenalis: Quem coccina læna
Vitari iubet, & comitum longissimus ordo.

Vnde coccinatus. Martialis in primo,

Qui coccinatos non putat uiros esse.

Illud uero hac in parte nõ omittendũ uidetur, quod scripsit Plutarchus in Fabio, signũ scilicet prælii futuri Ro. imperatoribus fuisse tunicã coccinã, extensam supra prętorium. ἅμα δ' ἡμέρᾳ τὸ τῆς μάχης σημεῖον ἐξέθηκεν. ἔστι δὲ χιτὼν κόκκινος ὑπὲρ τῆς στρατηγικῆς σκηνῆς διατεινόμενος. hoc est,

Prima luce pugnæ ſignum extulit. Eſt autem tunica coc cina ſupra prætoriũ extenſa. Guarinus, haud ſcio quàm rectè, ueſtem purpuream uertit. Vexillum uerò erat inſi gne, quum ad arma concurri oporteret, ut memini me le giſſe in ſecundo Commẽtariorum Cæſaris. Antequàm uerò à cocco & purpura diſcedo, non iniucũdum lecto- ri delicato fore arbitror, ſi ex Plutarcho addam memo- rabilem purpuræ uim & copiam, quæ Suſis ab Alexan dro captis in ipſius deuenit poteſtatem. Verba Plutar- chi ſubſcribam, ea ſunt in Alexandro, ὅπου, φησὶ, καὶ πορφύ ρας ἑρμιονικῆς εὑρεθῆναι τάλαντα πεντακισχίλια, συγκειμένης μὲν ἐξ ἐτῶν δέκα δεόντων διακοσίων, πρόσφατον δὲ τὸ ἄνθος ἔτι καὶ νεαρὸν φυλαττούσης. αἴτιον δὲ τούτου φασὶν εἶναι τὸ τὴν βαφὴν διὰ μέλιτος γίνεσθαι τῶν ἁλουργῶν. hoc eſt, ubi aiunt & purpuræ Hermionicæ inuenta quinquaginta millia talenta, repo ſitę quidem ab annis fermè ducentis, recentemq́ adhuc coloris florem nouumq́ ſeruantis. Huiuſce uerò rei cau ſam adferunt, quòd infectura purpurę ex melle facta ſit. Talentum accipe pro pondere. Iam & illud adſcribam ex Athenæo, ubi de ſcena Alexãdri, cuius meminit Bu- dæus in libro De aſſe, καὶ πρῶτοι μὲν inquit πέρσαι πεν- τακόσιοι μηλοφόροι περὶ αὐτὴν ἐντὸς εἱστήκεσαν πορφυραῖς καὶ μη λίναις ἐσθῆσιν ἐξησκημένοι. μετὰ δὲ τούτους τοξόται τὸν ἀριθμὸν χίλιοι, οἱ μὲν φλογινὰ ἐνδεδυκότες. οἱ δὲ, ὑσγινοβαφῆ, πολλοὶ δὲ καὶ κυάνεα εἶχον περιβόλαια. Et paulo pòſt, εἶτα μύριοι πέρ- σαι τότε τὴν πορφύραν ἔχον πλῆθος, οἷς ἀλέξανδρος ἔδωκεν φο ρεῖν τὴν στολὴν ταύτην. hoc eſt, & primi quidẽ Perſæ quin- genti pomigeri, intus ad prætoriũ adſtiterant, purpureis ac melinis ueſtibus ornati. Poſt hos uerò mille ſagitta- rij, quorum alij flammea induti, alij hyſginea, multi uerò & cyanea habebãt circumiecta. Præterea Perſarum de- cem millia, & purpuræ ius habens turba, erant circiter quin-

quingenti, quibus Alexander gratiam fecit huiuſmodi ſtola uti. Quod uerò apud Athenæum, ὑσγινοβαφῆ ſcriptum eſt, nos uertimus hyſginea. Eſt autem hyſginum, planta colore flaua: & inde ὑσγινοβαφῆ dicta, quæ ab ea planta tincta ſunt, τὰ ὑπ' αὐτοῦ βεβαμμένα. Hoc legiſſe memini in ſcholiis in Nicandrum, ſi tibi probatus author. Hyſgini uerò mentionem facit Plinius libro XXXV, cap. VI. & Vitruuius in octauo. Quod ſi uerum eſt, falluntur qui cenſent apud Plinium libro nono, cap. XLI, legēdum hyſginum. Neq; enim ipſe uideo quó nam pacto ex cocco & Tyrio ſimul mixtis fieri poſſet color flauus & hyſgineus. Quinetiam operæpretium uiſum eſt, memorabilem Sardanapali luxum ex Athenæo ſubſcribere, quem nequiſſimus ille ad rogum uſq;, finemq; uitę exercēs, perſeuerauit: qui quum mori deſtinaſſet, præter auri argētiq; uim incomparabilem, ſecum pallia, purpuras, ſtolas innumerabiles in rogo concremauit. Verum non ab re erit, opinor, tragœdiam ipſam ex Athenęo totam perſpiciendam proponere. Sardanapalus, quem alij Anacintaraxi filium, alij Anabaxari aiunt, in regia clauſus, à nemine præterquàm ab eunuchis & uxoribus uidebatur. Quum uerò Arbaces Medus ſuorum unus Satraparum, per eunuchum Paraneſum ægrè impetraſſet, ut in regis conſpectū admitteretur, illius iuſſu admiſſus, uidet eum Medus ceruſſatum, muliebriq; cultu & cura ornatum, unà cum ſcortis purpuram carminantem. Erat aūt lacte candidior. Quum itaq; Medus id ægrè tuliſſet, quòd talis ſcilicet ipſis imperaret, bellum adornat: collectisq; utrinq; copiis, uictus tandem, fugatusq; ab Arbace, Sardanapalus mori deſtinauit. Qui in regia pyram, immane quātum altam quum excitaſſet, in ea ipſa pyra domum ligneam ædificauit, in qua cubilia ſtrauit, ibiq;

decubuit cũ uxore. Scorta quoq; in aliis cubilibus erãt. Siquidem tres filios, duasq; filias, rebus desperatis Ninum emandauerat, regisq; oræ illius fidei commendauerat, datis auri talentis 3000. In domo autẽ illa lignea circumposuit auri mille myriadas, argenti uerò decies mille myriadas talentûm, & pallia & purpuras & stolas omnigenas: mox ignem pyræ summitti iussit, quæ ardebat totos quindecim dies. Lege Græca, & uidebis quanta si deuerterimus quæ sunt eiusmodi.

Caput IIII

Linea] Quod ad linum attinet, linea tunica à Græcis dicitur λινοῦς χιτών, quam Athenienses talarem gestabãt: author Pollux. Illud non ineptum fuerit, addere, quod de lino asbestino scripsit Plinius: Inuẽtum iam est etiam quod ignibus non absumeretur, uiuum id uocant, ardentesq; in focis conuiuiorum ex eo uidimus mappas sordibus exustis splendescentes igni magis, quàm possent aquis. Regum inde funebres tunicæ corporis fauillam ab reliquo separant cinere. Nascitur in desertis adustisq; sole Indiæ, ubi non cadunt imbres inter diras serpentes, assuescitq; uiuere ardendo. Rarum inuentu, difficile textu, propter breuitatem. Vocatur autem à Græcis asbestinum, ex argumento naturæ. Anaxilaus author est, linteo eo circundatã arborem surdis ictibus, & qui non exaudiantur, cędi. Ergo huic lino principatus in toto orbe. Porrò autem Strabo in decimo, scribit, in Caristo lapidem nasci, quem tondere solent, & mox nere, ex quo fiunt χειρόμακτρα, idest mantilia, quæ sordida facta, flammis emundari solent, non aliter quàm aquis. ἐν δὲ τῇ inquit καρίσῳ καὶ ἡ λίθος φύεται, ξαινομένη καὶ ὑφαινομένη, ὥστε τὰ ὑφάσματα χειρόμακτρα γίνεσθαι, ῥυπωθέντα δὲ βάλλεσθαι καὶ ἐκκαθαίρεσθαι τὸν πῖνον τῇ πλύσει παραπλησίως. In Aldinis codicibus

codicibus quędam uocabula ſuperſunt. Tu in hunc mo dum ſuprà ſcriptũ emenda. Eſt & bulbi genus lanam fe rens, quod in littoribus naſcitur. Habet autẽ lanam ſub primis tuniculis, inquit Theophraſtus apud Athenæũ in II, ὑφαίνεται δὲ ἐξ αὐτοῦ ποδεῖα καὶ ἄλλα ἱμάτια. hoc eſt, tę xuntur aũt ex ea faſciæ pedales, & alia ueſtimenta, ut & Phęnias ait, χειρόμακτρα δὲ καλεῖται, inquit Athenæus in IX ᾧ τὰς χεῖρας ἀπεμάττοντο, ideſt, quo manus abſtergebant. Plinius libro XIX, capite II, Theophraſtus author eſt, eſſe bulbi genus circa ripas amnium naſcẽs, cuius inter ſummum corticem, eamq́ partem qua ueſcuntur, eſſe la neam naturam, ex qua mapalia ueſtesq́ quondam confi ciebantur. quõ loco non mapalia, ſed pedalia legendum puto, ex Theophraſto apud Athenæũ ſuprà citato. Sed neq́ regionem in qua id fiat, neq́ quicquam diligẽtius, præter q́. eriophoron, id appellari. ἐριόξυλον etiamnum appellat Vlpianus in lege Si cui lanæ, ſuprà De legatis tertio. Plinius libro XXIIII, cap. XII. Huic ſimilis eſt ſpina illa, quam Græci acanthion uocãt, minoribus mul to foliis, aculeatis per extremitates, & araneoſa lanugi ne obductis: qua collecta, etiam ueſtes quædam bomby cinis ſimiles fiunt in Oriente. Idem quoq́ in XII, mul ta refert de arboribus Perſicæ inſulæ lanigeris, quem (ſi non eſt moleſtum) uide. Neq́ enim in hunc libellum no ſtrum tranſcribere eſt animus. Quin & alia pleraq́ pru dentes ſciẽtesq́ omiſimus, ne in immẽſum, iis quæ Græ ci uocant ἀπροσδιόνυσα, uolumen excreſceret. Byſſus etiã num lini ſpecies in India naſcens: iam uerò & Ægypto, ex arbore lanicium quoddam fit, ex quo ueſtem factam lineam magis dixeris, q́ laneam: ſola enim craſſitudine à linea differt: author Pollux. Plinius uerò circa Elim in Achaia gigni autumat, mulierum maximè deliciis.

Caput V

VEl Serica.] Seres gens Indica Stephano De urbibus. Sunt & qui eos inter Scythas adſcribant, qui ſpectant ad orientem æſtiuum. Vermiculus quidã apud eos eſt, qui σὴρ appellatur, ac ſericum inde appellatum procreat. Quod & ſentit Pollux in VII ad Cõmodum: cuius uerba placitum eſt ſubſcribere, ἔνιοι δὲ καὶ τοὺς σῆρας ἐκ τοιούτων ἑτέρων ζώων ἀθροίζειν φασὶ τὰ ὑφάσματα. hoc eſt, nonnulli uerò & Seras ipſos ab eiuſmodi, atq; aliis animalibus colligere aiunt texturas. Virgilius,

Ignoti facie, ſed noti uellere Seres.

Martialis quoq; ſerica, pro ueſte ſerica uſus eſt: Nec aliter dentes, quàm ſerica nocte reponis. Apud Tacitũ in ſecundo, Sirica ſcriptum eſt, pro Serica: Proximo ſenatus die multa in luxum ciuitatis dicta à Q. Haterio conſulari, Octauio Frontone prętura functo: decretumq;, ne uaſa auro ſolida, miniſtrãdis cibis fierent, ne ueſtis ſerica uiros fœdaret. Tacitus quoq; imperator, ut Flauius Vopiſcus ſcriptũ reliquit, holoſericæ ueſtis uſum omnibus uiris interdixit. Eſt autẽ holoſerica ueſtis tota ex ſerico nulla alia materie, qua primus Romanorum uſus eſt Antonius Heliogabalus: author Lampridius. Subſerica uerò eſt, cuius ſubſtamen ex ſerico eſt, cuiuſmodi fortaſſe uidetur id quod *ſatin de Bruges*, uulgò dicimus. Holoſericæ ueſtis pretium immẽſum fuiſſe coniicio, ex Flauio Vopiſco in Aureliano, his uerbis: Veſtem holoſericã neq; ipſe in ueſtiario ſuo habuit, neq; alteri utendam dedit. Et quum ab eo uxor ſua peteret, ut unico pallio blateo ſerico uteretur, ille reſpondit, Abſit, ut auro fila penſentur. Libra enim auri, tunc libra ſerici fuit. Hactenus Flauius. Blateum pro purpureo interpretatur Baptiſta Ægnatius. Neq; uerò cuipiã mirum uideri debet, quandoquidem

doquidem antea cõqueritur Plinius, tam longinquo or
be peti, ut in publico matrona transluceat. Adde quod
gens illa, unde sericum petitur, nullum cum cæteris mor
talibus habet cõmercium. Quod Stephanus ait, ἀπόσο-
μιγὲς ἀνθρώποις. Nunc passim in Italia, & in ea Lucæ, ma
gna uis & copia, monachorum nescio quorum benefi-
cio, quos refert Procopius, uermiculorum semen, idest,
ut ita dicam, ouula, imperatori Iustiniano Constantino-
polim ex Serinda Indiæ ciuitate attulisse, unde toti fer-
mè Europę copia facta. Est mihi soror Martha nomine,
quæ istiusmodi lanicio, uelut altera Pallas, summopere
delectatur, quæ me istorũ uermiculorũ naturam docuit.
Appetente uere oua, piscium ouis haud absimilia linteo
lo adhærescentia, radiis solis exponunt, caloreq; fouent.
Quo fit ut uermiculi excludãtur, quos primum lactucis
mox mori foliis enutriunt, quibus iam grandioribus pe
nulas cuiq; chartaceas, ut ita dicã, uel inuolucra potius
distribuũt. quibus inclusi, mirabili naturæ opere lanicio
sese inuoluunt. cui color partim cãdidus, partim flauus.
Ammianus Marcellinus libro XXIII. aliter sentire ui
detur, cuius uerba libitum est adscribere, Agunt autem
ipsi quietius Seres, armorum semper & præliorum ex-
pertes, utq; hominibus sedatis & placidis est otium uo-
luptabile, nulli finitimorũ molesti. Cæli apud eos iucun
da salubrisq; tẽperies, aeris facies munda, leniumq; uen
torum cõmodissimus flatus, & abunde syluę sublucidæ,
à quibus arborum fœtus aquarũ asperginibus crebris,
uelut quædam uellera molliẽtes, ex lanugine & liquore
admixtam subtilitatem tenerrimã pectunt, nentesq; sub
tegmina, conficiunt sericum ad usus antehac nobilium,
nũc etiã infimorũ sine ulla discretione proficiẽs. In qua
opinione fuisse uidetur Virgilius, cũ ait, Foliis expectũt
uellera

uellera Seres. Et Plinius in sexto, Seres lanicio syluarum nobiles, perfusam aqua depectentes frõdium canitiem.

Vestis Serica olim Medica dicebatur, author Procopius libro primo De bello Persico.

Caput VI

VEl bombycina.] Bombyces, telas aranearum more texũt, inquit Plinius, ad uestem luxumq; fœminarum, quę bombycina appellantur. Quod & dixisse uidetur Pollux in septimo ad Commodum, his uerbis: τὰ δὲ ἐκ βομβύκων, σκώληκές εἰσιν οἱ βόμβυκες, ἀφ᾽ ὧν τὰ νήματα ἀνύονται, ὥσπερ ὁ ἀράχνης. hoc est, bombyces sunt uermes à quibus ut araneis fila pẽsantur. Bombycum telam prima retorquere, rursusq; retexere inuenit in Co, mulier Pamphile, Platis filia, non defraudanda gloria excogitatæ industriæ, ut denudet fœminam uestis. Martialis,

Fœmineum lucet sic per bombycina corpus.

Quæ à Co insula, Coa uestis appellatur. Propertius,

Quid iuuat ornato procedere uita capillo,
Aut tenues Coa ueste mouere sinus?

Ouidius,

Siue erit in Cois, Coa decere puta.

Viri quoq; utebãtur, quod probri uice arguit Plinius his uerbis: Nec puduit has uestes etiam uiros leuitate usurpare, propter onera æstiua: intantum à lorica gerenda discessere mores, ut oneri sint etiam uestes. Assyria tamen bombyce fœminis cedimus. Considerãti uerò mihi, atq; animum conuertenti ad ea quæ Plinius de Coa bombyce scriptum reliquit, isti uermiculi, quos apud sororẽ nutriri uidimus, ii ipsi sunt qui bombyces à Plinio describũtur. Cuius uerba, obsecro te candide lector, mecum etiam atq; etiam considera. Etenim si uerum est, falluntur qui sericum putant esse, quam uulgò *setam* dicimus, quamq; conficiunt isti uermiculi, qui passim in Italia &

lia & Gallia lanicij causa nutriuntur. Verba Plinij hæc sunt: Fieri autē primo papiliones paruos nudosq;. Mox frigorū impatientia uillis inhorrescere, & aduersus hyemem tunicas sibi instaurare densas, pedum asperitate radentes foliorū lanuginem in uellera. Hanc ab his quoq; cogi, subigiq; unguium carminatione, mox trahi inter ramos, tenuari ceu pectine, postea apprehēsam corpore, inuolui nido uolubili: tunc ab homine tolli, fictilibusq; uasis tepore & furfurum esca nutriri, atque ita subnasci sui generis plumas, quibus uestitos ad alia pensa dimitti. Quæ uero cœpta sint lanificia, humore lentescere more ceræ, mox in fila tenuari iunceo fuso.

Caput VII

NEc est quod mireris, hic iureconsultum nullam de aurea ueste fecisse mentionem. Nam ad ea potius debet adaptari ius, quæ & frequenter & facilè, quàm ad ea quæ perraro eueniunt, τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δὶς, ut ait Theophrastus, παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται. Neque enim tam frequens erat usus panni aurei, temporibus illis, quàm est hodie, quo uel hippotoxotæ nostrates, nec nisi proscisso utuntur. Sed tamen tunica aurea triumphasse Tarquinium Priscum Verrius apud Pliniū tradit. Asseueratq; idem Plinius, se uidisse Agrippinam Claudij principis uxorem, ædente eo naualis prælij spectaculum, assidentem ei indutam paludamento auro textili, sine alia materie. Quod uerò de paludamento aureo ait Plinius, Cornelius Tacitus, qui in historia conscribenda Pliniū non semel sequutus uidetur, non paludamentum dixit, sed chlamydem auratam. Vt autē nihil insit discriminis inter paludamētum & chlamydem, tamen non idem uidetur auratū dicere, & auro textili nulla alia materie. Verba Taciti non grauabor subscribere, quando non parū

facere uidētur, ut mens Plinii apertior fiat & dilucidior. Ea sunt in XII. Sub idem tēpus inter lacum Fucinum, amnemq; Lirin, perrupto monte, quo magnificentia operis à pluribus uiseretur, lacu in ipso nauale prælium adornatur, ut quondam Augustus, structo cis Tiberim stagno: sed leuib9 nauigiis, & minore copia ęddiderat. Claudius triremes, quadriremesq;, & undeuiginti hominum millia armauit cincto ratibus ambitu, ne uaga perfugia forent, ac tantum spacium amplexus, ad uim remigii, & gubernantium artes, impetus nauium: & prælio soliti in ratibus prætoriarum cohortium manipuli, turmæq; adstiterant, antepositis propugnaculis, ex quîs catapultæ, balistæq; tenderentur. Reliqua lacus classiarii rectis nauibus obtinebant, ripas & colles ac montium edita, in modum theatri multitudo innumera compleuit, proximis è municipiis, & alii urbe ex ipsa, uisendi cupidine, aut officio in principem. Ipse insigni paludamento, neq; procul Agrippina chlamyde aurata, pręsidere. Vides ut quod Plinius paludamentum auro textili dixit, Tacitus chlamydem auratā dixerit: sed tamē Plinio testi oculato fides potius habēda. Ouidius quoq; pallæ aureæ meminit, Ipse deus uatum palla spectabilis aurea.

Porrò autem utebantur auro intexto, inuento regum Asiæ in Attalicis maxime. Plinius in octauo, Aurum intexere in eadem Asia inuenit Attalus rex: unde nomen Attalicis. Quin & illud adscribendū duxi, quod de Aureliano Vopiscus, habuisse uidelicet in animo, ut aurū neq; in cameras, neq; in tunicas, neque in pelles, neque in argentum uerteretur, dicens, plus auri esse in rerum natura, quàm argenti: sed aurum per uarios bractearum, filorum & liquationum usus perire, argentum autem in suo usu manere. Idem Vopiscus autor, Tacitum imperatorem

ratorẽ auro clauatis ueſtibus interdixiſſe. Nam & ipſe autor Aureliano fuiſſe perhibetur, ut aurum à ueſtibus & cameris & pellibus ſubmoueret. Auro clauatę ueſtes quæ ſint, docet Ioannes Baptiſta Ægnatius, uir doctiſſimus, in ſcholiis ſuis in Lampridium, & alios. Ait enim eas eſſe, quæ clauos aureos haberent. Credo, ex Feſto Pompeio, apud quem legere eſt, clauata dici ueſtimenta clauis intexta, ut calciamenta clauis confixa. Sed quum addit, Nos flores appellamus: haud ſatis quid uelit intelligo. Si enim de iis quos *boutons* & *fers dor*, & *orfres*, dicimus: illi prorſus aſſentior, de quibus ſentire uidetur Iureconſultus in lege Quum aurum, cum. l. ſe. ſupra eodẽ: Quemadmodum, inquit, claui aurei & purpurei, pars ſunt ueſtimentorum: & ſi non ſunt claui ueſtimentis conſuti, tamen ueſte legata cõtineri. Si uero de illis floribus intelligat, qui eorum artificio ueſtibus inſeruntur, quos acupictores dicimus, uide tu lector etiam atq; etiam, ne te tanti uiri autoritas decipiat, οὐ γὰρ πρό γε τῆς ἀληθείας τιμητέος ὁ ἀνὴρ, καίπερ ὢν ἐλλόγιμος ἐν τοῖς πάνυ. hoc eſt, non enim uero eſt anteponendus uir ille, quanquam alioqui inter primos celebris. Siquidem Vlpianus, ut diuerſa adſcripſit hac ipſa lege, inſitas picturas, & clauos aureos quum ait, Et quæ his acceſſionis uice cedunt, quæ ſunt inſitæ picturæ, clauiq; qui ueſtibus inſuuntur. Quintilianus libro tertio. Vt affert lumẽ clauus purpurę loco inſertæ, ita certe neminem deceat intexta pluribus notis ueſtis. Quibus uerbis Gillius noſter cẽſet elici poſſe unicum tantum clauum purpureũ adiici tunicæ, quæ ob id dicatur tunica lati claui & latus clauus: quod haud ſcio an uerum ſit. Quod autem ait Vlpianus, inſitæ picturæ, inde pictæ ueſtes dictæ, quas iam apud Homerum fuiſſe conſtat. Plin. unde triumphales natæ. Iuuenalis,

Et latum pictæ uestis considerat aurum.

Colores diuersos picturæ intexere Babylon maximè celebrauit, & nomen imposuit. Plurimis uerò liciis texe re, quæ πολύμιτα appellāt, Alexādria instituit. Martial.
Hæc tibi Memphitis tellus dat munera: uicta est
Pectine Niliaco iam Babylonis acus.

Caput VIII

PRæcingendi, ut cingulum, ut zona, & quæ præcin-gendi causa parari solēt. Quod uerò ad zonam per-tinet, illud nō omiserim quod Strabo libro Geog. IIII scriptum reliquit: Gallos olim solitos dare operam, ne obesi fierent & uētrosi, punireq́ iuuenem certam zonæ mensuram excedentem. Verba Strabonis subscribam, ἴδιον δὲ καὶ τοῦτο. ἀσκεῖν γὰρ αὐτοὺς μὴ παχεῖς εἶναι, μηδὲ προγάστο-ρας. τὸν δ᾽ ὑπερβαλλόμενον τῶν νέων τὸ τῆς ζώνης μέτρον, ζημιοῦσθαι. hoc est, id quoq; eis est proprium ut sese exerceant, ne obesi uētreq́ prominulo sint. Si quis autem iuuenis mo dum zonæ præscriptum exuperet, mulctaafficiatur. Suc cincti dicuntur milites, quòd breuioribus sagis utentes, altius cincti uidentur. Accincti quoq; gladio. Tacitus in undecimo: Feruntq́ militem, quia extra uallum non ac-cinctus, atque alium, quia pugione tantum accinctus fo-ret, morte punitos. Nonnunquam uerò ignominiæ cau sa cogebātur milites tunicati & discincti fossam fodere, præsentibus spectantibusq́ aliis militibus. Qua pœna usum Lucullum in eos milites, à quibus in quodam præ lio fuga cœpta, autor Plutarchus in Lucullo, ἀτιμίαν τινὰ τοῖς φεύγουσι νενομισμένην προσέβαλε, κελεύσας ἐν χιτῶσιν ἀζώ στοις ὀρύξαι δώδεκα ποδῶν τάφρον ἐφεστώτων καὶ θεωμένων τῶν ἄλλων στρατιωτῶν. hoc est, ignominiam quandam deserto-ribus usurpatam inflixit iussis ipsis in tunicis, discinctis fossam pedū duodecim fodere, adstātibus atq; spectanti

bus

bus aliis militibus. Cæsar item Augustus pro delictorũ genere uariis ignominiis milites affecit, ut stare per totũ diem iuberet ante prætorium, interdum discinctos, tunicatosq;. autor Tranquillus. Cæterum, hoc in loco, bona tua uenia, lector cãdide, Iureconsultũ agam. Aduerte tu rabula, quia est de pane lucrãdo, ait Vlpianus præcingẽdi, non aũt accingendi. Si enim accingẽdi dixisset, uestimẽtorum appellatione gladius comprehẽderetur, quod nequaquam uidetur rationi cõsentaneũ. De armis quæ tegendi causa parari solẽt, dubium uideri potest. mouet quæstionẽ, primum, quod loricam antiqui lineam gestabant, ac ipse Magnus Alexãder, qui Asiæ imperium obtinuit, lorica linea usus dicit̃, ut memini me legisse apud Plutarchũ in Alexandro. Et thoracibus lineis antiquos pugnasse testis est Homerus. Deinde quòd istiusmodi arma tegumenta corporis appellat Liuius his uerbis, Arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære hæc, ut tegumenta corporis essent. Postremò quòd huius legis contextu uidetur militaria omnia cõprehendere. Ait enim, Vt saga & reliqua similia. Saga enim militum sunt, ut aliàs dicam. Quare si proponatur Sempronius miles testamento ita cauisse, omnia mea uestimẽta Caio Sceuæ contubernali meo do, lego: quæstio est, an huic legato, arma quæ tegẽdi causa parata sunt, q̃busq; utebatur Sempronius, legato cedant. Respondeo secundum ea quæ proponantur, non cedere. Siquidẽ alia causa uestimentorũ, alia armorum. Vestimenta enim inuenta sunt, ut nos à frigoribus, calore & imbre tutarẽtur: arma uerò, ut à telorũ impetu. Quum igitur separata sint, eorũ separata quoq; ratio sit, necesse est. Si mihi non credis, citabo tot iura, glossas singulares & unicas, quot unquam Barbatius in suis consiliis.

Caput IX

VEluti togæ.] Tunicæ toga superimponebatur, uel tunicis potius. Nec mihi uelim fidem ut adhibeas, nisi autorem laudarim ἀξιόπιστον, Plutarchum scilicet, qui in Tiberio & Caio sic ait, αὐτοῦ δὲ τοῦ Τιβερίου φεύγοντος ἀντελάβετό τις τῶν ἱματίων, ὁ δὲ τὴν τήβεννον, idest togam, ἀφεὶς καὶ φεύγων, ἐν τοῖς χιτῶσιν ἔσφαλη. Quibus uerbis apparet, quum quis Tiberij uestimenta comprehendisset, abiecta toga eum aufugisse, tunicatumque cecidisse. Toga erat Romanorũ. Augustus igitur, uisa quondam pro concione pullatorum turba, indignabundus acclamitans: En (ait) Romanos, rerum dominos, gentemque togatam. Et sanè fuit tempus, quum fæx uulgi non temerè unquam Romæ toga uteretur, sed sola tunica. Quamobrem plebem Romanã Tacitus tunicatum populum appellat. Cuius uerba extant in Oratorum dialogo. Quod sæpius uulgus imperitũ & tunicatus hic populus transeuntis nomine uocat, & digito demonstrat. Quod uerò τήβεννον Plutarchus dixit, Athenæus τήβενναν dixit in quinto, ubi de Antiocho, πολλάκις δὲ καὶ τὴν βασιλικὴν ἀποθέμενος ἐσθῆτα τήβενναν ἀναλαβὼν, περιῄει κατὰ τὴν ἀγορὰν ἀρχαιρεσιάζων. hoc est, sæpe etiam & posita ueste regia tebennam indutus circũibat forum comitiis. Meminit & in decimo, iisdẽ fermè uerbis. Artemidorus in secũdo De somniorum interpretatione, unde τήβεννος, toga dicta sit, obiter docere uidetur, quũ ait, τὰ δ' αὐτὰ καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ ἐσθὴς ἣν νῦν τήβεννον καλοῦσι ἀπὸ Τημένου τοῦ Ἀρκάδος, ὃς πρῶτος ἑαυτοῦ χλαμύδα οὕτω περιεβάλλετο τὸν τρόπον, εἰσπλεύσας ἐπὶ τὸν ἰόνιον κόλπον, καὶ ὑποδεχθεὶς ὑπὸ τῶν ταύτῃ κατοικούντων ἀφ' οὗ καὶ μαθόντες καὶ οἱ ἐγχώριοι τὸν αὐτὸν ἐνεδύσαντο τρόπον, καὶ ἐκάλουν τὴν ἐσθῆτα τημένιον ἐπώνυμον Τημένου τοῦ εὑρόντος. ὕστερον δὲ τῷ χρόνῳ παραφθαρὲν τὸ ὄνομα τήβεννος ἐκλήθη.

hoc est

Horatius. Vilia vendentem tunicato scruta popello

hoc eſt, itidem ueſtis Romana quam nunc togam appel lant à Timeno Arcade, qui primus chlamyda ſuã ita in/ duit ſinum Ioniũ nauigans: exceptusq; ab accolis, & ue ſtis forma ab eo cõperta ſimilẽ ſibi concinnarũt, quã ab autore Timeniã uocarũt. Poſtea aũt tempore deprauato nomine tebennos, ideſt toga, appellata eſt. Toga quoq; pro pacis artib. Caſſius ad Tulliũ, Eſt enim tua toga om niũ armis felicior. Toga enim erat pacis inſigne. Tulli9 in Piſonẽ, Nõ dixi hãc togã qua ſum amictus, nec arma, ſcutũ & gladiũ uni9 imperatoris: ſed q pacis eſt inſigne & ocij toga: contra aũt arma, tumultus atq; belli. Enim/ uero antiqtus, uel in bello togis utebant̃ Romani: autor Plutar. in Coriolano, ἦν δὲ τότε τοῖς ῥωμαίοις ἔθος εἰς τάξιν καθισταμένοις, καὶ μέλλουσι τοὺς θυρεοὺς ἀναλαμβάνειν, καὶ περιζώννυσθαι τὴν τήβεννον, ἅμα καὶ διαθήκας ἀγράφους γίνεσθαι τριῶν ἢ τεττά/ ρων ἐπακουόντων, ὀνομάζοντας τὸν κληρονόμον. hoc eſt, fuit aũt tẽ/ poribus illis mos Romanis ut in acie conſtituti, prius q̃ clypeos reciperẽt, togasq; præcingerẽt, teſtamẽta in pro cinctu facere, tribusq; aut quatuor audiẽtibus hæredem nũcupare. Et hoc erat teſtamẽtũ, quod procinctũ appel/ latur à Iuſtiniano, titulo De teſtamẽtis. Illi quoq; qui ma giſtratũ petebãt, toga candida utebant̃, & ob id cãdidati dicebãtur. Extat oratio M. Tullij habita in toga cãdida. Liuius in IIII ab Vrbe cond. albũ ueſtimẽtũ uocat his uerbis, Placet tollẽdę ambitiõis cauſa tribunos legẽ pro mulgare, ne cui albũ ueſtimentũ addere petitionis cauſa liceret. Poetæ togulã uſurpãt pro toga, ni fallor. Mart.

Trita quidem nobis togula, uilisq;, putrisq;:
 Denariis tamen hanc non emo Baſſe tribus. Et in VII
Pro togula debes, hoc ad te pertinet Olle.

A toga fit togatus & togatulus, ut apud Martialem XI,
Iam parce laſſo Roma gratulatori,

Laſſo

Lasso clienti, quàm diu salutator
Anteambulones & togatulos inter
Centum merebor plumbeos die toto. Et in eodem,
Hoc quisquam ferat, ut tibi tuorum
Sit maior numerus togatulorum,
Librorum mihi sit minor meorum.

Quum ait Martialis, centum plumbeos, pro centum quadrantibus accipe, quibus hodieq; Romani utuntur, & *quadrins* uocant uulgò, corrupto uocabulo, ut ferè fit, ita tamen ut minimum, quãtum desciuerit. Quod enim Latini quadrans dicebãt, hodie Romani dicunt *quatrin*, quorum decem duodecim denariolis, idest *duodeno* permutant, ut prolixissimè docuit Budæus in libro De asse. Budæus inquam ille, qui uelut alter Mercurius, mira ingenij felicitate dicam, an industria, rem nũmariam iam pridem antiquitatis tenebris inuolutam, uel immersam potius, uelut ab inferis reuocauit. Quo nomine studiosorum sanè nullus, duntaxat eorum, à quibus liuor abest, quin illi hoc tempore plurimum debeat, & debere fateatur: si qui sint, qui inuideant,
Rumpatur quisquis rumpitur inuidia.

Per centum quadrantes, sportulam intellige, quæ togatis dabatur à potentioribus, ut deducerentur & reducerentur per Vrbem incedentes. Martialis,
Si matutinos facile est tibi rumpere somnos,
Attrita ueniet sportula sæpe toga. Idem Martialis,
Nec uocat ad cœnam Marius, nec munera mittit,
Nec spondet, nec uult credere, sed nec habet.
Turba tamen non deest sterilem quæ curet amicum,
Heu quàm perfatuæ sunt tibi Roma togæ.
Solebant enim Romani togati potẽtiores comitari per Vrbem. Tullius ad Atticũ primo, Quum ad forum stipati

pati gregibus amicorum descendimus. Quod ipsi Martiali erat permolestum, quippe qui inter cæteras uitæ felicitates togam raram optet. Versus ipsius quoniam uisi sunt iucundissimi, & ad uerbum ediscendi, lubentes com meminimus:

Vitam quæ faciunt beatiorem,
Iucundissime Martialis hæc sunt,
Res non parta labore, sed relicta,
Non ingratus ager, focus perennis,
Lis nunquam, toga rara, mens quieta,
Vires ingenuæ, salubre corpus,
Prudens simplicitas, pares amici,
Conuictus facilis, sine arte mensa,
Nox non ebria, sed soluta curis,
Non tristis thorus, attamen pudicus,
Somnus qui faciat breues tenebras,
Quod sis esse uelis, nihilq; malis:
Summum nec metuas diem, nec optes.

Togam raram optat, id est, ne cogatur bene mane togatus circumuolitare limina potentiorũ, salutationis defuncturus officio. Nec tanti putat esse sportulam illam, quæ cuiq; in dies singulos dabatur, centum scilicet quadrantes. Ea summa nummi nostratis ualet decẽ solidos. De qua Iuuenalis in prima,

Sportula primo
Limine parua sedet turbæ rapienda togatæ.
Et paulopost, Densissima centum
Quadrantes lectica petit.

Et apud Martialẽ sexcentis in locis. Fuit tempus quũ toga commune uestimentum esset diurnum ac nocturnum, & muliebre & uirile. Postea uero mos fuit, ut mulieres adulterij conuictæ uirili toga indutæ, in publicum

procedere cogerentur, ut legi apud Isidorum non omni-
non pessimum autorem. Cui adstipulari uidetur Martia
lis, cum ait,

Coccina famosæ donas, & ianthina mœchæ.
Vis mage, quæ meruit mittere: mitte togam. Et
Iuuenalis in secunda,

Talem non sumet damnata togam.

A toga, togatus. Inde Lucullus, piscinarius, Xerxes to-
gatus, à Magno Pompeio dictus, ut testatur Plinius. Vt
uero Plutarchus refert à Stoico Tuberone, his uerbis in
Lucullo, καὶ διαίτας ἐναλίους κτίζοντα ὁ στωικὸς Τουβέρων θεα
σάμενος, ξέρξην ἐκ τηβέννου προσηγόρευσεν. hoc est, Et mari
timas ædes excitantē conspicatus Tubero Stoicus, Xer
xem eum togatum appellauit. Interpres uertit Xerxem
ex togato homine: id quàm recte, uel mediocriter eruditi
iudicabunt. A toga quoque dictæ comœdiæ togatæ, quæ
Romanorum: palliatæ uero, quæ Græcorum. Iuuenalis,
Impune ergo mihi recitauerit ille togatas.

Senatoris Romani figura ex antiquis marmoribus desumpta

SAturnalibus per quinque dies S. P. Q. R. togas reponebant, & synthesibus utebantur, & erant uiliores uestes. Martialis in Apophoretis,

Dum toga per quinas gaudet requiescere luces,
  Hos poteris cultus sumere iure tuo.

Synthesis quoque accipitur pro tota ueste in uestiario composita. in leg. Titia. §. Semproniæ, infra. Synthesis enim Græcum uocabulum compositionem notat. Nec hoc loco necessarium puto aliorum deliramēta super hac re referre. A toga Galliæ pars dicta togata, quòd eius regionis homines toga passim uterētur. Et est Italiæ pars, quæ intra Padum Rubiconemque ac Apenninū montem est, ut Plinius docet & Ptolemæus. Martialis,

  Gallia Romanæ nomine dicta togæ.

Dicti quoque Hispani togati & stolati, qui Beticā incolūt, Latinorumque ius adepti sunt, & in quorum agris coloniȩ Romanorum deductæ. Autor Strabo in tertio, καὶ δὴ, inquit, τῶν ἰβήρων ὅσοι ταύτης εἰσὶ τῆς ἰδέας στολάτοι λέγονται καὶ τογάτοι. hoc est, Atque adeo Iberorum, qui huius sunt formæ, stolati uocantur & togati. Togati etiamnum dicuntur pacis amatores. Tullius libro quarto ad Atticum, Ergo erimus ὁπλῖται, qui togati esse uolumus. Toga pura tyrones nouæque nuptæ induuntur. Plinius in octauo, ubi de C. Cæcilia loquitur, Ea prima texuit rectam tunicam, qua simul cum toga pura tyrones induūtur, nouæque nuptȩ. Tullius ad Atticū, Etsi Ciceroni meo togam puram cum dare Arpini uellem, hanc eram ipsam excusationem relicturus ad Cæsarem. Et alibi non semel. Toga pura quid sit, si nescis, disce ex Plutarcho in Antonio, ἐγγράφων μὲν εἰς ἐφήβους τὸν κλεοπάτρας παῖδα καὶ καίσαρος, τὸ δὲ ἀπόρφυρον καὶ τέλειον ἱμάτιον ἀντύλλῳ τῷ ἐκ φυλβίας περιβαλεὶς. hoc est, Adscribens inter ephebos Cleopatræ

filium

filium & Cęsaris: iustã uero & sine purpura uestem Antyllo suo ex Fuluia filio imponens. Hoc ideo uerti ad uerbum, ut Gręcarum literarum rudes intelligerent, eam uestem, quę toga pura à Cicerone dicitur, ἀπόρφυρον, id est, sine purpura, & τέλειον, id est iustam, dici à Plutarcho. Virilis autem toga sumebatur sedecim annorum ætate, ut cõijcere est ex Trãquillo in Augusto, Duodecimum annum agens, auiam Iuliam defunctã, &c. ut infra. Nec me fallit alibi à Plutarcho dici ἀνδρεῖον ἱμάτιον, in Bruto scilicet, his uerbis, οἱ δ' ἄλλοι πρὸς κάσσιον ἀθροισθέντες, τὸν υἱὸν αὐτοῦ, τὸ καλούμενον ἀνδρεῖον ἱμάτιον ἀναλαμβάνοντα κατῆγον εἰς ἀγοράν. hoc est, Alij Cassio congregati, eius filium sumentem uirilem togam, deducebant ad forum. Tranquillus in Augusto, Legata, uel partes hæreditatum, & à quibuscunq; hęredibus relicta sibi, aut statim liberis eorum concedere, aut si pupillari ætate essent, die uirilis togę, uel nuptiarum. Quod ait uel nuptiarum, pro puellis accipio, quę ut inquit Plinius, toga pura eo ipso die induebantur, quę in nouis nuptijs inepte uirilis diceretur. Nec tamen te moueat, quod Plutarchus alibi, καθαρὰς ἐσθῆτας, καὶ καθαρὸν ἱμάτιον dixerit, id est, si uerbum à uerbo uelis, puras uestes, & purum pallium. Ego enim pro candido accipiendum, uel ipsius Plutarchi uerbis comprobabo. Plutarchus in Catone, ubi ait, uiros Antiochenses ad excipiendum Pompei libertum Demetrium, festo cultu ornatos, ἐσθῆτας δὲ, inquit, καθαρὰς ἔνιοι, καὶ στεφάνους εἶχον. id est, Vestes quoq; candidas nonnulli & coronas habebãt. Interpreti condonandum, quòd puras uerterit, uerbum è uerbo. Ipse enim Plutarchus hanc eandem historię partem in Pompeio retexens, ἐν ἐσθῆσι λευκαῖς, id est in candidis uestibus ait. Sic & in Aemilio, ἐθεῶντο καθαραῖς ἐσθῆσι κεκοσμημένοι, Spectabãt puris uestibus ornati.

 Sic

Sic meo quidem iudicio, toga pura dicebatur, cui nulla purpura prætexta erat. Iacobus tamẽ Sadoletus, singularis eruditionis antistes, discrimen facere uidetur inter togam puram, & togam uirilem, cum in libello De liberis instituendis ait, Gerendi mutandiq; uestitus diuisa tempora, cum à prætexta ad togam puram, inde ad togam uirilem transitus esset. Posita uero prætexta, uirilẽ togam sumebant Romani sedecim annorum ætate, ut conijcere est ex Tranquillo in Augusto, in hæc uerba, Duodecimum annum agens, auiam Iuliam defunctam pro cõcione laudauit. Quadriennio post, uirili toga sumpta. Ipse tamen permisit liberis senatorum, quo celerius reipublicæ assuescerent, protinus uirilem togam, latum clauum induere. autor Tranquillus. Porrò autem prætexta erat, cui purpura prætexitur, quã Plutarchus in Sertorio περιπόρφυρον appellat: οἱ δὲ πατέρες, inquit, ἥδοντο θαυμαστῶς τοὺς παῖδας ἐν περιπορφύροις ὁρῶντες. hoc est, Patres uero mirifice lætabantur, cum prætextis ornatos filios cernerent. Et in Romulo, γέροντα μὲν ἄγουσι δι' ἀγορᾶς εἰς καπιτώλιον ἐν περιπορφύρῳ, βοῦλλαν αὐτῷ παιδικὴν ἅψαντες. hoc est Senẽ ducunt per forum in Capitoliũ in prætexta, bulla puerili illius collo apposita. Interpres purpura pro prętexta posuit, haud scio quàm bene. Tuum lector sit iudiciũ. Prætextatos quoq; pueros Plutarchus περιπορφύρους appellat, his uerbis in Publicola, ἐπὶ τούτοις ὁμήρους ἔδωκαν ἐξ εὐπατριδῶν περιπορφύρους δέκα, καὶ παρθένους τοσαύτας. hoc loco interpres, pręter consuetudinem feliciter uertit, Horum gratia decẽ prætextati, totidemq; uirgines ex patritio genere obsides dati. Quid autem sit prætexta, rem hactenus paucis cognitam, à nemine certe, quorum scripta legerim, satis explicatam, ego σὺν θεῷ μέντοι aperiam. Prætexta dicebatur ea toga, cuius oræ & circuitus pur-

pura

pura prętextus erat. Hac de re περιπόρφυρος à Plutarcho dicta quasi habens in circuitu purpurã intextam. Quemadmodum enim apud Pollucem, περίλευκον dicitur uestis ex purpura, uel alio colore in circuitu albũ intextum habens: sic περιπόρφυρος, meo quidem iudicio, dicitur uestis, ἐξ ἄλλου χρώματος ἐν τῷ περιδρόμῳ ἔχουσα πορφύραν ἐνυφασμένην, & cuius limbus erat purpureus. Quod & uelle uidetur Macrobius in primo, capite VI. cum ait, Cum toga cui purpura prætexitur. Et Liuius quartæ decadis, IIII. in hęc uerba, Purpura uiri utimur prętextati in magistratibus, in sacerdotijs: liberi nostri prætextis purpura togis utuntur. Magistratibus in colonijs, municipijsq́ togae prætextæ habendæ ius est. nec id, ut uiui solum habeãt tantũ insigne, sed etiam ut cum eo crementur mortui. fœminis duntaxat usum purpuræ interdicemus. Idem Liuius libro secundo tertiæ decadis, Hispani linteis prętextis purpura tunicis, candore miro fulgẽtibus, constiterant. Huius loci me admonuit alter seculi nostri Liuius Paulus Aemilius, uir doctrinæ singularis. Postea id legi apud Polybium tertio: quem Liuius uidetur uertisse ad uerbum, ut pleraq́ eius, τῶν δ' ἰβήρων λινοῖς περιπορφύροις χιτωνίσκοις κεκοσμημένων κατὰ τὰ πάτρια. Athenæus in sexto, χιτῶνας περιπορφύρους appellat: ἀλουργᾶ μὲν ἀμπεχόμενοι περιβόλαια καὶ χιτῶνας ἐνδεδυκότες περιπορφύρους. hoc est, Purpureis amicti circũiectis, & tunicas induti prætextas. Quibus uerbis palàm fit, prętextam dici togam purpura in circuitu contextam. Neq́ enim tunicæ illæ miro cãdore fulgerent, si totæ cõtextæ purpura fuissent. Iam & hoc uerbũ prætexo, uideo usurpari à ꝓbatis autoribus pro eo q̃d uulgo dicimus *bordare*, & *cooperire bordũ*. Auson. Tu Auguste uenerabilis, districtus maximo bello, assultãtibus tot milib. barbarorũ, quib. Danubij ora prætexit,

id est

Id est *cooperta* & *bordata*. Aldini codices habent protexitur. Sed magis placet ut prętexitur legas. Cicero in secundo de diuinatione, Atque in Sibyllinis ex primo uersu cuiusque sententiæ, primis literis illius sententiæ carmen omne prætexitur. Ouidius quoque prætexta pro *bordata* usu est isto uersu, Quid referam Baias, prætextaque litora uelis? Plinius quoque, prætexta tuguriorũ posuit in XVI. Cortex è fago, tilia, abiete, picea in magno usu agrestiũ: uasa, corbesque, ac patentiora quædam messibus conuehendis, uindemijsque faciunt, atque prætexta tuguriorum. Hoc est, ut interpretor, *borta* tecti ipsorum tuguriorum. Virg. tertio Georg.

Tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, & tenera prætexit arundine ripam.

Georgius Merula Dionis interpres in Traiano, prætextam purpuream appellat, in ipso statim principio. Ego omni asseueratione affirmare ausim Georgium non intellexisse, quid esset in Dione περιπορφύρῳ, & uertisse purpurea. Et fortasse in Græco codice, quem uidere mihi non contigit, scriptum est τηβέννῳ περιπορφύρῳ, id est, toga prætexta. Quod si uerum est, falsus est ipse, ut alij fermè ad unum omnes, quorum quidem scripta uulgata sunt. prætextæ apud Hetruscos originem inuenere, ut inquit Plinius. Quod & sentire uidetur Strabo in quinto, λέγεται δὲ καὶ ὁ θριαμβικὸς κόσμος, καὶ ὑπατικὸς, καὶ ἁπλῶς ὁ τῶν ἀρχόντων ἐκ ταρκυνίων δεῦρο μετενεχθῆναι. hoc est, Aiunt autem & triumphalia, & consularia, ac omniũ ferè magistratuum, ex Tarquinijs huc delata. Prætexta enim magistratuum erat, ut docuimus ex Liuio, qua utebantur Censores, qui erant uelut in apice & culmine dignitatis constituti. Athenæus Dipnosophiston XIIII. καὶ παρὰ ῥωμαίοις οἱ τιμητοὶ, μεγίστη δ' αὕτη ἀρχὴ, τὴν περιπόρφυρον

φυρὸν ἐνδεδυκότες καὶ ἐστεφανωμένοι, πελέκει τὰ ἱερὰ κατέβαλλον. hoc eſt, apud Romanos & cenſores, maximus uerò is magiſtratus eſt, prætextam induti coronaq; redimiti, ſecuri uictimas mactabant. Cęterum, regnante Romulo quum Capitolio à Sabinis capto, medio in foro ſignis collatis dimicaretur, matronarum intercurſu inter duas acies, prælium ſedatum eſt: quam ob rem mulieribus honores à Romanis permulti ſunt delati, primum his trāſeuntibus uia cedere: deinde præſente muliere obſcœnū nil dicere, nec nudū aſpici: præterea, ne cauſam dicerent apud eos iudices, qui de cæde ſunt conſtituti: poſtremò, ut earum pueri bulla aurea ornarētur & purpurea prætexta. Plutarchus in Romulo, φορεῖν δὲ inquit καὶ παῖδας αὐτῶν τὴν καλουμένην βοῦλλαν, ἀπὸ τοῦ σχήματος, ὅμοιον πομφόλυγι περιδέραιόν τι καὶ περιπόρφυρον. Interpres quum quid περιπόρφυρον uellet, non ſatis intelligeret, omiſit. Neque uerò neſcius ſum eorum quæ ſcripta ſunt à Macrobio: ſed apud me maior Plutarchi autoritas. Tu Macrobiū uide cap. VI libri I. Tullus Hoſtilius rex Romanorum tertius, primus prętexta uſus eſt. Plinius: Nam toga prætexta & latiore clauo Tullum Hoſtilium è regibus primum uſum, Hetruſcis deuictis, ſatis conſtat. Plutarchus in Romulo ait, ipſum quoq; Romulum prætexta uſum, his uerbis, ἀλουργῆ μὲν ἐνεδύετο χιτῶνα, καὶ τήβεννον ἐφόρει περιπόρφυρον. hoc eſt, induebatur enim tunica purpurea, geſtabatq; togam prætextam. Quare pugnantia dicere uidentur Plinius & Plutarchus, diuerſos (ut opinor) autores ſequuti: etiā ſi à Plutarcho ſtare uideatur Liuius in primo, his uerbis: Me haud pœnitet eorū ſententiæ eſſe, quibus & apparitores & hoc genus ab Hetruſcis finitimis, unde ſella curulis, unde toga prætexta ſumpta eſt, numerum quoq; ipſum ductum placet. A prætexta, ami.

citia prætextata dicta, iam inde à puero cœpta, apud Martialem. Prætextati quoq; cognomentum Papirio inditum, uulgatissimum ex Valerio, Gellio, & Macrobio. Prætextatus quoq; dicitur, qui nondum posita prætexta, togam uirilem sumpsit. Tullius in secunda in Antonium, Tenes'ne memoria prætextatum te decoxisse? Prætextatum dicit eum qui pupillari ætate esset. Est & qui prætextam inter triumphalia ornamenta adscribat, cum tamen ex Tacito, & Plutarcho constet triumphalium ueste non cōtineri. Tacitus in duodecimo, Et ludicro Circensium, quod adquirendis uulgi studiis ædebatur, Britannicus in prætexta, Nero triumphalium ueste transuecti sunt: spectaret populus hunc decore imperatorio, illum puerili habitu, & perinde fortunam utriusq; præsumeret. Plutarchus in Mario, καὶ παρῆλθε μὲν inquit εἴτε λαθὼν αὑτὸν εἴτε τῇ τύχῃ χρώμενος ἀγροικότερον ἐν τῇ θριαμβικῇ κατασκευῇ, ταχὺ δὲ τὴν βουλὴν ἀχθεσθεῖσαν αἰσθόμενος ἐξανέστη, καὶ μεταλαβὼν τὴν περιπόρφυρον αὖθις ἦλθε. hoc est, Et adfuit, siue sui oblitus, siue fortuna rustice elatus triumphalium ueste: mox uero senatum id ægre ferre sentiens, abijt, assumptaq; statim prætexta, reuersus est. Lege interpretem, & quàm nihil hac in re uiderit, intelliges. Tacitus XVII. Ipse Vitellius à ponte Miluio insigni equo paludatus, accinctusq;, senatum & populum ante se agens, quo minus ut captam urbem ingrederetur, amicorum consilio deterritus, sumpta prętexta, & composito agmine præcessit. Quibus uerbis planum fit, prætextam, saltem temporibus illis, triumphalium non fuisse. Cicero in oratione pro Cluentio, togam prætextam adnumerat inter ornamenta senatoria, his uerbis, Senatorem hoc queri non posse, propterea quod ea conditione proposita, petere cepisset: quodq; permulta essent

ta essent ornamenta, quibus eam mitigare molestiã pos-
set, locus, autoritas, domi splendor, apud exteras natio-
nes nomẽ & gratia, toga prætexta, sella curulis, insignia,
fasces, exercitus, imperia, prouinciæ. quod tamen de se-
natoribus intelligit, qui magistratũ adepti sunt. Trabea
uero erat triumphantiũ & toga picta. Plinius, Pictas ue-
stes iam apud Homerum fuisse: unde triumphales natæ.
Verba autem Homeri, si quis forte requirat, hæc sunt,
τὴν δ' εὗρ' ἐν μεγάρῳ· ἡ δὲ μέγαν ἱστὸν ὕφαινε,
δίπλακα, μαρμαρέην, πολέας δ' ἐνέπασσεν ἀέθλους,
Τρώων θ' ἱπποδάμων, καὶ Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων.

Pictas uero uestes, ni fallor, ἀνθινὰς appellãt, quarum
multa mentio apud Athenæum, Strabonem, & alios.
Ausonius, Trabea ut in pace consulum, sic in uictoria du
cis triumphantis. fortasse inde trabeæ consulares dictæ
ab Ammiano, quæ tamen palmata quoq; dicebatur, cre
do à uictoria. Martialis,

Palmatæq; ducem, sed cito, redde togæ.

Paulus Æmilius in triumpho quem de rege Perse ui
cto duxit, trabea auro depicta ornatus processit. Plutar-
chus in Æmilio, αὐτὸς καὶ δίχα τοσαύτης ἐξουσίας ἀξιοθέατος
ἁλουργίδα χρυσόπαστον ἀμπεχόμενος. Ausonius, Palmatam,
inquis, tibi misi, in qua D. Constantius parens noster in
textus est. Quibus uerbis et superioribus, Ausonius ean
dem, opinor, consularem uestem, modo trabeam, modo
palmatã, modo pictam appellat. Plinius tamẽ uidetur pi
ctã & trabeã, ut diuersa posuisse in octauo. Trabeã Græ
ci ἁλουργίδα uocant. Plutarchus in Romulo, αὐτὸς δ' πρου-
κάθητο μετὰ τῶν ἀρίστων ἁλουργίδι κεκοσμημένος. hoc est, Ipse
uero præsidebat cum optimatibus trabea ornatus. Eam
fuisse mẽtem Plutarchi asseuerare ausim, cum Romulũ
trabeatum fuisse constet ex Plinio, Virgilio, & Ouidio.

 Interpres

Interpres aliter uertit:id ꝙ recte,doctorum sit iudicium.
Hoc loco non omittēdum duco,quod de toga picta scri
psit Festus Pompeius:Picta,quæ nunc toga dicitꝰ,antea
purpurea uocitata est,eratq; sine pictura. Eius rei argu-
mentū est, pictura in æde Vertumni & Consi.Quarum
in altera M.Fuluius Flaccus,in altera L.Papirius Cur-
sor triumphantes ita picti sunt.Quæ uerò essent trium-
phantiū ornamenta,quorū frequens mentio apud Taci
tum & Plutarchū, Liuius in X secundi Belli Punici do
cet,his uerbis:Ibi Masinissam primū regem appellatū,
eximiisq; ornatū laudibus,aurea corona, aurea patera,
sella curuli eburnea, & scipione eburneo,toga picta &
palmata tunica donat.Addit uerbis honorem,neq; ma-
gnificentius quicquam triumpho apud Romanos,neq;
triumphantibus ampliorem eo ornatu esse.Quibus uer-
bis(ni fallor)annumerātur ea,quibus ornabantur trium
phantes.His ipsis etiam uerbis palàm fit,quę sint illa an
tiqua patrum munera,quorū meminit Tacitus in quar-
to:Missusq; est è senatoribus qui scipionem eburneum,
togam pictam, antiqua patrū munera daret,regemq; &
socium atq; amicum appellaret.Togam pictam alibi Li
uius purpureā appellat,in primo Belli Macedonici,Do
na ampla data,quæ ferrent regi, uasa aurea argenteaq;,
togaq; purpurea & toga prætexta.Quare falluntur,qui
togam prætextā pro purpurea sumpsere.Tullius secun
da in Antoniū,Sedebat in rostris collega tuus,amictus
toga purpurea,in sella aurea,coronatus:ascendis,acce-
dis ad sellam.Plutarchus in Antonio hāc uestem purpu
ream,uestem triumphalem uocat. Καῖσαρ δὲ κεκοσμημένος
ἐσθῆτι θριαμβικῇ καὶ καθήμενος ὑπὲρ βήματος ἐν ἀγορᾷ τοὺς δια-
θέοντας ἐθεᾶτο. Quin & his Liuij uerbis adducor ut cre-
dam,uestem illam,quam sacri Euangelij scriptores pur-

pueam

puream & purpuram dixerũt, fuisse togam purpuream, quæ & picta dicebatur, in seruatoris nostri ludibriũ scilicet, tanquã à S. P. Q. R. missam illi, qui se regem Iudæorum diceret, ut mentiebantur Iudæi. Trabearũ tria sunt genera, ut scribit Suetonius. Vnum quod diis sacratur, & est totum purpureum: alterum quod est regum, quod etiam purpureum est, sed albo infectum: tertium est augurale, purpura & cocco mixtis infectum. In funebri pompa utebãtur & equites trabea, si Tacito credimus, qui in tertio, de funere Germanici sic ait, Igitur tribunorum centurionumq; humeris cineres portabantur, præcedebant incompta signa, uersi fasces, atq; ubi colonias transgrederentur, atrata plebes, trabeati equites, pro opibus loci, uestem, odores, aliaq; funerum solennia cremabant. Et sane fuit tempus, quum trabeæ essent equitum, ut coniecto ex Martiale in quinto, in Dindymum:

Theatra loqueris, & gradus, & edicta,
Trabeasq;, & idus, fibulasq;, censusq;,
Et pumicata pauperes manu monstras.
Sedere in equitum liceat an tibi scamnis,
Videbo Dindyme, non licet maritorum.

Caput XI

PAludamentũ erat imperatorum.] Omnia quoq; militaria ornamenta, paludamẽta dici in libris auguralibus, ait Festus. Liuius, paludamentũ pro ueste militari, etiã eius qui non esset imperator, posuit in I, Cognitoq; super humero fratris paludamẽto sponsi, quod ipsa confecerat, soluit crines, & flebiliter nomine sponsum mortuum appellat. Paludamẽtum enim illud erat unius Curiatiorum, quorum nemo (ut arbitror) imperator in Albanis fuit. Vnde paludati. Cælius ad Ciceronẽ, Consules autem, quia uerentur ne illud senatusconsultum fiat,

 ut palu-

ut paludati exeant. Iuuenalis in sexta:
Cumq; paludatis ducibus, præsente marito
Ipsa loqui recta facie, strictisq; mamillis.
Tullius ad Cassium: Pansa noster paludatus ad tertium calend. Ianuarij profectus est. Paludamento quoq; utebantur & Augustæ, ut diximus in aureo paludamento Agrippinæ. Quòd si in uestimẽtorum ratione, quæ subinde mutatur, nouis rebus antiqua uocabulorum nomina fas sit indere: dicerem id uestimẽti genus, cui intexti liliorũ flores, quodq; induti reges Gallorum depingi solent, id Latinè paludamentum dici posse. Græci alias circumloquutione enuntiant, quemadmodũ & Latini. Plutarchus in Cæsare, ubi de Pompeio, qui in prælio Pharsalico, ut equitatum cui maximè cõfidebat, perterritum pulsumq; uidit, se in prætoriũ recepit, equũq; nactus detracto paludamẽto aufugit, ἀποδυσάμενος μὲν inquit τὴν ἐναγώνιον καὶ στρατηγικὴν ἐσθῆτα, φεύγοντι δὲ πρέπουσαν μεταλαβὼν ὑπεξῆλθεν. hoc est, uestem quidem exuit imperatoriam atq; militarem: fugientis autem adsumpta prælio sese subduxit. Cæsar Belli ciuilis tertio: Pompeius iam quum circa uallum nostri uersarentur, equum nactus, detractis insignib⁹ imperatoriis, decumana porta se ex castris eiecit, protinusq; equo citato Larissam contendit. Plutarchus in Lucullo, ἐφεστρίδα (ut opinor) pro paludamẽto posuit, ubi de ornamentis Luculli, iamiam præliũ inituri aduersus Tigranem, θώρακα μὲν ait ἔχων σιδηροῦν φολιδωτὸν ἀποστίλβοντα, κροσσωτὴν δ' ἐφεστρίδα. hoc est, thoracẽ ferreum habens squammosum & splendidum, ac fimbriatum paludamentum. Interpres uertit Punicam ephestrida: credo quòd in suo ipsius exẽplari fuerit κροκωτὴν: quod tamen haud prorsus displicet. Idẽ Plutarchus in Philopœmene, tunicas equestres uocat, quas *robe a cheual* dicimus

καὶ

καὶ χιτώνων ἱππικῶν καὶ στρατιωτικῶν χλαμύδων διηνθισμένων.
Vide reliqua. Idem Plutarchus in Craſſo, φοινικίδα pro
paludamento purpureo dixit, λέγεται δὲ inquiens ἡμέρας
ἐκείνης τὸν Κράσσον, οὐχ ὥσπερ ἔθος ἐστὶ ῥωμαίων στρατηγοῖς, ἐν φοινι
κίδι ἐλθεῖν, ἀλλ' ἐν ἱματίῳ μέλανι. hoc eſt, fertur eo die Craſ-
ſum, non purpureo, ut Romanorum imperatorum mos
erat, paludamẽto ad milites proceſſiſſe, ſed pallio nigro.
Paludamentum uerò fuiſſe imperatorum, planum fit ex
Tranquillo in Cæſare: Alexandriæ circa oppugnatio-
nem pontis, eruptione hoſtium ſubita compulſus in ſca
pham, pluribus eodem pręcipitantibus, quum deſiliiſſet
in mare, nando per ducẽtos paſſus euaſit ad proximam
nauem: elata læua, ne libelli quos tenebat, madefierent:
paludamentũ mordicus trahens, ne ſpolio potiretur ho
ſtis. Vtebantur & Gręci equites eo genere ueſtis, quam
ἐφαπτίδα appellat Athenæus in quinto, his uerbis, πάν-
τες δὲ περιεργασμένοι εἶχον πορφυρᾶς ἐφαπτίδας, πολλοὶ δὲ διαχρύ-
σους καὶ ζωωτάς. hoc eſt, belluatas ephaptidas. Macedones
pro paludamẽto chlamyde utebant̃. Plutarchus in Ale-
xandro, qui quum uidiſſet Darium à ſuis interfectũ, τὴν
ἑαυτοῦ χλαμύδα λύσας ἐπέβαλε τῷ σώματι καὶ περιέστειλεν. hoc
eſt, ſua ipſius ſoluta chlamyde, mortuo iniecit ac circũte
xit. Simul & Pyrrhus quum quodam in prælio uideret
ſe unum ab omnibus Romanis appeti, τὴν χλαμύδα καὶ
τὰ ὅπλα παραδοὺς ἑνὶ τῶν ἑταίρων μεγακλεῖ, τοῖς δ' ἐκείνου τροπόν
τινα κατακρύψας, ἑαυτὸν ἐπῆγε τοῖς ῥωμαίοις. hoc eſt, chlamy-
de & armis uni amicorũ Megacli traditis, illiuſq; armis
ſeipſum tanq̃ occultãs, in Romanos impetum fecit. In-
terpres uel hæc nõ intellexit, uel (quod magis puto) cor
ruptum Plutarchum habuit. Dion libro primo, chlamy-
dem pro ueſte militari Romanorũ, paludamẽto fortaſ-
ſe, uel ſagis poſuiſſe uidetur, his uerbis, καὶ τὰς χλαμύδας
ὡς καὶ

ὡς καὶ ἐν χερσὶν αὐτοῦ ὄντος τοῦ πολέμου μεταμπίσχοντο. Chlamys inter puerilia hic recensetur ab Vlpiano, qua Numa primus Romanorum regum usus est, quum legationem Isaurorum excepisset, rationemque eorum habitus percepisset: autor Suidas. Qua coccina usum imperatorem Alexandrum testatur Lampridius. Chlamydis effigies, & terræ habitabilis eadem fuisse traditur. Strabo in secundo, ἔστι δ' ἤτοι χλαμυδοειδὲς σχῆμα τῆς οἰκουμένης. Est certè chlamydis effigies quædam terræ habitabilis. Erat autem Græcorum, & maximè Macedonum. Plutarchus in Eumene, ἐξῆν δὲ Εὐμενεῖ, καὶ καυσίας ἁλουργεῖς καὶ χλαμύδας διανέμειν, ἥτις ἦν δωρεὰ βασιλικωτάτη παρὰ μακεδόσιν. hoc est, licebat enim Eumeni causias purpureas & chlamydes dilargiri, quod inter dona regia præcipuum habebatur à Macedonibus. Causia, ut illud interim scias, erat capitis tegmen, quam Budæus appositissimè usurpauit pro galero Cardinalium coccino. Licet enim uni Romano pontifici, ut quondam Eumeni, causias ἁλουργεῖς, idest purpureas, ut chlamydes coccinas, cæteraque Cardinalium ornamenta, arbitratu suo, certè hoc iure utimur, dilargiri, μὴ γὰρ γένοιτο nundinari. Quibus Plutarchi uerbis palam fit chlamydes fuisse Macedonum. Ille igitur Magnus Alexander incredibili gaudio elatus est, quum eius architecti situm Alexandriæ in formam chlamydis descripsere, quem metatus est Dinocrates ad effigiem Macedonicæ chlamydis, orbe gyrato laciniosæ, dextra læuaque anguloso procursu. autor Plinius, & Strabo in septimo. Iam uerò & Demetrius ille Poliorcetes chlamydem intexendam locauit, in qua (ut ait Plutarchus) erat εἴκασμα τοῦ κόσμου καὶ τῶν κατ' οὐρανὸν φαινομένων. hoc est, effigies mundi & eorum quæ in cœlo apparent: quæ tamen mutatione temporum inchoata relicta est. Athenæus in XII, asseuerat perfectas

fuisse

fuiſſe Demetrij chlamydes, colore nigricante ſublucentes, in quibus erat polus depictus, aureas ſtellas habens & duodecim ſigna. αἱ δὲ χλαμύδες inquit αὐτοῦ ἦσαν ὄρφνινον ἔχουσαι τὸ φέγγος τῆς χρόας, τὸ δὲ πᾶν ὁ πόλος ἐνύφαντο χρυσοῦς ἀστέρας ἔχων καὶ τὰ δώδεκα ζώδια. Iam nec illud ſupra fidem eſſe uidetur, quod ait Appianus in eo libro qui Mithridaticus inſcribitur. Interpretis uerba ſubiiciam, quãdo Appiani Græci nulla mihi copia. Ea ſunt ubi de triũpho Pompeij ex Aſia agit: Pompeius ipſe curru lapillis auroq́ ſplendente ferebatur, chlamydem (ut aiunt) indutus Alexandri, qui Macedonibus præfuit, ſi tamẽ id credere dignum eſt. Putãt quippe illam, in his quæ Mithridates ex Cleopatræ rebus in Co reperit, inuẽtam fuiſſe. Nec id abſurdum uideri debet, quãdoquidẽ Pompeius quandam ſimilitudinẽ oris habuiſſe uidetur ad Alexandri imagines. Plutarchus in Pompeio, ἦν δέ τις καὶ ἀνασολὴ τῆς κόμης ἀτρέμα, καὶ τῶν περὶ ὄμματα ῥυθμῶν ὑγρότης τοῦ προσώπου ποιοῦσα μᾶλλον λεγομένην, ἢ φαινομένην ὁμοιότητα πρὸς τὰς ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως εἰκόνας. ᾗ δὲ καὶ τοὔνομα πολλῶν ἐν ἀρχῇ συνεπιφερόντων οὐκ ἔφυγεν ὁ πομπήιος. ὥς τε καὶ χλευάζοντας αὐτὸν ἐνίους ἤδη καλεῖν ἀλέξανδρον. διὸ καὶ λεύκιος φίλιππος ἀνὴρ ὑπατικὸς συνηγορῶν αὐτῷ μηδὲν ἔφη ποιεῖν παράλογον, εἰ φίλιππος ὢν φιλαλέξανδρός ἐστι. hoc eſt, capillitium etiam habebat leniter accliue, & oculorum lineamẽtorum leuorem quendam, creditam magis q̃ compertam oris Pompeij ſimilitudinem ad Alexandri regis ſtatuas repræſentantem. Qua re commoti pleriq́ nomẽ quoq́ Alexandri ei tribuerunt: quod Pompeius haudquaquã repudiauit, ut quum per iocum nonnulli eum appellarent Alexandrũ, Lucius Philippus uir cõſularis in quadam cauſa ipſi patrocinãs dixerit, ſe abſurdũ nihil agere, ſi quum eſſet ipſe Philippus, Alexãdrum complecteretur. Nec quiſquam

mirabitur, chlamydem illam tanto tempore durasse, ab Alexandro scilicet ad Pompeij ætatem, modo qui legerit Plinium in octauo, qui ait: Seruij Tullij prætextas durasse annis quingentis sexaginta, nullasque teredinū iniurias sensisse. Ab eo enim ipso tempore, quo Alexander natus est, ad Ciceronis consulatum, quo consule Pompeius aut paulo pòst triumphauit, uix anni sunt trecenti uiginti, ut ex Eutropio colligere est. Athenienses quoque chlamyde usi sunt in præliis, paludamenti uicé. Plutarchus in Crasso de Nicia loquens, qui si bellandum esset aduersus Lacedæmonios, ἀποδυόμενος τὴν χλαμύδα, καὶ τῷ Κλέωνος ἀπειρίᾳ καὶ θρασύτητι, ναῦς καὶ ἄνδρας καὶ ὅπλα καὶ στρατηγίαν ἐμπειρίας ἄκρας δεομένην παραδιδούς. hoc est, chlamyda exuens & Cleoni homini audaci, & rei militaris ignaro classem, uiros, arma, atque adeo præfecturam hominem peritissimum flagitantem tradens.

Paludamẽti & sagi, ac caligæ militaris figura, ex antiquiss. marmoribus Romæ inuẽtis

C 2

Caput XII

AIt Vlpianus, Tunicæ.] Aulus Gellius libro septi-
mo Noctium Atticarũ ait, antiquitus Romanos
primò quidẽ ſine tunicis toga ſola amictos. Quare nec
uidetur reprehẽdendus Cato, qui de more maiorum ſo-
lebat ſtatim à prandio ad forum deſcendere, ac ibi cum
amicis deambulare, nullis nec calceis nec tunica, μετ᾽ ἄρι
στον δὲ inquit Plutarchus in Catone πάλιν, ὥσπερ εἴθιστο,
καταβὰς εἰς ἀγορὰν ἀνυπόδητος, καὶ ἀχίτων περιπατῆσαι μετὰ
τῶν συνήθων. hoc eſt, poſt prandium autem rurſum, ut ſolę
bat, in forum ſine calceis ac tunica deſcẽdens cum fami
liaribus deambulaſſe. Cuius moris non meminiſſe uide
tur Plutarchus, indicãs eum non ſeruaſſe decorum præ-
toriæ dignitatis, quòd ſine calceis & tunica ius diceret,
quum maiores non uſos tunica ſatis conſtet. Neq; enim
fruſtra Ennius Carthaginenſium iuuẽtutem tunicatam
appellat. Poſtea uerò, inquit Gellius, ſubſtrictas & bre-
ues tunicas citra humerũ deſinentes habebant: quod ge
nus Græci dicunt ἐξωμίδας, qua uſum Catonem Maio
rem, quũ brumæ tẽpore ruſticaretur, autor Plutarchus,
ἐπανελθὼν δὲ inquit εἰς τὸ χωρίον, ἂν μὲν ᾖ χειμὼν, ἐξωμίδα
λαβὼν, θέρους δὲ γυμνὸς ἐργαζόμενος μετὰ τῶν οἰκετῶν. hoc
eſt, reuerſus autem in agrum, ſi quidem hyems erat, exo-
mida ſumebat: ſin autem æſtas, nudus cum ſeruis opera
batur. Quando uerò in Catonis mentionem incidimus,
illud in illo miratur Plutarchus, quod iam ſenex poſt
conſulatum & triumphum adeptum, nulla unquam ue-
ſte uſus ſit, quę centum denariorum precium excederet.
ἐσθῆτα μὲν γὰρ, οὐδέποτέ φησι, φορέσαι πολυτελεστέραν ἑκατὸν
δραχμῶν, hoc eſt denariorum, quîs ad quadrantem re-
ſpõdent Iulij, quibus utuntur hodie paſſim in Italia, qui
centum denarij nummo noſtrate uiginti francicis æſti-
mari

mari poſſunt. Iam & in obſonium ipſe Cato in diem tri ginta aſſes inſumebat, hoc eſt triginta *baiochos*: noſtro ue ro more, triginta ſolidos. Maſſilienſium quoq; frugalitas celebrari ſolet, quòd apud eos mulierū dos maxima cen tum aureos non excederet, ueſtimēta ad quinq; aureos; quæ tamen ſumma Catonis precio centū ſolidis noſtris maior eſt, ἡ γὰρ μεγίστη προὶξ αὐτοῖς ἐστιν ἑκατὸν χρυσοῖ, καὶ εἰς ἐσθῆτα πέντε καὶ πέντε εἰς χρυσοῦν κόσμον, πλέον δὲ οὐκ ἔξεστι. hoc eſt, Maxima enim dos eis eſt aurei centum, quinq; in ueſtes, in mundum aureum totidem: excedere uero non licet. autor Strabo. Straboni tamen refragatur id quod Græci prouerbij uice uſurpant, εἰς μασσαλίαν πλεύσειας· εἰς μασσαλίαν ἥκεις. Aiunt enim ipſos Maſſilienſes nimis delicato ac molli muliebriq; cultu uſos, inſuper ca pillum unguentatū muliebrem in modum religare. Vn de natum prouerbium. Verum illi prouerbio non aſſen tior, quū apud me maior ſit M. Tullij autoritas, qui pro Flacco ait: Maſſiliæ diſciplinam ac grauitatē non ſolum Græciæ, ſed haud ſcio an cunctis gētibus anteponēdam iure dicam, quæ tam procul à Græcorū omnium regio- nibus, diſciplinis, linguaq; diuiſa, Gallorū gentibus, bar barorum fluctibus alluatur: ſic optimatū conſilio guber natur, ut omnes eius inſtituta laudare facilius poſſint, quàm æmulari. Sed quid opus illis ethnicorū teſtimonio, quū Lazarus amicus ab IESV ſeruatore CHRISTO uo catus, hanc unam potiſſimum ſedem delegerit, in quà uerißima dei dogmata mortales edoceret, mirificaq; ad reuocandam errabundam plebeculam, prodigia oſtēta- ret. Sed ad tunicas reuertamur. Manicatis tunicis indui non ſine probro ſolebant, ut autor eſt Gellius, qui eas Græco uocabulo χειριδωτάς appellat. Politianus in He rodiano, manuleatas uertere, Plautum imitatus, maluit,

quàm cum Cicerone dicere manicatas. Qui quũ in gre-
gem Catilinæ inuehitur, ſic ait: Quos pexo capillo niti-
dos aut imberbes aut barbatos uidetis, manicatis & ta-
laribus ac ſtrictis tunicis amictos, non togis. Virgilius
quoq; uidetur non ſine probro dixiſſe:

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

Mulieres tunicis utebantur longè lateq; diffuſis, ad ul-
nas cruraq; aduerſus oculos protegenda, quorum ima
erat carni proxima: unde iocus Martialis in Lesbiam,

De cathedra quoties ſurgis, iam ſæpe notaui,
Pedicant miſeram Lesbia te tunicæ.

Obſeruaui & apud Ouidium, tunicàm in ſingulari acci-
pi pro tunica illa, quæ ima erat, qua hodie linea utimur,
ut olim Athenienſes talari & linea utebãtur, autore Pol
luce. Ouidius in Amoribus:

Sic etiam tunica tangitur illa ſua. Et in tertio:
Illic nec tunicam tibi ſit poſuiſſe pudori. Et alibi:
Pugnabat tunica ſed tamen illa tegi.

Tunicam accipe pro ea quæ carni proximior, quam (ut
mihi uidetur) tunicã lineam, uel imam dicere poſſumus.
Sunt qui interulam uocitent. Athenæus, χιτώνιον ἐχί-
σπερον appellat in decimotertio, ubi de Phryne ſcorto
nobili, ἐχίσπερον γὰρ χιτώνιον ἀμπεῖχετο. hoc eſt, tunicula
carni proxima amiciebatur, quam camiſiam dicimus.
Vtebantur & tunica, quæ media dici poteſt: cuiuſmodi
ferè eſt tunica rubra, qua brumali tempore utimur. Erat
& alia tunica quæ his ſuperinducebatur. Noſtri ruſtici
uocabuli Græci ueſtigia retinentes, *hocheton* appellant,
quaſi dicas ὁ χιτών: alij, *ſaye*. Neque uerò cuipiam mi
rum uideri debet, ſiquidem olim Druidæ Gallorum ſa-
cerdotes, publicis priuatiſq; rationibus Græcis literis
utebantur: ut legimus in ſexto Commentariorum Cæ-

ſaris

ſaris. Quin & Ephorus apud Strabonem, Gallos φιλέλληνας appellat. μονοχίτων Græcis is eſt, quem tunicatum dicimus, ideſt ſola tunica amictum. Plutarchus in Antonio, de Cleopatra loquens, quæ ualetudine affecta, in lectulo iacens, ut Auguſtum aduentantem reſciuit, tunicata exiliit obuiam, ſeq; ad pedes eius ſtrauit, & abiecit. ἡ δὲ inquit ἔτυχε μὲν ἐν στιβάδι κατακειμένη ταπεινῶς, εἰσιόντι δ' αὐτῷ μονοχίτων ἀναπηδήσασα προσπίπτει. Ipſa autem iacebat in lecto ſordide: ingredienti uero ipſi unica amicta tunica exiliens accidit. Idem in Sylla, οἱ τοῦ Φιμβρίου στρατιῶται μονοχίτωνες ἠσπάζοντο τοὺς ἐκείνου μονοχίτωνας. hoc eſt, tunicati, & *en bocheton* (ut uulgo loquimur) ſalutabant illius tunicatos. Si interpres Plutarchi aliter uertit, uel fallor, uel falſus eſt. Athenæus quoq; in primo, καὶ ἀνδριάντας αὐτοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἱστάναι φησί, κατὰ πολλὰ μέρη τῆς πόλεως μονοχίτωνας, ῥυτὸν κρατοῦντας ἐν ταῖς χερσίν. hoc eſt, ſtatuas ipſius in Alexandria collocaſſe ait, in multis ciuitatis partibus tunicatas, manibus rhytum tenentes. Id eſt poculi genus. A tunica, fit tunicatus. Martialis,

Formoſam faciem nigro medicamine uelas,
  Sed non formoſo corpore lædis aquas,
Ipſam crede deam uerbis tibi dicere noſtris,
  Aut aperi faciem, uel tunicata laua. Ouidius,
Aſtiterit tunicata, moues incendia, clama:
  Sed timida caueat frigora uoce roga.

Tunicata, ideſt *in camiſia*. Proinde facetiſſimus poeta quietem tunicatam appellat, ideſt liberam ab opera togata:

Quos Fauſtine dies, qualem tibi Roma Rauennam
  Abſtulit, ó ſoles, ó tunicata quies.

Solebāt enim (ut diximus) Romani togati deducere & reducere magiſtratus, & eos qui dignitate uel ætate uel

opibus

opibus præcellerent, in domum, in forum, in templa, uel alió. Quæ opera togata à Martiale uocitatur:
Exigis à nobis operam sine fine togatam,
Non eo, libertum sed tibi mitto meum. Et in nono:
Denariis tribus inuitas, & mane togatum
Obseruare iubes atria, Basse, tua.
Deinde hærere tuo lateri, præcedere sellam,
Ad uetulas tecum plus minus ire decem.
Quare in uita beatiore togam raram optat. Domi enim Romani commorãtes, togam reponebant, & uiliori ueste utebantur: quam non ineptè fortasse domesticam dixeris. Tullius in secundo De finibus: Aut etiam ut uestitum, sic sententiam habeam, aliam domesticam, aliam forensem. Herodianus in Maximo, ἐρπάζοντι τοὺς πρεσβύτας, περιερρηγμένων δὲ ὡς εἶχον περὶ τοῖς σώμασιν ἐσθῆτας λιτάς, ἅτε οἴκοι διατρίβοντες, hoc est, corripiunt senes, laceratis quibus amiciebant, uestibus, uilioribus sanè, utpote qui domi sese continerent. Et item Plutarchus in Sylla ait, ἐσθῆτα δὲ ἄλλην μὲν οἰκουρῶν, ἄλλην δὲ εἰς ἀγορὰν προερχόμενος. hoc est, uestem aliam, quum domi maneret, aliam quum ad forum descenderet, uel procedens. Tunica lati claui, insigne erat senatorum, senatumque ab equite distinguebat. Plinius libro trigesimotertio: Annuli distinxere alterum ordinem à plebe, ut semel cœperãt esse celebres, sicut tunica ab annulis senatum tantum. Tranquillus in Augusto, Sumenti uirilem togam, tunica lati claui resuta ex utraque parte ad pedes decidit. Fuerunt qui interpretarẽtur non aliud significare, quàm quod is ordo, cuius insigne id esset, quandoque ei subiiceretur, idest ordo senatorius scilicet. Tunica lati claui, latus clauus etiam appellatur. Martialis in Gelliam:
Dum te posse negas, ni lato Gellia clauo

Nubere

Nubere,nupſiſti Gellia ciſtigero.

Tacitus in dialogo, Equidem,ut de me ipſe fatear, non eum diem lætiorẽ egi, quo mihi latus clauus oblatus eſt. Quintilianus undecimo, Cui lati claui ius non erit,ut tunicæ prioribus oris infra genua paulum,poſterioribus ad medios poplites uſq; perueniant. Nam infra, mulierum eſt: ſupra,centurionum. Lati claui ius, eſt dignitas ordinis ſenatorij. Dicitur & clauus. Trãquillus in Auguſto, Togis neq; reſtrictis neq; fuſis uſus eſt: clauo nec lato, nec anguſto. Tunica lati claui,ſiue latus clauus, antea quidem dicebatur tunica palmata à latitudine clauorũ, quæ nũc à genere picturæ appellatur. Verba ſunt Sexti Pompeij in uocabulo,picta,paucis additis. Cum uero ait,quæ nunc à genere picturæ appellatur, accipe ab ipſis clauis purpureis,qui tunicis inſeruntur, appellari tunicam lati claui. Quibus clauis purpureis mappæ quoq; ad limbum ut opinor uariari ſolebant. Et hoc eſt quod ait Martialis. Et lato uariata mapalia clauo.

Quare cum apud Liuium identidem legas tunicã palmatam, accipe pro tunica lati claui, quam Græci χιτῶνα πλατύσημον appellant. Strabo in tertio, οὗτοι δὲ καὶ φιλοῦσαι λέγονται πρῶτοι τοὺς ἀνθρώπους χιτῶνας πλατυσήμους. Hos aũt primos memorię proditum,induiſſe homines tunicas lati claui. Hactenus quæ de lato clauo cominiſci potui,hæc ſunt: ita tamen, ut ingenue fatear,mihi plane non liquere: ſicut nec illis maiorum gentium ſcriptoribus, qui ante me natũ hac in re hallucinati ſunt. Tunica phœnicea ſignum erat prælij futuri, quam aliàs coccinã appellat Plutarchus,ut diximus in cocco. Plutarchus in Bruto, προὔκειτο μὲν τοῦ Βρούτου χάρακι καὶ τοῦ κασσίου σύμβολον ἀγῶνος φοινικοῦς χιτών. hoc eſt, Ante Bruti & Caſsij uallum, prælij ſignum erat propoſitũ tunica phœnicea.

D Et in

Et in Pompeio, ὑπὲρ τάχος πρὸ τῆς σκηνῆς ἐκέλευσε προθεῖναι τὸν φοινικοῦν χιτῶνα. τοῦτο γάρ μάχης ῥωμαίοις ἐστὶ σύμβολον. hoc est, Extemplo ante prętoriũ iussit præponi tunicam phœniceam. Hoc enim Romanis pugnæ signum. Alibi coccinam appellat Plutarchus, credo, quia idem ferè color. Quod ait iureconsultus, tunicæ, hoc ideo, quia pluribus tunicis utebantur. Et Augustus quaternis interdũ tunicis, autore Tranquillo, muniebatur. Quare apud Ouidium Fastorum secundo,

Exuerat tunicas, uteri manifesta tumore
 Proditur indicio ponderis ipsa sui. Et in eodem,
Dat tenues tunicas Getulo murice tinctas:
 Dat teretem zonam, qua modo cincta fuit.

Tunica quoq; apud Celsum pro eo ponitur, quã *taygam* uulgo dicimus, his uerbis, Vel ex ictu aliquo rumpitũ tunica, quæ diducere ab inferioribus partibus intestina debuit. Sunt & tunicę apud eundẽ, testiculorũ inuolucra. Sic etiã Persius non ineleganter, cæpe tunicatũ appellat.

Cap. XIII

PAlliola.) Pallium erat Græcorum. Tullius pro Rabirio, Cõsularis homo soccos habuit & pallium: nec uero id homini tum quisquam, sed tempori assignãdum putauit. Tranquillus in Augusto, Sed cæteros cõtinuos dies inter uaria munuscula, togas insuper & pallia distribuit, lege proposita, ut Romani Græco, Gręci Romano habitu uterentur. Pallium quoq; erat philosophorum. Gellius libro nono, Video, inquit Herodes, barbam & pallium, philosophum nondum uideo. Pallia inter communia uestimenta annumerantur Vlpiano hic, quæ promiscua appellat Tacitus in tertio, Promiscuas uiris & fœminis uestes.

Pallijs etiamnũ in lecto utebantur. Ouidius in Amorib.

Nec

Nec in lecto pallia nostra sedent. Martialis,
Gutta pallia nec fefellit ulla, Iuuenalis in sexta.
Tunc corpore sana
Aduocat Archigenem, onerosaq; pallia iactat.
Pallia tunicæ imponebantur, ex prouerbio, Tunica pallio proximior. Quod si uerum est, tunicarũ muliebrium alæ non erant consutæ, erantq; Romanæ φαινομηρίδες, quemadmodum & Spartanæ. Quod & Ouidianis uersibus probari potest, cum ait,

Pallia si nimium terræ demissa iacebunt,
Collige, & immunda sedulus effer humo.
Protinus officij precium patiente puella,
Contingent oculis crura uidenda tuis.

Neq; enim efferẽdo pallio aperirent crura, si alæ utrinq; consutæ essent, etiamsi Plutarchus dicat, ἔτι δὲ μᾶλλον ἡ περὶ τὰς παρθένους φυλακὴ κατέσταλται τῷ Νομᾷ πρὸς τὸ θῆλυ καὶ κόσμιον. ἡ δὲ τοῦ Λυκούργου παντάπασιν ἀναπεπταμένη καὶ θῆλυς οὖσα τοῖς ποιηταῖς λόγον παρέσχηκε. φαινομηρίδας τε γὰρ αὐτὰς ἀποκαλοῦσι, ὡς Ἴβυκος, καὶ ἀνδρομανεῖς ἱστοροῦσιν, ὡς Εὐριπίδης. Et paulo post, τὰ γὰρ ὄντα τοῦ παρθενικοῦ χιτῶνος αἱ πτέρυγες οὐκ ἦσαν συνερραμμέναι κάτωθεν. ἀλλ' ἀνεπτύσσοντο, καὶ συνεγύμνουν ὅλον ἐν τῷ βαδίζειν τὸν μηρόν. hoc est, Itẽq; custodia quę ad uirgines pertinet, à Numa cohibita magis est ad muliebrem cultum & ornatum. Custodia uero Lycurgi planè aperta nimis. Siquidem muliebris cum sit, poetis ioci ansam præbuit. φαινομηρίδας enim ipsas appellant, id est quarũ aperta sunt femora, ut Ibycus. Et paulo post, Nimirum pinnæ uirginalis tunicæ non erant consutæ, sed explicabantur, aperiebantq; totum incedendo femur. Hactenus Plutarchus. Quibus uerbis apparet Spartanas mulieres solitas incedere sola tunica amictas, cuius alæ non erant consutæ. Quod & Romanis obseruatum

 arbitror

arbitror ex Ouidio, ita tamen, ut tunicis pallia uel stolæ superimponerentur. Neq; enim, ut mihi quidem uidetur aliter capi potest sensus Ouidianus, nisi si quis dixerit, quòd efferendo pallio, simul & efferebãtur tunicæ, quod magis amentis fuisset quàm amantis. Cæterum tunica illa, cuius pinnæ dissolutæ aliquatenus erant, & qua utebantur Spartæ, χισὸς χιτὼν appellatur à Iulio Polluce, in onomastico ad Cõmodum. A pallio fit palliolum, quod laneum erat Martialis,

Succida palliolo uellera quinq; petit.

Mulierum etiam erat. Iuuenalis, Aut cum
Vxorem comœdus agit, uel Dorida nullo
Cultam palliolo, mulier nempe ipsa uidetur.

Inde palliolatus. Tranquillus in Claudio, Ob hanc eandem ualetudinẽ, & gladiatorio munere, quod simul cum fratre memoriæ patris edebat, palliolatus nouo more præsedit. Martialis in nono,

Hanc uolo quæ facilis, quæ palliolata uagatur.

A pallio fit palliatus, id est pallio munitus. Gellius libro nono, Adijt nobis præsentib. palliatus quispiã & crinitus. Erãt etiamnũ pallia cœnatoria, quorũ meminit Martial.

Pugnorum reus, ebriæq; noctis
Cœnatoria mittat aduocato. Et in undecimo,
Ad cœnam uenies, sed sic diuisa recumbes,
Vt non tangantur pallia nostra tuis.

Et in Apophoretis, ubi in lemmate est cœnatoria, subaudiendum pallia. ait enim,

Nec fora sunt nobis, nec sunt uadimonia nota.
Hic opus est pictis accubuisse thoris.

Interpres fœde lapsus est: lege, ac ridebis. Porrò autem palla Gallica, ad formam nostri *palletoci* manicati uidetur accessisse, si Martiali credimus,

Dimidiasq;

Dimidiasq́ nates Gallica palla tegit.
Quid uero sit palla Gallica, docet Strabo in quinto, ἀντὶ δὲ, inquit, χιτώνων χιτοὺς χειριδωτοὺς φόρουσι μέχρι αἰδοίων καὶ γλουτῶν. hoc est, Tunicarũ uice pallas manicatas gestant, ad uerenda usq; natesq́ medias pertingẽtes. Quæ uerba Martialis uersum uidentur interpretari. Palla ab Horatio honesta dicta, mulierũ erat, ut quidã opinantur. Mar.
Fascia te, tunicæq; tegunt, obscuraq; palla.
Vtebantur & citharœdi. Ouidius in undecimo.
Ille caput flauum lauro Parnaside uinctus,
Verrit humum Tyrio saturata murice palla.
Et tragœdi. Idem Ouidius Amorum tertio,
Fronte comę torua, palla iacebat humo.
Quare falluntur ij qui mulierum tantum fuisse putant, in quibus & noster Sipõtinus, uir alioqui de lingua Latina nõ pessime meritus. Marcus Varro de lingua Latina ait, pallam ideo dici, quòd foris palàm sit. Eratq; palla longa ad terram usq; promissa, ut apparet in Ouidiano uersu. Quã ob id appellat Virgilius, Pro lõgæ tegmine pallę.
Endromis dicta uidetur, quòd eo genere uestis, ἐν δρόμῳ, id est in cursu & palæstra uterentur, quam pinguem hirsutamq́, & uilli longioris fuisse constat ex Martialis libro quarto,
Hanc tibi Sequanicæ pinguem textricis alumnam,
Quæ Lacedæmonium barbara nomen habet.
Sordida, sed gelido non aspernanda Decembri
Dona, peregrinam mittimus Endromidem:
Seu lentum ceroma teris, tepidumúe trigona,
Siue harpasta manu puluerulenta rapis:
Plumea seu laxi partiris pondera follis,
Siue leuem cursu uincere quæris Atam.
Ne madidos intret penetrabile frigus in artus,

Neúe grauis subita te premat iris aqua.
Ridebis uentos hoc munere tectus, & imbres:
Nec sic in Tyria sindone tutus eris.

Iuuenalis taxat mulieres Romanas, quæ endromide purpurea uterentur, in sexta,

Endromidas Tyrias, & fœmineum ceroma
Quis nescit?

Quod uero ait Martialis, sindone, ut obiter id intelligas, σινδὼν, ut ait Pollux, est amictus ex lino Aegyptiaco, quod nũc dicrossum appellatur: dicta, ut opinor, quia primum in Sidone urbe huiusmodi amictus fieri cœpit, ob id Tyria à Martiale dicta. Erant enim uicinæ urbes Tyrus & Sydon. Hoc eo adieci, ut intelligeres quæ scripta sunt in Matthęo, Et cum accepisset corpus Ioseph, inuoluit illud sindone munda. De sindone conuenit Matthæus, Marcus & Lucas: uerum Ioannes ait, καὶ ἔδησαν αὐτὸ ὀθονίοις μετὰ τῶν ἀρωμάτων. hoc est, Et obuinxerunt illud othonijs cũ aromatibus. Quòd si Polluci credimus, ὀθόνη apud Homerum magis ἐξ ἐρίου, id est, ex lana, quàm ἐκ λίνου, id est ex lino erat. Sindon uero inter linea uestimẽta adscribitur ab ipso Polluce. Quare puto Ioannem per othonia lintea intellexisse, recteq; uertisse Erasmum, etiam si aliter sentiat Pollux.

Caput XIIII

QVod ait Vlpianus, Ansitaria, quid uelit ingenue fateor me plane nescire. Consului uetustissimos codices, quorum in altero legi, Ansitapa: in altero, Anticapa. Quocirca si mihi permittas diuinare, uel potius coniectura uti, puto legendum amphitapa. Nam amphitapæ dicuntur uestes utrinq; uillosæ.

Lucilius libro primo,
Psilæ atq; amphitapæ uillis ingentibus molles.

Varro

Varro Manio, Alterum bene acceptum dormire super amphitapa bene molli. Athenæus ἀμφίταπον dixit in quinto, ταύταις δ' ἀμφίταποι ἁλουργεῖς ὑπεστρώννυντο τῆς πρώτης ἐρέας. id est, Hisce amphitapa substernebantur è molli lana. Quæ & amphimalla dicuntur. Strabo in quinto, τὴν δὲ μέσην οἱ περὶ πατάβιον, ἐξ ἧς τάπητες οἱ πολυτελεῖς καὶ γαύσαπες, καὶ τὸ τοιοῦτον πᾶν ἀμφίμαλλόν τε καὶ ἑτερόμαλλον. hoc est, Mediocrem uero lanã ager Patauinus, ex qua tapeta fiunt laudatissima, & gausapinæ, cæteraq́; eiusdẽ generis amphimalla & heteromalla. Id est quæ utrinq; uillosa sunt, uel in altero tantũ, cuiusmodi ferè sunt *mantes* uulgo dictæ, quas Massiliæ fieri uidimus, quæ & amictus & stragulæ uestis usum nautis & nauigantibus præstant. Hodie ueste serica heteromalla utimur, quam *uillosam*, & *uillutam* uulgo dicimus, quemadmodum & lanea heteromalla, quam *trippam*, nisi fallor, appellamus.

Caput XV

AIt Vlpianus, Et saga.) Sagum militum erat, quod & inter familiaria adscribitur ab Vlpiano. Tullius, Itur ad saga. Nostri milites g litera sublata uocabuli Latini uestigia retinent, *saum* uel *sayon* appellantes id genus uestis, quod armis superinduitur, alij *accoustramentum*, ut prętoriani. Cicero ad Trebatium, Quamobrem camino luculento utendum censeo. Idem & Mutio & Manilio placebat, præsertim qui sagis non abundares. Quòd uero ait, idem & Mutio, iocatur Tullius in Trebatium iureconsultum, quibus moris est aliorum autoritate suam ipsorũ comprobare sententiam. Græci unico uocabulo, ut opinor, περιθωρακίδια appellant, ea quæ superinduebãtur armis. Plutarchus in Artaxerxe, ὡς δὲ μόλις συνεῖδον τὰ περιθωρακίδια φοινικᾶ, λευκοῖς χρωμένων τῶν βασιλικῶν ἅπαντες ἔγνωσαν πολεμίους ὄντας. Lapus feliciter interpretatus est.

Qui

Qui ubi uix rubra ſagula conſpicati ſunt, quòd regiæ par tis omnes albis uterentur, agnouerunt ſtatim hoſtes eſſe. Strabo uocabulo Latino utitur in tertio, ἐν Βασγτανίᾳ δὲ μελανείμονες, τὸ πλέον δ' ἐν σάγοις. hoc eſt, In Baſtetania uero nigris ueſtimentis utuntur ad unũ omnes, magnam ferè partẽ in ſagis. Vtebantur & Luſitani ſagis, ut autor eſt Strabo in tertio, quibus operiebant captiuos, ex eorũ uiſceribus uaticinaturi. Quod immanius mihi quidem ui detur, quàm quod Galli quondã feciſſe ferunt, ſontes ſci licet ac damnatos dijs immortalibus immolaſſe. Plutarchus in Galba, ἐσθῆτα στρατιωτικὴν appellat, quod nos, ut opinor, ſagũ. Extat lex militaris Caij Gracchi, apud Plutarchum in Tiberio, in hæc uerba, ἐσθῆτα μὲν κελεύων δημοσίᾳ χορηγεῖσθαι, καὶ μηδὲν εἰς τοῦτο τῆς μισθοφορᾶς ὑφαιρεῖσθαι τῶν στρατευομένων. hoc eſt, Sumptu ut publico ſaga militi bus præberentur, nihil hac de re ſtipendio militari diminuto. A ſago fit ſagulum. Liuius in XXX, Hæc omnia ſagulo gregali amictus. Virgilius,

Virgatis lucent ſagulis.

Tacitus de moribus Germanorum, Nudi, aut ſagulo leues, nulla cultus iactatio. Et paulo poſt, Tegmen omnibus ſagum, fibula, aut ſi deſit, ſpina conſertum. A ſago fit ſagatus. Martialis,

Vis te purpureum Marce ſagatus amem?

Tranquillus in Cæſare dictatore, Conuiuatũ aſſidue per prouincias duobus triclinijs, uno quo ſagati, palliatiúe: altero quo togati cum illuſtrioribus prouinciarũ diſcumberent. Saga Liguſtica celebrãtur à Strabone in quarto. Tunicę quoque illic fieri ſolitæ. Abolla quoque militũ erat, ut Nonio Marcello placet. Vnde iocus Martialis in Criſpinum, qui poſita abolla, togam ſumpſerat,

Neſcit cui Tyriam dederit Criſpinus abollam,

Dum

Dum mutat cultus, induiturq; togam.
Et apud Iuuenalem non semel. Iam uerò & lænam militarem fuisse Nonio placet, quã Græci χλαῖναν uocitant. Plutarchus in Numa, καὶ γὰρ ἃς ἐφόρουν οἱ βασιλεῖς λαίνας, ἰόβας φησὶν χλαίνας εἶναι. hoc est, etenim quas gestabant reges lænas, Iuba chlænas ait esse. Palliis superinducebantur hyberno tempore, si Martiali credimus:
Tempore brumali, non multum læuia prosunt:
Calfaciunt uilli pallia uestra mei.
Quod & prouerbio fit manifestum, ἐν θέρει τὴν χλαῖναν κατατρίβεις, ἐπὶ τῶν μὴ καθ᾽ ὥραν τοῖς ἀναγκαίοις χρωμένων. hoc est, æstate lænam deteris. In eos qui non suo tempore rebus necessariis abutuntur. Vtebantur læna in sacrificiis. Tullius in Bruto: Licet aliquid etiã de M. Popilij ingenio suspicari, qui quum cõsul esset, eodemq; tẽpore sacrificiũ publicum cum læna faceret, quod erat flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione & seditione nuntiata: ut erat læna amictus, ita uenit in concionem, seditionẽq; quum autoritate tum oratione sedauit. Vtebãtur & cœnatoriis pallij uice. Iuuenalis in quinta:
Plurima sunt quæ
Non audent homines pertusa dicere læna.
Martialis, ubi de Lusco conuiua furacissimo:
Et tectus lænis sæpe duabus abit.
Nec tamẽ me fallit fuisse quoq; apud Græcos genus uestis, quæ χλανὶς diceretur, ut est apud Herodotũ, ubi de Dario. Nec hoc loco omiserim Gallos olim solitos sagis uillosis uti, quas lænas appellabant. Strabo in IIII, ἡ δ᾽ ἔρια, τραχέα μὲν ἀκρόμαλλος δὲ, ἀφ᾽ ἧς τοὺς δασεῖς σάγους ἐξυφαίνουσιν, οὓς λαίνας καλοῦσιν. hoc est, lana uerò hirta, uillosa pilo, ex qua saga pexa crebra contexunt, quas lænas appellant. Valerius χλανίδα amiculum dixit. χλανίδος

 meminit.

meminit & Athenæus in V, πρῶτοι μὲν οἱ τὸν ὄχλον ἀνείργοντες σιληνοὶ πορφύρας χλανίδας, οἱ δὲ φοινικίδας ἠμφιεσμένοι. idest, Sileni qui primi turbam coercuerunt pars lęnas & purpuras, alij paludamentum purpureum induebantur. Illud fortassis quispiam mirabitur, quod in eodem dixit Athenæus χλαῖναν, quam Plato τρίβωνα appellat in Symposio. Alcibiades loquitur, ὑπὸ τὸν τρίβωνα κατακλινεὶς τὸν τουτουί. hoc est, sub læna huius iacens. Athenæus uerò, οὐδ' ὡς ἀλκιβιάδης συνκοιμηθεὶς ὑπὸ τὴν αὐτὴν γενόμενος χλαῖναν. hoc est, neque ut Alcibiades sub eadem læna unà iacuit. Cicero, ubi de Dionysio in III De natura deorum, in fine: Pellenicæ lænæ celebrãtur, antiquis uictoribus athletis præmij loco dabantur. Pollux. Strabo in VIII, ἔστι δὲ καὶ κώμη πελλήνη, ὅθεν καὶ αἱ πελληνικαὶ χλαῖναι, ἃς καὶ ἆθλα ἐτίθεσαν ἐν τοῖς ἀγῶσιν. hoc est, est & uicus Pellenæ, unde & Pellenicæ lænæ, quas & præmia constituerant in certaminibus ludicris.

Cap. XVI

LAcerna, quasi lacera, quòd capite minus sit, Sexto Pompeio. Quam militũ quoque fuisse constat. Propertius in quarto:

Texitur in castris quarta lacerna tuis. Ouidius Fast. II

Mittenda est domino, nunc nunc properate puellæ,
Quam primum nostra facta lacerna manu.

Erant & lacernæ, quibus uterentur Romani, quum spectaculis operam sedentariam præstarent, & togæ superinduebantur ad arcenda frigora. Martialis,

Amphitheatrales nos commendamur ad usus,
Quũ tegit algentes nostra lacerna togas. Iuuen. in IX

Pingues aliquando lacernas,
Munimẽta togæ, duri crassique coloris. Rursus Mart. in 8

O quantos risus pariter spectata mouebit
Trita palatina nostra lacerna toga.

Tranquillus

Tranquillus: Dedit negocium ædilibus, ne paterētur in foro circo'ue quenquam consistere, nisi positis lacernis togatum. Lacernis candidis utebantur in spectaculis, si Martiali credimus, qui ludit in Horatium, qui nigra lacerna spectaculis aderat:

Spectabat modò solus inter omnes
Nigris munus Horatius lacernis:
Quum plebs & minor ordo maximusq;
Sancto cum duce candidus sederet:
Toto nix cecidit repente cœlo:
Albis spectat Horatius lacernis.

Hactenus Martialis. Plutarchus in Æmilio, ubi de triūpho Pauli Æmilij agit, ὁ μὲν δῆμος ἔν τε τοῖς ἱππικοῖς θεάτροις ἃ κίρκους καλοῦσι περί τε τὴν ἀγορὰν ἰκρία πηξάμενοι καὶ τἆλλα τῆς πόλεως μέρη καταλαμβάνοντες, ὡς ἕκαστα παρεῖχε τῆς πομπῆς ἔποψιν, ἐθεῶντο καθαραῖς ἐσθῆσι κεκοσμημένοι. Concedebatur aliquādo honoris ergò, toga uti prætexta in spectaculis, ut S.P.Q.R. admiratus Catonis fidem & sedulitatē in cōseruanda Cypria gaza, ultrò ei præcipuā detulit præturam, concessitq; ut toga prætexta in spectaculis publicis uteret. Plutarchus in Catone, καὶ τὰς θέας αὐτῷ ἐν ἐσθῆτι περι πορφύρῳ θεάσασθαι. etiam ludos in toga prætexta ut ipse spectaret. Lacernis utebantur & mulieres. Iuuenalis in 1,

Ipse lacernatæ quum se iactaret amicæ.

Ipsi in plerisq; Italiæ ciuitatibus matronas uidimus lacernatas, eo ipso tēpore, quo per urbē mirificè tēperato gressu incedunt. Fortasse uerò nō ineptè dixerim nostros iuris tam diuini q̄ humani doctores (eo em̄ uocabulo gaudēt) lacernatos, cū *cappis* quas uocāt, pellitis ornati, tyronibus suis prolytarū lytarūq; insignia largiūtur, pro sensus ratione an pro censu, nihil habeo dicere. Sacerdotes quoq; q canonici dicūtur, lacernis nigris ornanť, ut cucullo, quū in

 ædis

ædis choro ſedentario diuinos Dauidis uerſus alternis ultro citroq́ꝫ uicibus decantant:tēpore uerò æſtiuo utun tur amictu pelliceo, quem ab amiciendo(opinor)uulgò *aumiciam* uocant.Quinetiā uidentur lacernæ eſſe,eæ qui/bus Cardinales Romæ obequitando,triumphantiū mo re utuntur,ſacerdotij(ut ita dicam)dibaphici ius adepti, cum cucullo & cauſia purpurea,quam nonnulli *capellum rubrum* uocant.Qui,ne nimiū hac de re glorientur,ſciant lacernas quoq́ꝫ pauperiorum fuiſſe.Iuuenalis in tertio:
Quid,quod materiam præbet,cauſasq́ꝫ iocorum,
Omnibus hic idem,ſi fœda & ſciſſa lacerna.
Martialis ad Mamurianum:
Cerea ſi pendet lumbis,ac trita lacerna.
Nobiliores illuſtrioresq́ꝫ lacernis non utebātur,niſi plu/uio tempore,aut in ſpectaculis.Quare Tullius obiectat Antonio,quòd rediſſet in urbem cum Gallicis & lacer/na.In ſecunda Philippicarum ſic ait:Nam quòd quære/bas quomodo rediſſem,primum luce,nō tenebris:dein/de cū calceis & toga,nullis nec Gallicis,nec lacerna.In uulgatis codicibus ſcriptum eſt,caligis:tu ex Gellio lib. XIII,Gallicis legas,nos *galozas* dicimus.Erāt enim & quædam lacernæ, quibus pluuioſo tempore uterentur. Plinius XVIII,cap.XXV,ubi de uirgiliarum occaſu: Ergo ex occaſu eius de hyeme augurātur,quibus eſt cu/ra inſidiādi negotiatoris auaritia.Nubilo occaſu pluuio ſam hyemem denūtiant,ſtatimq́ꝫ augentur lacernarum pretia.Hactenus Plinius.Quæ lacernæ dicebātur & pe nulæ.A.Gellius libro XIII, T.Caſtritius rhetoricæ di ſciplinæ doctor,qui habuit Romæ locum principem de/clamandi & docendi,ſumma uir autoritate grauitateq́ꝫ, & à diuo Adriano in mores literasq́ꝫ ſpectatus,quū me præſente (uſus ſum enim eo magiſtro) diſcipulos quoſ/dam

dam suos senatores uidisset die feriato tunicis & lacer-
nis indutos,& Gallicis calceatos: Equidem(inquit)ma-
luissem uos togatos esse. Pigitum est saltem cinctos esse
& penulatos. Vides,ut quos lacernis indutos dixerat,
uocat penulatos. Penulam enim abusiuè nobilissimi ue-
teres dixêre,omne quicquid tegit. Penula utebantur ar-
cendis pluuiis. Ælius Lampridius in Alexandro,Penu-
lis intra Vrbem,frigoris causa,ut senes uterentur,permi
sit:quum id uestimēti genus semper itinerarium,aut plu
uiæ fuisset. Matronas tamē intra Vrbem penulis uti ue-
tuit,in itinere permisit. Iuuenalis in quinta:
Fremeret sæua cum grandine uernus
Iuppiter,& multo stillaret penula nimbo.
Quintilianus: Galba penulam roganti,Non possum com
modare(inquit)domi maneo. quū cœnaculum perplue-
ret. Idem Galba,penulā roganti respondit: Si non pluit,
non est opus tibi: si pluit,ipse utar. Quòd autem uiatoria
fuerit,Tullius ad Att. XIII,probat: Sed ego,inquiens,
ita egi,ut non scinderem penulam. Prouerbij uice usur-
pauit Tullius: ut loquimur,Non sustinuit ut scinderem
mantellum,quo apud me remaneret. Et paulo pòst: Horum
ego uix attigi penulam,& tamen remāserunt. Idem Tul
lius pro Milone,Quum alter ueheretur in rheda penula
tus,unà sederet uxor. Et paulo pòst,Quid minus prom-
ptum ad pugnā,cum penula irretitus,rheda impeditus,
uxore penè constrictus esset? Erat & penula scortea: scor
ta enim ueteres pelles nominabāt: cuius meminit Mart.
Ingrediare uiam cœlo licet usque sereno,
Ad subitas nusquam scortea desit aquas.
Penula scortea utunt̄ ij,qui solenne habent uisere ædem
D. Iacobi Calleci,uel uoti uel nūmi causa,*brodes* uocam⁹.
Vtūtur & pegasarij cursores,qui à Gallia Lugdunensi,
 quinto

quinto aut sexto demum die Romam aduolant, subinde per stationes mutatis equis. Græci penulam φαινόλην uocant. Paulus ad Timotheū secunda, τὸ φαινόλην ὃν ἀπέλιπον ἐν τρωάδι παρὰ κάρπῳ, ἐρχόμενος φέρε. idest, penulam quam reliqui Troade apud Carpum, quū uenies, apporta. Hieronymus in tertio aduersus Pelagiū dialogo, uertit lacernam siue penulam, ut inquit Erasmus in Annotationibus, quod cum Gellio cōuenit, qui ut ferè eadem posuit lacernam & penulam, ut diximus. Athenæus in tertio, παῖ λαβὼν δός μοι ἄχρηστον φαινόλην. hoc est, puer candide da mihi inutilem penulam. Nos uocabuli Græci uestigia seruamus. μανδύην Græci, nos manteau dicimus. Pollux in septimo, ἡ δὲ μανδύη, ὅμοιόν τι τῇ καλουμένῃ φαινόλῃ. idest, mandya uerò simile quiddam habet cum ea quæ penula uocat. Quod uerò Lampridius scribit, Alexandrum senioribus permisisse, ut intra Vrbem penulis uterentur, quis forsitan mirabitur, quum orandis causis, penula munitos fuisse constet ipsos etiā oratores, ex Tacito in Oratorum dialogo, his uerbis: Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attulisse penulas istas, quibus astricti & uelut inclusi, cum iudicibus fabulamur. Hactenus Tacitus. Nanque ij sub quorum persona disserit Tacitus, ante Alexandrū imperatorem fato functi sunt: quin & Tacitus ipse, ut mihi quidem uidetur. Quare in tanta non solum rerum, sed etiam autorū diuersitate, eorumque probatissimorum, nihil planè decernere ausim. Quæram uerò omnia, dubitans plerunque & mihi ipse diffidens. Tantum hoc dico, rem ipsam uestiariam uariis temporibus haud prorsus eandem rationē retinere potuisse. Penula gausapina erat crebra & uillosa, qua hyberno tempore & frigido uterentur. Martialis,

Is mihi candor inest, uillorum gratia tanta,

Vt me

Vt me uel media sumere messe uelis.

Quidam his uersiculis putauerũt penulam gausapinam inter theristra, ideſt æstiua uestimenta annumerari: uerũ (ni fallor) falluntur. Sensus enim Martialis, Penulę dicit talem inesse candorem, tantam inesse uillorum gratiam, ut etiam si hyberno usui sit adscripta, tamẽ quis penulæ specie captus, eam uel media sumere messe uelit. Vsque adeo'ne iudicio caruere Martialis interpretes? Et ille λίτρας ἀμαλθείας inscriptus, de quo lactis haustum gallinacei sperare possis?

Cap. XVII

VEluti stolæ. Vides ut Iureconsultus stolam annumerat inter ea uestimenta, quibus uir sine reprehensione uti non potest, licet aliter obseruetur à Græcis & Latinorum antiquissimis, ut diximus in principio huius opusculi. Postea uerò ad matronarũ uestem hoc uocabulum translatum est, quæ demissa erat ad imos usq; pedes, & cuius extremã partem ambibat instita assuta, quæ erat fasciola quædam, siue limbus. Patrum nostrorum memoria, matronæ illustriores instita utebantur, quos *goddetos* uulgò dicebant. Ouidius,

Este procul uittæ tenues, insigne pudoris,
Quæq; tegis medios instita longa pedes.

Et aliàs,

Ecquid ab hac omnes rigida submouimus arte,
Quas stola contingi, sumptaq; uitta uetat?

Inde stolatum, matronale atq; honestum dicimus. Mart.

Quis floralia uestit, & stolatum
Permittit meretricibus pudorem?

Quod uerò instita dicat̃ & limbus, ꝓbat Virgilij uersus,

Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.

Et Ouidius,

Quam limbus obibat
Aureus, ornabant aurata monilia collum.

Sunt qui dicant limbum, muliebre uestimentum fuisse,

citentq;

citentq; Plauti locũ: Textores, limbolarij. quo non satis probatur quod uolũt, etiã si id Marcellus uelle uideatur. Capitia. Capitium Varroni dictũ, quod pectus capiat, hoc est, comprehẽdat. Est & capitis tegmen, à capite dictum, ut opinor. Quod si uerum est, in mulieribus id capitium dicemus, quod in matronis *cappam* appellamus, quo undatim crispo utuntur Parisinæ. Omiseram dicere uestem aliquando poni pro panno, ut apud Marcum Tullium, uestis Melitensis, quæ fiebat Melitæ, quæ est insula satis lato ab Sicilia mari, periculosoq; disiuncta, in qua est eodem nomine oppidũ, quo iste Verres (inquit Tullius) nũquam accessit: quod tamen oppidum isti in textrinam ad muliebrẽ uestem conficiendam fuit. Idem libro quarto in Verrem: Sed tantum'ne Melitensium, quasi etiam amicorum uxores: tantum lectorum, quasi etiam omnium istorum uillas ornaturus esses.

Caput XVIII

Zonæ.] Hic Iureconsultus inter muliebria adnumerat. Martialis:

Longa satis nunc sum, dulci sed pondere uenter
 Si tumeat, fiam tunc tibi zona breuis.

Zona quoq; erat uirorũ, in qua solebãt deferre nũmos. Inde præceptũ illud Domini apud Matthæum, Ne possideatis aurũ neq; argentũ neq; æs in zonis uestris. Extat Gracchi dictum in oratione, quam ad populum in concione habuit: Itaq; Quirites, quum Roma profectus, zonas quas plenas argenti extuli, eas ex prouincia inanes retuli: Alij uini amphoras quas plenas tulerunt, eas argento plenas domum reportarunt. Plutarchus in Tiberio, pro zona βαλάντιον uertit, his uerbis, μόνος δὲ τῶν στρατευσαμένων πλῆρες τὸ βαλάντιον εἰσενεγκὼν, κενὸν ἐξενεγκὼν. Etiã si idem Plutarchus aliàs his uerbis utatur, in

Lucullo

Lucullo ſcilicet, οἱ δ' ἄγοντες αἰσθόμενοι πεντακοσίους χρυσοῦς ὑπεζωσμένον ἀπέκτειναν. quũ ſenſiſſent qui eum ducebant aureis quingentis ſuccinctũ interfecerũt. Illud uerò non omittendũ quod ſcripſit Athenæus in 1, reges Perſarũ & Ægyptios dare ſolitos reditũ tributorũ Alexãdriæ ciuitatis uxoribus ſuis in zonas. Tullius, Solere aiũt Barbaros reges Perſarũ ac Syrorum plures uxores habere. His aũt uxoribus ciuitates attribuere hoc modo, Hæc ciuitas mulieri redimicula præbeat, hæc in collum, hæc in crines. Socrates quoq; apud Platonẽ in Alcibiade priore ait, ἐπεί ποτ' ἐγὼ ἤκουσα ἀνδρὸς ἀξιοπίστου τῶν ἀναβεβηκότων παρὰ βασιλέα, ὃς ἔφη παρελθεῖν χώραν πάνυ πολλὴν καὶ ἀγαθήν, ἐγγὺς ἡμερησίαν ὁδόν, ἣν καλεῖν τοὺς ἐπιχωρίους, ζώνην τῆς βασιλέως γυναικός, εἶναι δὲ καὶ ἄλλην ἣν αὖ καλεῖσθαι καλύπτραν, καὶ ἄλλους πολλοὺς τόπους καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς, εἰς τὸν κόσμον ἐξῃρημένους τὸν τῆς γυναικός, καὶ ὀνόματα ἑκάστους τῶν τόπων ἀπὸ ἑκάστου τῶν κόσμων. Nam ex uiro fide digno quondam audiui, qui ad regem in Aſiam adiuit, qui diceret regionem ſe præteriiſſe amplam admodũ & uberem, unius ferè diei iter, quam incolæ zonam reginæ nominant: eſſe autem & aliã quam rurſum uocant calyptram. Alia præterea multa loca pulchra & fertilia mundo uxoris regis deſtinata, & ea ſortita nomina à muliebri ornamento. Porrò autem latis zonis utebantur & mulieres apud Illyrios, quæ præcingũt uentrem latis zonis quando bibunt, & hoc primum mediocriter perſtringũt. Quum uerò acrius bibunt, magis ſemper cogunt, comprimũtq; zonam. Verba Athenæi ſubſcriberem, quem laudo autorẽ, ni uerear lectoris ſtomachum facere. Erat & cinctus & cingulum à cingendo, ut inquit Varro. Alterum uiris, alterum mulieribus attributum. A quo & cinctura dicitur. Tranquillus in Cæſare dictatore: Vſum enim lato clauo ad manus fimbriato

briato,nec ut unquã aliter super eum cingeretur,& quidem fluxiore cinctura. Vnde emanasse Syllæ dictũ,optimates sæpius admonentis,ut male præcinctum puerum cauerent. De baltheo dubitari potest,an uestimẽtorum appellatione ueniat. Et magis est, ut armorum nomine cõprehendatur:quandoquidem baltheum Varro inter arma adscripsit,dictum quasi bullatum cingulum. Tacitus quoq; XVII, recenset inter armorum ornamẽta,in hæc uerba: Manipuli quoq; & gregarius miles, uiatica sua & baltheos phalerasq;,insignia armorum argẽto decora,loco pecuniæ tradebant. Græci ζωστῆρα appellant. Plutarchus in Camillo, ἀπολυσάμενος τὴν μάχαιραν, ἅμα καὶ τὸν ζωστῆρα προσέθηκε τοῖς σταθμοῖς. hoc est,gladium unà cum baltheo exutum,lancibus apposuit.

Caput XIX

MItræ.] Mitra utebantur matronæ. Varro De lingua Latina,Mitra & reliqua ferè in capite:postea addita cum uocabulis Græcis. Vtebantur & reste, hoc est fasciola,qua capillus in capite colligaretur. Erat autẽ reticulum,quod capillum contineret,nos *cophiam* uocamus. Capital quoq; à capite dictũ,quod sacerdotulæ,inquit Varro,in capite nunc solent habere. Sic rica,à ritu, quòd Romano ritu sacrificium fœminæ quum faciunt, capita uelant.

Cap. XX

PIleus,quod & pileum dicitur,in plurali,ut quidã putant,uel quòd ex pilis fieri soleret,uel quòd pilos capitis tegeret. Græci, τὸ πιλίον. Plutarchus in M. Catone: τὸ πιλίον ἐκεῖ, καὶ τὴν ζώνην ὑπελελησμένον. Et capitis tegimen fuisse,patet ex Martiale,

Si possem,totas cuperem misisse lacernas,
Nunc tantum capiti munera mitto tuo. Et aliàs,
Dumq; decent nostrũ pilea sumpta Iouem. πιλίδιον etiã dicitur

dicitur à Demosthene περὶ τῆ πρα τὴν ὥραν ὥρας, καὶ πιλίδιον λαβὼν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν περινοστεῖς καὶ ἐμοὶ λοιδορῇ. Mos fuit Romanis,ut eorum serui libertatē assequuti,pileum capite tonso gestarēt.Plautus:Vt ego hodie raso capite caluus accipiam pileum.Plutarchus in Tito, οἱ γὰρ ἄνδρες οὗτοι καθάπερ ἔθος ἐστὶ τοῖς οἰκέταις,ὅταν ἐλευθερωθῶσι,ξυρεῖσθαι τὰς κεφαλὰς,καὶ πιλία φορεῖν,ταῦτα δρῶντες αὐτοὶ θριαμβεύοντι παρέπονται. hoc est,uiri enim illi,qui mos seruorum est quum libertate donantur, rasis capitibus pileati in triumpho Titum comitabantur. Hactenus Plutarchus. Serui quoq; quum pileati ueníbant,eorum nomine uenditor nihil præstabat, ut Cælius Sabinus scriptum reliquit. Cuius rei causam esse ait,quòd eiusmodi conditionis mancipia insignia esse in uendundo deberent,ut emptores errare & capi non possent; neque lex uendundi operienda esset, sed oculis iam perciperent, quod nam esset mancipiorum genus. Hæc Gellius Noctium Atticarum septimo. Tiara erat capitis tegmen regum Orientis. Ouidius in undecimo,de Mida rege:

Tempora purpureis tentat uelare tiaris.

Plutarchus inter medicam stolam adnumerat in Antonio,qui in publicum filios produxit, ἀλέξανδρον μὲν ἐν ἐσθῆτι μηδικῇ,τιάραν καὶ κίταριν ὀρθὴν ἔχοντα. hoc est,Alexandrum medica ueste,tiaran & citarin rectam habēte. Hieronymus ad Fabiolam:Quartū genus est uestimēti, rotūdum pileolum,quasi sphæra media sit diuisa,ut pars altera ponatur in capite.Hoc Græci & nostri tiarā,nonnulli galerum uocant.Plutarchus in Artaxerxe, ἀποπίπτει δὲ τῆς κεφαλῆς ἡ τιάρα τοῦ κύρου. hoc est,decidit à capite tiara Cyri.Quo in loco pro galea accipi uidet. Hesychius enim ait,quādoq; esse περικεφάλαιον, quod antiqui dicebāt ueluti σῖμμα. autor Pollux.κίταρις,quā nōnulli cidarim

 uocant

uocãt, Persarum quoq; regum insigne erat, si recta gestaretur. Plutarchus in Artaxerxe, ἀνέδειξε τὸν Δαρεῖον βασιλέα πεντηκοστὸν ἔτος γεγονότα, καὶ τὴν καλουμένην κίταριν ὀρθὴν φορεῖν ἔδωκε. idest, designauit Darium regẽ quinquaginta annos natum, permisitq;, ut eam quæ citaris appellatur, rectam gestaret. Cidaris quoq; capitis ornamentũ regum Armeniæ, quod & diadema appellatur. Plutarchus in Lucullo, τιγράνης δ' αὐτὸς ἑαυτὸν γυμνὸν, καὶ ἄνοπλον φέρων ὑπέῤῥιψε πομπηίῳ, καὶ τὸ διάδημα τῆς κεφαλῆς ἀφελόμενος ἔθηκε πρὸ τῶν ποδῶν. hoc est, ipse uerò Tigranes nudus & inermis ante Pompeium procidit, sublatumq; à capite diadema ante pedes posuit. Quod hic diadema dixit Plutarchus, citarim in Põpeio appellat his uerbis, καὶ τέλος, ὡς πρὸς αὐτὸν ἦλθε πομπήιον, ἀφελόμενος τὴν κίταριν, ὥρμησε πρὸ τῶν ποδῶν θεῖναι. hoc est, postremo ut ad ipsum Pompeium uenit, sublato è capite citare, ante pedes collocare pergit. Vides ut quũ de eodem Pompeio & Tigrane eadem referat, quod in Lucullo diadema dixerat, in Pompeio citarim uocet. Quare puto utrũq; simul iunctum, insigne regium esse, ut de tiara & cidare recta diximus ex Plutarcho in Antonio. Quin Suidas & Hesychius citarem & tiaram eadem existimasse quosdã scripserunt. Cidaris uerò, ut ait Pollux, appellatur & cyrbasia, & pileus. τὴν δὲ κυρβασίαν καὶ κίδαριν καὶ πῖλον καλοῦσι. Ludouicus Cælius in Antiquis suis lectionibus legit anaxyris, quam & cyrbasiam dicũt, falsus corrupti exemplaris errore. Legendum enim in Polluce τὴν δὲ, non τὴν καὶ. Salij, autore Dionysio, tunicas uersicolores æneis succincti baltheis, togasq; annectentes fibulis circũductis purpura, subtegmine puniceo, quas trabeas uocãt. Est enim gẽtilis ea uestis, Romanis ualde honorifica, & quos apices uocant, capitibus imponentes pileos altos, in specie

ciem

dem coni eductos, quas Græci κυρβασίας appellant. Dia dema, ornamentum capitis regum insigne. Tacitus in quinto, Surena patrio more Tiridatē insigni regio euinxit. Paulo post subdit, Delectū capiendo diademati diem hunc concelebrauerant. Surenæ enim gētilibus ius erat, nouo regi primum diadema ponere, ut palàm fit ex Plutarcho in Crasso, in hæc uerba, περὶ γένος μὲν οὖν ἐξ ἀρχῆς ἐκείνου βασιλεῖ γινομένῳ πάρθων ἐπιθεῖναι τὸ διάδημα πρῶτος. Reginæ quoq; eo insigni ornabātur, ut docet Plutarchus in Lucullo, de Monima Milesia altera Xerxis uxore, cuius magna fama & honor apud Græcos. ὅτι τοῦ βασιλέως πειρῶντος αὐτοῦ, καὶ μυρίους πεντακισχιλίους χρυσοῦς πέμψαντος, ἀντεῖχε, μέχρι οὗ γάμων ἐγγύοντο συνθῆκαι, καὶ διάδημα πέμψας αὐτῇ βασίλισσαν ἀνηγόρευσε. hoc est, quod regi ipsam attentanti, præmissisq; X V aureorum millibus euocanti non paruerit, donec de matrimonio conuentum fuerit, missoq; diademate reginam salutarit. Aureum pro centum solidis nostris accipe, ut docuit Budæus ex Tranquillo & Plutarcho & Tacito. Erat autē diadema, fascia quædam, qua caput circūligabant, unde illa cuius modo mentionem fecimus, Monima, quum à capite diadema abstraxisset, collo aptauit, seq; suspendit: περισπάσασα τῆς κεφαλῆς τὸ διάδημα τῷ τραχήλῳ περιῆψε, καὶ ἀνήρτησεν ἑαυτήν. Et quū corporis grauitate laqueus ille cōfractus esset, O execrandum (inquit) diadema: neq; in tam tristi mihi ministerio profuisti. A diademate Metellorum unus dictus diadematus, ut inquit Plutarchus in Coriolano, ὅτι πολὺν χρόνον ἔχων περιεγίνετο περιδεδεμένος τὸ μέτωπον. quòd multo tēpore circūuagabatur, frontē redimitus. Quare quidam nō indocti apud Plinium in septimo, Diadematis legunt, his uerbis. Et hoc dicebat, iam Balearicis & Creticis & Diadematis, iam Macedonicus ipse. Etiam si

 nonnulli

nonnulli putent legendum non Diadematis, ſed Numi-
dicis ex Plutarcho in Lucullo, in ipſo ſtatim principio,
quum ait, Auunculum Luculli fuiſſe Metellũ, eum qui
Numidicus eſt cognominatus.

Vitta tegimen capitis matronarum. Tibullus:

Sit modo caſta doce, quamuis non uitta ligatos
  Impediat crines, nec ſtola longa pedes.

Erat quoq; Veſtalium, qua cum plaga utuntur eæ, quæ
perpetuam uirginitatem deo uouerũt, unicum dei filium
ſponſum agnoſcentes. Erat autẽ plaga, grande tegimen
lineum, qua hodie mulieres Romanæ utuntur, cuius di-
minutiuũ eſt plagula, cuius meminit Vlpianus hic. Ca-
lanticæ etiam meminit Vlpianus in ſequenti, & erat te-
gmen muliebre capitis. Cicero: Tu'ne quũ mentirentur
pedes fuſci, quum calanticam capiti accõmodares? κυνῆ
pileus erat Lacedæmoniorũ. Strabo in VI. ubi de origi-
ne Tarãti loquitur: συνέκειτο μὲν inquit, τοῖς ὑακινθίοις ἐν
τῷ ἀμυκλαίῳ συντελουμένου τοῦ ἀγῶνος, ἡνίκα τὴν κυνῆν περιθεῖτο
ὁ φάλανθος, ποιεῖσθαι τὴν ἐπίθεσιν. Loquit̃ de inſidijs quas La
cedæmoniorum helotes, id eſt mancipia uocati, & Par-
theniæ popularibus ſtruxerant. Conuenerat (inquit) ut
Hyacinthinis inſultus initium fieret in populares, quam
do habita in Amyclæo ludorum celebritate, Phalanthus
capiti cynam imponeret. Cynam paulopoſt idem author
(ut opinor) ex Ephoro, pileum Laconicũ appellat, licet
aliter rem ipſam narret. Cynæ quoq; meminit Atheneus
decimoquarto: τοῖς δὲ εἵλωσι πᾶν ὑβριστικὸν ἔργον ἐπι-
τάττουσι πρὸς πᾶσαν ἄγον ἀτιμίαν. κυνῆν τε γὰρ ἕκαστον φορεῖν
ἐπηνάγκαζον. Ilotis autem opus omne iniurioſum & igno
minioſum imperabant: cogebatur enim quiſque ferre
cynam. Heſychius uerò ait, petaſum eſſe pileum Arca-
dicum. Quibus uerbis palàm fit, petaſum fuiſſe tegmen

capitis

capitis, unde petasati dicti. Tranquillus in Augusto: Domi quoque non nisi petasatus sub dio spatiabatur, hoc est, uelato capite. Athenæus in quinto: ἐπὶ δὲ πάντων τούτων ἀναβεβήκει παιδάρια χιτῶνας ἔχοντα ἀνιοχικοὺς καὶ πετάσους. id est, in his autem omnibus ibant pueili tunicas rhedariorum habentes & petasos. Et in duodecimo, ubi de Alexandro: ἐν δὲ τῇ συνουσίᾳ τά τε πέδιλα καὶ τὸν πέτασον. id est, in conuiuio uerò calceos & petason. Marcus Tullius in epistola ad Cassium: Sed petasati ueniunt, comites ad portas expectare dicunt.

Causia etiam capitis erat, quæ purpureæ dabantur à regibus Macedonum, ut diximus. Erat enim Macedonum causia, καυσία πῖλος μακεδονικὸς παρὰ Μενάνδρῳ. id est, causia apud Menandrum pileus est Macedonicus: ait Pollux in decimo: ut tiara, candys, ut ἀναξυρίδων Medorum & Persarum. Erat aũt candys tunica, quæ regis erat haliporphyros, aliorum uerò purpurea: ut ait Pollux. Atqui Alexander Magnus (uti ferunt) anaxyridas, candyn, tiaramq́ semper repudiauit. Erant autem anaxyrides, feminalia seu brachę, ut inquit Suidas, Hesychius, & etiam (ut audio) Eustathius in Homerũ Iliados secũdo. Quod & Strabo dixisse uidetur, quũ ait in quarto, ubi de cultu Gallorum: σαγοφοροῦσι δὲ καὶ κομοτροφοῦσι, καὶ ἀναξυρίσι χρῶνται περιτεταμέναις. hoc est, sagis utuntur & comam nutriunt, oblongisq́ feminalibus, quas unico uocabulo brachas dicere possumus. Idẽ Strabo author est, ἀναξυρίδας Persarũ quoq; fuisse, his uerbis: ἐσθὴς δὲ τοῖς ἡγεμόσι καὶ ἀναξυρὶς τριπλῆ. χιτὼν δὲ χειριδωτὸς, διπλοῦς, ἕως γόνατος. ὁ ὑποδύτης μὲν λευκὸς; ἀνθινὸς δὲ ὁ ἐπάνω. ἱμάτιον θέρους μὲν πορφυροῦν ἢ ἀνθινὸν, τιάραι παραπλησίαι ταῖς τῶν μάγων, ὑπόδημα κοῖλον, διπλοῦν, τοῖς δὲ πολλοῖς χιτὼν ἕως μεσοκνημίου, καὶ διπλοῦς. ῥάκος δὲ σινδόνιόν τι περὶ τῆς κεφαλῆς. hoc est, Persarum Principes

 uestis

uestis uice uti bracha tripla duplaq́ꝫ, & manicata tunica ad genua usq́ꝫ promissa, cuius suffultura utiq́ꝫ candida, exterior uero pars picta. Eorum pallium æstate purpureum, uel uarium: hyeme uero pictum: tiaræ haud absimileis eis quas Magi gestant, calciamentum cauum ac duplum: uulgus autem tunicam ad mediam usq́ꝫ tibiam gestãt, camq́ꝫ duplam: fascia uero sindonica caput euinciunt. Erant autem brachæ Gallorum transalpinorum, Britonumq́ꝫ Martialis,

Quod ueteres brachæ Britonis pauperis.

Quibus & pudenda tegebantur. Iuuenalis,

Mittentur brachæ, cultelli, fræna, flagellum.

Tacitus decimoseptimo, Ornatum ipsius municipia & coloniæ in superbiam trahebant, quòd uersicolore sagulo brachas tegmen barbarum indutus, togatos alloqueretur. Plutarchus in Othone, ἐκείνῳ δὲ κεκίνας, ὅτε σχῆμα δημοτικὸς, ἀλλ' ἐπαχθὴς καὶ ἀλλοκότου σώματος μεγάλου, γαλατικῶς ἀναξυρίσι καὶ χειρῖσι ἐνεσκευασμένος. Quib. uerbis eadẽ ferè quę apud Tacitũ retulisse uidet̃ Plutarchus. Vnde brachati dicti Narbonenses, ut ait Plinius. Iuuen. in octaua, Vt brachatorum pueri, Senonũq́ꝫ minores. Nunc uero etiam brachatis, & transalpinis nationibus. Scitum est illud Tranquilli, Gallos Cęsar in triumphum duxit. Iidem in curia Galli brachas deposuerũt, latum clauum sumpserunt. De brachis etiam (ut opinor) dictum prouerbialiter, ut de re insolita, ἀμαθὴς ἀναξυρίδα περιθέμενος, πᾶσι ταύτην ἐδείκνυ. hoc est, imperitus brachã indutus, omnib. eam ostentat. Neq́ꝫ uerò puto ἀναξυρίδα subligaculum fuisse, quod tantùm (ut opinor) pudendorum uelamen erat, neq́ꝫ femora contegebat, ut brachæ & ἀναξυρίδες, quæ & ob id feminalia dicuntur à probatissimis authoribus. Diodorus in quinto: ἐσθῆσι δὲ

χρῶνται

χρῶντοι καταπληκτικοῖς. χιτῶνας μὲν βαπτοῖς χρώμασι παντοδαποῖς διηνθισμένους ὧν ἄς ἀναξυρίδας ἐκεῖνοι βράκας προσαγορεύουσι. Subligaculi uerò meminit Tullius Officiorum primo: Scenicorum quidem mos tantam habuit à uetere disciplina uerecundiam, ut in scena sine subligaculo prodeat nemo. Græci περίζωμα uocant. Plutarchus in Romulo, ἐν περιζώματι γυμνοὶ διαθέουσι. Et Athenæus, ni fallor, διαζώσφας appellat, in XIIII, καὶ αἱ Θετταλαὶ αὐτοῦ ὀρχηστρίδες, καθάπερ αὐταῖς ἔθος ἐστὶν ἐν τοῖς διαζώσφαις γυμναὶ ὠρχοῦντο. Etiam Thessalæ ipsæ saltatrices, ut eis mos est in diazosphis nudæ saltabant. quod dictum fortassis est ἀπὸ τῆς ὀσφύος. Quare quod scriptũ est in Epistola Pauli ad Ephesios, ad finem, στῆτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, uerti potius debuit, Succincti subligaculo, uel succincti, simpliciter, quàm baltheo. Nihil enim commune lumbis cũ baltheo. Nec te moueat, quod doctissimos mouisse uidetur, quod scilicet suprà mentionẽ fecit πανοπλίας. Post hæc enim subdit, de calciamentis, quæ nec armorum appellatione ueniunt, nec uestimentorũ, si Iureconsultis credimus. Cap. XXI

ARisto etiam coactilia uesti cedere ait.] Coactilia, inquit Ægnatius, Iureconsultis dici uidentur pelles, seu lora, quibus inuoluuntur alligantur'ue uestimenta, quæ omnia instrumẽti uiatorij sunt. Hactenus Ægnatius. Quibus uerbis uidetur id significari, quod Græci φάσκωλον dicunt: Itali, *ualize*: nos uerò, *malle*. Ego ante quàm hæc Ægnatij uerba legissem, aliter sentiebam. siquidem memineram me legisse apud Piniũ in octauo, Lanæ & per se coactæ uestẽ faciũt. unde coactilia dicta putabam ea, quæ uulgò *feltra* appellamus. Nunc uerò tanti uiri autoritate permotus subsisto. Cæsar lib. III De bello ciui. Atque omnes ferè milites aut ex subcoactis, aut ex cento

nibus

nibus,aut ex coriis tunicas ac tegmēta fecerant quibus tela uitarent. Quod si uerum tibi lector uidebitur,quod nos ante uulgata Ægnatii scholia opinati sumus, ausim & ego opinari bis ad eūdem lapidem Ægnatium offendisse. Neq; enim pertinaciter in Pertinace Capitolini legendum, tabernam coactiliariam, ut censet Ægnatius, sed coctilitiam potius,idest eam in qua coquebantur ligna,ne fumum facerent,quorum meminit Vlpianus in l.ligni appellati,suprà de leg.tertio,& de uer.sig.his uerbis,Sed & titiones,& alia ligna cocta,ne fumum faciāt. Quæ etiā à Martiale ligna acapna dicuntur,quæ & forsitā coctilia dicunt à Trebellio Pollione in D.Claudio, in hæc uerba,Ligni quotidiani pondo mille,si est copia: sin minus,quātum fuerit,& coctilium quotidiana batilla quatuor. Quæ Iulius Pollux in decimo ξύλα ἀκάπνα appellat. Quod uero apud Plinium in octauo,post uerba supra scripta,in uulgatis codicibus legitur, Indumēti usum ueniunt:legendum,in tomenti usum uæniunt. Cuius loci me admonuit(uolo enim suæ cuiq; industriæ honos reddatur)Christophorus Longolius,uir mecum iisdem Græcarum literarum studiis,ueluti sacris initiatus, eoq; nomine mihi amicissimus. Ille eñ un⁹ in causa fuit, uti posthabitis rabularū altercationib⁹,quibus audiēdis in suprema Parisiorū curia tempus tereremus,Romam unà cum eo ad capiendū ingenii cultum cōcederem:cuius immaturo interitu,Romanæ,Gręcæq; literæ damnū non mediocre fecerunt,cuiusq; singularē tum doctrinā, tum uirtutem admirati Romani, eum non petētem ciuitate donarūt. Laboris enim improbitate, ingeniiq; felicitate eò gradum fecerat, unde si porrò fatorum clemētia uitæ diem prorogante adnisus fuisset, peruenire ad summa,et doctissimo cuiq; in utriusq; linguę facultate ęquari

potuisset

potuisset. Latinè quidem loquendo nescio an habuisset parem neminem. Quòd si quis meum hac in re testimonium eleuet, ut hominis Longolij amicissimi, Germani Brixij carmen legat, uiri utriusque linguæ studiosissimi, tum uerò poetæ felicissimi:

Longolio uix dum digresso matris ab aluo
  Dixerat Aonidum nomine Mercurius,
Cresce infans, tibi ab ingenij linguæque disertæ
  Dotibus, olim ingens, me duce, fama aderit.
Quam primis postquàm sibi conciliasset in annis
  Longolius fuso, nocte dieque oleo:
Tum deus eloquij, ueritus, si debita fati
  Ordine uixisset tempora Longolius,
Ne sibi præriperet linguæ decus, inuidus illum
  Contactum uirga sustulit ante diem.

Εἰς τὸ αὐτὸ, τοῦ αὐτοῦ,

Κείμενον ἐν μουσῶν κόλποις ἀντήνορος ἐντὸς
  Τείχους, Λογγόλιον μοῖρ᾽ ὀλοὴ δάμασεν.
Τῷ ῥα ἑῆς πόλιος στέφανον δωρήσατο ῥώμη
  ἀστείῳ γέραϊ ξεῖνον ἀμειβομένη.
Εἵνεκα τῶν τε λόγων, καὶ λέξιος εἵνεκα κομψῆς,
  Εἵνεκα δὲ διδαχῆς, εἵνεκα τῶν χαρίτων.
Δύσμορε Λογγόλιος, φατὸν ὡς, θάνεν ἐν νεότητι
  Καί περ ἐὼν ζωῆς ἄξιος ἀθανάτου.

HÆC Lazarus Baysius commentabatur, emendaturus immutaturusque, si quid sit, quod à uarietate iudiciorum desideretur.

LAZARI BAIFII DE VA SCVLIS

ANTONIO A BVRGO CLARISSIMO VIRO, GALLIARUM Cancellario Lazarus Bayfius S.

HAS noſtras uigilias pridem edideramus ſine tutore, ſine uindice, Antoni clariſsime: propterea quòd id tẽporis Venetijs eramus à rege legati: nihilq; à quoquam iuriſgentium autoritate fulti timeremus, qui ab omnibus propemodum ſancti haberemur. Nunc ipſi ad priuatam fortunam reiecti, te potiſsimum noſtrorum ſtudiorũ aſſertorem fore idoneum cognouimus: qui in altiſsimo dignitatis gradu conſtitutus, ſummisq; occupationibus diſtrictus, tuam tamen dignitatem ad hęc humaniora ſtudia, ut ita dicam excolenda, demittere nõ grauaris. Quorũ ſtudioſis ut prodeſſe poſſes, quantũ uelles, Regis Francisci iudicio factum eſt, qui te nihil tale cogitantẽ, ne dicã nõ ambientẽ, ad hoc munus ſponte ſua delegit, quod & eſt & habetur in noſtra Gallia eximiũ. In quo obeundo te ita geris, ut plus tua comitate comite, prudentiq; conſilio negotiorũ expedias, quàm quantum iure & poteſtate, moroſaq; ſeueritate, qui ante te fuerunt, potuerint omnes: & nimirum expediendis, conficiendisq; rebus uincit facilitas ſeueritatem, prudentia authoritatem, conſilium poteſtatem, Sed hæc fortaſſe nimiũ multa. Accipies igitur hoc paruum opuſculum tua (ut ſoles) ab omnibus prædicata humanitate: in quo uidebis explicatam, ut potuimus, Romanorum ſupellectilem, uaſa omnia aurea, argentea, & in his (ſi dijs placet) nõnulla gemmea: quæ tibi (ut ſpes eſt) tam grata erũt, quàm antiquarijs hominibus eſſe ſolent numiſmata è terra eruta, quæ in amoribus propter antiquitatem & delicijs habent. Vale. Calend. Auguſti, ANN. M. D. XXXVI

LAZARI BAYFII ANIMADVERSIONES IN TRACTATUM De auro & argento legato.

IN capite Vxori quis legauit, quæsitum est an carruca dormitoria. Carruca uehiculi genus est à carro deductũ. Quam & rhedam uocat Martialis, ubi de Basso, Faustine plena Bassus ibat in rheda. Subdit enim. Nec feriatus ibat ante carrucam. Plinius libro trigesimotertio, conqueritur quòd sua ætas carrucas ex argento cęlare inuenerit, quas & aureas fuisse testatur Martialis in quinto,

Aurea quod fundi prætio carruca paratur.

Antonius Heliogabalus, ut author est Aelius Lampridius, cum priuatus esset, iter nunquam miuus sexaginta uehiculis fecit: Imperator uero etiam sexcenta uehicula dicitur duxisse: asserens decem millibus camelorum, Persarum reges iter facere: & Neronẽ quingentis carrucis iter iniisse. Surenas autem persarũ regis præfectus, ἐξήλαυνε καθ' ἑαυτὸν ἀεὶ χιλίαις σκευοφορουμένοις καμήλοις καὶ διακοσίαις ἀπήναις ἐπηγετο παλλακίδων. Plutarchus in Crasso, Δημοσθένης περὶ τῶν συμμοριῶν, de eodẽ rege persarũ inquit: καὶ τί τοῦτ' ἐστιν πρὸς διακοσίας καὶ χιλίας καμήλους, ἃς βασιλεῖ τὰ χρήματα ἄγειν φασὶν οὗτοι. Plutarchus etiã in Alexãdro, τὴν δὲ ἄλλην κατασκευὴν, καὶ τὸν πλοῦτον ἐκκομισθῆναι φασὶ μυρίοις ὀρικοῖς ζεύγεσιν καὶ πεντακισχιλίαις καμήλοις. A carruca

dicun

dicuntur mulæ carrucariæ, trahendis carrucis aſsignatæ. Sic & aſinus machinarius dicitur ab Vlpiano in l. Cum quæreretur, ſuprà De leg. tertio, & in l. Quæſitũ, De fundo inſtructo. Et aſina molendinaria à Paulo dicitur in l. Cũ de lanionis, ſuprà de fundo inſtructo. Neq; enim iureconſultorum tempore adinuentæ erant machinæ, quæ defluentis, atq; adeo præcipitantis aquæ impetu rotantur, quibus hodie paſsim noſtri molitores utuntur. Dicitur & meta molendinaria, quæ eſt molæ pars inferior, catillus uero ſuperior. Quam metam Græci ὄνον uocant, & μύλος ὀνικὸς dicitur apud Matthæum capite decimooctauo. Quę & meta molendinaria dicitur à Iureconſulto Paulo, ſupra De fundo inſtructo. inſtrumẽto leg. Quòd uero hic Scæuola carrucæ dormitoriæ meminerit, addit fidem his quæ de cubiculo uiatorio Neronis principis ex Plin. diximus in l. Veſtis, infra Eadem. Dormitoriam aũt dixit, ut & Iulius Pollux refert in decimo, à comicis dici χιτὼν σύνκτὴς, quam nos uerbum è uerbo, ſi uolumus, tunicam dormitoriam dicemus, uulgò camiſiam nocturnã. Quin & Horatius Sermonum primo, nocturnam dixit illo uerſiculo, Nocturnam ueſtem maculant uentremq; ſupinum. Plutarchus in Themiſtocle huiuſcemodi carrucas dormitorias σκηνάς uidetur appellare cum ait:

ἀλλὰ καὶ τὰς ἀργυρωνήτους καὶ παλλακευομένας ἰσχυρῶς παραφυλάττουσιν, ὡς ὑπὸ μηδενὸς ὁρᾶσθαι τῶν ἐκτός, ἀλλ' οἴκοι μὲν διαιτᾶσθαι κατακεκλεισμένας, ἐν δὲ ταῖς ὁδοιπορίαις ὑπὸ σκηνὰς κύκλῳ περιπεφραγμένας ἐπὶ τῶν ἁρμαμαξῶν ὀχεῖσθαι.

In l. Cum aurum & argentum &c. an replumbari debeant. Plin. Secundus libro nat. hiſt. triceſimoquarto, docet duo plumbi eſſe genera, nigrum & candidũ. Album nulli rei ſine mixtura utile eſt, neq; argẽtum ex eo plumbatur, hoc eſt, ut ipſe interpretor, iungitur & ſolidatur, quoniam

quoniam prius liquescit argentum. Quibus Plinij uerbis planum fit, quid sit argentum replumbari: replumbatur enim, si plumbum auellitur, & argentum purũ relinquitur. Applumbare uero argentum, est plumbo addito curare, ut argentum argento, uel massa massæ cohæreat, cuius meminit Paulus in l. In rem actio, suprà De rei uendicatione, in hæc uerba, Non idem in eo quod applumbatum est, quia ferruminatio per eandem materiã facit confusionem, plumbatura uero non idem efficit. Plumbatura igitur est, quando plumbo massa massæ iungitur, ita ut iunctura plumbea cohæreat. Ferruminatio uero fit, si per eandem materiam massa massæ confunditur. Plin. libro trigesimotertio, cap. quinto, ubi de glutinandis perficiendisq; metallis, dicit aurum stagno ferruminari, his uerbis, Chrysocollam aurifices sibi uendicant agglutinando auro, & inde omnes similiter utentes appellatam dicunt. Temperatur autem ea Cypria ærugine, & pueri impubis urina, addito nitro, teritur Cyprio ære, in Cyprijs mortarijs. Ita ferruminatur aurum. Ferruminatur dixit, id est alicui rei iungitur. Sic & idem Plinius ferruminat dixit, pro coniungit. Et decimosexto, ubi de calamis & arundine, Aut enim pro pluma strata cauponarum replet: aut ubi limosiore callo induruit, sicut in Belgis, contusa & interiecta nauium commissuris ferruminat textus, glutino tenacior, rimisq; explendis fidelior pice.

In eadem l. §. Si cui uascula argentea, utputa lances quadratæ sint legatæ. Lanx à latitudine dicitur, ut quidam putauere, & est uas escarium. Horatius, Ne non & cantharus & lanx Ostendat tibi te. Et erat non solum lata, sed etiam caua, & ob id cauas lances dixit Martialis undecimo,

Sic implet gabatas paropsidasq;,

Et leues scutulas, cauásque lances:
Hoc lautum uocat, hoc putat uenustum,
Vnum ponere ferculis tot assem.

Erant autem lances maximæ, mediæ, & minimæ, ut inquit Iureconsultus, in l. Cui lancem, hoc ipso tractatu. Et erant non solum quadratæ quædam ut hic, sed & rotundæ aliæ: quod uel Horatij uersibus probari potest Sermonum secundo,

Vmber & iligna nutritus glande rotundas
Curuet aper lances, carnem uitantis inertem

Planum fit etiam ex uerbis Pauli in l. Si in rem, suprà De de re uendica. in hæc uerba, Quamuis & in uasis occurrat difficultas, utrum lancem duntaxat dici oporteat, an etiam quadratam uel rotundam. Nos rotundis utimur, & uulgò *platum* à latitudine dicimus, ut opinor. Quòd autem lanx uas sit escarium, adducor ut credam ex Iuuenalis quinta,

Aspice quàm magno distendat pectore lancem
Quæ fertur domino squilla, & quibus undique septa

Asparagis. At uereor ne cui uidear in re non dubia testimonijs uti minime necessarijs. Ad alia pergam, si modo prius dixero, lances chrysendetas dici à Martiale, & etiã chrysendeta, lances aureis crustis illigatas & exornatas. Martialis in secundo,

Immodici tibi flaua tegunt chrysendeta muli.

De quibus crustis copiosius infra dicemus. Catinũ quoque uas escarium dicimus, à capiendo dictum, & per diminutionem catillum deducunt. Horatius Sermonum primo, Mensaue catillum

Euandri manibus tritum deiecit ob hanc rem:
Aut positum ante mea quia pullum in parte catini
Sustulit esuriens, minus hoc iucundus amicus

Sit mihi

Sit mihi: Quibus Horatij uerbis uides Romanos illos solitos catinis uti ad reponendos pullos, & alia obsonia, ut hodie platis utimur. Pisces quoque catinis reponebant, quod uel Horatij uersu planũ fit sermonũ secundo,

Angustoque uagos pisces urgere catino.

Catino autem utebantur pauperiores, quod conijcio ex Horatij sermonum primo,

Assisto diuinis, inde domum me
Ad porri & ciceris refero, laganique catinum.
Cœna ministratur pueris tribus, & lapis albus
Pocula cum cyatho duo sustinet, astat echinus
Vilis cum patera, guttus Campana supellex.

Eo enim fictili utebantur antiqui. Iuuenalis in sexta.

Aut quis
Sympullum ridere Numæ, nigrumque catinum,
Et Vaticano fragiles de monte patellas
Ausus erat.

Est autem Sympullum, ut id obiter intelligas, uas fictile, quo in sacris prolibabant sacrificuli. Plinius libro trigesimoquinto de plastice, In sacris quidem etiam inter has opes non murrhinis cristallinisue, sed fictilibus prolibatur sympullis. Nec me fallit quosdam uiros, & eos doctissimos legere apud Plinium sympinijs ἀπὸ τοῦ συμπίνειν. Quod haud scio an cuiquam probare possint. Et fortasse dictum sympullum, ut ampullam dicimus. Tullius tertio De legibus, Excitabat enim fluctus in sympullo, ut dicitur, Gratidius, quos post filius eius Marius in Aegæo excitauit mari.

Sympullum

Sympullum in antiquo marmore cum lituo sic descri/ptum Romæ uidimus.

Marcus sanè Tullius, qui ista ignorare non potuit, uasa illa quibus in sacris Numam usum fuisse constat, capedines ac fictiles urnulas uocat in eo libello qui παράδοξα inscribitur. Verba autem Tullij hæc sunt, siquis forte requirat: Quid autem Numa Pompilius, minus'ne gratas dijs immortalibus capedines ac fictiles urnulas fuisse, quàm Deliacas aliorũ pateras arbitramur? Hactenus Tullius, qui in tertio de natura deorum capedunculas eas uocat, Docebo, meliora me didicisse de colendis dijs immortalibus iure pontificio & more maiorũ, capedunculis quas Numa nobis reliquit. Magida etiamnum inter escaria uasa ascribunt, cuius mentio apud Paulũ in l. Seruus, suprà De condict. indebi. & à magnitudine dictam putant, cum à maza deducatur, ut quidã autumãt, à qua & mazonomũ dictum rentur, cuius meminit Horatius in Sermonum secundo, Deinde secuti

Mazonomo pueri magno discerpta ferentes.

μάγις Græcum uocabulum est, quo significantur mensæ, quæ apponuntur & remouentur, autore Iulio Polluce. Fenestella quoque ut inquit Plinius, tympana, se iuuene

iuuene, dicit appellata patinas & lances, quas antiqui magidas appellauerant. Est autem patina, ab eo quòd pateat, dicta: quam Iureconsultus in lege Quum de lanionis, suprà De fundo instructo, inter culinaria uidetur adscribere, quum inquit, Patinæ & cacabi ad coquendum pulmentarium. Patinis utique, nisi si in autorum obseruatione falsus sum, utebantur non solùm ad coquẽdum pisces, & cætera id genus: quod autore Plinio probatur libro uigesimotertio, ubi de fæce sapæ: Decoquitur (inquit) in patinis cum sale & adipe ad tumorem quoque maxillarum & ceruicum, sed etiam ferculi uice. Quum ferculum dico, uas ad ferendum obsonium uel pulmentarium intelligo. Et nisi me & lectorem decipio, eadem patina utebantur & ad coquendum & ad ferendum obsonium, elixum præsertim. Horatius,

Si quis eum seruum patinam qui tollere iussus,
Semesos pisces tepidumque ligurierit ius.

Idem Horatius Sermonum secundo,

Affertur squillas inter murena natantes
In patina porrecta.

Quibus certè locis patinam pro ferculo posuit Horatius. Iuuenalis autem in quarta, patinam rhombo coquẽdo extructam, taxat his uerbis:

Quid'nam igitur censes? conciditur? Absit ab illo
Dedecus hoc, Montanus ait: testa alta paretur,
Quæ tenui muro spatiosum colligat orbem:
Debetur magnus patinæ subitusque Prometheus.
Argillam atque rotam citius properate: sed ex hoc
Tempore, iam Cæsar figuli tua castra sequantur.

Notatur & à Plinio in X Natur. histor. Æsopi patina, in qua posuit aues cantu aliquo aut sermone uocales, nummis sex singulas coemptas. Vitellij quoque patinam scribit Tranquillus ab eo dedicatã, ac propter eius immen-

ſam magnitudinem clypeum Mineruæ, ἀιγίδα πολιέχυ nũcupatam, in qua ſcarorum iocinora, phaſianorum & pauonum cerebella, linguas phœnicopterorũ, murenarum lactes, à Carpathio uſq; fretoq; Hiſpaniæ per nauarchos ac triremes petitarum. Huic autẽ patinæ faciendæ fornax in campis exædificata erat, quãdo eò peruenit luxuria (inquit Plinius libro XXXV) ut etiã fictilia pluris cõſtent, quàm murrhina. Hanc patinam Vitellius in principatu ſuo condidit ducẽtis ſeſtertiis. Murrhini uerò pretiũ ab eodem Plinio ponitur lib. XXXVII, Ex creſcit indies eius rei luxus, murrhino LXXX ſeſtertiis empto, capaci planè ad ſextarios tres calice. Vides ut uas murrhinũ prægrande LXXX ſeſtertiis emptum, ſitq; ſumma multo inferior ea quam in patina ſtatuimus, quãto uidelicet numerus CC, octogenariũ ſuperat. Nec te moueat quod apud Plinium libro XXXV, capite XII, in uulgatis codicibus ſic legitur: Nam nos quum unam Æſopi tragœdiarũ hiſtrionis in natura auium diceremus ſeſtertiis DC ſtetiſſe, non dubito indignaturos legentes. Nam in antiquo codice legimus, non ſeſtertiis DC, ſed ſeſtertiis C. Et in X, ubi de Æſopi patina, non legendum, ſexcẽtis ſeſtertiis taxata: ſed, ſeſtertiis centum. Qui loci apud Pliniũ corrupti in cauſa fuere, ut uiri alioqui doctiſſimi iſta nòn ſatis percepiſſe uideãtur. Quibus non danda eſt uenia: nihil enim peccarunt, qui diuinare non potuerunt: ſed habenda eſt gratia, quòd nos incautos loci præcipitis admonuerint, & quaſi digito cõmonſtrarint, ne quum uulgò temerè iſthac præteruecti collaberemur. Propter illam porrò Vitellij patinã, Mutianus altero conſulatu ſuo in cõqueſtione exprobrauit patinarum paludes, alludens opinor ad Pontinas paludes. Cæterum, à patina dicitur tripatinum ſumma cœnarum lau

titia,una erat murenarum,altera luporum,tertia myxo-
nis piſcis, inclinatis iam ſcilicet moribus, ut tamen eos
præferre Græciæ etiā philoſophis poſſimus:ſiquidē in
Ariſtotelis hæredū auctione ſeptuaginta patinas uæniſ-
ſe traditur,autore Plinio. Patella quoq; uas eſcarium ad
olera & pulmenta ponenda,quam Græci λεκανίδα uo-
cant. Iulius Pollux in VI, τὰς δὲ καλυμμίας πατέλλας λεκα-
νίδας ὀνομαστέον. Sic enim legēdum apud Pollucē. Quod
autem in patellis olera ponerentur:uel Horatij uerſibus
Epiſtolarum primo ad Torquatum probatur:

Si potes Archiacis conuiua recumbere lectis,
Nec modica cœnare times olus omne patella.

Et Martialis in quinto:

Ponetur digitis tenendus uſtis
Nigra coliculus uirens patella. Et Iuuenalis in V,
Ponitur exigua feralis cœna patella.

Quorum omniū teſtimoniis clarum eſt,credo,patellam
paruam eſſe patinam,quæ ab iſtis tum modica,tum exi
gua dicitur. Iulius Pollux recēſens uaſa eſcaria, τεύχη &
χεύματα uocat,quæ nos uaſa & uaſcula: κύκλοι, quos or
bes & quadras dicimus: πίνακες,quas lances uocat Iure
conſultus. Quod aūt πίνακες ſunt uaſa eſcaria,ex Athe
næo uidere eſt in IIII,qum ait, καὶ γὰρ τοὺς πίνακας ἐφ᾽ ὧν
τὰς τροφὰς προσήνεγκαν κοινοὺς ἔχουσιν. Patinas & patellas,
λεκάνας & λεκανίδας dicūt,niſi fallimur,ut notū ex pro-
uerbio, οὐδὲ λεκάνη δελφῖνα χωρέῃ, cuius meminit Plutar-
chus in Lucullo. Ad calcē iſtius legis uel capitis,ſi lubet
ita uocare, Quēadmodū claui aurei & purpurę. Legēdū
purpurei,ex uetuſti exēplaris fide. Sic enim & ipſi hunc
locū citauimus in libello De re ueſtiaria. Claui eñ pur-
purei inſuebātur ueſtibus,& maximè tunicis,ad eam fe-
rè partem qua pectus tegebatur. Horatius Satyra VII,

 Et la

Et latum demisit pectore clauum.
Non quod reuera essent claui, sed quod uiderentur clauorū pur purea capita supereminentia in tunicæ superficie. Et ut huic nostræ coniecturæ fidem habeamus, facit quod apud Athenæū in XI legimus, ubi interpretatur hos Homeri uersiculos, πὰρ δὲ δέπας περικαλλὲς ὃ οἴκοθεν ἦγ᾽ ὁ γεραιὸς

χρυσείοις ἥλοισι πεπαρμένον.

Ait enim, poetā dicere poculum illud, quam Nestorida uocat, fuisse aureis clauis suffixū: non quod in poculo claui infixi fuerint, sed quod ἐξοχὴν ἦν ὀλίγον ἔχον οἱονεὶ κεφαλίδας ἥλων ἀποτελοῦσα. πεπάρθαι δὲ λέγεται τοὺς ἥλους ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ οὐχ ὅτι ἔξωθεν πρόσκεινται καὶ πεπαρμένοι εἰσίν, ἀλλ᾽ ὅτι ἐμπεπαρμένοις ἐοίκασιν ἔξω τε ὀλίγον προὔχουσι καὶ ἄλλως ἐπιφανείας ὄντες. Nostri uascu larij eiusmodi pocula, martellata uocant.

In capite, Et si non sunt claui, nec aurea emblemata, quę in parapsidibus argenteis essent. Legendum censeo paropsidibus, quæ uasa sunt escaria in Iuuenale:
Quàm multa magnaque paropside cœnat.
Tranquillus in Galba: Et ordinario quidem dispēsatori breuiarium rationum offerenti, paropsidem leguminis pro sedulitate ac diligentia porrexisse. In uulgatis codi-cibus legitur parapsis, quum uocabulum Græcum sit. παροψίς enim à Græcis, non solùm pro uili opsonio & iu re & etiam maza, sed pro escario: quod docet Iulius Pol lux his uerbis, τὰς μὲν παροψίδας, ἧ μὲν πλείστη χρῆσις ἐλέγχει τοὔ-νομα ἐπὶ μάζης, ἢ ζωμοῦ τινός, ἢ ἐπὶ ἐδέσματος εὐτελοῦς, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ ἀγγεῖον λεκτέον. Et mox subdit, ἐν δὲ τῇ Ἀντιφάνους Βοιω-τίᾳ σαφέστατα ἐπὶ τοῦ ἀγγείου δεῖν εἰρημένον, καλέσας παρατίθησι ἐν παροψίσι βολβούς. Athenæus quoque in nono ad princi-pium quærit, apud quem autorem παροψὶς ponatur pro uase, ut de re minimè triuiali addubitās. Quod uerò, ἐπὶ παροψήματος ponatur, id est pro opsonio, citat Aristo-
phanem

phanem in Dædalo:
πάσαις γυναιξὶ δὲ ἑνός τε τοῦ τρόπου
ὥσπερ παροψὶς μοῖχος ἐσκευασμένος.
ὑπὲρ δὲ τοῦ σκεύους citat eundem locum citatum à Iulio Pol
luce: ex cuius collatione legēdum duxi apud Pollucem,
καλίσασα, non καλίσασθαι, ut paſſim legere eſt in uulgatis
codicibus: & in altero, Βοιωτία, non Βοιωτίαι. Citat Ale-
xim in Eſione,
ὡς ἴδε τὴν τράπεζαν ἀνθρώπους δύο
φέροντας εἴσω, ποικίλων παροψίδων
κόσμον βρύουσαν, οὐκ ἔτι εἰς ἐμὲ βλέπων.
Argenteis autem addidit Iureconſultus, quādoquidem
fiebant & fictiles, quod uel è Martialis uerſibus intelli-
gere eſt, quum paropſidem rubram uocet in undecimo,
Cui portat gaudens ancilla paropſide rubra
  Alecem, ſed quam protinus illa uoret.

In eadem lege, Vel ſigilla argentea. Sigilla, ſunt par-
ua ſigna, quæ ſunt ſimulacra ad effigiem alicuius uel dei
uel herois facta. Cicero in ſexta in Verrē: Nego ullam
gemmam, aut margaritam, aut quicquā ex auro, aut ex
ebore factum, ſignum ullum æneum, marmoreum, ebur
neum: nego ullam picturam, neq; in tabulis neq; textili-
bus fuiſſe, quin quæſierit, inſpexerit, quod placitū ſit ab-
ſtulerit. Et in eadem, Patella grandis cum ſigillis ſimula-
cris deorum effigiem. Et paulo pòſt, Appoſuit patellam
in qua ſigilla erant egregia, iſte cōtinuò ut uidit, non du
bitauit illud inſigne penatium hoſpitaliumq; deorū ex
hoſpitali menſa tollere. Sed tamen quod antea de iſtius
abſtinentia dixeram, ſigillis auulſis reliquū argentū ſine
ulla auaritia reddidit. Vides ut quę prius dixerat ſigilla,
uocet illud inſigne penatiū. Et in eadē, ubi de ſimulacro
Herculis Agrigentini: Poſtea (inquit) conuulſis repagu-

lis, effractisq; ualuis, demoliri signum ac uectibus labefactare conantur. Vbi Tullius signum uocat, Herculis simulacrum. Et sic accipiendum est in lege Titia, ad finem, in eodem, quum ait: Iubeoq; signum dei ex libris centum, in illa sacra æde & in patria statui. Quo in loco recte pro simulacro intellexit Accursius: non ut Hugutio nescio quis, qui ridicule satis, signum dei pro cruce interpretatur. Illis igitur Ciceronis uerbis planum fit, ut opinor, signa & sigilla, simulacra uel deorum uel alicuius alterius rei esse. Quæ sigilla uasis & scyphis illigabantur cælatorum & uascularioru artificio, qui scyphi ob id dicuntur sigillati à M. Tullio in eadem Oratione in Verrem: Quum sederem (inquit) domi tristis, accurrit Venerius, iubet me scyphos sigillatos ad prætorem statim afferre. Sigillatos dixit, hoc est sigillis ornatos: Græci ἀγάλματα & ἀγαλμάτια dicunt, & εἴδη θεῶν, quæ nos signa & sigilla dicimus, nisi fallor.

Vasis

Vasis aurei uel argẽtei sigillati, & emblematis ornati forma, qualis apud antiquos fuit,

Ornabantur etiam uaſa emblematis,dictis ἀπὸ τοῦ ἐμβάλλεσθαι, quòd uaſis adiicerentur & reuellerentur,quum libitum erat. De quibus dicere ſuperſedeo , quando de his copioſe tractauit Guilielmus Budæus in Annotationibus.Illigabātur & aureis cruſtis uaſa,ut eſt apud Paulum in lege Pediculis,infrà eodem, in hæc uerba:Cymbia argentea cruſtis aureis illigata. Quarum cruſtarum meminit Tullius in ſexta,his uerbis : Cybiratæ fratres uocantur , pauca improbant,quæ probarant, iis cruſtæ aut emblemata detrahebātur:ſic Haluntini excuſſis deliciis cum argento puro domum reuerterunt. Hactenus Tullius. Vaſa pura,dixit Iureconſultus non cælata , in lege Si in rem,ſuprà De rei uendicatione. A cruſtis autem iſtiuſmodi,dicti cruſtarij,quorum artificio uaſa cruſtis illigabantur. Plinius libro trigeſimotertio :Habuit & Teucer cruſtarius famam.Incruſtare quoq; dicimus. Horatius Sermonum primo:

Syncerum cupimus uas incruſtare.

Huiuſmodi uerò cruſtarum mentio apud Iuuenalem:

Ipſe capaces
Heliadum cruſtas & inæquales beryllos
Virro tenet phialas.

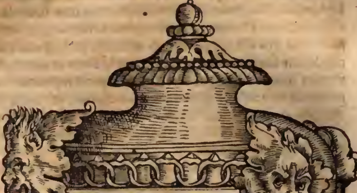
Cæterum,uaſa aureis cruſtis illigata,quod & ſuprà diximus,dicuntur à Martiale chryſendeta in ſexto:

Ponuntur ſemper chryſendeta Calpetiano,
Siue foris,ſeu quum cœnat in Vrbe domi.

Dicuntur & lances chryſendetæ,ab eodem in Apophoretis.

Vaſis

Vasis aureis crustis illigati, ac caelati, siue chrysendetæ forma.

In eadem, Nec speculum parieti affixum: quod intelige, etiam si argenteum fuerit. Fiebant enim specula ex argẽto, ut ait Plinius libro trigesimotertio, capite nono: Laminas duci & specula fieri, non nisi ex optimo possẽ creditum fuerat: id quoq; iam fraude corrumpitur. Sed natura mira est imagines reddendi, quod repercusso aere atque in oculos regesto, fieri conuenit. Fiebant quoq; specula ex stagno laudatissima, & Brundusii tẽperabantur, donec argenteis uti cœpere & ancillę: autor Plinius libro trigesimoquarto.

In eadem .§. argento facto: Trullas & pelues, &c. Trua, uas uinarium, sic dictum quòd usu teratur: uel (ut alij putauere) à transuolando dicta, quod per eam aqua transuolet: tamen falluntur, qui uas aquarium dixerint. Erat enim uas uinarium, ut ex Horatio intelligere est his uersibus,

Qui Veientanum festis potare diebus
Campana solitus trulla, uappamq; profestis.

Et Iuuenalis in tertia:

Si trulla inuerso crepitum dedit aurea fundo.

Dicitur & trulleum uas quo manus perluuntur. autor Nonius. Quod uerò sit uas uinarium, probatur ex Tullio in sexta in Verrem, ubi ait, de trulla gemmea Antiochi regis his uerbis, Erat etiam uas uinariũ, ex una gemma prægrandi trulla excauata cũ manubrio aureo. Quibus sanè uerbis luce clarius patet, eos nihil uidisse qui eam uas tantum aquarium confirmarint. Plinius quoq; autor est libro trigesimoseptimo, Titum Petroniũ consularem moriturum inuidia Neronis principis, ut mensam eius exhæredaret, trullam murrhinam nescio quot sestertiorum milibus emptam fregisse. Et mox subdit idem Plinius: Sed Nero (ut par erat principẽ) uicit omnes

ñes, quadringẽtis sestertiorum milibus capedinẽ unam parando. Capedinem posuit pro uase uinario, quæ dicta uidetur à capiendo, ut & capis & calpar. Huius autem capedinis meminisse uidetur Plutarchus in libello De cohibenda iracundia, quo loco corrupta sunt exemplaria. Supradictorum autem uasculorum mentio est apud Nonium, quem uide: neque enim hoc tempore sententia est, omnia uasorum genera persequi, sed in aliud tẽpus, quo liberiore otio perfruemur, ista reiicimus: tantum lectorem admonitum uolo, ut discat ex Ciceronis uerbis & Iureconsulti scriptis ad finem istius capitis, antiquos gemmeis uasis usos, ut regum nostrorum luxus cum antiquorum elegantia & lautitia comparatus, summa parsimonia, ne dicam frugalitas, esse uideatur. Sed ad reliqua huiusce tractatus uocabula explananda properemus. Pelues. Nonnulli peluim à pelluẽdo dictam affirmant: alij, à pedum lotione: inde pelluuium, uas in quo pedes lauantur: sic & malluuium, uas in quo manus lauantur. Varro De lingua Latina: Peluis, pedes lauis, à pedum lauatione. Ego uerò me memini legisse apud Iulium Pollucem in decimo, ubi tractat de uasis in quibus abluuntur pedes, πέλλιν dici à tragœdiis, τὴν λεκάνην. οἱ δὲ αἰολεῖς inquit, uocant πέλυκα μάλιστα τὴν ξυλίνην: nos uulgò *gede* dicimus. Sic & *raniot*, uas in quo pocula lauantur: quod Græci ὀλκεῖον & λουτήριον, eodem autore uocant. Vide igitur, lector optime, ne peluis Græcum sit, aut certè à Græca origine deductum: quia Græci dicunt & πέλλιν & πέλυκα, nos peluim.

Repositoria quoque continebuntur. Repositoria, à reponendo dicta uidenť, in quibus reponebãtur mensæ, quæ fortasse inde trapezophora dicunť. Reponere enim, collocare est. Tullius in VI in Verrem, Erãt ænea præterea

 duo

duo ſigna non maxima, uerum eximia uenuſtate, uirgi-nali habitu atq; ueſtitu, quæ manibus ſublatis ſacra quæ dam more Athenienſium uirginũ repoſita in capitibus ſuſtinebant, Canephoræ ipſæ uocabantur. Repoſita di-xit, hoc eſt, ut ego interpretor, collocata: et inde repoſito ria dicta, quibus uel menſæ, uel opſonia collocarētur. Pli nius lib. triceſimotertio, Iam uero & mēſas repoſitoriis imponimus, & ad ſuſtinenda opſonia interradimus late ra. Menſarũ intellige. Plinius in eodem, cap. XI, Corne lius Nepos tradit, ante Syllę uictoriã duo tantũ triclinia Romæ fuiſſe argentea: repoſitoriis argentũ addi ſua me moria cœptum, Feneſtella dicit, qui obiit nouiſſimo Ti berij Cæſaris principatu: ſed & teſtudinea tum in uſum ueniſſe. Ante ſe autem paulò lignea rotunda ſolida, nec multo maiora quàm menſas fuiſſe. Se quidē puero qua-drata & compacta, aut acere operta, aut cedro cœpiſſe. Mox additum argētum in angulos lineasq; per cōmiſſu ras. Cum uerò Plinius ſolida dicat repoſitoria, damnan-tur inſcitiæ ij, qui pro loculis & reconditoriis interpreta ti ſunt, quos in pręſentia nominare non eſt neceſſe. Illud uerò in præſenti non omiſerim, θύϐην dici ab Athenæo in IIII, repoſitoriũ, in quo lanx cum opſonio reponere tur. Verba autem apud Athenæum hæc ſunt, πίναξ δίπη χυς τὸ τὴν διάμετρον ἐν θύϐῃ κατακείμενος ἀργυρᾶ, πλήρης ἰχθύ ων ὀπτῶν παντὸς γένους συνηθροισμένων. hoc eſt, lanx dimetien tis magnitudine bicubitalis in repoſitorio collocata ar-genteo piſcium aſſatorũ referta ex omni genere congre gatorum. Id genus repoſitoria uulgò *chapeletz* uocamus, eiſq; utimur ad ſuſtinendas lances & diſcos. Plinius lib. XVIII, ad finem. Necnon & in conuiuiis menſiſq; no-ſtris, uaſa quibus eſculentum additur, ſudorem repoſito riis relinquentia, diras tempeſtates pręnunciant. Plinius

XXVIII

XXVIII,cap. II. Recedēte aliquo ab epulis,simul uer ri solum: aut bibente conuiua,mensam uel repositorium tolli,inauspicatissimū iudicatur. In.l. etsi non sunt claui. §. argento facto : Et ideo scutellas uel promulsidiaria contineri. Vasa promulsidiaria dicūtur ea,quibus promulsidē apponebant. Est aūt promulsis,quod uice mulsi dabatur conuiuis ad prouocādam auiditatē cibi. Huiusmodi fortassis erant,artolagani,oleæ & lucanica. Mulsum enim ex uetere uino factum non implet stomachū, sed appetētiam reuocat,& auiditatem cibi,ut docet Plinius lib. XXII, ubi de natura mellis. Sic enim promulsidem dici puto,ut proconsulem & proprætorē dicimus. Proarietem quoq; dixit Cæsar in IIII Commentariorum,pro eo instrumento quo uice arietis utimur ad adigendam materiam,his uerbis : Et ad inferiorem partem fluminis obliquæ adigebantur, quæ proariete subactæ, & communi opere coniunctæ,uim fluminis exciperent. Quo loco obliquæ substantiue positum credo. M. Tullius ad Papirium Pætum : At quem uirū? nō eum quem tu solitus es promulside conficere. Et paulo pòst subdit, Dediscendæ tibi sunt sportellæ,& artolagani tui. Artolagani cōfectionem docet Athenæus in III, his uerbis, εἰς δὲ τὸ καλούμενον ἀρτολάγανον ἐμβάλλεται οἰνάριον ὀλίγον καὶ πέπερι, γάλα τε καὶ ἔλαιον ὀλίγον ἢ στέαρ. Est autem panis genus quod & uulgò nomen retinet. M. Tullius ad eundē Papirium Pætum,oleas & lucanica promulsidis loco numerasse uidetur,in hæc uerba : Neq; est quod in promulside spei ponas aliquid,quam totam sustuli : solebā enim antea delectari oleis & lucanicis tuis. Hactenus Tullius. Mulsum autem an sit id quod Græci οἰνόμελι dicunt,dubitari potest,propterea quod Iurecōsultus Vlpianus in lege Si quis uinum legauerit, suprà De tritico,uino uel

oleo legato, aliud mulſum eſſe, aliud œnomeli poſuiſſe uideatur, cum ait, Sed ſi mulſum ſit factum, uini appella tione non continebitur proprie. Subdit enim, Oenome li planè, ideſt dulciſſimũ uinũ, continebitur. Idem etiam Vlpianus in.l. Idẽ Pomponius ſcribit, ſuprà De rei uen dicatione, aſſeuerare uidetur, mulſum eſſe ſpeciem diuer ſam à uino, cum ait, Idem ſcribit ſi ex melle, & ex uino tuo factum ſit mulſum, quoſdã exiſtimaſſe id quoq; com municari. Sed puto uerius, ut & ipſe ſignificat, eius po tius eſſe qui fecit: quoniam ſpeciem priſtinam non reti net. Quod & Iuſtiniano probari uidetur, in.§. Cum ex aliena, De rerum diuiſione. Quin & Plinius libro uigeſi mo ſecundo, ubi de natura mellis, mulſum pro cibi ge nere uidetur poſuiſſe, cum ait, Multi ſenectam longam mulſi tantũ nutricatu tolerauere, Subdit enim, Neq; ullo alio cibo, celebri Pollionis Romuli exemplo: quem cen teſimum annum excedentem, cum diuus Auguſtus ho ſpes interrogaret, quânam ratione maxime uigorem il lum animi corporiſq; cuſtodiſſet: ille reſpondit, Intus mulſo, foris oleo. Proculus quoque in.l. Qui uinum Su rentinum.§. Cui dulcia, annumerat mulſum, uuas, ficus & palmas, itemq; paſſum & defrutum, inter ea quæ dul cium legato cedunt, ac potius cõditur æ loco ſunt, quàm uini. Huius ſentẽtiæ Paulus etiam fuiſſe uidetur in libro reſponſorum & ſententiarum receptarum. οἰνόμελι, au thore Dioſcoride, σκευάζεται πρὸς δύο μετρητὰς οἴνου αὐστη ροῦ τοῦ παλαιοῦ, ὡς τὸ πολὺ, ἑνὸς μετρητοῦ μέλιτος μιγνυμένου. & differt à melitite, quod fit è muſto, cum quinq; congiis auſteri muſti, & mellis congio, & ſalis cyatho. Plinius de uinis factitiis: quæ ſumpſiſſe uidetur ex Dioſcoride περὶ μελιτίτου οἴνου ferè ad uerbũ. Quibus uerbis planum fit οἰνόμελι dici mulſum à Plinio; cum ait, Diſtat à mulſo, quod

quod dicit Dioscorides, διαφέρει δὲ τοῦ οἰνομέλιτος. Quod si uerũ est, malim suspicari locum mendosum apud Vlpianum, quàm uirum doctissimũ simul & ὀνοματοθήραν, ut inquit Athenæus in tertio, ignorationis coarguere.

In eadem. §. Infecti, ad finem, Certe si caccabos argenteos. Hisce Iurecõsulti uerbis probatur caccabos, & sartaginem esse uasa culinaria. Caccabus autem Græcum est. Athenæus in quarto ex Antiphanis parasito,

εἶτα οὐκ ἂν εἴποις κάκκαβον λέγω,
σὺ δ' ἴσως ἂν εἴποις λοπάδ' ἐμοὶ τοὔνομα
οἴει διαφέρειν εἴτε κάκκαβόν τινες
χαίροντες ὀνομάζουσιν, εἴτε σίττυβον,
πλὴν ὅτι λέγεις ἀγγεῖον οἶδα.

Caccabos & patinas inter culinaria uasa adscribit Paulus in. l. Cum de lanionis, supra De fundo instructo. Sũt & alia eius generis uasa apud Latinos, aula siue olla, ad pultem & olera coquenda, uel quod prouerbio manifestum fit, celebrata Catullo, Ipsa olera olla legit, tum etiã ex Iuuenalis uersiculo Satyra decima quarta,

Et grandes fumabant pultibus ollæ.

Annumerantur & ista, lebes, ahenum, tripus, patella, frixorium, craticula, mortariũ, & pistillum. Vasa etiam coquinaria apud Iulium Pollucẽ hæc didicimus, χύτρας, χυτρίδια, χυτρίδας, λοπάδας, λοπάδια, ἐχίνους, ἐχινίσκους, χαλκία, χαλκίδια, ἐσχάρας, ἐσχαρίδας, λέβητας, λεβήτια, λεβητάρια, καὶ ὀβελοὺς, καὶ ὀβελίσκους. Quæ uerucula dicere possumus ex Pli. li. XXXIII, his uerbis, Ex eo sublata ueruculis ferreis, atq; ipsa flãma cõuoluit uerucula, ut sit modici põderis. ubi Plin. ueruculũ dixit, ut Græci ὀβελίσκον. λοπάδα uerò & λοπάδιον sartaginẽ dicim⁹, ut opinor: nos uulgò Galli *la poelle*, ut uocabuli Græci nõ leuiter pressa uestigia retinere uideamur, usq; adeo Galli sũt φιλέλληνες

Illam

Illam uero quam *chauferettam* dicimus,Iulius Pollux,quē potiſſimum in his ſequimur authorem, πύραυνον dicit & πυρφόρον:apud nos dicta uidetur ἀπὸ τοῦ καῦμα φέρειν, *chauferette*. Sed de his ſatis. Ridebunt enim, ut uideo, iſtum meum Gallicarū dictionum ἑλληνισμόν Germani ſimul & Itali:ſed rideant,modo ualeamus. Cęterum quòd hic miliarii Iurecōſultus meminerit,torquere poterit uel mediocriter doctos,non ſolum Accurſio tenebras offundere,cuius interpretationē non ſine riſu fateor me legiſſe. ſed illi uiro ut temporibus illis nō imperito iuris ac legū illorum temporū infœlicitas obfuit, quibus omnia barbaries Gotthica occuparat. Miliariū igitur uas erat ad parandam aquam calidā,quam & caldā uocat Martialis,

Caldam poſcis aquam,ſed nondum frigida uenit.

Quod uerò hic miliariū uocat Pomponius,Paulus in .l. cum de lanionis,æneum appellat,quod ſupra focū pendet,in quo aqua ad potandū calefit. Quo in loco puto legendum ahenum ex Horatii Epiſt. 11, Emptis

Sub noctem gelidam lignis calefactat ahenum.

Quod aūt ſit uas ad parandū aquæ caldæ potū,docet Athenæus in III.his uerbis, τὸ μιλιάριον καλούμενον ὑπὸ ῥωμαίων τὸ εἰς θερμοῦ ὕδατος κατεργασίαν κατασκευαζόμενον. Quod uas nonnulli Gręcorum uerborū artifices ἰπνολέβητα appellarūt,eodem authore Iulio. Pollux in decimo,ubi tractat de his uaſis,in quibus calefit aqua,ſic ait, ἵνα μὲν τὸ ὕδωρ θερμαίνεται θερμαντῆρες, θερμαντεῖς, θέρμασις, χαλκία θερμαντήρια, ἀρχαϊκῶς, λέβητες, λεβητάρια, ἰπνολέβητα. Nos hoc ultimū miliaria uertere poſſumus,ut opinor. Miliarii etiam mentio eſt in τῶν γραμματικῶν ſecundo. Cuius extat haud inconditum epigramma, ipſi Latinum fecimus incondite fortaſſe,ſed tamen ut poſſit intelligi,

Ex ære emiſti miliarion Heliodore

Qui

Qui perflat Thracas frigidius Borea.
Ne sufflles ignes, tu fumum stulte lacessis,
Tempus in aestiuum baucalim hanc habeas.

ἠγόρασας χαλκοῦν μιλιάριον ἡλιόδωρε
τοῦ περὶ τὴν θρᾴκην ψυχρότερον βορέου.
μὴ φύσα, μὴ κάμνε. μάτην τὸν καπνὸν ἐγείρεις,
εἰς τὸ θέρος χαλκὴν βαύκαλιν ἠγόρασας.

Miliarij etiamnum meminit Palladius.

In eadem. §. Perueniamus ad gemmas. Cedãt igitur gemmæ phialis uel lancibus inclusæ auro argentóue. Phiala est quam Græci φιάλην uocãt: dictam putant, quasi πιάλην, κατ' ἀντιστοιχείαν, ἢ τὸ πιεῖν ἅλις παρέχουσα, μείζων γὰρ τοῦ ποτηρίου. Apud Atheneum legimus & phialium, φιάλιον χρυσοῦν in s, his uerbis, διὸ καὶ φίλιππον τὸν τοῦ μεγάλου βασιλέως ἀλεξάνδρου πατέρα, φησὶ δοῦρις ὁ σάμιος φιάλιον χρυσοῦν κεκτημένον ἀεὶ τοῦτ' ἔχειν κείμενον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον.

Hoc est, Quocirca Philippum quoq; illum, qui regem magnum Alexandrum progenuit, refert Duris Samius, cum auream phialam haberet, semper illam sub puluino tenuisse repositam, Quam tamen ipsam phialam Plinius libro trigesimotertio, poculum aureum uocat. uerba ipsa Plinij adscribam, ut obiter locus ille mendosus emaculetur, Summæ apud exteros licentiæ fuerat, poculo aureo puluino subdito, Philippũ regem dormire solitum: Agnonem Teium Alexandri magni præfectum aureis clauis suffigere crepidas. Sic enim legendum apud Plinium non Agonentium, ut in quibusdam, & in alijs Agonem Teium. Quod uel doctissimi Plutarchi authoritate confirmari potest, cum ait in Alexandri Magni uita, ὥστε ἄγνωνα τὸν τήιον ἀργυροῦς ἐν ταῖς κρηπῖσιν ἥλους φορεῖν. Quo in loco aduertendũ est, Plutarchũ dixisse clauos illos fuisse argẽteos, cum Plinius dicat eos aureos. Et sententiæ

K Plinij

Plinij astipulatur Athenæus in duodecimo his uerbis, ὧν εἷς ὢν ὁ ἄγνων χρυσοῦς ἥλους ἐν ταῖς κρηπῖσιν καὶ τοῖς ὑποδήμασιν ἐφόρει. Quorum unus Agnon cũ esset, aureos clauos in soleis & calceamẽtis gestabat. Vides ut aureos clauos dicat χρυσοῦς ἥλους, quos Plutarchus dixit ἀργυροῦς argẽteos: Quocirca uel diuersos à Plinio & Athenæo authores secutus est Plutarchus, uel etiã quod doctißimis uiris interdũ cõceditur, μνημονικὸν ἁμάρτημα fuit, quod ἀργυροῦς conscripserit χρυσοῦς. Vtcunq; sit, certe constat inter ipsos authores illum Alexandri Magni præfectum Agnonem fuisse appellatũ, patria Teium, ut nihil amplius de Plinij lectione dubitari poßit. Illud quoq; adijciã ex Plutarcho in Artoxerxe, καθ' ὁδὸν αὐτουργὸς ἄνθρωπος οὐδὲν ἐπὶ καιροῦ φθάσας εὑρεῖν ἀπὸ ποταμοῦ προσέφερε, καὶ ταῖν χεροῖν ὑπολαβὼν τοῦ ὕδατος προσήνεγκεν, ἡσθεὶς ὁ ἀρτοξέρξης φιάλην ἔπεμψε αὐτῷ χρυσῆν καὶ χιλίους δαρεικούς. Idẽ Plutarchus Alexãdri Magni liberalitatem demõstrat in ipsius uita, his uerbis. Alexãder κοινὸν τῶν προγεγαμηκότων μακεδόνων γάμον θύσας, ἐν ᾧ φασὶν ἐνακισχιλίων τῶν κατακλιθέντων ἐπὶ τὸ δεῖπνον ὄντων, ἑκάστῳ χρυσῆν φιάλην πρὸς τὰς σπονδὰς δοθῆναι. In eadem, In margaritis. Margarita à Græcis μαργαρίτης dicitur. Theophrastus apud Athenæũ in tertio, τῶν θαυμαζομένων δὲ λίθων ἐστὶ καὶ ὁ μαργαρίτης καλούμενος διαφανὴς μὲν τῇ φύσει. Eorum lapillorum qui in admiratione habentur, est & margarita dicta, natura quidem pellucida. Cætera quoque ad margaritarum originem spectantia persequitur Athenæus diuersis authoribus citãdis. Quam melius noscere est ex Plinio in nono. Cuius uerba adscribam, simul ut intelligãtur ea quæ scripta sunt à iurecõsulto in l. Pediculis, ad finẽ, infra eodem ubi de elenchis, cylindris & tympanis uocabulis Accursio incognitis agitur; simul uero etiam, ut interim nonnulli Plinij loci

nij loci à nobis in illo capite uerae ac germanae lectioni re ſtituantur, ea ſunt capite trigeſimoquarto, Principium er go columenq; omnium rerum pretij margaritae tenent. Indicus maximè has mittit oceanus. Inter illas beluas ta les tantasq;, quas diximus, per tot maria uenientes, tam longo terrarum tractu, è tantis ſolis ardoribus, atq; Indi cis quoq; inſulis petuntur, & admodum paucis. Ferti liſsima eſt Taprobane & Toidis, ut diximus in circuitu mundi. Item Perimula promontorium Indiae. Praecipue autem laudantur circa Arabiam in Perſico ſinu maris ru bri. Origo autem atq; genitura, concha eſt haud mul tum oſtrearum conchis differens. Has ubi genitalis anni ſtimularit hora, pandentes ſeſe quadam oſcitatione im pleri roſcido conceptu tradũt, grauidas poſtea eniti, par tumq; concharum eſſe margaritas pro qualitate roris ac cepti: ſi purus influxerit, candorem conſpici: ſi uero tur bidus, & foetum ſordeſcere: eundem pallere, coelo minan te conceptum: ex eo quippe cõſtare, coeliq; eis maiorem ſocietatem eſſe quàm maris: inde nubilum trahi colorem aut pro claritate matutina ſerenum. Si tempeſtiue ſatien tur, grandeſcere & partus. Si fulguret, cõprimi conchas, ac pro ieiunij modo minui. Si uero & tonuerit, pauidas ac repente cõpreſſas, quae uocant phyſemata efficere, ſpe ciem uero inani inflatam ſine corpore, hos eſſe concharũ abortus. Sani quidem partus multiplici conſtant cute, non improprie callum ut exiſtimari corporis poſsit, itaq; & purgãtur à peritis. Miror ipſo tantum eas coelo gaude re, ſole ruffeſcere, candoremq; perdere ut corpus huma num. Quare praecipuum cuſtodiunt, pelago altius mer ſae, quàm ut penetrent radij. Flaueſcunt tamen & illę ſe necta, rugiſq; torpeſcunt, nec niſi in iuuenta conſtat ille qui quaeritur uigor. Craſſeſcũt etiã in ſenecta, conchiſq;

adhærescunt, nec ijs auelli queunt nisi lima, quibus una tantum est facies, & ab ea rotūditas, auersis planities, ob id tympana nominantur. Cohærentes uidemus in conchis hac dote unguēta circunferentibus. Cæterum in aqua mollis unio, exemptus protinus durescit. Concha ipsa cum manum uidet, comprimit sese, operitq; opes suas, gnara propter illas se peti: manūq; si præueniat, acie sua abscindit, nulla iustiore pœna, & alijs munita supplicijs: quippe inter scopulos pars maior inuenitur, sed in alto quoq; comitantur marinis canibus: nec tamen aures fœminarum arcentur. Quidam tradunt sicut apibus, ita cōcharum examinibus singulas magnitudine & uetustate præcipuas esse ueluti duces, miræ ad cauendum solertię: has urinantium cura peti: illis captis, facile cæteras palantes retibus includi: multo deinde obrutas sale in uasis fictilibus, erosa carne omni, nucleos quosdam corporum, hoc est uniones decidere in ima. Vsu atteri non dubium est, colorēq; indiligētia mutari. Dos omnis in cādore, magnitudine, orbe, leuore, pondere, haud promptis rebus, in tantum ut nulli duo reperiantur indiscreti: unde nomē unionum Romanæ scilicet imposuere delitiæ. Nam apud Græcos non est, nec apud barbaros inuētores eius aliud quàm margaritæ. Est in candore ipso magna differentia. Clarior in rubro mari repertus. Indicus specularium lapidum squamas assimulat, aliàs magnitudine præcellens. Summa laus coloris est exaluminatos uocari. Et procerioribus sua gratia est. Elenchos appellant fastigiata lōgitudine, alabastrorum figura in pleniorem orbē desinentes. Hactenus Plinius. Nostri *poyretten* uocant. Et elenchorum meminit Iurecōsultus in l. Pediculis. §. finali hoc tractatu. Cū autē ait Plinius, Et procerioribus sua gratia est: de illis fortasse sentire uidetur, quos cylindros

Paulus

Paulus uocat in l. Pediculis ad finem in eodem. ſiquidem, cylindri lapilli ſunt teretes & oblongi atq; uolubiles, inſtar eius columnæ qua utimur æquandis areis. Qui cylindri fiebant & ex alijs lapillis. Plinius libro trigeſimo ſeptimo ubi de beryllis, Indi mire gaudent longitudine eorũ. Et mox ſubdit, Ideo cylindros ex ijs facere malunt quàm gemmas, quoniam eſt ſumma commendatio in longitudine. Hactenus Plinius. Quibus Plinij uerbis intelligere eſt, cylindros & elenchos in eo differre, quòd elenchi ſint faſtigiatę lõgitudinis: cylindri uero proceritatis æqualiter orbiculatæ. Quod ſi uerum eſt, noſter Sipontinus iſta nõ ſatis percepiſſe uidetur. Cylindrorũ meminit & Iuuenalis,

Tu nube atq; tace, donant arcana cylindros

Cylindros, hoc eſt, lapillos teretes & oblongos. Habes etiam ex ſuprà ſcriptis Plinij uerbis de tympanis, quorũ meminit Paulus in l. Pediculis. Cęterũ quod Plinius dicit, fieri concharum abortus ſi tonuerit, efficereq; ea quæ phyſemata appellant, contra ſentit Athenæus in tertio his uerbis, φασὶ δὲ ὅταν βρονταὶ συνεχεῖς ὦσι καὶ ὄμβρων ἐκχύσεις, τότε μᾶλλον τὴν πίνναν κύειν, καὶ πλείστην γίνεσθαι μαργαρίτην καὶ εὐμεγέθη. Aiunt autem ſiquando tonitrua cõtinua fuerint, pluuiarumq; effuſiones, tunc maximè conchas concipere, grauidasq; fieri, & eo ipſo tẽpore multas atq; adeo permagnas fieri margaritas. Quo loco uidẽtur duo iſti Plinius & Athenæus, diuerſos authores ſequuti.

In eodem, quia concha apud rubrũ mare & creſcit & coaleſcit, concham pro quadam ſpecie margaritarum accipit Accurſius. Nos uero cum Plinio dicimus margaritas in concha naſci, quarum clariores inueniuntur in rubro mari, eodem Plinio authore.

In eadem. §. Murrhina autem uaſa. Oriens murrhina mittit: Inueniuntur enim ibi in pluribus locis, nec inſignibus

gnibus Parthici regni, præcipua tamen in Carmania: hu morem putāt sub terra calore densari. Amplitudine nusquam paruos excedunt abacos, crassitudine rara, quanta dictum est uasi potorio. Splendor his sine uiribus, nitorq; uerius quàm splendor. Sed in pretio uarietas colorum, subinde circumagentibus se maculis in purpuram, candoremq; & tertium ex utroq; ignescētem, ueluti per transitū coloris purpura, aut rubescente lacteo. Quas maculas uidere est in illo pisce, qui murena dicitur, ut nos uir illustrissimus simul & doctissimus docuit Ianus Lascaris, quem qui digne laudare uolet, omnes omnium qui sunt quiq; fuere, laudes colligat, & in eum congerat, sic tamen ut fateatur illius ipsius uirtutes uerbis assequi non potuisse. Aliqua & in odore commēdatio est. author Plinius. Primus Pompeius Magnus, Mithridate uicto, sex pocula murrhina Ioui Capitolino dicauit, si Plinio credimus. Augustus ex Alexandria capta, nihil sibi præter unum myrrhinum calicem ex instrumento regio retinuit. author Tranquillus. Sunt & crystallina, quorum meminit Iureconsultus in l. tertia De supellectili legata. Crystallū fieri aiūt gelu uehementiore concreto, argumento esse, non aliubi reperiri, quàm ubi hybernæ niues maximè rigent, glaciemq; esse, unde nomen Græci dederūt. Ex crystallo uas amphorale uisum est authore Xenocrate. Plinius etiā author est asyntheta uocari uasa crystallina, pura, sine ulla macula & uitio: uitia enim artifices cælatura occultāt. Crystallinorū simul & myrrhinorū meminit Iuuenalis in VI. quo loco pro uasis potorijs posuisse uidet̃,

Grandia ponuntur crystallina, maxima rursus
Myrrhina, deinde adamas notissimus, & Berenices
In digito factus pretiósior. Martialis in tertio utrorumq; meminit, his uerbis,

Opimia

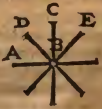
Opimianum morionibus nectar
Cryſtallinisq; myrrhinisq; propinat.
Idem in decimo, cryſtalla pro cryſtallina dixit,
Candida ſetini rumpāt cryſtalla trientes.

Quo loco Martialis trientem poſuit non pro uaſe, ut quidam putauere, ſed pro uini modo & menſura in calice poſiti. Trientem enim dixit pro quatuor uini cyathis, Sic & ſextantem pro duobus, & deuncem pro undecim cyathis poſuit in illo uerſiculo, Poto ego ſextantes, tu potas Cinna deunces. Sic & quincuncem pro quinq;. Nos hodie ad antiquorum morem uinum miſcemus in calicibus uitreis, nō ad cyathorum numerum, ſed ad quatuor uel quinq; digitorum craſsitudinem: quorum pollex pedis iuſti menſura eſt, ut minimum quantum à maiorum obſeruatione deflexiſſe uideamur. Decuſſem etiamnum dicebant Romani, nō ſolum pro decem aſsibus, ſed etiam pro numero denario, ut ex Vitruuio intelligere eſt, à qua decuſſe decuſſare dixere, rem aliquam diuidere in eam notam, quæ decem apud Latinos ſignificat: ea autem eſt ferè ſimilis illi, quæ apud Græcos Χ dicitur. Quod ut uerum eſſe credam, facit quod à nobis ſtudioſe obſeruatum eſt, ex Platonis & Ciceronis collatione. Plato enim in Timæo ſic ait, Τάυτην ὄν τὴν ξύστασιν πᾶσαν διπλῆν κτ͂ μῆκος σχίσας μέσην πρὸς μέσην ἑκατέραν ἀλλήλαις, οἷον Χ προσβαλὼν κατέκαμψεν εἰς κύκλον. Quæ ferè ad uerbum ita uertit M. Tul. in libello De uniuerſitate, ſi tamen eſt germanus Ciceronis: ſunt enim uiri doctiſsimi qui addubitent. Ille porro quiſquis eſt, qui libellum de uniuerſitate conſcripſit, ita ex Platone uertit, Hanc igitur omnem coniunctionem duplicem in longitudinem diffidit, mediæque accommodans mediam quaſi decuſſauit. Quo ſane loco author ille, quicunq; fuit is, decuſſauit

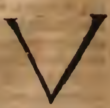
dixit

dixit, hoc eſt in figuram X. compoſuit, quæ figura apud Latinos decē ſignificat. Cuius figuræ dimidiata pars, V, quinarium, atq; adeo quincuncem notat: quod nonnulli pro inſtrumento fabrorum poſitum aſſeuerāt, quam uulgo *ſcbierram* Galli uocant, ut nos admonuit Victor Fauſtus quinqueremis inſtaurator. Et ſic quoq; uidetur intelligēdus Plinij locus lib. XVIII. ubi de limitatione agrorum his uerbis, Diximus ut in media linea deſignaretur umbilicus. Per hunc medium tranſuerſa currat alia: hæc erit ab exortu æquinoctiali ad occaſum æquinoctialē. Et limes qui ita ſecabit agrum, decumanus uocabitur. Ducantur deinde duæ aliæ lineæ in decuſſes obliquæ, ita ut à ſeptentrionis dextra læuaq; ad auſtri dextram læuamq; deſcendant. Omnes per eundem currant umbilicū. Et ut ponatur aliquid quod pateat latius, ſit linea A, in medio cuius ſit umbilicus B, per quem ducatur linea C tranſuerſa ad rectos angulos in crucis figuram, quę linea uocetur decumanus: deinde à dextra læuaq; ducanť duę lineę D E in figurā crucis Burgundię: quę à Plinio dicuntur decuſſes obliquæ, propterea quòd eam formam obtineant quæ decē ſignat, ut liquet iſta figura.

Quod ſiquis ex illa figura quæ decem notat, mediam partē tollat, manebit iſta figura, quæ quinariū numerum atq; adeo quincuncem demonſtrat. Et niſi fallor, arborū ordines dicuntur in quincuncem digeſti, quando ſecundi ordinis arbores ad primas paribus interuallis ſic diſponūtur, ut figuram quincuncialem ſeruare adinuicem uideantur.

Sit ergo primus arborum ordo A B C D: in secūdo ordine sic arbores collocādæ sunt, ut E F G, eodem interuallo distent à proximis quibusq;: uerbi causa, E eodē interuallo distet ab A & B, quo

distent inter se. Quod fieri non potest, nisi æqualium laterū trianguli seruata ratione, quod & in cunctis ordinibus seruādum est: & si quis diligenter inspiciat, figuram quincuncialem ubiq; uidebit: quod fieri nequit, nisi obliqui sint ordines: directe tamē current. Cæsar Commentariorū VII, Ante hos obliquis ordinibus in quincuncem dispositis scrobes trium in altitudinē pedum fodiebantur. Quare falli uidentur, qui id directis ordinibus fieri putarint. Quintilianus libro VIII, cap. III, Quid enim illo quincunce speciosius, quid in quamcunq; partem spectaueris rectius? Sed protinus in id quoq; prodest, ut terra succum æqualem trahat. Virg. in II Geor.

Non animum modò uti pascat prospectus inanem,
Sed quia non aliter uires dabit omnibus æquas
Terra, nec in uacuum poterunt se extendere rami.

Fiebant & deltaria crystallina & onychina, ex crystallo & eo lapide qui onyx dicitur. Quo in genere, epistolæ amatoriæ conscribebantur à Cleopatra Ægypti regina ad Antonium imperatorem, ut asseuerat Plutarchus in Antonio his uerbis, δικάζοντα δὲ πολλάκις τετράρχαις καὶ βασιλεῦσι ἐπὶ βήματος δελτάρια τῶν ἐρωτικῶν ὀνύχινα καὶ κρυστάλλινα δέχεσθαι παρ' αὐτῆς καὶ ἀναγινώσκειν.

In lege In argento, ueluti columna & urceoli, quid malum sit columnarium, nescire me fateor: neque uerò pro

uase memini me alicubi legisse: quin suspicor mendum esse, legendumq; colum niuarium, ex Martiale in Apophoretis, in illo disticho, cui lemma colum niuarium:
Setinos moneo nostra niue frange trientes,
  Pauperiore mero tingere lina potes.
Colum igitur niuariũ, uas erat, quo aqua ex niuibus colari solebat. Nos hodie colo utimur ad lac colandum: & est uas ligneum, quod fundum linteum habet ei annexum: & *coulouer* uulgò dicitur. Vtebantur autem Romani & sacco niuario, quo liquidius merum potarent, & erat lineus. Martialis,
Attenuare niues norunt & lintea nostra,
  Frigidior colo non salit unda tuo. Idem Mart. XII,
  Et ut liquidum potet alauda merum,
Turbida sollicito transmittere cecuba sacco,
  Atque inter mensas ire redire suas.
Plinius libro XXIIII, Nitrosæ aut amaræ aquæ polenta addita mitigãtur, ut intra duas horas bibi possint. Qua de causa & in saccos uinarios addit̃ polenta. A sacco, sacculus, nũmorum repositorium. Vlpianus in lege Sed & si quid, suprà De usufructu, si uerò simul in saccu lo soluit, nihil fecit accipientis. Iuuenalis XIIII,
Interea pleno quum turget sacculus ore. Et Catullus,
Plenus sacculus est aranearum.
A sacculo, sacularij dicti, quorum mẽtio apud Iureconsultos in tractatu De extraordinariis criminibus. Quo sanè uocabulo quidã significari censuere eos, qui à Græcis Βαλαντιοτόμοι dicũtur. Id haud scio q̃ rectè, homines utiq; sic dicti, qui è sacculo partem subducebant & partem auferebant: quantum ex contextu uerborum Iureconsulti deprehendere potuimus. Quid si ij notãtur, qui mirifica digitorum agilitate, atq; adeo dexteritate quadam

dam oculos spectantium perstringunt, quos *gobeletarios* dicimus: Et fortasse sunt ij, quos Græci *βαλαντιοκλέπτας* dicunt. Quod autem aqua ex niue antiqui uterētur, uel Martialis disticho probari potest:

Non potare niuem, sed aquam potare rigentem
De niue commenta est ingeniosa sitis.

Quam aquā ob id niueam uocat idem Martialis in XI
Nec nisi post niueam cecuba potat aquam.

Athenæus quoq; in III citat uersus Alexis ἐν μανδραγοριζομένῃ: qui quoniam uisi sunt lepidissimi, mihi temperare non potui quin adscriberem,

Εἶτ' οὐ περίεργόν ἐστιν ἄνθρωπος φυτόν,
ὑπεναντιώτατά τοῖς τε πλείστοις χρώμενον;
ἐρῶμεν ἀλλοτρίων, παρορῶμεν συγγενεῖς.
ἔχοντες οὐδὲ γρῦ εὐποροῦμεν τοῖς πέλας,
ἐράνους φέροντας οὐ φέρομεν, ἀλλ' ἢ κακῶς.
κἀκ τῆς τροφῆς δὲ τῆς καθημέραν πάλιν
γλιχόμεθα τὴν μᾶζαν, ἵνα λευκὴ παρῇ,
ζωμὸν δὲ ταύτῃ μέλανα μηχανώμεθα.
τὸ καλὸν δὲ χρῶμα δευσοποιῷ χρώζομεν.
καὶ χίονα μὲν πίνειν παρασκευάζομεν,
τὸ δ' ὄψον ἐὰν μὴ θερμὸν ᾖ διασύρομεν.
καὶ τὸν μὲν ὀξὺν οἶνον ἐκπιτίζομεν,
ἐπὶ ταῖς ἀβυρτάκαισι δ' ἐκβακχεύομεν.
οὐκοῦν τὸ πολλοῖς τῶν σοφῶν εἰρημένον,
τὸ μὴ γενέσθαι μὲν κράτιστον ἐστ' ἀεί,
ἐπὰν γένηται δ' ὡς τάχιστ' ἔχειν τέλος.

Vrceoli. Vrceus, cuius diminutiuum urceoli, uas aquarium, ut tamen urceus esset uas ad frigidam, urceoli ad calidam. Inde urceoli ministratorij apud Martialem,

Frigida non desit, non deerit calda petenti:
Sed tu morosa ludere parce siti.

Vrceoli ministratorij forma, ex antiquis marmoribus desumpta.

Vrcei figura, quo aqua in æneum infundebatur,

Vrcei meminit Iureconsultus in lege Quum de lanio nis, sæpe citata his uerbis: Vrcei quoq;, quibus aqua in æneũ infunditur, in idem genus rediguntur. Erat & nim bus uitreus, cuius mentio multa apud Martialem, quem uide, si animus est tibi ista pernoscere. Illi autem qui ab eodem calices uitrei dicuntur, à Græcis κύλικες ὑάλινοι, uerbum è uerbo scilicet nuncupãtur, authore Iulio Pol-luce. Fiebant & calices ex terebintho, qui à nomine au-thoris θηρίκλειοι appellabãtur: quemadmodum Antigo-nides & Seleucides, quibus Antigonus Seleucusq; no-mina indiderunt, author Plutarchus in Æmilio. Plinius quoq; libro XVI ex Theophrasto quod de Thericle scripsit, sumpsisse uidetur, dum ait, Celebratur & Theri-cles nomine, calices ex terebintho solitus facere torno. Athenæus enim libro XI, Theophrastum citat in hæc uerba, ὅτι δὲ κύλιξ ἐστὶν ἡ θηρίκλειος σαφῶς παρίστησι θεόφρα-στος ἐν τῇ περὶ φυτῶν ἱστορίᾳ. διηγούμενος γὰρ περὶ τῆς τερμίνθου φησὶ τορνεύεσθαι ἐξ αὐτῆς κύλικας θηρικλέους, ὥστε μηδένα διαγνῶ-ναι, πρὸς τὰς κεραμέας. κατασκευάσαι δὲ λέγεται τὴν κύλικα ταύτην θηρικλῆς ὁ κορίνθιος κεραμεύς, ἀφ' οὗ καὶ τοὔνομα ἔχει. ἄλλοι δὲ ἱστοροῦσι θηρίκλειον ὀνομασθῆναι τὸ ποτήριον διὰ τὸ δορὰς θηρίων αὐτῷ ἐντετυπῶσθαι. Illud porrò sciendũ est, calicem à probatissimis authoribus poni nõ solum pro uase, sed pro ea tantum uasis parte, quæ humoris capax est. Pli-nius libro XXXXII suprà à nobis citato, ubi de mur rhini pretio agit: Excrescit, inquit, indies eius rei luxus, murrhino octoginta sestertiis empto, capaci planè ad sextarios tres calice. Vides ut calicem murrhini dixerit, eam partem quæ humorem continere queat. Sic & ro-sæ calicem dixit Plinius eam partẽ, quæ rosæ luteos api ces in se recipiat & contineat. Plinius capite quarto, li-bro XXI, Quo mox intumescente, & in uirides alaba-

stros

ſtros faſtigiato,paulatim rubeſcens dehiſcit,ac ſeſe pan dit in calicis medio ſui ſtantis complexa luteos apices. Eſt & hydria uas aquarium. Plutarchus in Mario, οἱ μὲν ἀξίνας, οἱ δὲ πελέκεις ἔνιοι δὲ καὶ ξίφη καὶ λόγχας ἅμα ταῖς ὑδρείαις ἀναλαβόντων, ὡς καὶ διὰ μάχης ὑδρευσόμενοι. Vtebãtur & hydria ad ferenda ſuffragia, eodem Plutarcho authore in Tiberio,his uerbis, καὶ τὸν δῆμον αὐτοῦ καλοῦντος ἐπὶ τὴν ψῆφον, ἡρπάσθησαν ὑπὸ τῶν πλουσίων ὑδρείαι. Erat & calpis qua uterentur uaſe aquario. Herodianus in V I. ubi de Rheno & Hiſtro loquitur, ἀλλὰ καὶ οὐκ ἀρύσασθαι θέλοντας μὴ κάλπεις ἐπ' αὐτοῦ μὴ δὲ κοῖλα σκεύη φέρειν, πελέκεις δὲ καὶ δικέλλας, ἵνα ἐκκόψαντες γυμνόν τι σκεύους αἰράμενοι τὸ ὕδωρ φέρωσιν ὥσπερ λίθον. utebantur etiamnum ὑδρείᾳ ad colligendos continendosq́ mortuorum cineres,quam & calpin uocaſſe uidetur Plutarchus in Marcello.

In eadem l. §. Vnguentis legatis. Quãdo hic. §. ſcatet mendis,ſic lector optime me authore, ac potius conſultore,leges,ac emendabis. Vnguentis legatis, non tantum ea legata uidentur,quibus ungimur uoluptatis cau ſa,ſed & ualetudinis:qualia ſunt comagena,gleucina,irina,rhodina. E myrrha quoq;,tum nardinũ purum. hacte nus Iureconſultus. Comagenũ unguentũ quod κομμαγηνὸν uocat Galenus in tertio ὑγιεινῶν: a Comagene Syriȩ parte dictũ,authore Plin. ubi de anſeribus, Aliud,inqt, reperit Syriæ pars,quȩ Comagene uocat̃,adipẽ eorũ in uaſe ȩreo,cũ cinnamo,niue multa obrutũ, ac rigore geli do maceratũ,ad uſum prȩclari medicaminis quod ab gẽ te dicit̃ comagenũ. hȩc Plin. Quod aũt ſequit̃,gleucinũ, irinũ,&c. De gleucini,irini,nardini,rhodini,& aliorum unguẽtorũ cõfectione,uide apud Dioſcor. Neq; ẽm illa hic tranſcribere eſt animus:quin potius cum Plinio con queri unguentorũ luxum e cũctis maxime ſuperuacuũ,

Marga-

Margaritæ enim gemmæq; ad hæredē tamē transeunt, uestes prolongant tempus: unguenta illico expirant, ac suis moriuntur horis. Summa commendatio eorum, ut transeunte fœmina odor inuitet, etiam aliud agentem, excedunt'q; quadragenos denarios libræ. Tanti emitur uoluptas aliena: etenim odorem qui gerit, ipse non sentit. Sed tamen & hæc aliqua differentia signanda sunt. In Marci Ciceronis monumētis inuenitur unguēta gratiora esse, quæ ceram, quàm quæ crocū sapiant. Si enim legēdum, non terram, ut passim scriptum est in uulgatis codicibus. Verba aūt M. Tullii ea sunt in tertio de Oratore, ubi ait, Licet hoc uidere in reliquis sensibus, unguētis minus diu nos delectari, summa & acerrima suauitate conditis, q̃ his moderatis: & magis laudari quod ceram, quàm quod crocum olere uideatur. Hactenus Tullius. Vnguētis cognomina dedere aliis patriæ ut Comagenum, Mendesium: aliis succi, ut irinum, rhodium, crocinum, amaracinum, melinum, quod & Cyprinum dicebatur, quia fiebat in Cypro. Panathenaicū suum Athenæ perseuerāter retinuere. Melinū fit è malis cotoneis. Singuli quoq; succi nobilia unguenta faciunt, in primis malobatrum, cuius mentio apud Iureconsultos in .l. interdum. §. species pertinentes ad uectigal, in tractatu De public. & uectigal. Iris, Illyrica herba est, à qua irinum unguentum dictum. Nardinum, siue foliatum, constat omphacino, balanino, iunco, costo, nardo, amomo, myrrha, balsamo. Omnia autem acutiora fiunt, costo, amomo, quæ maximè nares feriunt. Hæc ex Plinio authore, quandoquidem ea facere duximus ad istorum uocabulorum intellectum. Ex samsuco fit oleum, quod samsucinum uocatur, aut amaracinum. Plinius libro XXI capite uigesimosecundo, Quòd si tibi non est graue & nimis

mis molestū candide lector, infundam & nonnihil edysmatis in hunc libellum ex Athenæi myrothecio, qui ubi de Ptolemæi Philadelphi pompa tractat, sic ait, πρὶν δὲ μὲν τὰς πρώτας ἡμέρας ἐν τῷ γυμνασίῳ πάντες ἐκ χρυσῶν ὁλκείων ἠλείφοντο κροκίνῳ μύρῳ. ἦν δὲ ταῦτα πρὶν καὶ κινναμωμίνου τὰ ἴσα καὶ ναρδίνου, παραπλησίως δὲ καὶ ταῖς ἑξῆς ἡμέραις εἰσεφέροντο τήλινον, ἀμαράκινον, ἴρινον, πάντα διαφέροντα ταῖς εὐωδίαις. Quo loco apud Athenæum legendum putaui ἴρινον, non autem ἔρινον, ut in uulgatis. Quid si quis legat λείρινον, cuius meminit Dioscorides & Plinius capite quinto, libro uigesimoprimo. Quod uerò τήλινον dixit Athenæus, hoc ipsum fit ex oleo recenti, cypro, calamo, meliloto, fœnogræco, melle, & quibusdam aliis, ut docet Plinius, uir omnium rerum curiosus. Alteram tamen τηλίνου compositionem docet Dioscorides. Solebant antiqui non solum in conuiuiis unguentis uti, quod docet Martialis in tertio:

Vnguentum (fateor) bonum dedisti
Conuiuis, here: sed nihil scidisti.
Res salsa est, bene olere & esurire.
Qui non cœnat & ungitur, Fabulle,
Hic uerò mihi mortuus uidetur.

Ludit in illum qui unguentum dederat, atq; id ipsum bonum, nihil uerò, aut certè paucula quædam ad epulandū apparatat. Non solùm igitur in conuiuiis ungebantur, sed etiā in spectaculis, quod docet Athenæus in primo, ubi de Antiocho, quem inquit omnes ferè Græcos conuocasse ad spectaculum, quos omnes ἐκ χρυσείων ὁλκείων ἤλειφε κροκίνῳ μύρῳ καὶ κινναμωμίνῳ καὶ ναρδίνῳ καὶ κρινίνῳ. Quo in loco haud scio an legendum sit ἰρίνῳ uel λειρίνῳ ex Dioscoride, qui tamen etiam κρινίνου meminit. Crocum autē collyrio uni nomen dedit, ex eoq; expresso un

guento crocino, quod crocomagma appellant. autor Plinius XXI. Plutarchus in Bruto, καὶ τῶν ταξιαρχῶν τινὸς ἀπ' αὐτομάτου τὸν βραχίονα μύρον ῥόδινον ἐξανθεῖν, καὶ πολλάκις ἐξαλείφοντας καὶ ἐκμάττοντας μηδὲν περαίνειν.

In lege Argumento sunt. Sed stragulas & bubolonicas, quæ equis insterni solent. Sunt qui mihi dixerint, hoc in loco legendum bubalinas, ut subintelligatur pelles, non esse uestis. Bubali hodie noti in Italia, quos uulgò *buffalo* uocant, è quorum pellibus fiebant stragula ad equos. Ego uerò puto legendum Babylonicas, ut sit Iure consulti mens, quam iam subiicio: tametsi uestes Babylonicæ, uestimentorũ appellatione contineantur: tamen stragulæ Babylonicæ, quæ equis insterni solent, non ueniunt appellatione uestis: quãdoquidem in alium usum paratæ uidentur. Babylonicarũ meminit Iureconsultus in. l. interdum. §. species ad uectigal pertinẽtes, infrà De publicanis. Colores diuersos picturæ intexere, Babylon maximè celebrauit, & inde nomen Babylonicis imposuit, à doctissimis usurpatũ, non solùm Latinis, ut apud Pliniũ & hic, sed etiam à Græcis. Plutarchus in M. Catone, refert illum, quum ex hæreditate Babylonicũ stragulum ei obuenisset, statim uendidisse, ἐπίβλημα δὲ τῶν ποικίλων βαβυλώνιον ἐκ κληρονομίας κτησάμενος εὐθὺς ἀποδόσθαι.

In eadem, Alia causa est odonum. Accursio cõdonandum, quod corruptum uocabulum assequi nequiuerit: legendum enim est œdorum, nõ odonum: è quorum œdorum pellibus fiebant calciamẽta, ut ex antiquis marmoribus Romę coniecimus. Neq; uerò postulo, lector optime, ut mihi fidem habeas, nisi id ita esse conuicero ex festiuissimo poeta Martiale XII, ad Phœbũ. Versiculos autem ipsos Martialis adscribam, simul ut & rideas non solùm Phœbum, sed & Accursium, si ita tibi uidebitur: simul

ſimul uerb etiam,ut hanc noſtram coniecturã non abſi-
milẽ uero cognoſcas:Oedina tibi pelle contegenti

> Nudæ tempora uerticemq́ꝫ caluę,
> Feſtiuè tibi Phœbe dixit ille,
> Qui dixit,caput eſſe calciatum.

Feſtiuè aũt dixit,propterea ꝙ Romani temporibus illis
in calciamẽtis uterentur pellibus œdinis. Et ſanè facilis
fuit lapſus œdonũ ad œdorũ,ſola R litera in N mutata.

In eadem, Vaſa unguẽtaria,& ſi qua ſimilia dici poſ-
ſunt,ueluti labacioriſtus.In antiquo codice ipſi legimus
lauatio riſcus. Tullius Epiſt. I X ad Varronem, Vt laua
tio parata ſit.Lauatio enim,pro uaſe poſuiſſe uidetur.In
aliis,alabacoriſtus,quo fit ut in animũ inducam,fortaſſe
legendum alabaſter: eſt enim uas unguentariũ,ut docet
Iulius Pollux in V I,his uerbis, τὰ δὲ ἀγγεῖα τῶν μύρων, λήκυ
θος μύρηρα καὶ ἀλάβαστρον. ὄλκαον etiam adſcribit Athenæus
in locis à nobis citatis,ſuprà ubi De unguentis. Recen-
ſentur etiamnum inter unguentaria uaſa,pyxides & am
pullæ,quarum mentio apud Martialem in tertio,

> Et Coſmianis ipſe fuſus ampullis.

Quarum formam intelligere eſt ex Plinio in fine quarti
Epiſt. Aut deceſſit expulſus,quod in ampullis cæteriſq́ꝫ
generis eiuſdẽ uidemus accidere,quibus non hians,nec
ſtatim patens exitus.Recenſetur etiã onyx.Mart.in X I

> Profertur Coſmi nunc mihi ſiccus onyx.

Plutarchus in Ariſtide, λερωσοὺς pro uaſis unguentariis
dixiſſe uidetur, ἐλαίου τε καὶ μύρου λερωσοὺς νεανίσκοι κομίζοντες
ἐλεύθεροι. hoc eſt,olei quoq́ꝫ ac unguẽti croſſos liberi ado
leſcentes deferunt.In Alexandro recenſet uaſa quędam
unguentaria,his uerbis, ὡς δὲ εἶδε μὲν ὄλκεια καὶ λερωσοὺς καὶ
πυέλους καὶ ἀλαβάστρους πάντα χρυσοῦ ἠσκημένα περιττῶς, ὀδωδὸς
δὲ θεσπέσιον οἷον ὑπὸ ἀρωμάτων καὶ μύρων ὁ οἶκος.

Fortassis hæc erit ampullæ forma, quæ (ut uides) amphotis etiam dici potest, quod utrinque ansata sit: cuius uasis efformandi rationem lineis circumscriptam uides.

Anademata. Alciatus uir eximiæ eruditionis censuit legēdū ἀναδέσματα. Ego uerò, quod pace tanti uiri dixerim; puto legendū, ut uulgò scriptū est, ἀναδήματα, anademata scilicet. Siquidē Iulius Pollux in VII. ἀναδήματα inter ornamēta ac mundum muliebrē adscribit his uerbis, καὶ στρόφιον καὶ ὀπισθοσφενδόνη παρ᾽ ἀριστοφάνει, καὶ σφενδόνη ἐκαλεῖτο καὶ ἀναδήματα καὶ πάλαιμος.

In eadem lege Quamuis. De mitra diximus in libello De re uestiaria: etiā si mitræ, uestis appellatione non ueniant, ut inquit Paulus hic. Vlpianus uerò l. Vestis, mitras & semimitras inter uestimenta annumerat: quare periculum fortasse subest antinomiæ: nisi si quis dicat Vlpianū de illis mitris sentire, quæ magis capitis tegendi, quàm ornandi causa comparatæ sunt: Paulum uerò de his quæ magis ornatus gratia gestantur, quàm ut caput tegant.

In §. Si autem. quod eius aliqua forma est expressum. Eius scilicet testatoris existens, inquit Accursius: in quo fallitur, nec Latinæ loquutionis elegantiā percepisse uidetur. Intelligendū enim argēto signato uel auro legato patremfam. id legasse, quod eius auri scilicet uel argenti uel id aurum legatum, quod aurum aliqua forma est expressum. Simili loquendi formula usus est Marcus Tullius, tum alibi non semel, tum Officiorum primo. Ex cæteris similibus facilè iudicamus quid aptè eorū fiat, quid ab officio naturaq; discrepet. Quum aūt subdit Iureconsultus, ueluti qui Philippi sunt, & appellant̄ stateres Philippei: quemadmodū & Darici & Alexandrei, à Philippo, Dario & Alexandro. Iulius Pollux in nono, οἱ μὲν δαρεικοὶ ἐκαλοῦντο στατῆρες, οἱ δὲ φιλίππειοι, οἱ δὲ ἀλεξάνδρειοι χρυσοὶ πάντες ὄντες. De quibus copiose simul & erudite G. Budæus in libris De asse & partibus eius, q̄bus sanè

 perele-

perelegãter rem nummariam temporis iniuria ſic iacta-
tam, ut nemo ſcire, aut certè Latinè enũtiare poſſet quid
haberet, ſuo (ut dicitur) Marte, nullis adminiculis conſti
tuit: quo ſanè nomine, illi potius quàm olim Gratidiano
ſtatuæ omnibus uicis ſtatuẽdæ ſunt, & ad eas thus & ce
rei. Scaphia. Scaphiis igitur argenteis antiqui uteban
tur, ut & hodie uiri Galliarum primarij: quin & aureis
uaſis, uentris onus excipiebant: inde iocus Martialis in
Baſſam,

Ventris onus miſero, nec te pudet, excipis auro,
Baſſa bibis uitro.

Heliogabalus onus uẽtris auro excepit, in murrhinis &
onychiis minxit, autore Lampridio. Soliis quoq; argen-
teis Romanæ fœminæ in balneis utebantur. Et hoc eſt
quod ait Plinius libro XXXIII, Argento fœminæ la-
uentur, & niſi argentea ſolia faſtidiant, eademq; materia
& cibis & probris ſeruiat. Videtur & à Græcis mutuo
ſumptum ſcaphium. σκάφιον enim dicunt, autore Iulio
Polluce in X, ubi agit de neceſſariis ad ſeceſſum, & mu
lierum erat: quemadmodũ laſana & ἀμὶς uirorum erat,
& οὐράνη, quam nos *urinal*, οὐρηθραν uocat Iulius Pollux.
Matella uirorum erat, cuius meminit Martialis in Diſti
cho, cui lemma Matella fictilis: & illo uerſiculo,

Diſpeream ſi tu Pyladi præſtare matellam
Dignus es. Et in duodecimo,
Matella curto rupta latere meiebat.

Quod autem ſcaphium, mulierum fuiſſe diximus, Plu-
tarchus in Arato, ſcaphium athletarũ fuiſſe uidetur aſſe-
uerare, quod & coniicere eſt è Iuuenale in ſexta,

Et ride ſcaphium poſitis quum ſumitur armis.

Scaphidas inter culinaria uaſa annumerat Anaxippus
apud Athenæum in IIII. Idem Athenæus in IIII, ſca-
phium

phiũ inter uasa uel potoria uel escaria adscribit, nisi me fallit memoria. Matellam autem crepitu digitorum poscebant ueteres. Inde ortus iocus Martialis in Panaretũ,

Quum peteret seram media iam nocte matellam
  Arguto madidus pollice Panaretus,
Spoletina data est: sed quam siccauerat ipse:
  Nec fuerat soli tanta lagena satis.
Ille fide summa testæ sua uina remensus,
  Reddidit œnophori pondera plena sui.
Miraris quantum biberat cepisse lagenam:
  Desine mirari Ruffe, merum biberat.

Quibus sane uersiculis adducor, ut credam eandem ferè fuisse formam matellæ, quæ lagenæ erat. Est autem lagena, uas uinarium, quam Martialis hic œnophorum uocat, quorum utrunq; Græcum est. Laguncula per diminutionem usus est Plinius Iunior in Epistolarum primo. Id in præsentia non omiserim, quod apud Plinium XVII, capite XXXI legimus, quando memorabile uisum est, lagenas fieri è radicũ filis tum fici tum etiam syluestrium. Verba Pliniĵ sic habent, E quibus montani prætenuia fila decerpentes, spectabiles lagenas & alia uasa nectunt. Matellionis quoq; uasis meminit Tullius in libello παράδοξα inscripto: Quid enim censes, si L. Mummius aliquem istorum uideret, matelliōnẽ Corinthium cupidissimè tractantem, quum ipse totam Corinthum cōtempsisset, utrum illum ciuem excellentem, an atriensem seruum diligentem putaret? Matellionem Corinthiũ dixit Tullius ære Corinthio factum. Quod æs, ex senatusc ōsulto deleta à L. Mummio Corintho, factum & conflatũ est. Nam æris notã pretiosiorẽ ipsa opulentissimæ urbis fecit iniuria: quia incendio perustis plurimis statuis atq; simulacris, æris, auri argentiq; uenæ in commu

commune fluxere. Signa quoque fictorum nobilium Corinthia appellabant antiqui. Fuit etiamnum antiquissima gloria æris Deliaci, mercatus in Delo concelebrante toto orbe: ex quo fiebant & uasa, Deliaca dicta. Tullius pro Sex. Amerino: Domus referta uasis Corinthiis & Deliacis: in quibus est authepsa illa, quam tanto pretio nuper mercatus est, ut qui prætereũtes pretium enumerare audiebant, fundũ uænire arbitrarentur. Inde Deliaca supellex à Cicerone dicta, in qua erant triclinia & lecti, cum pedibus & fulcris ex ære Deliaco factis. Cicero in quarta in Verrem: Dico te maximum pondus auri, argenti, eboris, purpuræ: plurimam uestem Melitensem, plurimam stragulam, multam Deliacam supellectilem, plurima uasa Corinthia, magnum numerũ frumenti, uim mellis maximam Syracusis exportasse. Hactenus Tullius: Quoniam uerò in Corinthiorũ & Verris mentionem incidimus, illud haud aprosdionysum in pręsentia, ut mihi persuadeo, adiiciam: fuisse scilicet traditum, Verrem quem Cicero damnauerat, non alia de causa proscriptum fuisse ab Antonio, quàm quòd Corinthiis se ei cessurum negauisset. Strabo in octauo, aliorum Corinthiorum meminisse uidetur, ubi de Corintho restituta à Diuo Cæsare, mentionem facit, missisque ab eo libertini generis incolis, qui τὰ ἐρίπεια κινοῦντες καὶ τοὺς τάφους συνανασκάπτοντες εὕρισκον ὀστρακίνων τορευμάτων πλήθη, πολλὰ δὲ καὶ χαλκώματα. θαυμάζοντες δὲ τὴν κατασκευὴν οὐδένα τάφον ἀσκευώρητον εἴασαν. ὥς τε εὐπορήσαντες τῶν τοιούτων καὶ διατιθέμενοι πολλῶν νεκροκορινθίων ἐπλήρωσαν τὴν ῥώμην. οὕτω γὰρ ἐκάλουν τὰ ἐκ τῶν τάφων ληφθέντα. Ea sanè quæ uasa Corinthia diximus, χαλκώματα κορινθιουργῆ appellare uidetur.

Vasis aenei Corinthiaci caelati forma ex antiquis monimentis.

In l. Cum in teſtamẽto, An etſi eas menſas argenteas. Antonius Heliogabalus primus menſas & capſas argenteas habuit, primus etiam & caccabos argenteos, ſi Aelio Lampridio credimus, quos tamen intelligo priuato uſui habuiſſe. Nam publico Romæ fuiſſe antea, conſtat ex Plutarcho in uitis in hæc uerba, ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ βασιλέως τὴν ἱέρων κλίνην τε καὶ τράπεζαν καὶ θρόνον ἅπαντα χρυσᾶ πέμψαντος αὐτοῦ καὶ δεηθέντος λαβεῖν, καὶ ταῦτα τοῖς ταμίαις παρέδωκεν εἰς τὸ δημόσιον. Eſt autem menſa eſcaria à cibo cibila dicta eodem authore M. Varrone. Menſa uero uinaria cylibantum dicebatur à poculo cylice calice dicta eodem authore. Menſas dicimus primas, ſecundas, & tertias, inquit Iulius Pollux. Menſas quoq; uocabant cibos mẽſis impoſitos, τραπέζας δὲ ἐκάλουν καὶ τὰ σιτία τὰ ἐπ' αὐτῶν τιθέμενα. Iulius, Et hoc eſt quod inquit Athenæus in II. πάντων τραπέζας καλούντων τὰς παραθέσεις ταύτας. Et ſic accipiendũ puto, quod Martialis, Explicat & coenas unica menſa duas. Menſę porrò dicebantur illæ quæ auferantur, quas & magidas dixerunt, αἱ δὲ ἐπιτιθέμεναι, καὶ αἰρόμεναι τράπεζαι ἃς νῦν μαγίδας καλοῦσιν. Quos enim diſcos uocant, Pollux cenſet eos κύκλους ἀργυροῦς orbes argenteos, ἢ χεύματα ἀργυρᾶ, ἢ πίνακας appellandos in ſexto. Menſæ autem ſecundæ erant, quibus bellaria, tragemata, & cætera id genus dulcia, quæ & dulciaria ſunt, apponebantur, à Græcis δεύτεραι τράπεζαι dicuntur. Dicæarchus apud Athenæum libro decimoquarto, ἤγετο τὴν πολλὴν δαπάνην ἐν τοῖς δείπνοις παρέχουσα δευτέρα τράπεζα προσεγγύων, καὶ στέφανοι καὶ μύρα καὶ θυμιάματα καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα πάντα. Quibus ſecũdis menſis nõ ſolum apponebantur tragemata, quæ Græcorum antiqui uocarũt τρωγάλια & μεταδόρπια: ſed & oua, & lepores, & turdi, cum dulciarijs omnibus, ſi Athenæo fides habenda eſt. Qua-

est. Quare cum Cornelius Celsus dicat secundā mensam bono stomacho nihil nocere, imbecillo coacescere, accipiendum puto, secundam mensam pro conditis, & cæteris id genus bellarijs, cuiusmodi sunt ea, quæ recensentur à Iureconsultis l. fi. §. Dulcia, in tractatu De uino, tritico, et oleo legato. Dicebantur deniq; mensæ, quibus reponebantur uasa escaria & fercula, quas sic obsonijs onustas, conuiuis apponebāt duo serui. Neq; eñ singuli serui singula fercula ferebant, ut hodie factitare solemus, sed mensam ferculis onustam adferebant, atq; adeo accumbentibus conuiuis apponebant, mediam inter duos ut conijcere est ex Luciano in dialogo, qui ὄνειρος ἢ ἀλεκτρυὼν inscribitur, in hæc uerba, εἶτα μηδένος ἀντεχομένου πλησίον κατακείσθαι αὐτῷ ἐμὲ ἐπὶ κλίνης φέροντα ὡς ὁμοτράπεζοι ἦμεν.

Quare nō ab re conqueritur Martialis de Annio, qui ut lautior uideretur, ministrantes seruos habebat, qui singula gestarent fercula. Verba autē Martialis. sunt lib. VI.

> Cum mensas habeat fere ducentas,
> Pro mensis habet Annius ministros.
> Transcurrunt gabatæ uolantq; lances:
> Has uobis epulas habete lauti.
> Nos offendimur ambulante cœna.

Quem morem etiam antiquum fuisse conijcio ex uersiculis citatis ab Athenæo in nono,

> Ὡς εἶδε τὴν τράπεζαν ἀνθρώπους δύο
> φέροντας εἴσω, ποικίλων περιφόρων κόσμου βρύουσαν.

Quos uersiculos suprà citauimus. Quod uero multis mēsis uterent, docet Plutarc. in Lucullo, ἐπεὶ δὲ μόνου δειπνοῦντος αὐτοῦ μία τράπεζα καὶ μέτριον παρεσκευάσθη δεῖπνον, ἠγανάκτει καλέσας τὸν ἐπὶ τούτων τεταγμένον οἰκέτην. τοῦ δὲ φήσαντος ὡς οὐκ ᾤετο μηδενὸς παρακεκλημένου πολυτελοῦς τινὸς αὐτὸν δεήσεσθαι, τί λέγεις εἶπεν, οὐκ ᾔδεις ὅτι σήμερον παρὰ λουκούλλῳ δειπνεῖ

 λούκουλλος

λύχνισμος; Multis uero mensis usos antiquos, docet apertius idē Plutarchus in Pelopida, καὶ φερόμενοι διὰ τῶν τραπεζῶν ἐπὶ τ' ἀρχίαν καὶ Φίλιππον ἐπαύσαν οἵπερ ἦσαν. Conijcio etiam ex eodem Plutarcho in Numa, λέγεται γοῦν ποτὲ καλέσας ἐπὶ τὴν τράπεζαν οὐκ ὀλίγους τῶν πολιτῶν, σκεύη τε φαῦλα καὶ δεῖπνον εὐτελὲς πάνυ παραθέσθαι καὶ δημοτικόν. ἀρξαμένων δὲ δειπνεῖν, ἐμβαλὼν λόγον ὡς ἡ θεὸς ἣ συνέστιν ἥκοι πρὸς αὐτὸν, ἀφνίδιον ἐπιδεῖξαι τόν τε οἶκον ἐκπωμάτων πλήρη πολυτελῶν, καὶ τὰς τραπέζας ὄψων παντοδαπῶν καὶ παρασκευῆς δαψιλοῦς γεμούσας. Istis autem mensis primum quadratis, mox rotundis usi sunt, Author Varro. & ob id orbes dicuntur à Martiale in nono,

Vt Mauri Lybicis centum stent dentibus orbes.

Orbes Mauri dicuntur mensæ citreæ, circulari forma è Mauritania aduectę ut docet Plinius libro decimotertio, capite decimoquinto, his uerbis, Confines ei Mauri, quibus plurima arbor cedri, & mensarum insania, quas fœminæ uiris contra margaritas regerunt. Fiebāt & ex acere, quæ ob id acernæ dicuntur. Horatius Serm. secundo

His ubi sublatis puer alte cinctus acernam
Gausape purpureo mensam pertersit.

Quæ mensę ornabant coronis aureis uel argenteis gemmis distinctis. Quarū coronarū meminit Pomponius in l. Etsi nō ut claui. §. Perueniamus, isto titulo. Mensę quoque citreæ meminit Tullius in Verrē his uerbis, Tu maximam & pulcherrimam mensam citream à Q. Luctatio Diodoro, qui Q. Catuli beneficio à L. Sylla ciuis Romanus factus est, omnibus sciētibus Lilybei abstulisti. & Paulus iurecōsultus in l. Si sterilis suprà De act. empti. Quid uero in causa fuerit, ut antiqui mēsas circulari forma cōpararint, docet Athen. in X I. διὸ τὴν τράπεζαν κυκλοειδῆ κατεσκεύαζον οἱ παλαιοί, καὶ τὰ περὶ τῆς ἡμέρου τροφὴν πρῶτοι

διὰ

διατεταγμένοι τοῖς ἀνθρώποις πειθόμενοι τὸν κόσμον εἶναι σφαιροειδῆ, λαμβάνοντες ἔκ τε τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης σχήματος ἐναργεῖς τὰς φαντασίας. Græci mensam, τράπεζαν dicunt, inde trapezophora dicta, ea quæ mensam sustinent. Tullius Epistolarū familiarium VII, Quòd tibi destinaras trapezophoron, si te delectat, habebis: sin autem sententiam mutasti, ego habeo. Quæ, repositoria ex Plinio suprà diximus: & sic legendū puto in. l. iij. suprà De supel. leg. A τράπεζα dicitur & τραπεζοκόμος, quem Latini structorem dicunt. Martialis in decimo,

Et quæ non egeant ferro structoris ofellæ.

Græci quoque ἐκτραπεζώματα uocant obsonia mensis imposita. Qui uerò iis comparādis præerat, dicebatur obsonator: ut est apud Marcellum in. l. legatis seruis, suprà de legatis tertio. Græci illum ἀγοραστὴν uocant, eodem authore Athenæo. Quin & obsonator Grecum uocabulum uideri potest, quasi ὄψου ὀνήτωρ, qui & ὀψώνης dicitur. ὄψον enim dicunt, omne quod igne paratur ad epulandum. οὐκ ἀγνοῶ δὲ inquit Athenæus ὅτι ὄψον κυρίως καλεῖται πᾶν τὸ πυρὶ κατασκευαζόμενον εἰς ἐδωδήν. Mensæ interdum uno tantùm pede sustinebātur, quæ dicebantur monopodia. Plinius libro XXXIIII, Nam triclinia ærata, abacosque & monopodia Cn. Manlium Asia deuicta primum inuexisse triumpho suo. Quorum mentio est in. l. in rem actio, suprà de rei uendicatione. Neque uerò mensa bipede utebantur, etiam si apud Martialem dicatur. Martialis in duodecimo,

Ibat tripes grabatus & bipes mensa,
Et cum lucerna corneoque cratere, &c.

At uerò tribus pedibus sustinebatur, & dicebatur mensa tripes. Horatius Sermonum primo,

Modò sit mihi mensa tripes, & Concha salis puri.

Vide Plinium in tertio Epistolarum. Non alienum hic fore arbitror,si ex antiquorum authorum obseruatione, aperuerim morem in accubatione epulari Romanorũ maioribus usurpatum:qui hora ferè nona,hoc est tertia uel quarta à meridie,ut nunc computamus,cœnabant: quod uel Martialis uersiculo probatur in quarto,quum ait,   Imperat extructos frangere nona toros.
Toris enim recumbebant,quini interdum in lectis,sępe plures: μικροῦ δεῖν ὕπτιοι κατακείμενοι. ut inquit Lucianus in conuiuio Lapitharum. Tullius in Pisonem:Græci stipati,quini in lectulis,sæpe plures: ipse solus bibiturũs, quæ eodem de solio ministrentur. Neq; enim sedebant, sed accumbebãt:& ideo Cato post prælij Pharsalici offensionem,hoc inter cętera sibi luctus imperauit,ut nunquam post illa cœnando recumberet,sed solùm sederet. Plutarchus in Catone, ἐδείπνει δὲ καθήμενος ἀφ' ἧς ἡμέρας τὴν περὶ φάρσαλον ἔγνω ἧτταν, καὶ πρὸς τοῖς λοιποῖς προσέθηκε πένθει, τὸ μὴ κατακλιθῆναι πλὴν καθεύδων. Græci τρικλίνιον uocant. Plutarchus in Agide & Cleomene, τὸ δὲ δεῖπνον αὐτοῦ τὸ μὲν καθημερινὸν ἦν ἐν τρικλινίῳ σφόδρα συνεσταλμένον καὶ λακωνικόν. εἰ δὲ πρέσβεις ἢ ξένους δέχοιτο, δύο μὲν ἄλλαι προσεπεβάλλοντο κλῖναι. Qui lecti dicebantur,& lecti tricliniares dicuntur ab Ælio Lampridio ad differentiam cubicularium. Triclinia autem dicebantur à tribus lectis:& sic intelligo quod scriptum est à Iuuenale in quinta,
Tertia ne uacuo cessaret culcitra lecto.
Et ne toralia(sic enim uocant lecti stragulas)pedibus fœdarent,soleas deponebant,cœnabantq; excalceati:& sic accipiendũ puto quæ scripta sunt à Martiale in quinto:
Deposui soleas,affertur protinus ingens
   Inter lactucas oxygarumq; liber.
Inde eiusdem poetæ iocus in Cottam,qui soleas amisit,

pueri

pueri negligentia,dum cœnaret:
Bis Cotta ſoleas perdidiſſe ſe queſtus,
Dum negligentem ducit ad pedeis uernam.
Seruorum enim miniſterio utebantur ad ſumendas & deponendas ſoleas. Martialis in Diſticho,cui lemma,

Soleæ lanatæ.

Defuerit ſi forte puer,ſoleasq; libebit
Sumere,pro puero proderit ipſe ſibi.

Habebant & puluinos,quibus hinc inde ſeſe fulcirent: & etiam ceruicalia ad ceruicem. Martialis in tertio:
Cubitis trudit hinc & inde conuiuas,
Effultus oſtro ſericisq; puluinis.

Philarchus apud Athenæum in quarto,ubi de Lacedæmoniis, καὶ πάλιν αὐτοῖς στρωμναί τε τοῖς μεγέθεσιν οὕτως ἐξησκημέναι πολυτελῶς, καὶ τῇ ποικιλίᾳ διαφόρως ὥς τε τῶν ξένων ἐνίους τῶν παραληφθέντων ὀκνεῖν τὸν ἀγκῶνα ὑπὸ τὰ προσκεφάλαια ἐρείδειν. Quos tamen puluinos,ut mihi quidem uidetur, Ælius Lāpridius ſubalares culcitras uocat in Heliogabalo:quibus ita(ut diximus)recumbentibus,menſæ cum ferculis per unum & alterum ſeruū apponebantur, collocabanturq; in repoſitoriis ad hoc paratis, quæ & trapezophora dicuntur,niſi fallimur. Cibum autem incipiebant à lactucis & oxygaro,ut uerſiculo ſuprà citato probatur,& in diſticho,
Claudere quæ cœnas lactuca ſolebat auorum,
Dic mihi cur noſtras inchoat illa dapes?
Cœnam uerò claudebant bellaria & dulcia. Illi uerò lecti triclinares dicti,nonnunquam facti erant ad effigiem literæ Græcæ quæ ſigma dicitur,iſta C puto figura,& ita inter unum & alterum conuiuam menſa collocata: & ob id fortaſſe meſſa dicta M. Varrone:hoc eſt quod ait Martialis in decimo:

N 4 Septem

Septem ſigma capit,ſex ſumus,adde Lupum.
Illud etiam non eſt omittẽdum,menſas antiquorum(de Romanis loquor,quorũ extant monumenta literarum) non fuiſſe mappis opertas. Siquidem pro ſe quiſq; conuiua mappam ſecum ad conuiuium adferebat: quod ipſum ita eſſe conuincitur ex eodem Martiale in XII,
Attulerat mappam nemo,dum furta timentur,
Mantile è menſa ſuſtulit Hermogenes.
Quòd uerò menſas opertas non ponerent, ait Martialis in undecimo,qui id ridiculum putat:
Menſas Ole bonas ponis,ſed ponis opertas,
Ridiculum eſt:poſſum ſic ego habere bonas.
Mantilibus autem utebantur ad manus abſtergendas poſt lotionem. At uero lectorum fulcra à lautioribus ueſtiebantur teſtudinum laminis,cuius rei luxum taxat Iuuenalis in undecima,
Nemo inter curas & ſeria duxit habendum
Qualis in Oceani fluctu teſtudo nataret
Clarum Troiugenis factura ac nobile fulcrum.
Quorum etiam meminit Iureconſultus in lege Labeo, in tractatu De ſupellectili legata,& in lege Hæres,ad finem, ſuprà De legatis tertio. Meminit & Martialis in duodecimo,
Gemmantes prima fulgent teſtudine lecti,
Et Mauruſiaci pondera rara citri:
Argentum atque aurum non ſimplex Delphica portat:
Stant pueri,dominos quos precer eſſe meos.
Teſtudinum putamina ſecare in laminas lectosq; & repoſitoria iis ueſtire, Carbilius Pollio inſtituit, prodigi & ſagacis ad luxuriæ inſtrumenta ingenij. Author Plinius in nono,Plutarchus in eo libro,qui αἰτιῶν ῥωμαϊκῶν inſcribitur, quærit quid'nam in cauſa fuerit, quòd Romani

mani non sinerent mensam auferri uacuam, his uerbis, διὰ τὸ τὴν τράπεζαν οὐκ ἐῶν ἀνηρᾶσθαι κενόν, ἀλλὰ παντὸς τινὸς ἐπόντος; πότερον αἰνιττόμενοι τὸ δεῖν ἀεί τι τοῦ παρόντος εἰς τὸ μέλλον ὑπολείπειν καὶ τοῦ αὔριον ἐν τῇ σήμερον μνημονεύειν, ἢ νομίζοντες ἀσεβὲς εἶναι, τὸ συστέλλειν καὶ ἀνιέναι τὴν ὄρεξιν ἔτι παρούσης τῆς ἀπολαύσεως; Hic autem non absurdum fuerit nonnihil ex eodem Plutarcho de conuiuiorum apparatu & magnificentia referre. Crassus igitur ἡρακλεῖ μεγάλην θυσίαν ποιησάμενος, εἱστίασε τὸν δῆμον ἀπὸ μυρίων τραπεζῶν, καὶ σῖτον ἐμέτρησεν εἰς τρίμηνον. Cæsar autem τὸν δῆμον ἀνελάμβανεν ἑστιάσεσι καὶ θέαις, ἑστιάσας μὲν ἐν δισμυρίοις καὶ δισχιλίοις τρικλίνοις ὁμοῦ σύμπαντας. Quod si in triclinio collocati sunt septē, ut admitterētur solū ij quorū capita censebantur, inuenitur numerus is ciuiū qui recēsetur à Plutarcho XV. myriades scilicet, ἐξηταθῆναι γὰρ ἀντὶ πασῶν τῶν πεντεκαίδεκα μυριάδων. Si quis enim numerum 150. diuidat per numerum 22. mille, uel numerum 22. mille multiplicet per 7. resultabit numerus plus minus 150. mille.

In l. Seię dulcissimæ, scyphi, modioli. Scyphum quem scypphum nōnulli scribunt, Gręci σκύφον dicūt, & σκύπφον, ut docet Athenęus in undecimo. Est autē uasculum potorium, ut cuiqꝫ notum est. Plutarchus tamen in Antonio in ipso statim principio, scyphū posuisse uidetur pro eo uase, quod *basin* dicimus. ἐπεί τις ἀφίκετο τῶν συνήθων πρὸς αὐτὸν ἀργυρίου δεόμενος, ἀργύριον μὲν οὐκ εἶχεν, παῖδα δὲ εἰς ἀργυροῦν σκύφον ὕδωρ ἐμβαλόντα κομίσαι, καὶ κομίσαντος ὡς ξυρεῖσθαι μέλλων κατέβρεχε τὰ γένεια. τοῦ δὲ παιδὸς εἰς καθ' ἑτέραν πρόφασιν ἐκποδὼν γενομένου, τὸν μὲν σκύφον ἔδωκε τῷ φίλῳ χρῆσθαι κελεύσας, &c. Martialis scyphos auorū uocat uasa potoria, quæ & archetypa dicuntur ac eodem,

Nec thuris ueniant leues selibræ:
Sed lances ferat, aut scyphos auorum,

Aut

Aut grandis reus, aut potens amicus.

Illi uero uersus sunt in septimo, quibus scyphos auorum uocat pocula archetypa,

Archetypum Myos argentū te dicis habere.
Quod sine te factū est, hoc magis archetypū est.

Inde iocus Martialis in Carinum,

Argenti genus omne comparasti,
Et solus ueteres Myronis arteis,
Solus Praxitelis manus Scopæq;,
Solus Phidiaci toreuma cœli,
Solus Mentoreos habes labores.

Pocula Mentoris manu facta M. Tullius in sexta in Verrem, toreumata uocat, his uerbis, De hoc Verri dicitur, habere eū perbona toreumata, in his pocula duo quędam, quæ Heraclea nominantur, Mentoris manu summo artificio facta. Quæ pocula archetypa Martialis numismata uocare uidetur cum ait,

Nec consessorum uicina numismata tantum,
Aera sed à cuneis ulteriora petis.

Aera uetera Tullius in Verrem uocat prima stipendia hominis militaris.

L. Crassus orator duos scyphos Mentoris artificis manu cælatos habuit, emptos sestertijs centum. Confessus tamē est, nunquam se ijs uti propter uerecundiā ausum. Author Plin. Illud adijciā, quod nec alienū à proposito uidetur, nec parū prodesse ad retundendam nostrorū seueritatem possit, D. Claudium Cæsarē conuiuæ qui pridie scyphum aureum surripuisse existimabatur, reuocato in diem posterum calicem fictilem apposuisse. Autor Plutarchus in libello De cohibenda iracundia.

Modiolus, uas paruum, factū ad modij similitudinem, cuiusmodi ferè sunt ea quæ *gobeletta* dicimus. Et Venetijs

Latini

Latini uocabuli uestigia uulgo retinent: uocant eñ *mozol* quasi modiol, propter affinitatẽ d, cũ z, ut nos admonuit uir egregie triplici lingua doctus Hieronymus Aleander Archiepiscopus Brũdusinus. Vitruuius, ita cũ rota à calcantibus uersabitur, modioli pleni ad summũ elati, & rursus ad imum reuertentes infundent in castellum.

In l. Medico, ad finem: uiriolas ex smaragdis. Viriolas designare uidetur Iuuenalis cum ait,

> Nil non permittit mulier sibi, turpe putat nil,
> Cum uirides gemmas collo circundedit, & cum
> Auribus extersis magnos commisit elenchos.

Viriolæ enim, ut opinor, fiebant è gẽmis uiridibus, ad colli ornamentũ. Ista uero, ne te decipiam lector optime, mea est coniectura, nihil enim quicquã istarũ uiriolarum apud quenquã authorũ de his qui probãtur, cõscriptum inuenimus, etiãsi sint q apud Plin. lib. XXXIII. c. III. uiriolæ legant: quo in loco, Vxoriæ lego ex uetustissimo & emendatissimo codice. Fibularũ enim mentionem facit Plin. tam uiriliũ q̃ uxoriarũ. Verba autẽ Plinij sic habent. Sed in militia quoq; in tantũ adoleuit hæc luxuria, ut M. Bruti Philippicis cãpis epistolæ reperiãtur frementes, fibulas tribunitias ex auro geri. At Hercules, idem tu Brute mulierum pedibus aurũ gestari tacuisti: cuius sceleris nos coarguimus illum primum, qui auro dignitatem per annulos fecit, ut habeant in lacertis iampridem & uiri, quod è Dardanis uenit, itaq; & Dardaniũ uocabatur. Vxoriæ Celticæ dicuntur uiriles Celtibericæ. Quo loco sunt qui legant uiriæ, alij uiriolæ. Viriolarum meminit & Paulus Iureconsf. in l. Si tibi electio, suprà De optione uel electione leg. Quod quid fuerit, mihi incompertum est.

FINIS

ANTONII THYLESII CO-SENTINI LIBELLVS DE COLORIBVS

O

ANTONII THYLESII COSENTINI LIBELLVS DE COLORIBVS

O

LECTORI S.

Quum permulta, Lector, à Baysio, in libello De re uestiaria potuissent dici, quę ad colorum uarietatem cognoscendam uiderētur apprimè esse necessaria: ne tamen etiam id à sua diligentia requireres, quod ab alio tractatum iam fuerat, & elegātissime explicatum: maluit uir prudens, & tuæ utilitatis amantissimus, authorem ipsum, à quo hæc copiose desumas, his libellis subnectere, quam ipsemet desumpsisse, & suis scriptis inseruisse: ne uideretur bonum authorem propria dignitate ac laude spoliare uelle. Qui animus utinā permultis idem esset, à quibus quotidie noui nescio quid prodit: scirent certè omnes quarum rerum quisq; uerus esset inuentor: quis honor, quæq; gloria iis esset tribuēda, qui suis scriptis studiosorum laborem magnoperè subleuarent. Vale.

ANTONII THYLESII COSENTINI DE COLORIBVS LIBELLVS.

DICAM aliquid de coloribus in hoc libello, non quidē unde conficiātur aut quæ ſit eorū natura: neque enim pictoribus hæc traduntur aut philoſophis, ſed tantū philologis qui Latini ſermonis elegantiā ſtudioſe inquirūt. Scribam omnia breuiter & accurate, ac rerum ipſarum nomina quo ſtatim colores intelligantur, ſingulis apponam.

COERVLEVS CAP. I

EXordiar primū à cœruleo: quo niſi natura ipſa maxime gauderet, nunq̄ p̄fecto deorū hoc domiciliū,

Continuo circum complexu cuncta coercens,

ſpecie tam læta uniuerſum exhilaraſſet. reliquos deinde contexam. Cœruleus igitur dictus, quaſi cœluleus, ut ex uoce ipſa apparet, proprie color eſt cœli, ſed ſereni: id quod Ennius reſpiciens, Cœli, inquit, cœrula templa. atque inde ab omnibus mare appellatur cœruleum: refert enim illud eundem, quē ab ipſo ſuperne accipit cœli nitorem. Quare ex antiquis nonnulli, ut alterum Homeri opus, propter cædes, de quibus illic poeta loquitur, colore exornabant ſanguineo: ſic Odyſſeam, ubi Vlyſſis idem maritimos ſcribit errores, membrana contegebant cœrulea. Sed quoniam cœrulei quędā ſpecies eſt pene nigra, ut quod Indicum dicitur, eoq; olim ueſtitu Græcæ mulieres amictæ producebant eorum funera, quorum in cœlum animas migraſſe cœruleum exiſti-

ſtimabant: Idcirco pro triſti nonnunquam capitur, ut a/
pud Virgilium puppis cœrulea Charontis, Imberq; &
ſol cœruleus. Cucumis autem cœruleus, nam id quoque
legitur, Melopeponem ſignificat, qui inter cucumeres,
multa enim ſunt eorum genera, pulcherrimus eſt. Nec
tantum cœrulei uidetur particeps, ſed ipſius quoq; mun
di gradus, introrſum uerſus, attenuatos oſtendit, ut hoc
olim de eo luſimus,

Quis neget è cœlo miſſum formamq;, coloremq;,
  Atq; gradus cœli, Nectaris atq; refert.

Eſt enim ſapore ſuauiſſimo. Sine ulla dubitatione, quod
nos cœruleum, Græci dicũt Cyaneum, in quorũ etiam
commentariis Lazurion inuenio. Aſcribitur huic gene/
ri, qui uenetus olim nunc uulgò *blauus* nuncupatur co/
lor, ex factione Circenſi ualde nobilitatus. Fuerunt au/
tem colores in Circo, præter hunc uenetum, roſeus, al/
bus & praſſinus: quibus auratus poſtea, purpureus & lu
teus additi ſunt. De iis loco dicemus.

CÆSIVS. CAP. II

CÆſius uero ſi dictus eſſet, ut doctiſſimi uiri monu
mentis olim tradiderunt, quaſi cœlius à cœlo, ea/
dem foret in cœlo & cæſio diphthongus. Conſtat au/
tẽ eſſe in iis uocibus diuerſam: nihil præterea differret à
cœruleo, quando id, ut oſtendimus, à cœlo deductũ eſt:
differt autem ſine dubio, uel ex ipſius M. Tullii autho/
ritate, cuius hæc ſunt uerba in primo de natura deorum
libro, Cæſios oculos Mineruæ, cœruleos eſſe Neptuni.
Ad hæc, non quemadmodum legimus cœlum, mare, ue
ſtem, florem cœruleum: ita legimus cœlũ, mare, ueſtem,
florem cæſium: ſed oculos tantum cœſios ueteres dixe/
runt, quibus ineſt fulgor quidam uiſu horrendus. Vnde
exiſtimo, ſicut Cæſar, & Cæſo dicuntur, à cædendo: ita

cæſium

cæſium à cæde nominatum eſſe:ut qui cæſius ſit,cædem quodãmodo oculis minari uideatur: qualis prælio gaudens & cæde dicitur fuiſſe Minerua, ex quo illa ab antiquis uocata fuit, ut ego arbitror, cæſia. Significat hoc M.Cicero,ubi de Catilina ait, Notat & deſignat oculis ad cædem unum quenque noſtrum. Hic, qui oculis ad cædem ſenatores deſignabat, cæſius erat. Cuius etiam oculos Salluſtius inſignis hiſtoricus, fuiſſe tradidit fœdos, ideſt cæſios. Cuiuſmodi memoriæ proditum eſt, Neronis quoq; oculos fuiſſe: quod ipſum non leue fuit argumentum tyrannicæ crudelitatis. Quin à Terentio cæſii hominis facies dicitur cadauerofa, hoc eſt immanis,& ſæuitiam arguens, qualem ſicarii præ ſe ferunt & carnifices: quãuis alii parum erudite cadauerofam pro ſubliuida expoſuerint. Enim uero leonis oculos ſiquis inſpexit,qualis ſit hic color,intelligit. Micant illi,ut ſtudioſe ipſi propè conſiderauimus,uelut ignis penitus flagrans. Dicitur color hic Græce ab omnibus glaucus, quod uerbum longo iam uſu Latini poetæ ſuum fecerunt.Latius tamẽ patet glaucus:nam præter oculos noctuinos, quos, ut auis ipſius Græcum nomen declarat, omnes glaucos eſſe confirmant: multa quoque dicuntur glauca,ut ulua paluſtris herba: ut ſalix, cuius quum frõdes,tum multo magis cortex in ramis,præſertim anniculis,nitet hoc colore. Quẽ laudat Virgilius in equis, eoſq; noto carmine glaucos appellat, communi Italorum lingua *baios* nominatos. Nam ſpadices honeſti ab eodem poeta ibidem uocati, illuſtriores ſunt aliquanto, baii & ipſi,ſed clari uulgò nuncupati: atque ii duo aliorum omnium maxime probantur colores in equis. Vlua igitur & ſalix,quas idẽ Virgilius glaucas dixit,equi item ſpecies optima; caſtaneæ etiam nucis tunica,aliaq;

multa, præter leonis ac noctuæ oculos, colorem glau-
cum ostendunt. Sed ut unde discessi, redeam: quando cę
sius color tantum est oculorum, uidēdum est, ne is sit po
tius quem Aristoteles charopon uocat. Sic enim ab illo
dicitur leo ab oculorum sæuitia, quem Catullus poeta
doctissimus cæsium appellat. Vnde Hercules cognomē
to dictus fuit charops, quasi iracunde intuens. Nam cha
ra Gręce, ira quoq; dicitur Latine: & ex eodem ut puto,
horrore Charybdis nominata est, & Charon: de quo cū
inquit Virgilius, Stant circū lumina flāma, Cæsium uo-
luit senem illum horribilē, ac dirum significare. Quam-
uis non nesciā, charopon ab aliis aliter quoq; exponi.

ATER CAP. III

HOrribilis etiam color est ater dictus, omnino ue-
lut anthrax, idest carbo: nam propriè est carbonis
extincti. Quare scitè ut omnia, Terentius, Tam exco-
ctam, inquit, reddam atq; atram, quàm est carbo. Et inde
à Virgilio cinis dictus est ater, & fauilla atra. Sanguis
præterea caloris atq; coloris ignei particeps, effusus ac
frigefactus amisso rubore, tanquam in carbonem muta-
tus, ater ab omnibus uocatur. Dicitur & mors atra, quia
cadauer extincto calore illo uitali quo corpus alitur, atrū
relinquitur, ut est carbo, quæ mihi perquàm elegans ui-
detur similitudo. Quid quod dies atri eadē de causa di-
cti fuerunt? Qui enim luctum afferebant, carbonibus: ut
contrà dies læti scrupis signabantur gypseis. ex quo Ho
ratius ait: Creta, an carbone notandi.
Differt in hoc à colore nigro, quòd ut omnis ater est ni-
ger: sic non omnis niger est ater: horrēdus est hic, tristis,
uisu iniucundus, lugentibus accommodatus, ille contrà
nōnunquam lepidus ac uenustus: ut humani oculi sunt
complures, quos nemo atros diceret, sed nigros, iisq; ta
men nihil

mẽ nihil maiori cum uoluptate ſpectamus. Vocabatur autem ater ab antiquis etiam anthracinus, idemq́ furuus: quibus longe minus ſunt nigri, liuidus & fuſcus. Alter ex graui corporis ictu proueniens deformitatem habet. Vnde inuidi aliorum bonis, uelut uerberibus laniati, & idcirco exangues, liuidi nuncupantur. Alter non inſuauis, & in homine perſæpe laudatur. Qui tamen, ſi modũ excedit, ac maxime fuſcus eſt, & quaſi nigreſcit, preſſus dicitur: ut quæ aliquãdiu ſub prelo ueſtis preſſa nimium coloratur. Legimus etiam equi colorẽ preſſum. Secus uero faſciolæ coloriſcæ dictæ fuerunt, quæ non ſaturatæ, ſed uix colore aliquo illitæ e coronis dependebant. Eſt aũt forma diminutiua, ut Lyciſca, Syriſca. Aquilum ueteres hunc fuſcum à colore aquæ uocarũt, qui inter nigrum eſt & album, id quod Plato etiam docet.

ALBVS. CAP. III

Eſt autem albus color puriſſimus, quocirca ad animum translatus pro ſyncero capitur: is nullibi q̃ in niue, clarior eſt, quam tamen atram eſſe Anaxagoras affirmabat. Sumit̃ ꝓ pallido, unde timor albus legitur, & metu exalbuit. Quã ob rem Romanæ mulieres quondam funera ſequebant̃ in ueſte alba, tanq̃ mortui quem efferebãt, colorẽ referrẽt. Elucet cãdidus, atq́ oculos delectat. At cãdens non hoc tantũ eſt, ſed ꝓ ignito accipit̃. Itaque Veneris humeros recte dixeris cãdidos, uel cãdẽtes. Ferrũ quod à marito tũditur, non candidũ eſt, ſed candẽs. Eiuſdẽ generis eſt canus, qui etſi ad alia transfertur, proprie tamen eſt capilli, & barbæ ſenilis. Naſcitur equus nõnunq̃ canus atq́ albineus, nõ idem qui & candidus aut albus, ſed huius non expers. Eſt & color albi nigriq́ particeps, à Græcis inde Leucophæos, uoce iam à noſtris uſurpata, uocatus. Genus eſt id coloris natiui,

non

non enim inficitur, sed ouis ipsa sic natura quasi pingitur. Hunc sibi secta sacerdotum sumpsit sanctissima, qui nulla tunica linea penitus induti, pro cingulo reste se uinciunt nodosa, ac ligneis tantum calciamentis usi, precario uictum quæritant.

PVLLVS. CAP. V

QVALIS uero sit pullus, ostendit terræ ipsius color: maior enim illius pars pulla est. Itaque quoniam ea mortuis iniicitur, uoluerunt ueteres, ut qui lugerent, pullis pallis, terrę similibus, essent amicti. Dorsum etiam leporinum proprie est pullum: quam ob rem naturæ ipsius doctus magisterio, terram recẽtem ab aratro metu pauidus quærit ille, ibiq; nonnunquã stratus, nullaq; re abditus, uenatores, canesq; ipsos prætereuntes, ac sagaciter propè omnia perquirentes, coloris tantum beneficio sæpissime latet: &, ut in quodam Epigrammate de lepore diximus,

Quem fuga non rapit ore canum, non occulit umbra:
Concolor immotum sub Ioue terra tegit.

Nulla arte aut impensa color hic paratur. Natura enim sic prouenit, unde natiuus quoque uocatus est, diuersus ab eo de quo locuti sumus. Iamque nos Cosentini, apud quos multa antiquitatis uestigia apparent, siquidem & præficæ, ut quõdam, mortuos laudant, & silicernium in usu est, ac nemo sine suorum osculo sepelitur, utriusq; sexus uestimentum funebre, natiuum dicimus: quãuis atrum sit illud, & in mulieribus matrimonio iunctis cyaneum, quo Græci, ut dictum est, olim in funere utebantur. Idem quoque Hispanus uocatus est & Bæticus, etiam Mutinensis. In iis enim locis id genus lanæ uidetur. Est autem pullus nomen, ut reor, diminutiuum à puro, uelut à rara uestimenti genere fit ralla, ab opera

opella

opella, à terra etiã tellus: ut lana pulla sit pura, nullo alio colore infecta, sed suo tantum & ingenuo contenta. Colorias huiusmodi uestes per se coloratas aliqui dixerũt. Posuit hanc uocem Augustus in suo testamẽto, ubi hæc uerba legebantur: Gausapes, lodices purpureas & colorias meas. Atq; indidem, ut sentio, dicti sunt pulli equorum, aliarumq; pecudum, quasi puri, nulla adhuc libidine aut labore uiolati. Sunt huic pullo simillimi color impluuiatus, dictus uelut fumato stillicidio implutus: & suasus, qui insuasus quoque uocatus, lutum refert. Est autem suasus è stillicidio etiam factus fumoso in uestimento albo. Quare haud dubitanter non alius est quàm impluuiatus: quamuis aliqui tradiderint colorem omnem, qui fiat inficiendo, suasum dici, quòd illi quodammodo sit persuasum, in alium quemuis colorem ex albo transire.

FERRVGINEVS CAP. VI

FErrum longo situ rubiginosum, facilè ostendit colorem ab ipso appellatum ferrugineum: agit enim is, idest refert colorem ferri. Quin & filamenta, quibus sæpe conopæum, & multæ præterea uestes lineæ circumsuuntur, ferruginem dicũt infectores. Tunica etiam nuclei pinei lanugine quadam puluerulẽta, ferruginea est. Erat is quoq; lugentium color. Itaque capitur nonnunquam & ipse pro funesto, atq; ea de causa hyacinthi dicti fuerunt à Virgilio ferruginei, quasi lugubres: quia puerum, ut est in fabulis, casu interfectum Apollo diu luxit: atque in eius foliis uelut epitaphium, in sui doloris perpetuum monumentum inscripsit, non quia uerè floris color sit ferrugineus: est enim is, in quem mutatum ferunt adulescentulum, purpureus. De hyacintho in literatum flosculum transformato fecimus hoc,

Nil opus elogio redimire, aut flore sepulchrum,
Ipse sibi flos est, elogiumque puer.

Eodem modo cœlum uocatur ferrugineum, hoc est nubilum & triste: atque apud eundem Virgilium, sol caput suum nitidum in morte Cæsaris texit ferrugine, quasi colorem se induit lugenti aptum, ut tanti uiri cædem sol ipse lamentari uideretur. Nec alia ratione Charontis nauiculam dixit ferrugineam, quàm quoniam ea una loco Sandapilæ, mortuos omnes uespillo indefessus transuectat.

RVFVS CAP. VII

NOn eundem esse rufum atque rubrum, ex hoc intelligi potest, quòd rectè dicitur sanguis ruber, rufus non recte. Rursus barbam & capillum Ænobarbi rubrum ueteres non dixerunt, sed modò rufum, rutilum modò, qui idem est. Quin & canes immolabant Romani sacerdotes, nunquam rubras uocatas, sed quas nunc rufas, nunc rutilas appellabant, ad placandum caniculæ sydus, frugibus inimicum. Ex quo manifestum est, rufum rutilumque eundem esse: id quod ex antiquis etiam aliqui docent. E canis igitur colore satis noto, atque è multorum barba & capillo, cuiusmodi sit color rufus, apparet. Hunc rustici in armentis robum giluumque olim dixerunt, atque etiam heluum, ut uini genus est quoddam inter rufum album'que, nulli non cognitum: quod quoniam cerasi colorem refert duracini, *cerasolum* aliqui dicunt Italiæ populi. Sed & burrham iidem appellabant uitulam, quæ rostro esset rufo. At homo burrhus est, qui pransus, cibo & potione rubet: hũc aliqui etiam rubidum uocant. Inuenitur & rubeus, & si aliqui non indocti uocem non esse Latinam monuerint: quum tamen apud authores non malos, ex uuis nigris fieri ui-

num

num forte legatur, è rubeis autem ſuaue. Necnon bos rubeus probetur. Verbum eſt omnino ruſticum, nec prorſus idem color eſt, qui & ruber, ſed ad eum proximè accedit. Quid, quod ruſſeus etiam legitur? Negat quidam è uetuſtis grammaticis dici poſſe, ruſſum iubet; ex quo pannus eſt ruſſatus. Vtrunque certè Latinum eſt, ſed aratoris magis quàm oratoris: habent enim & ſua uerba, qui ruri uiuunt, urbanis nonnullis inaudita. Ruſſeum equum dicunt illi, qui non planè ruſſus eſt, ſed aliquanto minus ruboris habens, idem ferè uidetur. Hic autem, quoniam quaſi cruentato ſimilis eſt, hodie *ſagînatus*, quaſi ſanguinatus uulgò nominatur: quamuis huius nominis nonnunquam equi albeſcant.

RVBER CAP. VIII

RVbrum maximè indicat animantium ſanguis, & quo lana inficitur, coccus: granum id à noſtris uocatur, unde ueſtis eſt coccina, nulli ignota. Oſtentat tamen hunc colorem præ cæteris rebus liquor purpuræ: cuius adeo gratus eſt color, ut ſi quid paululum habeat ruboris, modò uiſu ſit illud non iniucundum, purpureum ſæpe dicatur: ut ſunt uiolæ, & uaria florum genera. Quin & candidus, is enim quoque oculos remoratur, à poetis uocatur nonnunquam purpureus. Nam & olores, purpureos dixit Horatius: & niuem ipſam, purpuream Albinouanus. Inuenitur & blatteus poſitus pro purpureo. Non prætereundus eſt color uiteis frondibus arefactis ſimillimus, & idcirco xerāpelinus Græcè dictus. Vſurpant hanc uocem Latini. Certum enim uitis genus adulto iam autumno pampinis rubet, uelut cruentatis, unde nomen colori inditum eſt, *Roſa* ab omnibus nunc dicitur *ſicca*. Atrabapticas ueſtes, eo colore infectas, quoniam in eo purpura nigreſceret, aliqui

appellauerunt. De ea re fabellam excogitatam his uersi culis fui complexus:

Cæderet immeritæ uitis dum crura, cecidit
Ipse sua: & dira cæde Lycurgus obit:
Vnde prius uiridis, rubet hostis sparsa cruore
Illæso uitis stipite, & ulta nefas.

ROSEVS CAP. IX

IVcundissimus omnium est color roseus, atque humano corpori, si id formosum est quàm simillimus. Itaque os, ceruicem, papillas, digitos roseos poetę dicunt: idest candidos, rubore sanguinis penitus diffuso cum uenustate: isque color propriè est, quem communis sermo *incarnatum* uocat. Refert enim maximè omnium pueri nitorem ac uirginis: rosam, non Milesiam intelligo, quæ nimis purpurea ardere quodammodo uidetur, nec rursus albam: sed quæ utrinque decorem accepit, & quia corpus hominis imitatur, quod lingua uernacula carnem appellat, eadem id genus rosarum incarnatum nominauit. Cicero colorem hunc suauem dixit.

PVNICEVS CAP. X

A Phœnicibus color phœniceus, puniceus quoque dictus, flagrat uelut uiola flammea: atque ita à multis olim purpura uocata fuit uiolacea, hodie penè nomē seruat: nam *paonacius*, quasi puniceus dicitur, & si aliqui uocem hanc uernaculam à pauonis colore factam uolunt. Phœniceum uerò alium ab hoc palma (quæ phœnix Græcè est) à se nominauit. Color hic in equo, ut iam diximus, maximè laudatur: qui modò spadiceus, baius modò, badius etiam & balius, uariis nominibus uocatus est. Termites enim palmarum cum fructu spadices, & baia Græci dicunt, unde equus ab equisonibus appellatur baius.

Fuluus

PVLVVS CAP. XI

EX omnibus maximè lucet fuluus, quem multa fa-
ctant, orichalcũ in primis, aurum, ipsæq; etiã stellæ:
Quas non extingunt uenti, non nymbus aquosa
Nube cadens, celsa semper sed luce coruscant.
Quare Tibullus propriè sydera fulua appellauit. Est &
aureolæ species arenæ, quam fuluam dixit Virgilius: &
genus quoddam aquilæ ab Aristotele maximè celebra-
tum, colore etiam fuluo. Qui si obtusus quodammodo
est atque obscuratus, uocatur rauus. Iamq; sic Horatius
lupam appellauit, cuius colorem noto magis uerbo ple-
riq; omnes fuluum dixerunt. Tradunt aliqui, rauos ocu
los, quos in cane & ariete laudat M. Varro, inter cæ-
sios esse & flauos. Ornat sæpe color hic flauus uirgi-
num ac puerorum capita: atq; in maturis frugibus sem-
per elucet: necnon pro pulchro frequenter positum ui-
demus. At luteum nihil æquè ostentat ac flos calthæ
& genestæ, ouiq; etiã uitellus. Croceo est hic perquàm
similis, sed lucidior aliquanto. Ab antiquis flammeus
quoq; dictus, quoniam eo flaminis uxor flaminica ute-
batur. Potest hoc loco pallidus poni, ac luridus: mor-
tui color est hic horribilis, ipsiusq; mortis (ut poetæ di-
cunt) & Plutonis. Ille nonnunquam uel gratus in homi-
ne, atque amabilis.

VIRIDIS CAP. XII

CVIusmodi sit color uiridis, suppeditat exemplum
herbarum multitudo: quarum tanta est uarietas, ut
quum earum uis sit infinita, nulla tamen æquè atque ex
iis aliqua prorsus uireat, sed omnes inter se discolores ui
deantur: id quod in reliquis omnibus coloribus appa-
ret. Quare si minus est hic albus aut niger quàm ille, nõ
idcirco nomen albi amittit, aut nigri. Ex auibus autem

insignis est hoc colore psittacus, auis inde à quibusdam uiridis appellata, & qua nihil lætius est, smaragdus: maximè quoque lucet uiriditas in genere quodam scarabei, cuius ipse meminit Aristoteles. Is quoniam dorsum habet, nota quadam aureola sic litum atque illustratum, ut lunæ speciem exiguæ sustinere uideatur, non inuenustè à nobis Cosentinis equus lunæ nuncupatur. Fecimus hoc iam pridem de scarabeis iocosum epigramma:

Paruula Sisyphio gens condemnata labori,
 Quas figula ipsa facit, fertque refertque pilas:
Pars nigra, ut Æthiopum manus usta coloribus horret,
 Regia pars uiridi picta colore nitet.
Parua micat cuius dorso nota, magna minutis
 Si conferre licet, luna pusilla uelut:
Dixit equum lunæ hinc cognomine Brutia tellus:
 Quòd si bellator sic nituisset equus,
Illo capta foret non una Semiramis, essent
 Centauri & plures, quàm genus est hominum.

Egregius est inter colores, qui uirent, Prassinus, multorum carminibus collaudatus, nūc uiride porrum ab infectoribus uocatur.

EPILOGVS CAP. XIII

Libet epilogum addere, uarietatem propriè de coloribus dici, ex quo uestis uaria, discolor est, diuersisque coloribus consuta. Diuisam nunc omnes uocant, & equus uarius non totus uel cādidus uel niger, sed his aliisue coloribus distinctus: sic & cœlum uarium, cuius partes serenæ interlucent, partes nubilæ tristantur. Atque alium sæpe pro alio, si inter eos affinitas est, colorē usurpant poetæ, ut lumen Mineruæ flauum dixit Virgilius pro glauco, quo uenustatē quoque esse in oculis deæ osten deret: quemadmodum amictum Tyberis, cuius aquam alibi

alibi flauam appellauit, glaucum idem esse cecinit: est enim inter hos colores similitudo & quasi uicinitas. Sic ut iam dictũ est, albus pro pallido, ac cœruleus pro subuiridi poetice ponitur: procꝙ etiã subnigro, multiꝙ prætera inuicem cedunt. Ex omnibus uero maxime cõtrarij sunt albus & niger, quare nihil æque apparet atꝙ in alba papyro atramentũ. Vtebantur ueteres, quod nunc etiam seruatur, quum librorum titulos notarent, colore puniceo, in honorem memoriamꝙ Phœnicum, quos literarum tradunt fuisse inuentores. Sunt etiam e coloribus aliqui incerti, qui intuentium oculos fallunt, ut est cœli nitor, ꝙ quum tenebrosum quidam autument, illustratũ radiis solaribus cyaneum uidetur, ut iris, ut quas suspicimus nubes nonnunꝙ ignescere, ut mare ipsum, quod præter cœruleum, modo atrum horret, modo uirescit, interdum etiam flauum rauumꝙ se ostendit, aut specie quadã purpurascit uiolacea. Non idem quoꝙ decor in collo cernit columbæ & pauonis, unde aues sæpe dicuntur uersicolores, quale est serici genus satis notum, quod e diuersis partibus spectanti, non eũdem offert coloris leporem. Discolor autem non modo pro uario sumitur, sed si quid eundem colorẽ uelut radios quosdam diffundit: ut, Discolor unde auri per ramos aura refulsit. At decolor is dicitur, ex cuius ore color defluxit, & exanguis relictus est, atꝙ idcirco pro deformi capitur & nigro, ut decolor Indus: nam concolorem eiusdem esse coloris nemo ignorat. Ad hæc colores bifariam diuidunt, nam austeri uocabantur reliqui omnes, præter minium, purpurissum, cinnabarim, armenium, chrysocollam, Indicum, quos floridos dixerunt. Sed hæc pictores uideant, quibus olim in usu tantum erat melinus color, candidus. Silaceus, qui inter cœruleos nominatur. Sino-

pis genus rubricæ,& atramentum. Quidam etiã ſuaues dicti ſunt, ut flauus,purpureus,candidus, in primis roſeus:humanis autem oculis nihil uenuſti hominis colore ſuauius uidetur. Ineſſe uerò coloribus ſuauitatem, præter quàm quòd ſenſus ipſi iudicant,egregij Latinitatis authores oſtendunt, M.Cicero & Virgilius Maro, quorum alter ſuauem hominis colorem dixit, ab altero ſuaue rubens hyacinthus uocatus eſt. Alij triſtes ſunt & lugubres:uelut atrum eſſe dicimus,pullum,ferrugineũ, & cœrulei ſpeciem. Quin ut uidentur,ſic ſordidi etiam aliqui dicti ſunt,ut de quibus loquuti ſumus, ſuaſus & impluuiatus:iis enim rei ut miſericordiam apud iudices captarent,ſe deturpabant. Talem quoq; fuiſſe ueſtitum Charontis oſtendit,quum inquit Virgilius,

Sordidus ex humeris nodo pendebat amictus.

Iam uerò colores partim nominati ſunt à locis,ut Puniceus,Tyrius,idemq; Sarranus:purpurei ſunt hi. Indicũ, Sinopis, Melinus, Hiſpanus, Bæticus, Mutinenſis, de quibus dictum eſt. Coloſſinus à Coloſſo urbe in Troade,ubi lana inficitur, florem referens cyclamini, quod tum rapum,tum terræ malum ac tuber uocatur,à nobis Coſentinis terrigena : fulget flos ille inter candorem & purpuram. Partim à metallis nuncupati ſunt,ut plumbeus, ferrugineus, argenteus,aureus. Sed à plantis nomen acceperunt complures , ut præter phœniceum, id eſt palmeum,ac xerampelinum,Buxeus eſt,qui pro pallido ſumitur : pallet enim præ cæteris buxea materia. Roſeus præterea hyacinthinus , in quo purpura lucet ſubnigra. Hyſginus,ab hyſge herba:coccinus,& utriq; ſimilis ſandycinus. Violaceus,qui & ianthinus,ex quo tyrianthinus,è purpura ut nomen indicat,factus,& uiola. Additur his croceus. Vnde crocotula,ueſtis genus:

ut à

ut à calta, caltula: à bysso, lini genere tenuissimo, byssina: erantque hæ omnes luteæ, sed byssina penè ut aurum fulgebat. Fuit in usu uestis, à citri similitudine, citrosa dicta. Et quædam coloris cãdidi, papauerata à Lucilio Satyrico, quum eam ut probrum, Torquato obiecisset, nominata. Inuenitur quoque galbia uestis, alba, à galbano. A maluæ item flosculo, color est molochinus, ut à Punicæ etiam flore balaustinus. Virentis quoque porri folia, nomen ex se (ut iam diximus) fecerunt prassinum. Multi præterea ab animalibus uocati sunt, ut ceruinus, murinus. Atque hi colores sunt in equo notissimi. Mustellinus, de quo Terentius. Ictericus, qui regio morbo laborat, à colore galguli, quam Græci auem icteron dicunt: luteus est hic admodum. Cygneus, idemque Latinè olorinus, idest cãdidus: ut contrà coracinus, niger. Ascribuntur & his ostrinus, conchyliatus, muriceus, purpureus, ab Hercule (ut fabulantur) primùm inuentus. Feci paucos de ea re choriambos, quos uisum est hic ponere:

Errat dum bibulis Herculeus littoribus canis,
Nantem fortè uidet spumifero gurgite purpuram:
Aggressusque ferox corripuit uiscera mordicus.
Mox pastus rediit commaculans gramina sanguine:
QuẽTyro simul ac pulchra uidet (nãque erat hæc comes)
Prolutum roseis candida sic ora coloribus,
Alciden alloquitur, Non alio munere te sequar,
Quàm si picta mihi palla rubens huic similis datur.
Quod nunc per spolium terrificæ te rogo belluæ,
Inuictæque manus robora, per tela sonantia,
Non ignota auibus nubila translata fugacibus.
Da ferre hæc (poteris nam omnia) nec te tenuit maris
Circùm fusa palus, Hesperidum quo minus aurea
Ferres munera. Sic brachiolis fata reuinciens

Robusta

Robusta implicuit nympha procax colla tenaciter:
Paret uictus amans blanditiis Amphitryonius:
Nactusq; exanimẽ,quã expuerat iam mare,purpuram,
Infecit Tyrio primus ouem murice candidam.
A rebus denique diuersis nonnulli colores dicti sunt,ut igneus,flammeus. Sic orbis nitorq; solis ab Attio & Catullo appellatus est. Quare color solis,& quia ita appa-ret,& ex illorum authoritate flammeus propriè potest uocari. A cœlo,ut iam principio dixi,cœruleus est. Marinus & thalassinus,à mari:ab unda,cymatilis & cyma-tius: idemq; est in iis omnibus color. Quinetiam ab ar-cu,pluuiarum nũtio,arquatus est nominatus. Hyalinus, qui & uitreus, niueus, marmoreus, lacteus, eburneus, quo dictus fuit cognomento propter candorem corpo-ris Fabius quidam. Amethystinus præterea,ex quo ty-riamethystus in usu fuit olim. Sandaracinus,flammeus est is,quibus etiam impluuiatus,sanguineus,atque her-bidus adduntur. Cæreus item, piceus, cinereus,ut car-dui genus esculenti à colore,cinara uocatum. In hoc au-tem carduo esse etiã aliquod ipsius uirtutis simulachrũ, pauci,quos hic subieci,declarant uersiculi:

Vt uallatus acutis
Circùm frondibus horret,
Intus sed tamen abdit
Dulcem carduus escam:
Cœlo missa sereno
Sic uirtus,puer aspris
Ambit sentibus ipsam
Iucundam ambrosiam diis.

A spumis quoq; & maculis,spumeus est & maculo-sus: atque hi equorum sunt etiam colores,ut à guttis,guttatus: cuiusmodi præter equos,canes uidentur nonnul-li saga

li ſagaces, quos à muſcarum ſimilitudine muſcatos di-
cunt: uelut equus ſcutulatus, à ſcutulis: quem ab exiguo
rum pomorum ſpecie, pomulatum uocant equiſones, &
ſi orbes ſunt latiuſculi, rotatum. Videtur ad extremum
natura amare cœruleum: eo enim, ut initio diximus, ma
re colluſtrauit, ac cœlum ipſum: quod nunquam ſtellis
fulgentibus ornaſſet, niſi eadem quoque fuluo maximè
delectaretur. Sed quia uiciſſim uidemus terram, aut uiri-
ditate conueſtiri, aut eo ornatu ſpoliatam, pullam eſſe,
aut etiam candore niueo contegi: uiridem, pullum, atq;
album naturæ gratum eſſe nemo poteſt dubitare. Nigra
inſuper eſt nox: nigri ſunt Indi, atque Æthiopes. Gau-
det igitur rerum mater colore nigro: quam à rubro ni-
hil abhorrere, hominum, ac cæterarum animãtium ſan-
guis facilè declarat.

LIBRI DE CO-
LORIBVS
FINIS

INDEX TAM GRAECARVM QVAM LATINARVM DICTIONVM

quæ in his quatuor libellis explicantur.

INDICIS

FINIS.

PRO BEN.

Frobenium

BASILEAE APVD [illegible] M
ET [illegible] ANNO
M D XLI
Nic. Episcopium